

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : Π Ε Τ Ρ Ο Σ Χ Α Ρ Η Σ

ΕΤΟΣ ΝΖ' — ΤΟΜΟΣ 113^{ος} — ΤΕΥΧΟΣ 1341

Ἀθήναι, 15 Μαΐου 1983

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

ΓΙΩΡΓΗΣ ΚΟΤΣΙΡΑΣ	Φέγγει στή μνήμη (ποίημα).
ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ	Προβλήματα κ' ἐρωτήματα. Παραλειπόμενα.
Κ. Α. ΤΡΥΠΑΝΗΣ	Τὰ Δωδεκάνησα (μιά ἐπέτειος).
Γ. Π. ΣΑΒΒΙΔΗΣ	Πόλυς Μοδινός (σκιαγραφία).
ΠΟΛΥΣ ΜΟΔΙΝΟΣ	Ὁ Καβάφης ὅπως τὸν γνώρισα (ὁμιλία).
ΜΑΡΙΑ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ	Παρθενικοὶ δισταγμοὶ τῆς ἀνοιξης (ποίημα).
ΕΛΕΝΗ ΔΑΜΒΟΥΝΕΛΗ	Τὰ Πασχαλινὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη καὶ ἑπτὰ λανθάνοντα.
ΚΩΣΤΑΣ Ι. ΚΑΛΑΤΖΗΣ	«Τεκέλι-λι...» (διήγημα).
ΘΕΜΙΣ ΣΙΑΠΚΑΡΑ-ΠΙΤΣΙΛΛΙΔΟΥ	Ὁ Hubert Pernot σὲ ἓνα του γράμμα (μελέτη).
Β. ΜΑΡΓΑΡΗΣ	Ἡ βάρκα (ποίημα).
ΝΙΝΑ ΚΟΚΚΑΛΙΔΟΥ ΝΑΧΜΙΑ	Τὸ φαναράκι (διήγημα).
ΚΩΣΤΑΣ ΚΑΟΥΚΗΣ	Πουλιά τοῦ δειλινοῦ (ποίημα).
ΚΙΜΩΝ ΛΩΛΟΣ	Τὸ Διεθνὲς Παράπηγμα (συνέχεια).
ΕΛ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ	Στὸ παιδί μου (ποίημα).
ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ. Γύρω ἀπὸ τοὺς ὅρους φιλολογία, ἑλαφρά φιλολογία, λογοτεχνία (μελέτη).	
ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΣΤΙΟΥ	Μέθοδος ζωῆς (ποίημα).
ΜΙΧΑΗΛΗΣ ΜΑΚΡΑΚΗΣ ..	Ὁ σοσιαλισμὸς τοῦ Ντοστογιέφσκι καὶ ἡ σοβιετικὴ κριτικὴ (τέλος).
JACINTO D. JUAREZ (ἀπόδοση Γ. Δ. ΧΟΥΡΜΟΥΖΙΑΔΗ)	Ἰσότητα (ποίημα).

Στὸ τεῦχος τοῦτο :

Κείμενα γιὰ τὸν Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗ

*

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

1927

ΚΥΚΛΟΦΟΡΕΙ ΤΗΝ 1 ΚΑΙ ΣΤΙΣ 15 ΚΑΘΕ ΜΗΝΟΣ

ΙΔΡΥΤΗΣ : ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ : ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

Ὁδός Νίκης 16 — Ἀθήναι (118) — Τηλ. 32.20.501

Προϊστάμενος Τυπογραφείου ΕΥΑΓ. Δ. ΜΠΟΥΛΟΥΚΟΣ, Φωτομάρα 54, τηλ. 92.38.933

(Σύμφωνα με τόν Νόμο περί Τύπου).

ΣΥΝΔΡΟΜΗ : Ἑσωτερικοῦ: ἐτήσια δρχ. 4.500, ἑξάμ. δρχ. 3.500.
Ἑξωτερικοῦ: μόνο ἐτήσια, δολλ. Ἀμερικῆς 120.
Τιμὴ τεύχους δρχ. 175.
Ἑγγραφή συνδρομητῶν στό βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἑστίας»
Ι. Δ. Κολλάρου καί Σίας Α.Ε., Σόλωνος 60, (Τ.Τ. 135)
καί στά γραφεῖα τῆς «Νέας Ἑστίας», Νίκης 16, δ' ὄροφος.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ (συνέχεια)

Τὸ Δεκαπενθήμερο :

Τὰ Γεγονότα καὶ τὰ Ζητήματα (Χ. : Ἡ γενιὰ τοῦ '30.) — Ἐπικαιρότητες (Χ. : Οἱ τρεῖς ἐπέτειοι. —
Μέλῃς Βουδούρης : Δημῶναξ καὶ Ν. Καζαντζάκης.) — Εἰδήσεις. — Τὰ Νέα Βιβλία. — Περιοδικὰ
καὶ ἡμερησίδες. — Ἀλληλογραφία.

Εἰκόνες :

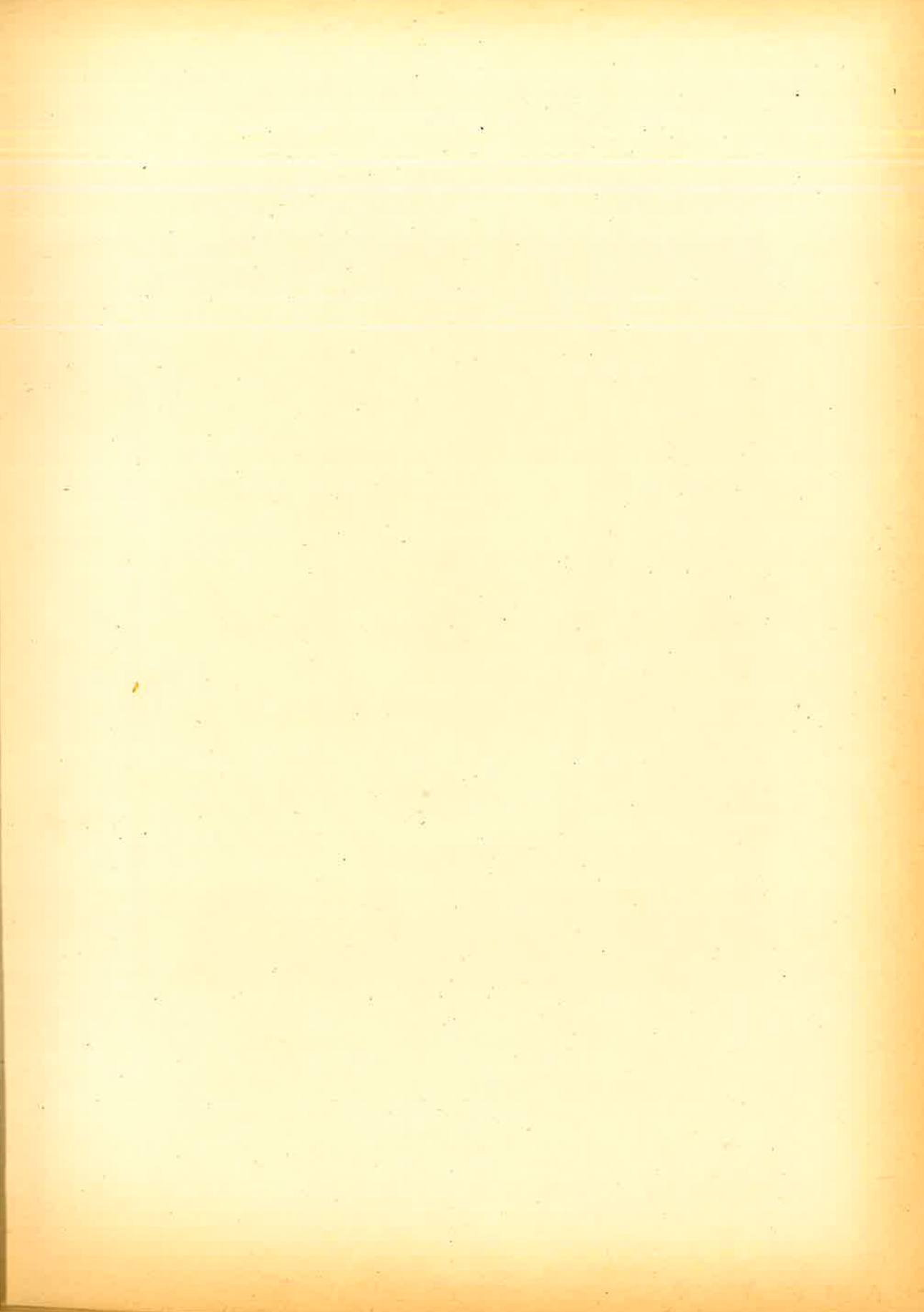
Karl Schmidt-Rottluff : Προφήτισσα.

Στὰ ἐρχόμενα τεύχη τῆς «ΝΕΑΣ ΕΣΤΙΑΣ» :

Ὁ Κ. Π. ΚΑΒΑΦΗΣ καὶ ὁ ΝΙΚΟΣ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗΣ

ὅπως τοὺς εἶδαν νεώτεροι μελετητές.

*

KARL SCHMIDT - ROTTLUFF

ΠΡΟΦΗΤΗΣΣΑ

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

ΕΤΟΣ ΝΖ' - 1983
ΤΟΜΟΣ ΕΚΑΤΟΣΤΟΣ
ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΡΙΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ, 15 ΜΑΪΟΥ 1983

ΤΕΥΧΟΣ 1341

ΦΕΓΓΕΙ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ

*Πράσινο φωτεινό των φύλλων
Σάν πέφτει πάνω τους ο ήλιος
Με τή σπατάλη του πρωί πρωί*

*Και τί παράξενα έδω ανταμώνουν
Με τὰ πλατάνια οί φοινικιές
Μές στην απομεσήμερη γαλήνη!*

*Φύλλα στis λεύκες, πού όταν
Με βιάση τὰ γυρίζει ο άνεμος
Δείχνουν πώς είναι χιονισμένα.*

*Φέγγει στή μνήμη παιδική έξοχή
Με τὰ γυμνά κλαδιά μέσ στο χειμώνα
Πού θα πετάξουν φύλλα τόν 'Απρίλη.*

*Φέγγει στή μνήμη τώρα, πού όταν
Γυρίζει τὰ μαλλιά μου ο άνεμος
Δείχνουν πώς είναι χιονισμένα.*

*Στή μνήμη φέγγει πάλι ή παιδική έξοχή
Και τó δωμάτιό μου έχει γεμίσει
Βλαστούς, ποτάμια, ρόδα και πουλιά.*

*"Αχ νά 'μουν δέντρο πολυκαιρινό
Και νά 'βγαζα καινούρια φύλλα
Φρέσκα τήν άνοιξη κάθε φορά!*

ΓΙΩΡΓΗΣ ΚΟΤΣΙΡΑΣ

ΠΑΡΑΛΕΙΠΟΜΕΝΑ

Πολλά κείμενά μου ἀποφεύγω νὰ τὰ δημοσιεύω στὴ «Νέα Ἑστία». Καὶ τὴν αἰτία ἐλπίζω ὅτι εὐκόλα τὴν μαντεύει ὁ ἀναγνώστης : Προσπαθῶ νὰ μὴν ἀπασχολῶ πολὺν χρόνον τῆς καὶ τὸν ἀφήνω γιὰ τὶς ἐργασίες τῶν συνεργατῶν μου. Γι' αὐτὸ καὶ δὲ θὰ δημοσιευθοῦν στίς σελίδες τῆς οἱ δυὸ τελευταῖες διαλέξεις μου, γιὰ τὸν Καβάφη ἢ μιά, γιὰ τὸν Καζαντζάκη ἢ ἄλλη, ἀφοῦ ἄλλωστε θὰ τυπωθοῦν στὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀκαδημίας καὶ σὲ ἄλλο περιοδικὸ κ' ἔπειτα θὰ κυκλοφορήσουν σὲ χωριστὰ ἀνάτυπα. Δὲν μπορῶ ὅμως νὰ μὴ δώσω ὅ,τι δὲν εἶπα, ἀπὸ ἔλλειψη χρόνου, στὴν Ἀκαδημία ἢ, ἀκριβέστερα, ὅ,τι θὰ ὀλοκλήρωνε ὅσα ὑποστήριξα γιὰ τὴ δραματικὴ οὐσία τοῦ ἔργου τοῦ Καβάφη. Περιορίστηκα νὰ διατυπώσω τὴ διαφωνία μου μὲ τοὺς κριτικοὺς τοῦ Καβάφη ποὺ τὸν θεωροῦν λυρικὸ ποιητὴ καὶ ἐξήγησα :

Ἀπὸ τὰ ποιήματά του λείπουν ὅλα τὰ βασικὰ γνωρίσματα τοῦ γνήσιου λυρικοῦ στίχου, ἡ χαρὰ ἢ καὶ ἡ θλίψη χωρὶς βαθὺ καὶ τυραννικὸ στοχασμό, ἡ μουσικὴ ποὺ βασίζεται στὸ μέτρο καὶ τὴν ἀπατηλὴ ὁμοιοκαταληξία, ὁ ἐνθουσιασμός καὶ ἡ ἀφθονία λόγου, ἐνῶ περισσεύει στὸν Καβάφη ἡ περί-

σκεψη, ὁ χαμηλὸς τόνος, ἡ συγκρατημένη συγκίνηση, ἡ ἄκρα λιτότητα. Ὁ λυρισμός ἔχει φῶς, ἔχει κελάηδῆμα. Τὸ ποίημα τοῦ Καβάφη κινεῖται σὲ χώρους, ὅπου ἀπαγορεύεται ὁ ὅποιοςδήποτε ἐνθουσιασμός καὶ ἐπικρατεῖ ἡ σκεπασμένη ἀπὸ ἀξιοπρέπεια δοκιμασία, δηλαδὴ ἐπικρατεῖ ὁ δραματικὸς λόγος ποὺ ἀποστρέφεται τὴν ἐξωτερικὴ ἔνταση καὶ περιορίζεται στὴν πικρὴ ἐσωτερικὴ περίσκεψη. Καὶ συχνὰ γίνεται ἐπίγραμμα.

Τὴν τοποθέτηση αὐτὴ τοῦ Καβάφη στὸν ποιητικὸ μας λόγο τὴν ἔκαμα δυὸ μῆνες ἔπειτ' ἀπὸ τὸ θάνατό του, τὸν Ἰούλιο τοῦ 1933. Καὶ τὴν ἴδια ἀποτίμηση κάνω καὶ τώρα, μὲ περισσότερη βεβαιότητα, μὲ τὴν πεποίθηση πιά ποὺ ἔχει στερεωθεῖ περισσότερο ἀπὸ τὸ πέρασμα τόσων χρόνων. Τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη εἶναι μιὰ ἄρνηση. Ὅμως ἡ ἄρνηση αὐτὴ δὲν ἔχει σχέση μὲ τὴ ζωὴ, μὲ τὸν ἄνθρωπο, μὲ τὸν κόσμον, ἀλλὰ μὲ τὴν ἐργασία τῶν περισσώτερων λυρικῶν μας. Ὁ Καβάφης μπορούσε νὰ χρησιμοποίησει καὶ τρόπους καὶ σκέψεις καὶ ὅ,τι ἄλλο τοῦ ἐπρόσφερε ἡ ποιητικὴ μας παράδοση. Ἀλλὰ δὲν ἦταν ἀπὸ τοὺς πνευματικοὺς ἀνθρώπους ποὺ ἱκανοποιοῦνται μὲ

ὅ,τι ὑπάρχει. Ἡ ρητορεία, πού κυριαρχοῦσε στοὺς στίχους τῶν περισσότερων ποιητῶν μας, δὲν τοῦ ἔλεγε τίποτα, γιὰ νὰ μὴν πῶ ὅτι προκαλοῦσε τὴν ἀποστροφή του. Ὁ Καβάφης εἶχε τὸν κόσμον του. Καὶ τὸν ἔδωσε, ἀφοῦ ἀρνήθηκε ὅ,τι ἐνθουσίαζε γύρω του. Χωρὶς νὰ κραυγάσει, χωρὶς νὰ καταφύγει στὰ εὐκόλα κ' ἐντυπωσιακὰ μέσα, χωρὶς νὰ βγεῖ σ' ἐξῶστες καὶ νὰ ἐκφωνήσῃ λόγους στὰ πλήθη.

Ὁ Καβάφης ἦταν ἓνας αἰφνιδιασμός, προπάντων γιὰ τοὺς ποιητὲς τῆς ἐποχῆς του, πού οἱ περισσότεροι ἦταν λυρικοὶ ποιητὲς, ἀπροετοίμαστοι νὰ δεχτοῦν τὴ σκληρὴ ἄρνηση τοῦ ἔργου τους. Ἔχουμε, βέβαια, καὶ τὶς ἐξαιρέσεις : ὁ Γρυπάρης, ὁ Μαλακάσης, ὁ Οὐράνης,

ἐτόλμησαν, ἀφοῦ προηγήθηκε ὁ Ξενόπουλος τὸ 1903, εἶπαν τὸ 1924 καὶ τὸ 1933 καλοὺς λόγους γιὰ τὸν Ἀλεξανδρινὸ ποιητὴ στὴ «Νέα Τέχνη» καὶ στὴ «Νέα Ἑστία». Ἀλλὰ οἱ ἄλλοι; Μερικοὶ ἔσπρωξαν τὴν ἄρνησή τους ὡς τὴ σάτιρα καὶ τὸ χλευασμό.

Αὐτὰ πρὶν ἀπὸ ἑβδομήντα, ἀπὸ ἐξήντα κι ἀπὸ πενήντα ἀκόμη χρόνια. Κι ἀλήθεια, ὑπάρχει μιὰ βαρὶὰ εὐθύνη. Ἀλλὰ τὴν εὐθύνη αὐτὴ μόνο στὴ γενεὰ τοῦ 1930, στὴ γενεὰ μου, δὲν μπορούμε νὰ τὴν φορτώσουμε. Εἶναι ἓνα γεγονός, πού ἔχει δικαίωμα ἡ γενεὰ αὐτὴ νὰ τὸ ἐπικαλεῖται, ὅταν τὴν κατηγοροῦν γιὰ λάθη ἢ ἀνεπάρκειες, πού δὲ φαίνεται νὰ ἔχουν περάσει ἀπὸ ἥρεμο καὶ δίκαιο ἔλεγχον.

ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΜΙΑ ΕΠΙΤΕΙΟΣ

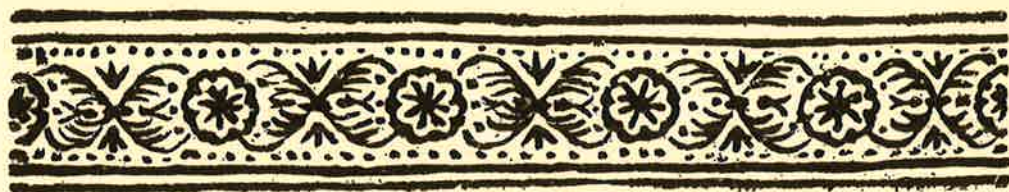
ΤΑ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΑ

(14 Μαΐου 1945)

«Ὁ δειλινός, στὰ δειλινὰ μου ἀξέχαστο»... Μπαίναμε στὰ νερά τῶν Δωδεκανήσων. Ὁ ἥλιος μόλις εἶχε δύσει, καὶ ἡ θάλασσα ἦταν σὰν ἀστραφτερό γυαλί, ἀπόλυτη γαλήνη. Εἴμουν ἐπάνω στὸ ἀντιτορπιλικὸ «Ναυαρίνο», πού συνόδευε τὸν «Ἀβέρωφ» μὲ τὸν Ἀντιβασιλέα καὶ ἀρχιεπίσκοπο Δαμασκηνὸ πηγαίνοντας νὰ παραλάβει τὴν ἀπελευθερωμένη Ρόδο. Ὁ «Ἀβέρωφ» προχωροῦσε μέσ' στὸ μούχρωμα βαρὺς ἀπὸ τὴ δόξα του καὶ ἀργοκίνητος ἀπὸ τὰ χρόνια του — ρυθμικὰ χτυποῦσε ἡ καρδιά του — ὅταν ὅλοι οἱ ναῦτες παρατάχθηκαν στὰ καταστρώματα καὶ σκαρφάλωσαν συμμετρικὰ ὡς ἐπάνω στὰ κατάρτια, καὶ εἶδαμε τὴν ψηλὴ ἐπιβλητικὴ μορφή τοῦ Ἀρχιεπισκόπου νὰ βγαίνει στὸ Ἀπὸ ἀνέκδοτο Ἡμερολόγιο.

πίσω μπαλκονάκι τοῦ «Ἀβέρωφ» πού κρεμόταν πάνω ἀπὸ τὴν πρύμνη, νὰ εὐλογεῖ τὰ νερά καὶ μετὰ νὰ ψάλλει ἑνατρισάγιο γιὰ τοὺς ναυτικούς πού χάθηκαν, πού ἔδωσαν τὴ ζωὴ τους γιὰ τὰ νησιά μας, χωρὶς νὰ ἀξιωθοῦν νὰ χαροῦν μιὰ τέτοια μέρα, μιὰ τέτοια στιγμή. Ἔβλεπα, ἔβλεπα, ἀκουγα, ἀκουγα γιὰ ὅλους. Τὸ τρισάγιο τελείωσε, καὶ τότε ἔριξε μὲ μιὰ ἐπιβλητικὴ χειρονομία ὁ Δαμασκηνός ἓνα δάφνινο στεφάνι στὰ κύματα γιὰ νὰ τιμήσῃ τοὺς νεκρούς. Στεγνὸ δὲν ἔμεινε μάτι. Μετὰ γύρισε καὶ ἀποσύρθηκε ἀπὸ τὸ μπαλκόνι. Τὰ ναυτάκια σκούπισαν τὰ δάκρυά τους κάμνοντας τὸ σταυρὸ τους. Νύχτωσε. Αὔριο θὰ πατούσαμε μιὰν ἐλεύθερη Ρόδο».

Κ. Α. ΤΡΥΠΑΝΗΣ

Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΣΑ

Η Εταιρεία Σπουδών έχει απόψε την εξαιρετική τιμή και χαρά να ολοκληρώσει τον κύκλο ομιλιών μας για τα 50χρονα του Καβάφη, με τον κ. Πόλυ Μοδινό, πρεσβευτή της Κύπρου στο Βατικανό, που θα μας μιλήσει για τον Καβάφη όπως τον γνώρισε ο ίδιος. Μετά το τέλος της ομιλίας, θα γίνει το καθιερωμένο διάλειμμα, και ύστερα — ως έναυσμα μιας ενδεχόμενης συζήτησης — ο κ. Μοδινός δέχτηκε να διαβαστεί το σύντομο κείμενο με το οποίο είχε προλογίσει, στα 1918, την θρυλική διάλεξη του αείμνηστου Αλέκου Σεγκόπουλου «Περί του ποιητικού έργου του Κ. Π. Καβάφη».

Για όσους από εμάς, αμυδρά μόνο γνωρίζουν τα κύρια σημεία του βίου και της πολιτείας του κ. Μοδινού, έκρινα χρήσιμο και πρέπον να εκθέσω συνοπτικά τα εξής δυσεύρετα στοιχεία :

Ο Πολύκαρπος Μοδινός γεννήθηκε το 1899 στην Αλεξάνδρεια. Ο πατέρας του, Πολύβιος, καταγόταν από την Λεμεσό, και από το 1894 καθιερώθηκε ως ένας από τους πιο φημισμένους γιατρούς του Αιγυπτιακού Ελληνισμού.

Η γνωριμία του νεαρού Πόλυ με τον Καβάφη, χρονολογείται ασφαλώς από τον Ιούλιο 1917. Τον Αύγουστο της ίδιας χρονιάς ξεσπαθώνει σχετικώς ήπια, μαζί με την παρδαλή παρέα των λεγόμενων «Απουάνων» υπέρ του Καβάφη και εναντίον του Μαλάνου, στο συλλογικό φυλλάδιο *Τέχνη και Ροιτίνια*. Αλλά η επίσημη εμφάνισή του στα γράμματα, έγινε τον Φεβρουάριο 1918, όταν οργάνωσε και προλόγισε την διάλεξη του Σεγκόπουλου.

Έκτοτε, τον παρακολουθούμε να συνεργάζεται σποραδικά, με ποιητικά είτε κριτικά κείμενα, στα λογοτεχνικά περιοδικά *Γράμματα* (1918), *Βωμός* (1919), *Σκέψη* (1921), *Αργώ* (1924-26),

Νέα Ζωή (1927) και *Αλεξανδρινή Τέχνη* (1930), πάντα σε άμεση είτε έμμεση σχέση με τον Καβάφη.

Το πρώτο του λογοτεχνικό βιβλίο, *Ρυθμικές Ζωές*, εκδίδεται το 1927, σε πολυτελή έκδοση με λετρίνες και προμετωπίδα του Κόντογλου. Δεκαεφτά χρόνια αργότερα, στις κρίσιμες μέρες του 1944, θα εκδώσει το βιβλίο *Εμείς οι Έλληνες*, υπόδειγμα νηφάλιας και λακωνικής εθνικής αυτογνωσίας. Μόλις το 1980 στέργει να εκδοθούν, με πολύτιμα σχόλιά του, οι *Τρείς Επιστολές* που του είχε στείλει ο Καβάφης. Και ως στοχαστικός ποιητής θα επανεμφανιστεί το 1982, εκδίδοντας τον *Διάλογο με τον Φτωχούλη της Ασσίζης*, απόσταγμα ανθρωπιστικής, ευλαβικής σκέψης και λυρικής ευαισθησίας τουλάχιστον μισού αιώνα.

Η λογοτεχνική αυτή δραστηριότητα του κ. Μοδινού, θα μπορούσε να θεωρηθεί πάρεργη — όπως και τα αρχαιολογικά του ενδιαφέροντα —, σε σύγκριση με τις αδιάκοπες νομικές, πολιτικές και διπλωματικές επιδόσεις του. Ωστόσο είναι παράλληλες εκφάνσεις της ίδιας αρμονικής ψυχής.

Βάσιμες πληροφορίες τον φέρουν ως έναν από τους πρώτους και σταθερότερους οπαδούς του Γεωργίου Σκληρού. Ο πόθος του για έμπρακτη δικαιοσύνη, τον οδηγεί, ύστερα από νομικές σπουδές στο Παρίσι, να θητεύσει στα Μεικτά Δικαστήρια της Αιγύπτου, από το 1923 ως το 1949, πρώτα ως δικηγόρος και αργότερα ως δικαστής. Κατά την ίδια περίοδο, δημοσιεύει σε γαλλική γλώσσα 12 επιστημονικά άρθρα για καιρία θέματα ποινικού, αστικού και διεθνούς δικαίου, καθώς και μια πρωτοποριακή μονογραφία για το πρόβλημα της πορνείας στην Αίγυπτο.

Το 1951 ἀρχίζει ἡ θητεία του στὴν Γενική Γραμματεία του Συμβουλίου τῆς Εὐρώπης. Δέκα χρόνια ἀργότερα θὰ ἐκλεγεί Ἀναπληρωτὴς Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου — μα, ὡς εκπρόσωπος τῆς Ελλάδας, θὰ παραιτηθεῖ μετὰ το πραξικόπημα τῆς 21ης Ἀπριλίου 1967. Κατὰ τὴν δεύτερη αὐτὴ περίοδο τῆς δημόσιας σταδιοδρομίας του, περί τα 20 ξενόγλωσσα ἐπιστημονικά δημοσιεύματά του ἔχουν ἀντικείμενο τὰ Ἀνθρώπινα Δικαιώματα. Ἡ προσφορά του ἐπικυρώνεται το 1968 στο Παρίσι, με τὴν ἐκδοση τιμητικοῦ Αφιερώματος 500 σελίδων, στο οποίο συνεργάζονται 33 διεθνεῖς πολιτικές καὶ ἐπιστημονικὲς προσωπικότητες. Ταυτόχρονα, ἀναγορεύεται ἐπίτιμος διδάκτωρ του Πανεπιστημίου του Στρασβούργου.

Σε ηλικία 70 ἐτῶν, το 1969, ὁ Πόλυς Μοδινός ξεκινᾷ τὴν τρίτη — μέχρι στιγμῆς! — σταδιοδρομία του. Κατ' ἀρχὴν ὡς πρῶτος πρεσβευτὴς τῆς Κύπρου στο Παρίσι, χάρι στο διεθνὲς κύρος του ἐγκαινιάζει κυπριακὲς πρεσβεῖες καὶ στο Βέλγιο, καὶ στὴν Ολλανδία, καὶ στο Λουξεμβούργο, καὶ

στὴν Κοινὴ Ἀγορά, καὶ στὴν Πορτογαλία, καὶ στὴν Ἰσπανία, καὶ στο Βατικανό — καὶ Κύριος οἶδε ποῦ ἀκόμη. Ταυτόχρονα, σε εἰδικὰ σεμινάρια, ἐκπαιδεύει τὰ αὐριανὰ διπλωματικά στελέχη τῆς Κυπριακῆς Δημοκρατίας.

Ἔτσι, ἡ ἀποφινὴ ομιλία του κ. Μοδινού, μας δίνει βεβαίως τὴν σπάνια ευκαιρία νὰ ἀκούσουμε τὴν στοχαστικὴ μαρτυρία ἐνός ἀπὸ τοὺς ἀνιδιοτελεστέρους φίλους του Καβάφη. Ἀλλὰ καὶ νὰ γνωρίσουμε ἓνα ἀπὸ τὰ ωραιότερα δείγματα τοῦ Homo Alexandrinus* καὶ τέλος νὰ τιμήσουμε, με τὴν προσοχή μας, μία ἀπὸ τὶς ἐξοχότερες ἠθικὲς προσωπικότητες τοῦ Μεῖζονος Ἑλληνισμοῦ στὸν αἰῶνα μας. Ἡ, ἀπλούστερα, νὰ ξαναθυμηθοῦμε, ἐνεργά, τοὺς καβαφικούς στίχους :

Ὅταν θὰ θέλουν οἱ Ἕλληνες νὰ καυχηθοῦν,
«Τέτοιους βγάζει τὸ ἔθνος μας» θὰ λένε
για σὰς —

Πολύκαρπε καὶ πολυχρονεμένη φίλε.
Ἀθήνα, 17 Φεβρουαρίου 1983

Γ. Π. ΣΑΒΒΙΑΔΗΣ

ΤΟ ΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΟΜΙΛΙΑΣ*

[Ο ΚΑΒΑΦΗΣ ΟΠΩΣ ΤΟΝ ΓΝΩΡΙΣΑ]

Ἀγαπητοὶ Φίλοι, ἡ μακροβιότης εἶναι ἐπιθυμητή, εἶπε ὁ Alexis Carrel, μόνο ἂν παρατείνει τὴν νεότητά καὶ ὄχι τὸ γῆρας. Μιλώντας γιὰ τὸν Καβάφη ἔχω τὸ αἶσθημα ὅτι παρατείνονται τὰ νεανικά μου χρόνια, καὶ ἐλαφρώνουν τὰ βάρη τῆς μακροβιότητος ἀφοῦ σ' αὐτὴ χρωστῶ τὴν τιμὴ καὶ τὴ χαρὰ νὰ βρίσκομαι σήμερα μαζί σας.

Ἐπανερχεται στὴ μνήμη μου κι' ἀναβιώνει, μαζί μὲ τὸν Καβάφη, ἡ Ἀλεξάνδρεια, ἡ μυθικὴ πόλη ποῦ ἀξιώθήκαμε, με τὴν χλιδὴ καὶ τὰ πλούτη τῆς, τίς φτώχειες καὶ τίς κακομοιριές τῆς, μ' ἓνα λιγιστό καὶ ἐπιφανειακό κοσμοπολιτισμὸ ποῦ δὲν προχωροῦσε σὲ βάθος, τεμαχισμένη σὲ ξένες κοινότητες καὶ παροικίες ποῦ ὀργανώθηκαν καὶ

λειτούργησαν (χάρης στὶς Διομολογήσεις) παράπλευρα τοῦ ἐντόπιου πληθυσμοῦ. Ἡ Ἀλεξάνδρεια τοῦ 19ου αἰῶνα ποῦ ἀπὸ τὴν παλῆά τῆς αἶγλη δὲν τῆς εἶχε ἀπομείνει παρὰ ἡ ἑλληνικὴ σφραγίδα τοῦ ἱδρυτοῦ τῆς, ἡ Ἀλεξάνδρεια ἡ πλησίον τῆς Αἰγύπτου — ad Aegyptum — ὅπως τὴν ἀποκαλοῦσαν οἱ Ρωμαῖοι.

Καβάφης καὶ Ἀλεξάνδρεια θὰ παραμείνουν γιὰ μᾶς — τοὺς ἐλάχιστους ἐπιγόνους — ἀλληλένδετοι καὶ ἀδιαχώριστοι. Μιλοῦμε γιὰ τὸν Καβάφη καὶ ξαναζωντανεύει ἡ Ἀλεξάνδρεια: ἀναπολοῦμε τὴν πόλη ποῦ γεννηθήκαμε καὶ ἐμφανίζεται ἡ μορφή τοῦ Καβάφη.

Ὅσοι προσπάθησαν νὰ περιγράψουν τὸν ἄνθρωπο Καβάφη, ὅσοι ἐπεχείρησαν νὰ δώσουν μιὰ ζωντανὴ εἰκόνα τοῦ ποιητῆ, βρέθηκαν στὴν ἀνάγκη νὰ τὸν τοποθετήσουν

*Ὁμιλία στὴν «Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ» (Μωραΐτης).

στὸ πραγματικὸ περιβάλλον του, στὴν πόλη ποὺ γεννήθηκε καὶ ἔζησε, στοὺς δρόμους καὶ τὲς συνοικίες ποὺ σύχναζε, στὸ σπίτι ποὺ κατοικοῦσε. Τὰ πάντα παίρνουν μιὰ ιδιαίτερη σημασία : ἡ καταγωγή του, ἡ οἰκογένειά του, οἱ φίλοι του, οἱ λάμπες καὶ τὰ κερία ποὺ φώτιζαν τὸ διαμέρισμά του· καὶ τὸ ὅτι κατοικοῦσε μεταξὺ ἐνὸς δρόμου ποὺ βρίσκονταν τὰ δημόσια πορνεῖα καὶ ἐνὸς ἄλλου ποὺ βρίσκετο τὸ Ἑλληνικὸ Νοσοκομεῖο. Ἡ «*true Lepsius*» καὶ ὁ πιστὸς ὑπηρέτης Μοργάνη, τὸ βιβλιοπωλεῖο «Γράμματα», τὰ λιγοσέλιδα φυλλάδια ποὺ κυκλοφοροῦσε φιλάργυρα καὶ ποὺ πρόσφερε μόνο σὲ κείνους ποὺ ἐκτιμοῦσαν τὸ ἔργο του, ὅλα ἔχουν λεχθεῖ, ἐπισημανθεῖ, ἀναλυθεῖ ὥς καὶ ἡ πιὸ μικρὴ, ἡ πιὸ ἀσήμαντη καὶ κάποτε ἡ πιὸ ἄσκοπη λεπτομέρεια.

Μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι ὁ Καβάφης, ποὺ στὸ σύνολο παρουσίασε ἓνα πολὺ μικρὸ ἀριθμὸ ποιημάτων, προκάλεσε — στοὺς δικούς μας καὶ στοὺς διεθνεῖς κύκλους — μιὰ ἀπίστευτα ὀγκώδη βιογραφία καὶ βιβλιογραφία. Ἀκόμη καὶ οἱ διαφορές, οἱ διαμάχες μεταξὺ τῶν σχολιαστῶν του εἶναι δεῖγμα χαρακτηριστικὸ τῆς ἐπίδρασης, τῆς ἐπιβίωσης καὶ τελικὰ τῆς θριαμβευτικῆς ἀναγνώρισης ἐνὸς μοναδικοῦ ποιητικοῦ ἔργου.

Διερωτῶμαι ἂν μακριὰ ἀπὸ τὴν Ἀλεξάνδρεια, ἂν π. χ. ζοῦσε στὴν Ἀθήνα, στὴν Κωνσταντινούπολη ἢ στὸ Λονδίνο, θὰ μποροῦσε ὁ Καβάφης νὰ εἶναι ὁ ποιητὴς τοῦ «Ἀπολείπειν ὁ Θεὸς Ἀντώνιον», τῆς «Πόλης», τῆς «Ἰθάκης», τοῦ «Περιμένοντας τοὺς Βαρβάρους». Αὐτὸ τὸ ἐρώτημα μοιάζει φυσικὸ — ἂν καὶ ἀναπάντητο — σὲ κείνους ποὺ εἶχαν τὴν τύχη νὰ ζήσουν στὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ νὰ γνωρίσουν προσωπικὰ τὸν Καβάφη.

* * *

Ἦμουν δὲν ἤμουν 17 χρόνων, τότε ποὺ μορφώνονταν αἰσθήματα καὶ σκέψεις, ἔτυχε νὰ διαβάσω γιὰ πρώτη φορὰ ἓνα ποίημα τοῦ Καβάφη :

«Τὰ μεγαλεῖα νὰ φοβᾶσαι, ὦ ψυχή.
Καὶ τὲς φιλοδοξίες σου νὰ ὑπερνηκήσεις
ἂν δὲν μπορεῖς, μὲ δισταγμὸ καὶ προφυλάξεις
νὰ τὲς ἀκολουθεῖς...»

Βαρὺς καὶ διδακτικὸς ὁ τόνος, πρωτότυπη ἡ ἔκφραση, τὸ «Μάρτυρι, Εἰδοί», ἀκόμη καὶ μὲ τὸν τίτλο του, μοῦ ἔκανε μεγάλη ἐντύπωση. Ἀπὸ τὸν κύκλο τῆς «Νέας Ζωῆς» συνδεόμουν μὲ τὸν Βάσο Παυλίδη. Μέσον αὐτοῦ γνώρισα τὸν Καβάφη.

Εἶναι ἄραγε ἀνάγκη νὰ περιγράψω τὲς πρῶτες μου ἐντυπώσεις; Δὲν νομίζω νὰ διαφέρουν ἀπ' ὅ,τι ἔχει ἤδη εἰπωθεῖ. Χώρα ἀπὸ τὴν τοποθεσία τῆς κατοικίας του, τὴν ἐπίπλωση τοῦ σαλονιοῦ του, τὴν ἑλλειψη ἡλεκτρικοῦ φωτὸς καὶ τηλεφώνου, περισσότερο ἀπ' ὅλα παρεξενεύτηκα μὲ τὴν προφορὰ τοῦ Καβάφη, τὸν τόνο τῆς φωνῆς του, τὸν τρόπο ποὺ ἐκφράζετο, ποὺ διηγεῖτο μὲ ἀτέλειωτες φράσεις καὶ παρενθέσεις· καὶ τὸ πῶς βάδιζε ἢ πῶς χαιρετοῦσε ὑψώνοντας κυκλικὰ, ἀπὸ πάνω πρὸς τὰ κάτω, τὸ δεξὶ του χέρι. Ἦταν τότε 53-54 ἐτῶν καὶ ἔμοιαζε δέκα χρόνια μεγαλύτερος. Τὸ παρουσιαστικὸ του, τὸ ντύσιμό του, τὸ χτένισμά του μὲ πλάγια ρίγα, ἀκόμη καὶ τὰ γυαλιά του μὲ ἀσημένιο γυῖο, τὸν ἔδειχναν σὰν ἓνα ἡλικιωμένο κύριο τῆς ἀστικῆς τάξης μὲ κάποια δόση ἀριστοκρατισμοῦ.

Χρειάστηκε ἀρκετὸς καιρὸς γιὰ νὰ κερδίσω τὴν ἐμπιστοσύνη τοῦ Καβάφη. Αὐτὴ ἐκδηλώθηκε μὲ τὴν προσφορὰ μιᾶς συλλογῆς τῶν ποιημάτων του ἀφιερωμένης «Στὸν λόγιο Πόλυ Μοδινό». Πῶς νὰ μὴ χολακευθεῖ ὁ ἀρχάριος, ἀπειρος, ἐπιδόξος... λογοτέχνης;

Ἀρχὲς τοῦ 1917 τόλμησα νὰ τοῦ ὑποβάλω μερικὰ κείμενά μου, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἓνα μὲ τίτλο «Σκέψεις πάνω στὴ Graziella τοῦ Λαμαρτίνου». «Βλέπω ὅτι ἀσχολεῖσαι μὲ τὴν κριτικὴ, μοῦ εἶπε ὁ Καβάφης. Τί καλὰ ποὺ κάνεις. Ἡ κριτικὴ εἶναι ἀπαράιτητη στὴ λογοτεχνία. Μιὰ ἐγκυρη γνώμη τὴν χρειάζονται καὶ οἱ συγγραφεῖς καὶ οἱ ἀναγνώσται». Συχνὰ μοῦ μιλοῦσε ὁ Καβάφης — στίς ἀρχὲς ποὺ τὸν γνώρισα — γιὰ τὴ σημασία ποὺ εἶχε μιὰ καλὴ κριτικὴ, σὰν νὰ προσπαθοῦσε νὰ μοῦ ὑποδείξει τὸν δρόμο ποὺ θὰ μπορούσα νὰ ἀκολουθήσω. Τὸ δοκίμιό μου γιὰ τὴν Graziella εὐτυχῶς δὲν δημοσιεύθηκε ποτέ.

* * *

Ἐκεῖνο ποὺ δέκρινε, ποὺ ξεχώριζε ἀπὸ λυτὰ τὸν Καβάφη ἦταν ἡ διαλεκτικὴ του.

Γιὰ νὰ τὸ ἀντιληφθεῖς πρέπει νὰ τὸν ἔχεις ἀκούσει ὄχι δέκα, ὄχι ἑκατὸ ἀλλὰ χίλιες φορές νὰ ἐρμηνεύει τὰ ποιήματά του, νὰ διηγείται τὰ ἱστορικά γεγονότα ποὺ τοῦ ἐνέπνευσαν τὸ ἓνα ἢ τὸ ἄλλο ποίημα, νὰ ἐξηγεῖ γιατί προτίμησε τὴν τάδε λέξη ἀντὶ τῆς τάδε, νὰ ὁμολογεῖ τίς δυσκολίες ποὺ συνάντησε ἐρευνώντας ἀρχαίους συγγραφεῖς, κατὰ προτίμηση Πολύβιο, Ἰώσηπο ἢ Στράβωνα, τίς ἀμφιβολίες ποὺ τὸν κατεῖχαν, ἀν π.χ. τὸ φαῖον (οἱ τὰ φαῖα φοροῦντες χριστιανοί) ἦταν τὸ σταχτί ἢ τὸ μαβί... Δεινὸς ἀπολογητῆς καὶ συνήγορος τῆς ποιήσεώς του. Γι' αὐτὸν δὲν ὑπῆρχε ἐμπνευση, ὑπῆρχε ποιητικὴ διάθεση ποὺ συνοδεύετο μὲ συνεγὴ, συστηματικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου. Μερικὰ ποιήματά του — ὅπως μοῦ εἶπε — ἦταν γραμμένα, ξαναγραμμένα, διορθωμένα πέντε καὶ δέκα φορές καὶ συχνά, πρὶν ἔλθουν στὴ δημοσιότητα, φυλαγμένα στὸ συρτάρι τοῦ γιὰ πολὺ χρόνον. Πιστεύω πὼς ὅσοι ἄκουσαν τὸν Καβάφη νὰ ἀναλueί καὶ νὰ ἐξηγεῖ τὰ ποιήματά του, ἀποκτοῦσαν μιὰ ἰδιαίτερη διάθεση καὶ ἀντίληψη τοῦ κειμένου — ἓνα ὁλοκληρωμένο αἶσθημα.

Σὰν δικαιολογία, κάποτε ἀναστενάζοντας εἶπαι ἀπὸ μιὰ μακρὰ ὁμιλία, μᾶς εἶπε : «οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τίς ἀσχολίες των, τίς δουλειές των, δὲν ἔχουν καιρὸ νὰ ἐνδιαφεροῦν γιὰ τοὺς ἄλλους. Γι' αὐτὸ χρειάζεται νὰ μιᾶς ἐσὺ γιὰ τὸ ἔργον σου».

* * *

Ἀπαράμιλλος ἦταν ὁ Καβάφης καὶ ὅταν — μὲ δυὸ-τρεῖς φράσεις — προσπαθοῦσε νὰ μειώσει τὸν ἐνθουσιασμό μας γιὰ κάποιον ἄλλο σύγχρονον ποιητὴ. Γιατὶ ἀλήθεια εἶναι πὼς ὁ Καβάφης τοὺς σύγχρονους Ἑλληνες ποιητὲς τοὺς ἐβλεπε σάν... ἀνταγωνιστάς. Μιὰ μέρα ποὺ τοῦ εἶπα πόσο μὲ συγκινοῦσε ἡ ποίηση τοῦ Γρυπάρη, ἀπάντησε : «Καὶ βέβαια λαμπρὸς ποιητῆς ὁ Γρυπάρης καὶ δίκαιο ἔχεις νὰ τὸν θαυμάζεις, ἀλλὰ πῶς τοῦ διέφυγε ἐκεῖνο : «Μὰ δὲν ξυπνᾷ στὸν ὄρθρινὸ κανέναν πεθαμένον»... πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ξυπνοῦν οἱ πεθαμένοι; Καὶ βέβαια δὲν ξυπνοῦν».

Μιὰ ἄλλη φορά ποὺ ἀνέφερα ἓνα στίχον τοῦ Omar Khayam γιὰ τὰ ἄνθη ποὺ πεθαί-

νουν, μοῦ εἶπε : «Δὲν εἶναι φυσικὸ νὰ πεθαίνουν τὰ ἄνθη; Τὸ βλέπουμε κάθε μέρα. Τέχνη εἶναι ὅ,τι ἀνακαλύπτει ἢ ἀποκαλύπτει ὁ καλλιτέχνης»¹.

Γνωστὸς εἶναι καὶ ὁ τρόπος ποὺ ἀντέδρασε ὁ Καβάφης στοὺς πανηγυρισμοὺς ποὺ ὀργανώθηκαν ἀπὸ τὴ «Νέα Ζωή» γιὰ τὴν ἀφιξὴ τοῦ Σωτήρη Σκίπη στὴν Ἀλεξάνδρεια. Εἶχε τότε ἐκδοθεῖ μὲ ἐπιτυχία τὸ «Ἀπολλώνιον Ἄσμα» καὶ τὸν Σκίπη τὸν χαρακτήρισαν σὰν Νέο Ἀπόλλωνα. Συνάντησα τὸν Καβάφη στὴν ὁδὸ Chérif καὶ ἀπὸ μακριὰ μοῦ φώναξε : «Πόλυ, ἔμαθες τὰ νέα; ὁ Ἀπόλλων γιὰ νὰ πάει στὸ Κάιρο ἐπῆρε τὸ τραῖνον. Τί φοβερό! ὁ Ἀπόλλων νὰ ταξιδεύει μὲ τραῖνον»².

Μὲ κάτι τέτοια, μισὸ ἀστεῖα - μισὸ σοβαρά, ὁ Καβάφης ἐκφράζετο κρίνοντας καὶ ἐπικρίνοντας τοὺς σύγχρονους τοῦ ποιητάς. Εἰδικῶς γιὰ τὸν Παλαμᾶ, ὅπως θυμοῦμαι, περιορίζετο στὸ νὰ λέγει ὅτι ἡ ποίησή του ἦταν ἀπολύτως διαφορετικὴ ἀπὸ τὴν δική του ὡς ἐμπνευση, ὡς εἶδος, ὡς γλῶσσα, ὡς ἐκφραση... Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸ ἐβαλε τὸν συνομιλητὴ τοῦ στὴ δύσκολη θέσῃ νὰ διαλέξει μεταξὺ τῶν δύο. Σὰν ὁ ἓνας νὰ ἀπέκλειε τὸν ἄλλο, πράγμα ἀπαράδεκτο.

* * *

Διαρκῆ φόβον καὶ ἄγχος προκαλοῦσαν στὸν Καβάφη τὸ γῆρας καὶ ὁ θάνατος. Νέος ἀκόμη 30-35 ἐτῶν ἀντίκρυε «τῶν ἄθλιων γηρατειῶν τὴν καταφρόνιαν». Τίς περασμένες μέρες ἐβλεπε σάν «θλιβερὴ γραμμὴ κεριῶν σβυσμένων». Ἰδανικὲς καὶ ἀγαπημένες οἱ φωνές «ἐκείνων ποὺ πεθάναν ἢ ἐκείνων ποὺ εἶναι γιὰ μᾶς χαμένοι σάν τοὺς πεθαμένους». Μιὰ συνεχὴς προσπάθεια νὰ ἐπαναφέρει στὴ μνήμη τοῦ τὴν νεότητά του «ποῦ ἔτσι ἐσβύσθη πιά..., σάν τίποτε δὲν ἀπομένει».

Τὸ «μυστήριον» τῆς μετὰ θάνατον ζωῆς βασάνιζε τὸν Καβάφη. Ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει ἀθάνατη ψυχὴ; Καὶ πῶς φανερώνε-

1. Robert Liddell: Kavafy, σελ. 207.

2. Μιὰ χαριτωμένη ἀφήγηση γιὰ τὸ ἴδιο περιστατικὸ ἀπὸ τὸν Μαλάνο, ὁ Καβάφης Ἀπαράμωρ-
φωτος, σελ. 11.

ται, πῶς ἐκδηλώνεται ἡ ψυχὴ; Ἐπαναλαμβάνω μὲ ἀκριβεία τὸ τί μοῦ εἶπε :

«Πέφτεις, χτυπᾷς, χάνεις τὶς αἰσθήσεις σου, τὸν χρόνον αὐτὸ ποῦ βρίσκεται ἡ ψυχὴ σου;»

Καὶ πρόσθεσε :

«Πόσο ἡ ζωὴ θὰ ἦταν διαφορετικὴ ἂν ἔσβυναν οἱ ἀμφιβολίες, ἂν μπορούσαν οἱ ἄνθρωποι, σὰν τοὺς θεοὺς, νὰ ζοῦσαν «μὲ τὴ χαρὰ τῆς ἀφθαρσίας μὲς στὰ μάτια».

Ἐπέμενε στὴν ἐκφραση : «ὡ χαρὰ τῆς ἀφθαρσίας» ποῦ θεωροῦσε ἓνα ἀπὸ τοὺς καλύτερους στίχους του.

* * *

Ἀνεκτίμητο δῶρο πρόσφερε τὸ «σαλόνι» τοῦ Καβάφη ὅπου σύχναζαν θαυμασταὶ καὶ φίλοι. Μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς σημερινῆς συγκέντρωσης θὰ ἤθελα ἰδιαίτερα νὰ μνημονεύσω καὶ τὸν Στέφανο Πάργα (Ζελίτα) καὶ τὴ σύζυγό του. Δίχως νὰ τὸ ἐπιζητοῦν ἔπαιξαν ἓνα πρωτεύοντα ρόλο στὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Ἀλεξάνδρειας. Περιορισμένο ὅπως ἦταν τὸ σαλόνι τοῦ Καβάφη, δὲν κάλυπτε ὅσα ἀφειδῶς πρόσφερε τὸ ζεῦγος Ζελίτα μὲ τὸ βιβλιοπωλεῖο του, τὸ περιοδικὸ «Γράμματτα», τὶς ἐκδόσεις καὶ ἀκόμη περισσότερο μὲ τὴν εὐγένεια μὲ τὴν ὁποία δέχονταν τοὺς ἐπισκέπτας Ἕλληνες καὶ ξένους.

Χάρis στὸν Καβάφη καὶ στοὺς Ζελίτα γνώρισα ἢ συνδέθηκα μὲ πολλοὺς ἀνθρώπους τῶν γραμμάτων, ποιητὰς, καλλιτέχνες, ἐπιστήμονες, ποὺ ὁ καθένας, ποιὸς λίγο ποιὸς πολὺ, εἶχε κάτι τὸ σημαντικὸ νὰ προσφέρει. Ὁ Σκληρός, ὁ Forster, ὁ Περίδης, ὁ Μαλάνος, ὁ Νομικός, ὁ Πιερίδης, ὁ Ἀλιθέρης, ὁ Σκούφης, οἱ ἀδελφοὶ Ἀθανασόπουλοι, ὁ Catraro, ἀκόμη καὶ μὲ τὶς ἰδιοτροπίες καὶ παραδοξολογίες των ὁ Βρισμιτζάκης, ὁ Σαντορινιός, ὁ Πέτρος Ἀλήτης καὶ πολλοὶ ἄλλοι ποὺ μὲ συντροφεύουν στὴ μακρὰ μου ζωὴ.

Στὸ σαλόνι τοῦ Καβάφη συνάντησα καὶ τὸν Ἀλέκο Σεγκόπουλο. Θαυμαστής τοῦ ποιητῆ, ἐνθουσιώδης, ἐκδηλωτικὸς μὲ κάποια δόση περιπτολογίας, πρόθυμος νὰ ἐξυπηρετήσῃ τοὺς πάντας, θὰ ἔλεγα ἓνας νέος μὲ ἀνοιχτὴ καρδιά.

Ἐνα βραδυνὸ ποῦ ὁ Καβάφης μᾶς μιλοῦσε γιὰ τὸ ποίημα «Τὰ Ἐπικίνδυνα», ὁ Σεγκόπουλος παρατήρησε πὼς θὰ ἦταν χρήσιμο νὰ γίνονταν γνωστὰ αἱ ἀπόψεις γιὰ τὴν Τέχνη τοῦ Σύρου σπουδαστῆ Μυρτία, ποῦ ἦταν βέβαια αἱ ἀπόψεις τοῦ Καβάφη. Ἐτσι ξεκίνησε ἡ ἰδέα μιᾶς διαλέξεως ποῦ θὰ ἔκαμνε ὁ Σεγκόπουλος μὲ δική μου εἰσαγωγὴ. Ὁ πατέρας μου ἦταν μέλος τοῦ Συλλόγου Πτολεμαῖος. Πρόεδρος ἦταν ὁ Ἀντώνης Κωμανός, Εἰσαγγελεὺς τῶν Μικτῶν Δικαστηρίων. Ἡ αἴθουσα τοῦ Συλλόγου μᾶς παραχωρήθηκε δίχως δυσκολία. Τὴν διάλεξη, ὅπως ἀνέφεραν οἱ ἐφημερίδες, «ἐτίμησε διὰ τῆς παρουσίας του ὁ Γενικὸς Πρόξενος τῆς Ἑλλάδος!» Τὰ τετριμμένα καὶ οἱ κοινοτοπίες δὲν ἔλειψαν ἀπὸ τὰ κείμενά μας. Ἀξιοσημείωτο ὅμως εἶναι πὼς τὸ μικρὸ φυλλάδιο ποῦ τυπώθηκε τὸ 1918 κατέχει μιὰ σημαντικὴ θέση στὴν Καβαφικὴ βιβλιογραφία. Συχνὰ μ' ἐρωτοῦν ἂν τὸ κείμενο τοῦ Σεγκόπουλου ἔχει γραφεῖ λέξη πρὸς λέξη ἀπὸ τὸν Καβάφη. Δὲν μπορῶ νὰ τὸ βεβαιώσω. Ἐκεῖνο ποῦ θὰ πῶ εἶναι πὼς ἀναμφισβήτητα διὰ τοῦ Σεγκόπουλου μιλᾷ ὁ Καβάφης. Θὰ πῶ ἀκόμη ὅτι δὲν ὑπάρχει στὸ κείμενο τοῦ Σεγκόπουλου καμία φράση ποῦ νὰ μὴν εἶχε τὴν ἔγκρισή τοῦ Καβάφη. Καὶ τὸ ὅτι εἶναι καλογραμμένο τὸ κείμενο εἶναι ἴσως κι' αὐτὸ ἐνδεικτικὸ τῆς προσελεύσεώς του.

Ἐλέχθη ἀκόμη πὼς ἡ ἐξύμνηση τῆς «ἡδονῆς» καὶ τοῦ «ἐρωτισμοῦ» σκανδάλισε μερικές κυρίες ποὺ ἀπεχώρησαν ἐπιδεικτικὰ ἀπὸ τὴν αἴθουσα. Δὲν θυμᾶμαι ἓνα τέτοιο ἐπεισόδιο. Μπορεῖ νὰ συνέβῃ. Τὸ ὅτι ὅμως δὲν ἔλαβε τὴν ἔκταση «κοινωνικοῦ σκανδάλου» ἀποδεικνύεται μὲ τὴ διάλεξη ποῦ ἔδωσα ἓνα χρόνο ἀργότερα, στὶς 10 Ἀπριλίου 1919, στὴν ἴδια αἴθουσα τοῦ Πτολεμαίου, μὲ θέμα «Οἱ καῦμοι τῆς λιμνοθάλασσας τοῦ Παλαμᾶ καὶ οἱ τάσεις τῶν νέων». Τὴν διάλεξη αὐτὴ σχολίασε ὁ Μαλάνος μὲ ἓνα μακρὺ ἄρθρο ποῦ δημοσίευσε ἡ ἐφημερίς «Τηλέγραφος». Ἄν τὰ ἀναφέρω αὐτὰ εἶναι γιὰ νὰ ἀποδείξω πόσο ἐντονη ἦταν ἡ πνευματικὴ κίνησις τῆς Ἀλεξάνδρειας, ἀφοῦ καὶ ἀνωρίμαστοι ὅπως ἤμασταν, μπορούσαμε νὰ ἐκφράζουμε ἐλεύθερα τὶς ἀπόψεις μας μέσα σὲ μιὰ αὐστηρὰ ἀστικὴ κοινωνία.

* * *

Τὸ 1920 καὶ 1921 συνέχισα στὸ Παρίσι τὶς νομικὲς σπουδὲς ποὺ ἄρχισα στὴ Γαλλικὴ Νομικὴ Σχολὴ τοῦ Καΐρου. Κρατοῦσα τακτικὴ ἀλληλογραφία μὲ τοὺς Ἀλεξανδρινούς φίλους καὶ μὲ τὸν «Σεβαστὸ Δάσκαλο», τὸν Καβάφη. Ἀπὸ τὴν ἀλληλογραφία μου μὲ τὸν Καβάφη, σώθηκαν τρεῖς ἐπιστολὲς ποὺ χάρις στὸν Μάνο Χαριτάτο εἶδαν τὸ φῶς τῆς δημοσιότητος, μισὸ αἰῶνα ἀργότερα, τὸ 1980³. Οἱ ἐπιστολὲς αὐτὲς παρουσιάζουν ἀρκετὸ ἐνδιαφέρον. Ἀποδεικνύουν γιὰ μιὰ ἀκόμη φορὰ πόσο μεγάλη ἦταν ἡ παραχὴ ποὺ κατεῖχε τὸν Καβάφη ὅταν ἐπρόκειτο νὰ στείλει σὲ κάποιον ξένο μιὰ συλλογὴ τῶν ποιημάτων του. Πολὺ παραστατικὰ ἀναφέρει ὁ Γιάννης Σαργιάννης :

«Πρὶν ἀποφασίσει, ἔβγαине κι’ ἔτρεχε ἀριστερὰ καὶ δεξιὰ νὰ πάρει πληροφορίες. “Ὅποιον ἔβρισκε στὸν δρόμο τὸν ρωτοῦσε, ἀλλὰ καὶ δὲν ξεχνοῦσε ἄνθρωπο, γνωστὸ ἢ μὴ, ποὺ δὲν πλημμύριζε μ’ ἐρωτήσεις ἢ ἔβαζε νὰ τὸν ρωτῇσουν γιὰ τὸ ἴδιο θέμα».⁴

Τὸν Αὐγούστου τοῦ 1920 ἔγραψα τοῦ Καβάφη ὅτι ὁ καθηγητὴς Pernot μοῦ εἶχε ἐκφρασθεῖ πολὺ ἐπαινετικά γιὰ τὰ ποιήματά του κι’ ὅτι ἐσκέπτετο νὰ μεταφράσει μερικὰ καὶ γι’ αὐτὸ ἐπιθυμοῦσε νὰ λάβει τὴν τελευταία συλλογὴ του. Ὁ Καβάφης μοῦ ἀπήντησε τὴν 1ην Σεπτεμβρίου :

«Ἀγαπητέ μου Πόλυ,

Ἔλαβα τὸ γράμμα σου τῆς 17ης Αὐγούστου καὶ προτίτερα (τὸν Ἰούνιον) ἕνα ἄλλο.

Πολὺ μ’ εὐχαρίστησεν ἡ εὐμενὴς γνώμη τοῦ Pernot γιὰ τὰ ποιήματά μου. Ἡ γνώμη τοῦ σοφοῦ αὐτοῦ συγγραφέως εἶναι πολὺτιμη. Μεγάλως μὲ ἱκανοποιεῖ ἡ ἐγκρίσις του».

Στις 15 Σεπτεμβρίου μοῦ ξαναγράφει ὁ Καβάφης :

«Σ’ ἔγραψα τὴν 1ην Σεπτεμβρίου. Ἐπειτα ἔπεσα ἄρρωστος καὶ μόλις τώρα εἶμαι καλά. Ἐκεῖνες τὲς μέρες ποὺ ἤμουν ἄρ-

ρωστος ἔλαβα ἕνα γράμμα ἀπὸ τὸν κ. Pernot. Δὲν τὸ ἔχω πρόχειρον τώρα ὥστε μὲ λείπει ἡ διεύθυνσίς του. Πολὺ σὲ παρακαλῶ ὅταν τὸν δεῖς πές τον ὅτι τὸν εὐχαριστῶ θερμῶς γιὰ τὸ γράμμα του, ὅτι ἡ εὐνοϊκὴ του γνώμη γιὰ τὴν ποιήσί μου μὲ εἶναι λίαν πολὺτιμη καὶ ὅτι χάρηκα πολὺ ποὺ ἔκαμε μεταφράσεις μερικῶν ποιημάτων τὲς ὁποῖες σκοπεύει νὰ δημοσιεύσει».

Τὰ γράμματα αὐτὰ δίδουν μιὰ πιστὴ εἰκόνα τῆς ψυχουσύνθεσης τοῦ Καβάφη. Σχολιάζοντας τὴ δημοσίευσή των, ὁ Μαλάνος παρατηροῦ :

«...Εἶναι εὐτύχημα τὸ ὅτι ὁ παραλήπτης τους, ποὺ ἐπὶ τόσα χρόνια τὰ κρατοῦσε ζηλότυπα γιὰ τὸν ἑαυτὸ του, ἀποφάσισε νὰ τὰ ἐκδώσει, προσφέροντας ἔτσι, σὲ ὅσους παρακολουθοῦν μὲ ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον τὰ καβαφικὰ πράγματα, μιὰ ἀληθινὰ ὠραία ἐκπληξή. Ἀραγε τὸ μέλλον νὰ μᾶς ἐπιφυλάσσει καὶ ἄλλες τέτοιες ἐκπλήξεις;»⁵

Ἡ ἐκπληξή, ἡ κατάπληξή ἦταν γιὰ μένα, ὅταν πρὸ λίγου καιροῦ ὁ Καθηγητὴς κ. Σαββίδης μὲ πληροφόρησε ὅτι στὸ Ἀρχεῖο τοῦ Καβάφη, ποὺ εἶναι στὴν κατοχὴ του, βρίσκονται δυὸ δικές μου ἐπιστολές, ἡ μία τῆς 8ης Ἰουνίου καὶ ἡ ἄλλη τῆς 16ης Ὀκτωβρίου 1920.⁶ Τὸ νὰ φυλάξω ἐγὼ τὶς ἐπιστολὲς τοῦ Καβάφη ἦταν φυσικό. Τὸ νὰ κρατῇσε ἐκεῖνος τὶς δικές μου εἶναι στερνὸ μῆνυμα φιλίας ποὺ μὲ συγκινεῖ βαθύτατα.

Τὸ πιὸ ἀξιοσημείωτο εἶναι πὼς στὴν ἐπιστολή μου τῆς 16ης Ὀκτωβρίου τοῦ ἔλεγα :

«Ὅσο γιὰ τὸν κ. Pernot τὸν ζήτησα στὴ Sorbonne μὰ δὲν τὸν βρῆκα, γιατί τὰ μαθήματα (cours) ἀρχίζουν τὸν Νοέμβριο. Θὰ τὸν ξαναζητήσω, ἂν καὶ ἡ γνώμη μου εἶναι νὰ τοῦ γράψετε δυὸ λόγια, γιατί αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι δὲν φαντάζεσθε πόσο εὐκόλα παρεξηγοῦν».

3. Τρεῖς Ἐπιστολὲς τοῦ Καβάφη. Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, 1980.

4. Ι. Α. Σαργιάννη : Σχόλια στὸν Καβάφη.

5. Τ. Μαλάνου: Ὁ Καβάφης Ἀπαμύροφως, ἔκδ. Πρόσπερος 1981, σελ. 111-112.

6. Ἡ ἐπιστολή μου τῆς 17ης Αὐγούστου δὲν βρέθηκε.

Κι' όμως, παρά την υπόδειξή μου, ο Καβάφης θά μου γράφει στις 23 Ιανουαρίου 1921 :

«Τὸν κ. Pernot θὰ τὸν εἶδες δὲν ἀμφιβάλλω καὶ θὰ τὸν μετέδωκες τὲς θερμὲς εὐχαριστίες μου γιὰ τὴν εὐμενὴ του γνώμη περὶ τῶν ποιημάτων μου».

Ἐκτὸς ἂν ἔχομε κι ἄλλες ἐκπλήξεις, αὐτὰν τὰ ἐρωτηματικά καὶ οἱ ἀπορίες ποὺ διατύπωνε δημοσιεύοντας τὶς τρεῖς ἐπιστολὲς τοῦ Καβάφης. Ἄς ξαναποῦμε ὅμως ὅτι δίχως αἰνίγματα, ἀοριστίες, ἀμφιβολίες, διφορούμενες ἔννοιες, δὲν θὰ ὑπῆρχε Καβάφης.

* * *

Μιὰ πού μου δίδεται ἡ εὐκαιρία, θὰ ἀναφέρω ὅτι δυὸ περικοπὲς τῶν ἐπιστολῶν μου, ποὺ ξανάρχονται στὸ φῶς ἔπειτα ἀπὸ τόσα χρόνια, παρουσιάζουν ἐπίσης κάποιον ἐνδιαφέρον.

Στὴν ἐπιστολή μου τῆς 8ης Ἰουνίου 1920 ἔγραφα :

«Πρὸ ἡμερῶν πῆγα στὸν Ψυχάρη πού με δέχτηκε, παρά τῇ συνήθειά του, με μεγάλη εὐγένεια. Πραγματικά σοφὸς εἶναι αὐτὸς ὁ ἄνθρωπος. Τὸν βρήκα ὅμως κουρασμένο ἀπὸ τὴν ἐργασία του καὶ τὸ χειρότερο μπορῶ νὰ πῶ ὅτι ὁ γ ο υ ῖ ο ῦ μ ἔ ν ο, τόσο πολὺ πού ὅταν τοῦ εἶπα πὼς οἱ ἔλληνες (νεο῔λληνες) τὸν θαυμάζουν, μ' ἐρώτησε : « Ἀλήθεια μοῦ τὸ λές; » Ἡ ἀμφιβολία γιὰ τὸ ἔργο του ἄρχισε φαίνεται νὰ τὸν (βασανίζει;) καὶ ὅπως ξέρετε βέβαια ἐσεῖς καλύτερα ἀπὸ μένα, ἀλλοίμονο στὸν τεχνίτη πού ἔπειτα ἀπὸ 25 ἢ 30 χρόνια ἐργασίας ἀμφιβάλλει γιὰ τὸ ἔργο του... »

Στὴ δεύτερη πεντασέλιδη ἐπιστολή μου τῆς 16ης Ὀκτωβρίου 1920 τοῦ ἔλεγα :

«Ὁ Κεφαλληνὸς ἔφυγε πρὸ λίγων ἡμερῶν γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρεια καὶ θὰ σᾶς πεῖ διάφορα νέα. Συνήντησα πολλὰς φορὲς τὸν φίλο του Βάρναλη καὶ σὲ κουβέντες ποὺ εἶχαμε γιὰ σᾶς (...) μοῦ εἶπε πὼς τὸν μόνο ποιητὴ πού αἰσθάνεται εἶναι ἐσᾶς καὶ ὅτι ἔχει σκοπὸ ἀργότερα μιλώντας πλατυὰ γιὰ τὴν Τέχνη νὰ τὸ γράψω».

Μετὰ τὴν ἐπιστροφή μου ἀπὸ τὸ Παρίσι ἔως τὴν ἡμέρα τοῦ θανάτου τοῦ Καβάφης δὲν ἔπαυσα νὰ ἐκδηλώνω βαθιὰ αἰσθήματα φιλίας καὶ θαυμασμοῦ γιὰ τὸν ποιητὴ.

Στὰ 1927 κυκλοφόρησε σὲ πολυτελῆ ἔκδοση μὲ ξυλογραφίες τοῦ Κόντογλου, ἡ συλλογὴ μου «Ρυθμικὲς Ζωές», πού εἶχε — ὡς τὸ πῶ δίχως μετριοφροσύνη — μιὰ κάποια ἀπὸψη. Ὁ Καβάφης δὲν παρέλειψε νὰ με συγχαρεῖ — πράγμα πού δὲν ἦταν στὶς συνήθειές του.

Ὁλη αὕτῃ ἡ περίοδος ὑπῆρξε γιὰ τοὺς Ἀλεξανδρινούς διανοούμενους γόνιμη, δημιουργικὴ καὶ τὸ κυριότερο ἀποδεδειγμένη τῶν συμβατικῶν καὶ καθιερωμένων συνηθειῶν. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἀποδίδω σημασία γιὰ τὴν εἶχε, ὅπως θὰ δοῦμε, μιὰ ἄμεση ἐπίδραση στὴν καβαφικὴ ποίηση.

Γεγονὸς ὑπῆρξε τὸ πανηγυρικὸ τεῦχος πού ἀφιέρωσε στὸν Καβάφη τὸ περιοδικὸ «Νέα Τέχνη» τὸ 1924 καθὼς καὶ τὸ 1925 τὸ γαλλικὸ τεῦχος τῆς Semaine Egyptienne μὲ στίχοι τοῦ Μαλέα, τῆς Φλώρας Καραβία, τῆς Ἀλεξανδρίδου, τοῦ Κέμ, τοῦ Γώγου, τοῦ Καλμούχου, μὲ μεταφράσεις τῶν ποιημάτων τοῦ Καβάφης ἀπὸ τὸν Pernot, τὴν Ἀθηνᾶ Παππᾶ, τὸν Αἴσωνα Κυριακόπουλο, τὸν Ἀλέξανδρο Ἑμπειρίκο, μὲ ἀφιέρωση τοῦ Furness καὶ ἄρθρα τοῦ Κατράρο, τῆς Ρίχας Σεγκοπούλου, τοῦ Forster, τοῦ Καζανιζάκη, τοῦ Philéas Lebesque, καὶ πολλῶν ἄλλων.

Ἡ ἱκανοποίηση καὶ ἡ συγκίνηση τοῦ Καβάφης, ὕστερα κυρίως ἀπὸ τὰ ἄρθρα πού τοῦ εἶχε ἀφιερώσει ὁ Forster, ἦταν μεγάλη σὰν νὰ εἶχε πλέον τελειωτικὰ ἀναγνωρισθεῖ, ἐπιβληθεῖ καὶ ἐπιβραβευθεῖ ὁ Π ο ι η τ ῆ ς.

* * *

Μοναδικὸ πρᾶγμα φαινόμενο στὴν ἐλληνικὴ λογοτεχνία — ἴσως καὶ στὴν παγκόσμια — νὰ ἔχουν γραφεῖ τόσες πολλὲς μελέτες, κριτικὲς, διηγήσεις, ἀφηγήσεις, ἐξηγήσεις γιὰ κάθε φράση, κάθε στίχο, κάθε τίτλο τῶν 154 ποιημάτων τοῦ Καβάφης.

Σὲ μιὰ τόσο ὀγκώδη βιογραφία καὶ βιβλιογραφία δὲν νομίζω ὅτι μπορῶ νὰ προσ-

θέσω κάτι τὸ οὐσιῶδες. Θὰ περιορισθῶ σὲ δυὸ-τρεῖς προσωπικὲς παρατηρήσεις.

Πρῶτα-πρῶτα θὰ πῶ ὅτι ἡ Εἰσαγωγή μου στὴ διάλεξη τοῦ Σεγκόπουλου δὲν μὲ ικανοποιεῖ. Ὑπάρχουν μερικὰ ἐνδιαφέροντα στοιχεῖα, ἀλλὰ ἡ κατάταξη σὲ ἡδονικό, φιλοσοφικό καὶ ἱστορικό ποιητὴ, οἱ κυψέλες καὶ τὸ μέλι τοῦ Παρνασσοῦ, μὲ ἐνοχλοῦν. Ὑπῆρχε ἄλλωστε ἐκ μέρους μου μεγάλη δόση ἀφέλειας (καὶ ἀγαθότητας) γιὰ νὰ πῶ ὅτι ἡ ζωὴ τοῦ Καβάφη «ὕψῃζε τὸ ὠραιότερό του ποίημα».

Ἡ ἀλήθεια εἶναι ὅτι ὡς τὸ 1917-18 κανένα ἀπὸ τὰ ποιήματα τοῦ Καβάφη δὲν ἀπεκάλυπτε — τουλάχιστο σὲ μένα — τὶς «ἀνώμαλες ἑλξεις» του. Οἱ φράσεις ἀσαφεῖς καὶ διφορούμενες. Ἐπὶ πλέον ἡ συμπεριφορά του, ἡ ὁμιλία του, ὁ τόνος τῆς φωνῆς του, οἱ τρόποι του, ἀπέκλειαν ἓνα τέτοιου εἴδους χαρακτηρισμό. Οἱ ὅμοι χαρακτηρισμοὶ θὰ ἔλθουν ἀργότερα στὴ μεταπολεμικὴ ἐποχὴ καὶ ὅσο περνοῦσαν τὰ χρόνια γίνονταν ἐντονότεροι μὲ τὰ διάφορα : «ἀνώμαλη ἡδονή, ἔκνομη ἡδονή, ἄνομη ἡδονή, στιγματισμένη ἐρωτικὴ ροπή, ἀποδοκιμασμένη καὶ περιφρονημένη». Καὶ ἀκόμη αἰσθάνεται τὴν ἀνάγκη νὰ προσδιορίζει τὸν χρόνο, τὸν τόπο, τὴν ἡλικία ὡς καὶ τὸ ἐπάγγελμα τῶν προσώπων στὰ ὁποῖα ἀναφέρεται. Ἀς προσθέσω ὅτι ὁ Καβάφης ἀπὸ καλλιτεχνικὴ πλευρὰ δὲν ἐπιζητεῖ μὲ αὐτῆς τῆς κατηγορίας τὰ ποιήματα, τὰ ὁποῖα παρουσιάζονται — γι' αὐτὸ καὶ ἀποδεκτὰ — σὰν μιὰ ἀποτίναξη τῶν δεσμῶν ποῦ τοῦ εἶχαν ἐπιβάλλει στὴ νεότητά του οἱ αὐστηρὲς κοινωνικὲς ἀντιλήψεις. Κάποια ἐπιρροὴ θὰ εἶχε ἀσφαλῶς στὸν Καβάφη καὶ ἡ συναναστροφή του μὲ τὴν μεταπολεμικὴ νεολαία ποῦ ἐκφραζόταν ἐλεύθερα, δίχως περιορισμούς.

* * *

Πολλοὶ ποῦ ἀσχολήθηκαν μὲ τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη διερωτῶνται πῶς συμβαίνει καὶ γιὰ ποῖο λόγο δὲν βρῆκε στὰ μεγάλα καὶ συγχρονιστικὰ γεγονότα τῆς ἐποχῆς του μιὰ κάποια πηγὴ ἐμπνεύσεως. Οἱ ἀπελευθερωτικοὶ πόλεμοι τῆς Ἑλλάδος, ὁ πρῶτος παγκόσμιος πόλεμος, τὸ ξεσκήνωμα τῶν Αἰγυπτίων γιὰ τὴν ἀπόκτηση τῆς ἀνεξαρ-

τησίας των, ἡ Μικρασιατικὴ καταστροφή, ἄφησαν ἄραγε τὸν Καβάφη ἀσυγκίνητο;

Τὴν ἀπάντησιν τὴν δίνω δίχως δισταγμὸ : Προοδευτικὸς καὶ φιλελεύθερος, ὁ Καβάφης παρακολουθοῦσε καὶ ζοῦσε ἐντονα τὰ πολιτικὰ γεγονότα. Στὰ πεζὰ κείμενά του ὁ Καβάφης θὰ ἀσχοληθεῖ μὲ τὰ Ἑλγίνεια Μάρμαρα καὶ γιὰ τὴν Κύπρο θὰ ἐκφράσει τὴν εὐχὴ ὅτι «μῖαν ἡμέραν οἱ πόθοι τῶν Κυπρίων ἢ ὀρθότερον οἱ πόθοι τῶν Ἑλλήνων ὅλων περὶ ἐνώσεως τῆς νήσου μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου θὰ ἐκπληρωθοῦν»⁷.

Ἄλλο ὅμως νὰ ἀσχολεῖσαι μὲ τὰ σύγχρονα πολιτικὰ προβλήματα καὶ ἄλλο ν' ἀντλεῖς ἀπὸ αὐτὰ ποιητικὴ ἐμπνευσι. Αὐτὰ ὅλα ἔχουν κατὰ κόρον εἰπωθεῖ. Θὰ ἤθελα ὅμως νὰ ἐπαναλάβω μιὰ δική μου μαρτυρία :

«Μέσα Σεπτεμβρίου 1922 εἶχε συντελεσθεῖ ἡ καταστροφὴ τοῦ Ἑλληνισμοῦ τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ὁ Καβάφης καθισμένος στὴ συνηθισμένη θέσει του στὸ σαλόνι, σκυθρωπός, ἀμίλητος, περίλυπος. Ἡμῶσταν μόνοι. Ξαφνικὰ μὲ πνιγμένη φωνὴ ξέσπασε : «Εἶναι τρομερὸ αὐτὸ ποῦ μᾶς συμβαίνει. Χάνεται ἡ Σμύρνη, χάνεται ἡ Ἰωνία, χάνονται οἱ Θεοί». Δὲν μπόρεσε νὰ συνεχίσει. Στὸ φῶς τῆς λάμπας εἶδα τὰ δάκρυα νὰ κυλοῦν στὸ ρυτιδωμένο πρόσωπό του. Ἀπὸ τότε ξεύρω καὶ πῶς ἐκδηλώνεται καὶ πῶς δὲν ἐκφράζεται ἓνας μεγάλος πόνος»⁸.

* * *

Ἡ ποίηση δὲν καθορίζεται, δὲν ἐκδηλώνεται μὲ τύπους καὶ κανόνες. Κάθε λέξη ὁ ποιητὴς τὴν ἀνακαλύπτει γιὰ πρώτη φορὰ, σὰν δική του προσφορά, δικό του γέννημα καὶ κτῆμα. Μιὰ συνεχὴς δημιουργία τῆς ἐκφράσεως, ἀνάπλαση τῆς ποιητικῆς διάθεσης, μετουσίωση τῆς εἰκόνας ἢ τοῦ θέματος. Νομίζω ὅτι ἐκεῖ ἐγκρίνεται ἡ ἀναλλοίωτη συγκίνηση ποῦ προκαλεῖ ἡ Καβαφικὴ ποίηση.

7. Γ. Παπουτσάκη : Καβάφης Πεζὰ, ἐκδ. Φέξη.
8. Τρεῖς Ἐπιστολὲς τοῦ Καβάφη, ἐκδ. Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, 1980.

Πενήντα χρόνια πέρασαν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Καβάφη κι' ὅσο περνᾷ ὁ καιρὸς τόσο προχωρεῖ ὁ Ποιητὴς στὸν ἀτέρμονα κόσμο τῶν Θρύλων. Τὰ περισσότερα ποιήματά του μᾶς συντροφεύουν στὴν καθημερινή μας ζωή, μπῆχαν στὸ λεξιλόγιό μας σὰν ἀποφθέγματα, σὰν ρητά :

- Σὰν βγεῖς στὸν πηγαϊμὸ γιὰ τὴν Ἰθάκη νὰ εὕχεται νᾶναι μακρὺς ὁ δρόμος...
- Δὲν ἔχει πλοῖο γιὰ σέ, δὲν ἔχει ὁδὸ, ἔτσι ποὺ τὴ ζωὴ σου ρήμαξες ἐδῶ στὴν κώχη τούτη τὴν μικρὴ σ' ὅλη τὴν (γῆ τὴν χάλασες.
- Σὰν ἔτοιμος ἀπὸ καιρό, σὰ θαρραλέος σὰν ποὺ ταιριάζει σε ποὺ ἀξιωθήκες μιὰ (τέτοια πόλι ...ἀποχαιρέτα την, τὴν Ἀλεξάνδρεια ποὺ (χάνεις.

— Κι' ἂν δὲν μπορεῖς νὰ χάμεις τὴν ζωὴ σου (ὅπως τὴν θέλεις τοῦτο προσπάθησε τουλάχιστον ὅσο μπορεῖς : μὴν τὴν ἐξευτελίζεις.

- Τιμὴ σ' ἐκείνους ὅπου στὴ ζωὴ των ὥρισαν καὶ φυλάγουν Θερμοπύλες.
- Καὶ τώρα τί θὰ γένουμε χωρὶς βαρβάρους!

Οἱ ἄνθρωποι αὐτοὶ ἦσαν μιὰ κάποια λύσις

Στίχοι ποὺ τοὺς ἐπαναλαμβάνουμε, ποὺ μᾶς συνοδεύουν καὶ μαζὺ μ' αὐτοὺς ὁ Ἀντώνιος, ὁ Θεόδοτος, ὁ Καισαρίων, ὁ Αἰμιλιανός, ὁ ἀπαράμιλλος Μύρης...

Στοὺς δρόμους τῆς Ἀλεξάνδρειας, τῆς πόλης ποὺ ἀξιωθήκαμε, βλέπομε Ἐσένα, Ποιητὴ Καβάφη, νὰ γυρνᾷς μὲ τὴν χαρὰ τῆς Ἀθανασίας μὲς τὰ μάτια...

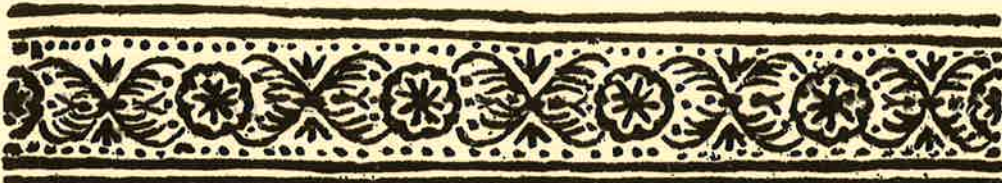
Ἀθανασία, ἄσβυστη φλόγα τῶν πεθαμένων.

ΠΟΛΥΣ ΜΟΔΙΝΟΣ

ΠΑΡΘΕΝΙΚΟΙ ΔΙΣΤΑΓΜΟΙ ΤΗΣ ΑΝΟΙΞΗΣ

Αὐτὴ ἡ ἀνοιξη
περπάτησε στὰ λατομεῖα
καὶ στοὺς ἐλαιῶνες
γεμάτη ἐνδοιασμούς.
Τὰ προῶνὰ δυὸ στάλες μέλι
κυλοῦσαν ἀπ' τὰ χεῖλη της
μέσα στὴν ἀκροποταμιὰ
ἔσκυβε ἓνα μικρὸ ἀγόρι
καὶ τὶς μάζευε.
Τὰ σπάρτα εἶχαν τοὺς δικούς τους καημούς,
θυμῶρια καὶ στάχνα ἄνηβα
ἀνάσαιναν γαλάζιο.
Ἀκόμη ὁμῶς δὲν ἔρχονταν
περήφανες
οἱ ἡλιολάτρισσες
οἱ μαργαρίτες...

ΜΑΡΙΑ ΧΙΔΙΡΟΓΛΟΥ

ΤΑ ΓΝΩΣΤΑ ΠΑΣΧΑΛΙΝΑ ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΟΥ ΠΑΠΑΔΙΑΜΑΝΤΗ ΚΑΙ ΕΠΤΑ ΛΑΝΘΑΝΟΝΤΑ ΤΟΥ 1877

Τὰ πασχαλινὰ ἄρθρα τοῦ Παπαδιαμάντη ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸν Τύπο τῆς ἐποχῆς τοῦ μποροῦμε νὰ τὰ κατατάξουμε : Α) Σὲ ἐνυπόγραφα καὶ σὲ ἀνυπόγραφα ἢ ἀνώνυμα καὶ Β) Σὲ ἄρθρα-συνέχειες καὶ σὲ μεμονωμένα.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς τὰ θρησκευτικὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη ποτὲ δὲν ἔχουν ὀλόκληρο τὸ ὄνομα ὡς ὑπογραφή, ἀλλὰ οὔτε καὶ τὰ συνήθη ἄρχικά. Ἀντὶ γι' αὐτὰ βρίσκουμε συχνὰ τὸ γράμμα Π. καὶ μόνο μιὰ φορὰ τὴν ἐνδειξή : Ἀ. Πδμ. Ὡς ἐνυπόγραφα λοιπὸν θεωροῦμε τὰ παραπάνω ἄρθρα ποὺ ἀπὸ ὀρισμένους μελετητὲς ἔχουν ἀποδοθεῖ στὸν Παπαδιαμάντη. Γιὰ τὴν πατρότητα αὐτὴ δὲν ἔχουμε ὡς τώρα λόγους ν' ἀμφιβάλλουμε.

Τὰ θρησκευτικὰ-ἐορταστικὰ ἄρθρα τοῦ Παπαδιαμάντη ἐνδιαφέρουν ἰδιαίτερα καὶ ἀποτελοῦν καὶ αὐτά, ὅπως καὶ τὰ ἐορταστικὰ του διηγήματα, μιὰ θεματικὴ προτίμηση τοῦ συγγραφέα καὶ ἴσως ἀξίζει τὸν κόπο νὰ μελετηθοῦν κάποτε πιὸ ἀναλυτικά¹.

Α.

Τὰ ἐνυπόγραφα με βάση τὴν πληρότητα

1. Ἡ σχολαστικὴ ἀναφορὰ σὲ χρονολόγηση, ὑπογραφὲς καὶ τρόπο δημοσιογραφικῆς παρουσίας βοηθᾷ τὴν ἐρευνα γιὰ τὴν ἐξακρίβωση τῆς αὐθεντικότητος ἀνώνυμων κειμένων ποὺ ἀποδίδονται στὸν Παπαδιαμάντη. Πολλὰ ἀπὸ τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι μεταφράσεις, οἱ ὁποῖες μᾶς ἀπασχολοῦν διεξοδικὰ στὴ διδακτορικὴ διατριβὴ ποὺ ἐκπονοῦμε μὲ τὸν τίτλο : «Τὸ Μεταφραστικὸ Ἔργο τοῦ Ἀλέξανδρου Παπαδιαμάντη».

τῆς ὑπογραφῆς εἶναι :²

1) «Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις», «Ἀκρόπολις», 29 Μαρτίου ὡς 4 Ἀπριλίου 1892. Ὑπογραφή : Ἀ. Πδμ.

2) «Ἡ Μεγάλῃ Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις», «Ἐφημερίς», 30 Μαρτίου ὡς 5 Ἀπριλίου 1887. Ὑπογραφή : Π.

3) «Ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ἡ Ἀνάστασις εἰς τὰ χωρία», «Ἐφημερίς», 7 καὶ 10 Ἀπριλίου 1887. Ὑπογραφή : Π.

4) «Ἡ Ἀγία καὶ Μεγάλῃ Ἑβδομάς», «Ἐφημερίς», 6 ὡς 13 Ἀπριλίου 1881. Ὑπογραφή : Π.

Τὰ ἀνυπόγραφα ἢ ἀνώνυμα :

1) «Τὸ Πάσχα», «Ἐφημερίς», 27 Ἀπριλίου 1888.

2) «Ἡ Ἑβδομάς τῶν Ἀγίων Παθῶν», «Ἐφημερίς», 20-27 Μαρτίου 1877.

3) «Μεγάλῃ Ἑβδομάς», «Ἐφημερίς», 15 ὡς 20 Ἀπριλίου 1891.

Β.

Ἄρθρα-συνέχειες ποὺ ἀποτελοῦν μιὰ ἐνόητα σχετικὴ μὲ τὶς ἡμέρες τῆς Μεγάλῃς Ἑβδομάδας :

1) «Ἡ Ἑβδομάς τῶν Ἀγίων Παθῶν», «Ἐφημερίς», 20 ὡς 27 Μαρτίου 1877. Ἀνυπόγραφα.

2. Γιὰ τὸ μελέτημα αὐτὸ χρησιμοποιοῦμε τὰ βιβλία : Γ. Κ. Κατσιμπαλῆ : Ἀλέξανδρος Παπαδιαμάντης : Πρῶτες κρίσεις καὶ πληροφορίες, Βιβλιογραφία, Ἀθήνα 1934 καὶ τὶς ἐκδόσεις τῶν Ἀπάντων Παπαδιαμάντη τοῦ Βαλέτα καὶ τῆς Σεφερλῆ. Ὅπου ἦταν δυνατό εἶδαμε τὰ ἴδια τὰ κείμενα στὶς ἐφημερίδες στὶς ὁποῖες δημοσιεύτηκαν γιὰ πρώτη φορά.

2) «Ἡ Ἀγία καὶ Μ. Ἑβδομάς», «Ἐφημερίς», 6 ὥς 13 Ἀπριλίου 1881. Ὑπογραφή: Π.

3) «Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις», «Ἐφημερίς», 30 Μαρτίου ὥς 5 Ἀπριλίου 1887. Ὑπογραφή: Π.

4) «Μεγάλη Ἑβδομάς», «Ἐφημερίς», 15 ὥς 20 Ἀπριλίου 1891. Ἀνυπόγραφο.

5) «Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις», «Ἀκρόπολις», 29 Μαρτίου ὥς 4 Ἀπριλίου 1892. Ὑπογραφή: Ἀ. Πδμ.

Μεμονωμένα ἄρθρα:

1) «Ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ἡ Ἀνάστασις εἰς τὰ χωρία», «Ἐφημερίς», 7 καὶ 10 Ἀπριλίου 1887. Ὑπογραφή: Π.

2) «Τὸ Πάσχα», «Ἐφημερίς», 27 Ἀπριλίου 1888. Ἀνυπόγραφο.

Ἀλλὰ τὰ πασχαλινὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη μποροῦμε νὰ τὰ κατατάξουμε καὶ χρονολογικὰ ὡς ἐξῆς:

1) «Ἡ Ἑβδομάς τῶν Ἀγίων Παθῶν», «Ἐφημερίς», 20 ὥς 27 Μαρτίου 1877. Ἀνυπόγραφο.

2) «Ἡ Ἀγία καὶ Μ. Ἑβδομάς», «Ἐφημερίς», 6 ὥς 13 Ἀπριλίου 1881. Ὑπογραφή: Π.

3) «Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις», «Ἐφημερίς», 30 Μαρτίου ὥς 5 Ἀπριλίου 1887. Ὑπογραφή: Π.

4) «Ὁ Ἐπιτάφιος καὶ ἡ Ἀνάστασις εἰς τὰ χωρία», «Ἐφημερίς», 7 καὶ 10 Ἀπριλίου 1887. Ὑπογραφή: Π.

5) «Τὸ Πάσχα», «Ἐφημερίς», 27 Ἀπριλίου 1888. Ἀνυπόγραφο.

6) «Μεγάλη Ἑβδομάς», «Ἐφημερίς», 15 ὥς 20 Ἀπριλίου 1891. Ἀνυπόγραφο.

7) «Ἡ Μεγάλη Ἑβδομάς ἐν Ἀθήναις», «Ἀκρόπολις», 29 Μαρτίου ὥς 4 Ἀπριλίου 1892. Ὑπογραφή: Ἀ. Πδμ.

* * *

Τὰ ἀνυπόγραφα κείμενα τοῦ 1877 ποὺ

πρώτῃ φορὰ παρουσιάζουμε ἀποτελοῦν καρπὸ τῆς ἔρευνας γιὰ τὴν πιθανότητα συνεργασίας τοῦ Παπαδιαμάντη μὲ τὴν «Ἐφημερίδα» πρὶν ἀπὸ τὸ ἔτος 1881³. Ἐχουν ἀκριβῶς τὴν ἴδια διάταξιν μὲ τὰ ἄλλα ἤδη γνωστὰ μας τῆς ἴδιας ἐνότητος, ἀλλὰ καὶ ὁμοιότητα γλώσσας καὶ ὅφους. Ἐπίσης ἐμπεριέχουν ἐκκλησιαστικούς ὕμνους, ὅπως τὰ περισσότερα πασχαλινὰ κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη. Πρόκειται γιὰ τὰ πρῶτα θρησκευτικὰ ἄρθρα ποὺ δημοσιεύει καὶ ἀποτελοῦν τὴν ἀπαρχὴ τῆς συνεργασίας του μὲ τὴν «Ἐφημερίδα» τοῦ Κορομηλά, ποὺ ὡς τὸ 1883 ἦταν ἑκτακτὴ⁴.

Εἶναι χαρακτηριστικὸ πὼς συναντοῦμε ἀνωνυμία σὲ θρησκευτικὰ ἄρθρα τῆς ἴδιας ἐνότητος καὶ τὸ 1891, ἐκτὸς ἀπὸ τὸ 1877, ὅταν πιά ὁ Παπαδιαμάντης ἔχει ἀφιερωθεῖ στὸ διήγημα καὶ τὸ ὄνομά του εἶναι ἤδη γνωστό. Ἰσως νὰ εἶναι καὶ ἡ περίπτωση αὐτὴ μιὰ ἐνδειξὴ «ἀδιαφορίας» τοῦ σκιαθίτη συγγραφέα σὸ θέμα τῆς ὑπογραφῆς. Ἀλλὰ καὶ οἱ δημοσιογραφικὲς συνήθειες τῆς ἐποχῆς φαίνεται πὼς δικαιολογοῦν ἔλλειψιν ὑπογραφῆς ἀπὸ τὸ κείμενο κάποιου συνεργάτη.

Θὰ μπορούσε νὰ ὑποστηριχθεῖ ἡ ἄποψη πὼς παρόμοια ἐορταστικὰ κείμενα ἔχουν κυρίως δημοσιογραφικὸ, λαογραφικὸ καὶ κοινωνιολογικὸ ἐνδιαφέρον. Ὅμως ἡ ἔρευνα εἶναι φυσικὸ νὰ ἐπεκτείνεται σὲ κάθε κείμενο τῶν λογοτεχνῶν μας ἀποσκοπώντας σὲ μιὰ πληρέστερη γνωριμία μὲ τὸ ἔργο καὶ τὴν προσωπικότητά τους.

ΕΛΕΝΗ ΔΑΜΒΟΥΝΕΛΗ

3. Βλ. Ἑλένη Δαμβουνέλη: «Ἐννέα Λανθάνοντα Κείμενα τοῦ Παπαδιαμάντη», Τόμος: «Φῶτα Ὀλόφωτα», ἓνα ἀφιέρωμα στὸν Παπαδιαμάντη καὶ τὸν κόσμον του, σελ. 395. Ἑλληνικὸ Λογοτεχνικὸ καὶ Ἱστορικὸ Ἀρχεῖο, Ἀθῆνα 1981.

4. Ὁ. π. σελ. 395.

Η ΕΒΔΟΜΑΣ ΤΩΝ ΑΓΙΩΝ ΠΑΘΩΝ

ΜΕΓΑΛΗ ΔΕΥΤΕΡΑ. Τὴν ἐσπέραν ταύτην κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς ἐκκλησίας ψάλλεται ἐν τοῖς ἱεροῖς ναοῖς περὶ λύχνων ἀφὰς ὁ ὄρθρος τῆς ἀγίας καὶ μεγάλης δευτέ-

ρας, τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς μεγάλης ἑβδομάδος, καθ' ἣν ὅλην τελοῦμεν ἐορτὰς εἰς ἀνάμνησιν τῶν σωτηρίων Παθῶν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἅτινα ὑπέστη

διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ ἀνθρώπου.

Καὶ κατὰ μὲν τὴν πρώτην ταύτην ἐσπέραν «μείαν ποιούμεθα Ἰωσήφ τοῦ Παγκάλου καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ Κυρίου καταρασθείσης καὶ ξηρανθείσης συκῆς. Λαμβάνεται δ' ἀπ' ἀρχῆς Ἰωσήφ ὁ υἱὸς τοῦ Ἰακώβ, ὡς τύπος τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ. Καθὼς δηλαδὴ ὁ Ἰωσήφ δεινὰ ἔπαθεν ὑπὸ τῶν ἀδελφῶν του καὶ τέλος ἐπωλήθη εἰς ἰουδαίους, οὕτω καὶ ὁ κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστὸς τοσαῦτα μέλλει νὰ πάθῃ ὑπὸ τῶν ἀγνωμόνων Ἰουδαίων, ἀλλὰ μετὰ τὰ πάθῃ καὶ τὰ δεινὰ μέλλει νὰ δοξασθῇ ὡς Βασιλεὺς ὑψιστος τοῦ κόσμου ὅλου σώζων τὸν μετανοοῦντα ἄνθρωπον ἀπὸ τῆς καταπτώσεως καὶ τῆς ἐσχάτης διαφθορᾶς, ὅπερ ὁμοίως ὑπεδήλου ὁ Ἰωσήφ, ὅστις πωληθεὶς ἐδοξάσθη, καὶ τοὺς ἀδελφούς του ἔσωσεν. Οἱ ὕμνογράφοι τῆς ἐκκλησίας καὶ μάλιστα ὁ ὑψιπέτης μουσουργὸς Κοσμάς, συνέθεντο τροπάρια κατανυκτικώτατα καὶ τρυφερά, ἅτινα ἐν ἡχοῦ ἀρμόζοντι ψάλλονται ἀπὸ τῆς ἐσπέρας ταύτης. Ὀνομάζεται δὲ συνήθως ἡ ἀκολουθία αὕτη ἡ ψαλλομένη κατὰ τὰς τρεῖς πρώτας ἐσπέρας Νυμφίος ἐκ τοῦ ἐν ἀρχῇ ψαλλομένου μελωδικοῦ τροπαρίου τοῦ γνωστοῦ εἰς ὅλους : « Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἔρχεται ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός » καὶ μακάριος ὁ δοῦλος ὃν εὐρήσει γρηγοροῦντα. Ἀνάξιος δὲ πάλιν ὃν εὐρήσει ῥαθυμοῦντα. Βλέπε οὖν, ψυχὴ μου, μὴ τῷ ὑπνῷ κατενεχθῇς, ἵνα μὴ τῷ θανάτῳ παραδοθῇς καὶ τῆς βασιλείας ἔξω κλεισθῇς. Ἀλλὰ ἀνάνηψον κράζουσα, ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος εἰ ὁ Θεὸς ἡμῶν, προσβείαις τῆς Θεοτόκου ἐλέησον ἡμᾶς ». Κατανυκτικώτατον εἶνε ἐπίσης συντομώτατον τροπάριον, ὅπερ περὶ τὸ τέλος ψάλλεται εἰς μουσικώτατον ἤχον, τὸ ἐξῆς : « Τὸν νυμφῶνά σου βλέπω, Σωτήρ μου κεκοσμημένον, καὶ ἔνδυμα οὐκ ἔχω ἵνα εἰσέλθω ἐν αὐτῷ. Λάμπρυνόν μου τὴν σολὴν τῆς ψυχῆς, φωτοδότα, καὶ σῶσόν με ». Ἐν γένει δὲ ὅλα τὰ τροπάρια εἶναι ἀμιμήτου καλλονῆς καὶ μελωδίας, καὶ συνιστῶμεν νὰ προσέξωσιν οἱ φιλόθρησκοι ἀναγνώσται διὰ τῶν ἐξωτερικῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν, ἀλλὰ διὰ τῶν ὁμμάτων τῆς ψυχῆς ἐν καθαρῷ τῷ συνειδότι.

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 23 Μαρτίου 1877)

ΜΕΓΑΛΗ ΤΡΙΤΗ. Τὴν ἐσπέραν ταύτην

ψάλλεται εἰς τὰς ἐκκλησίας ὁ ὁρθρος τῆς αὐριον, καθ' ἣν «τῆς τῶν δέκα παρθένων παραβολῆς τῆς ἐκ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου μείαν ποιούμεθα». Ἡ ὥραία καὶ ποιητικὴ αὕτη παραβολὴ εἶνε εἰλημμένη ἐκ τοῦ Ματθαίου. Ἐκ τῶν δέκα προσκεκλημένων παρθένων αἱ μὲν πέντε φρόνιμοι ἀνέμενον τὸ μεσονύκτιον ἔτοιμοι νὰ δεχθῶσι τὸν Νυμφίον, αἱ δ' ἄλλαι πέντε μωραὶ ἐνύσταζαν καὶ ἀπεκοιμήθησαν γλυκύν, ἀλλὰ κατάρατον ὕπνον. Ἐν τούτοις ἠκούσθη ἡ φωνή, ὅτι ὁ Νυμφίος ἦλθεν ἐν τῷ μέσῳ τῆς νυκτός. Καὶ αἱ μὲν φρόνιμοι ἀναμένονσαι ἤναψαν ἀμέσως τὰς αἰωνίας τῆς πίστεως καὶ τῆς ἐλπίδος φαιδράς λαμπάδας, καὶ ἐν ἀγαλλιάσει προϋπήνησαν τὸν ἱερὸν Νυμφίον, τὸν ὥραϊον κάλλει ὑπὲρ πάντας τοὺς ἀνθρώπους, καὶ ἐώρτασαν τοὺς γάμους αὐτοῦ. Αἱ δὲ μωραὶ ἐγερθεῖσαι ἐν τῇ ταραχῇ ἐκείνῃ καὶ τρίβουσαι τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν βεβαρυμένους μέχρι θανάτου ἀπὸ τοῦ μοιραίου ἐκείνου ὕπνου, ἔσπευσαν ν' ἀνάψωσι τὰς ἐαυτῶν λαμπάδας καὶ ἐξέλθωσι καὶ αὐταὶ εἰς ἀπάντησιν τοῦ Κυρίου, ἀλλ' ἡ ἀμαρτία εἶχεν ἀποτυφλώσει αὐτάς — ἔλαιον δὲ ὑπῆρχεν εἰς τὰς λαμπάδας, τὸ μεσονύκτιον εἶχεν ἀποκοιμίσει τοὺς πωλοῦντας τὸ ἔλαιον, καὶ ὁ Νυμφίος εἰσῆρχετο ἤδη ἐν ψαλμοῖς καὶ ὕμνοις καὶ ὑπὸ τὰ φαιδρά φωτα τῶν φρονίμων παρθένων εἰς τὰ περικαλλῇ αὐτοῦ μέγα. Αἱ θύραι μετὰ τὴν εἰσελθοῦσαν ταύτην τῶν ἁγίων χορείαν ἐκλείσθησαν στερεῶς, καὶ αἱ πέντε δυστυχεῖς ἐκ τῆς μωρίας των, Παρθένοι ἐκλείσθησαν ἔξω τοῦ νυμφῶνος. Κοπετοὶ καὶ θρήνοι τότε ἔξω τοῦ πυλῶνος ἠκούσθησαν, ἀλλὰ τί τὸ ὄφελος!

Ἀξιοσημείωτος εἶνε ἡ ἀναγινωσκομένη ἀπόψε περικοπὴ τοῦ ἱεροῦ Εὐαγγελίου. Ὁ Ἰησοῦς μετ' ἀγανακτήσεως ἐκτοξεύει ἐναντίον τῶν Φαρισαίων δεκάκις καὶ τετράκις τὸ οὐ αἰὶ ὑμῖν γραμματεῖς καὶ φαρισαῖοι ὑποκριταί, ἐλέγχων τὴν ψευδῇ ἐξωτερικῇ τῶν τοιούτων εὐλάβειαν. Ὡραῖα ἐπίσης εἶνε τὰ ψαλλόμενα καὶ κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην τροπάρια, ἐν οἷς τὸ ἐξῆς : « Ἐν ταῖς λαμπρότησι τῶν ἁγίων σου πῶς εἰσελεύσομαι ὁ ἀνάξιος; Ἐὰν γὰρ τολμήσω συνεισελθεῖν εἰς τὸν νυμφῶνα ὁ χιτῶν μὲ ἐλέγχει, ὅτι οὐκ ἔστι τοῦ γάμου καὶ δέσμιος ἐκβαλοῦμαι ὑπὸ τῶν ἀγγέλων. Καθάρισον, Κύριε, τὸν ῥύπον τῆς ψυχῆς μου, καὶ

σῶσόν με, ὡς φιλόανθρωπος». Ὁμοίως τὸ ἐξῆς : «Ὁ νυμφίος ὁ κάλλει ὥραιος παρὰ πάντας ἀνθρώπους, ὁ συγκαλέσας ἡμᾶς πρὸς ἐστίασιν πνευματικῇν τοῦ νυμφῶνος σου, τὴν δυσείμονά μου μορφήν τῶν πταισμάτων ἀπαμφίβασον, τῇ μεθέξει τῶν παθημάτων σου καὶ στολὴν δόξης κοσμήσας, τῆς σῆς ὡραιότητος δαιτυμόνα φαιδρὰν ἀνάδειξον τῆς βασιλείας σου ὡς εὖσπλαγχνος».

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 27 Μαρτίου 1877)

ΜΕΓΑΛΗ ΤΕΤΑΡΤΗ. Τῆς ἀλεψιάσης τὸν Κύριον μύρῳ γυναικὸς μνείαν ποιῆσθαι οἱ θεϊότατοι Πατέρες ἐθέσπισαν, ὅτι πρὸ τοῦ σωτηρίου πάθους τοῦτο γέγονε.

Κατὰ τὸ Εὐαγγέλιον, δύο ἡμέρας πρὸ τοῦ Πάσχα, τοῦ Ἰησοῦ εὐρισκομένου ἐν τῇ οἰκίᾳ Σίμωνος τοῦ λεπροῦ, προσῆλθεν αὐτῷ γυνὴ ἁμαρτωλὸς ἔχουσα ἀλάβαστρον μύρου βαρυτίμου, τὸ ὁποῖον κατέχευεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ. Ἐπειδὴ δὲ οἱ μαθηταὶ ἐσκανδαλίσθησαν διὰ τοῦτο, ὁ Ἰησοῦς εἶπεν : «Ἔργον καλὸν εἰργάσατο εἰς ἐμέ... βαλοῦσα γὰρ αὕτη τὸ μῦρον τοῦτο ἐπὶ τοῦ σώματός μου πρὸς τὸ ἐνταφιάσαι με ἐποίησεν. Ἀμὴν λέγω ὑμῖν, ὅπου ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦτο, ἐν ὧν τῷ κόσμῳ λαληθήσεται καὶ ὁ ἐποίησεν αὕτη εἰς μνημόσυνον αὐτῆς».

Ταύτη δὲ τῇ ἡμέρᾳ βλέποντες οἱ γραμματεῖς καὶ ἀρχιερεῖς, ὅτι ἡ εὐνοία τοῦ λαοῦ ἔτι μᾶλλον ἠϋζανε πρὸς τὸν Ἰησοῦν, συνεφώνησαν μετὰ τοῦ Ἰούδα νὰ δώσωσιν αὐτῷ 30 ἀργύρια ἵνα παραδώσῃ τὸν Ἰησοῦν. Ἀπὸ ταύτης δὲ τῆς στιγμῆς ἐξήτει ὁ προδότης εὐκαιρίαν, ἵνα αὐτὸν αὐτοῖς παραδῷ.

Ἐν συνόλῳ ἀριστουργήματα εἶνε τὰ ψαλλόμενα κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην τροπάρια, ἀναφερόμενα εἰς τὴν πράξιν τῆς ἁμαρτωλοῦ γυναικὸς καὶ τὴν εἰς προδοσίαν τοῦ Ἰούδα. Ἐξέχουσι δὲ προπάντων τὰ ἐν τοῖς «αἰνοῖς» ψαλλόμενα εἰς τρυφερώτατον ἦχον, καὶ τούτων πάλιν ὑπερέχει διὰ τὴν ἱστορικὴν του μάλιστα ἄξian τὸ διάστημα τῆς Κασσιανῆς τροπάρion, γνωστὸν τοῖς πᾶσι, τὸ ἐξῆς, ὅπερ ψάλλεται ἀργῶς καὶ μετὰ μέλους εἰς τὸν σοβαρώτερον τῶν ἡχῶν τὸν πλ. σ' : «Κύριε, ἡ ἐν πολλαῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή, τὴν σὴν αἰσθημένη θεότητα, μυροφόρου ἀναλβαροῦσα τάξιν ὁδυρομένη μῦρά σοι πρὸ τοῦ

ἐνταφιασμοῦ κομίζει. Οἱμοὶ λέγουσα, ὅτι νῦν μοι ὑπάρχει, οἷστρος ἀκολασίας, ζοφώδης τε καὶ ἀσέλγητος, ἔρωσ τῆς ἁμαρτίας. Δέξαι μου τὰς πηγὰς τῶν δακρύων, ὁ νεφέλαις διεξάγων τῆς θαλάσσης τὸ ὕδωρ· ἀμφοθητί μοι πρὸς τοὺς στεναγμοὺς τῆς καρδίας, ὁ κλίνας τοὺς οὐρανούς τῇ ἀφάτῳ σου κενώσει. Καταφιλήσω τοὺς ἀχράντους σου πόδας, ἀποσμήξω τούτους δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βοστρύχοις... ὦν ἐν τῷ παραδείσῳ Εὐὰ τὸ δειλινὸν κρότον τοῖς ὧσιν ἠχρηθεῖσα τῷ φόβῳ ἐκρύβη. Ἀμαρτιῶν μοι τὰ πλήθη καὶ κριμάτων σου ἀβύσσους τίς ἐξιχνιάσει, ψυχοσῶστα σωτήρ μου; Μὴ με τὴν σὴν δούλην παρίδῃς ὁ ἀμέτρητον ἔχων τὸ ἔλεος.»

Τὸ μεγαλοπρεπὲς τοῦτο τροπάριον εἶνε ποίημα Κασσιανῆς ἢ Κασσίας ἢ Εἰκασίας. Αὕτη ἦτο κατὰ τὸν Ζωναρὰν παρθένος τῷ εἰδελικῇ καὶ τῶν λοιπῶν ὑπερφέρουσα καὶ λόγοις ὁμιλοῦσα καὶ τὸ γένος ἐπίσημος. Ὁ αὐτοκράτωρ Θεόφιλος θελήσας τότε νὰ νυμφευθῇ, συνήθροισε πολλαχόθεν τὰς ὡραιότερας παρθένας τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους, ὅπως μεταξὺ αὐτῶν ἐκλέξῃ τὴν μέλλουσαν βασίλισσαν. Μία τούτων ἦτο καὶ ἡ κόρη Κασσιανῆς θέλουσα διὰ τοῦ κάλλους αὐτῆς νὰ περικοσμήσῃ τὴν βυζαντινὴν αὐλήν. Ὁ αὐτοκράτωρ φαιδρὸς εἶπερ ποτέ, ἐκράτει μῆλον ἐν χερσὶ καὶ περιήρχετο τὰς τάξεις τῶν παρθένων ἀναζητῶν τὴν ὡραιότεραν. Ἦσαν ἐκεῖ ποικίλαι ὡραιότητες· ὀφθαλμοὶ μαῦροι καὶ ὀφθαλμοὶ γαλανοί, ξανθοὶ καὶ καστανοὶ παρθένοι, τινὲς δὲ μαύρους ὡς τὰ πτερά τοῦ κόρακος ἔχουσαι τοὺς βοστρύχους. Ὁ αὐτοκράτωρ φθὰς πρὸ τῆς Κασσιανῆς ἐσταμάτησεν ὡς δεσμευθεὶς ἐκ τῆς ἐξαισίου ὡραιότητος τῆς δειλῆς κόρης, καὶ εἶπεν ἐκθαμβος : Ἐκ τῆς γυναικὸς προῆλθον τὰ κακά. Ἀλλ' ἡ Κασσιανῆς ἦτο ποιήτρια καὶ δὲν ἄφησεν ἀναιταπόδοτον τὸν λόγον τοῦ βασιλέως, ὅσον βασιλικὸς καὶ ἀν' ἦτο, καὶ εἶπε διὰ φωνῆς γλυκειάς : ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς γυναικὸς πηγάζουσι τὰ κακὰ λίτερά. Καὶ ἐρύθημα κατεκάλυψε τὰς τρυφερὰς παρειὰς τῆς παρθένου, ὅπερ κατέστησεν αὐτὴν ἀκόμη ὡραιότεραν.

Ὁ Θεόφιλος κατακεραυνωθεὶς ἐκ τῆς ἀπαντήσεως τῆς κόρης παρέδραμεν αὐτὴν,

καὶ τὸ χρυσοῦν μῆλον ἐπάλλετο μετ' ὀλίγον εἰς τὰς χεῖρας τῆς ἐκ Παφλαγονίας Θεοδώρας.

Παρήλθον ἔκτοτε ἔτη πολλά, καὶ μελανέιμων παρθένος ἤχητό ποτε εἰς μοναστήριον πρὸ τῆς εἰκόνης τῆς Θεοτόκου ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς μοναχῆς.

Ἦτο ἡ Κασσιανή.

Ἡμέραν τινά, ἐν ᾗ ἔγραφεν ἡ μοναχὴ εἰς τὸ μονῆρες γραφεῖον τῆς, ἀκούει κρότον, ὃν ἀνεγνώρισεν ὡς τοὺς βηματισμοὺς τοῦ αὐτοκράτορος Θεοφίλου, ἐλθόντος πρὸς ἐπίσκεψιν αὐτῆς. Ἡ μοναχὴ μὴ θέλουσα νὰ παρουσιασθῇ κατέλειπεν ἔρημον τὸ γραφεῖον τῆς καὶ ἐκλείσθη εἰς τι πλησίον κελλίον. Ὁ αὐτοκράτωρ εἰσῆλθεν, ἀλλὰ κανεὶς δὲν ἦτο εἰς τὸ γραφεῖον· βλέπει τὸν χάρτην, λαμβάνει αὐτὸν φέροντα νηπούς ἀκόμη τοὺς χαρακτῆρας, καὶ ἀναγινώσκει: τὸ Κύριε ἡ ἐν πολλοῖς ἀμαρτίαις, ὅπερ συνέγραψε τότε ἡ Κασσιανή. Εἶχε δὲ φθάσει μέχρι τοῦ: καταφίλησω τοὺς ἀχράντους σου πόδας, ἀποσμήξω τοὺς τοὺς δὲ πάλιν τοῖς τῆς κεφαλῆς μου βοστρύχοις καὶ ἦτο τὸ τροπάριον ἡμιτελὲς οὕτως. Ὁ δ' αὐτοκράτωρ ἔλαβε τότε τὸν κάλαμον καὶ ὀξυγράφως προσέθεσε τὸ τέλος τοῦ τροπαρίου, ἐν ᾗ ὑπαινίττεται μετὰ τῆς ἱερᾶς ἱστορίας τὴν φυγὴν τῆς Κασσιανῆς.

Τοῦτο τὸ ἱστορικὸν τοῦ ὠραίου αὐτοῦ τροπαρίου.

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 22 Μαρτίου 1877)

ΜΕΓΑΛΗ ΠΕΜΠΤΗ. Τὴν ἐσπέραν ταύτην, ὡς εἴθισται, ψάλλεται εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς ἡ ἀκολουθία τῆς μεγάλης Πέμπτης καθ' ἣν ἑορτάζομεν τέσσαρά τινα: Τὸν ἱερὸν νιπτῆρα, τὸν μυστικὸν δεῖπνον, τὴν ὑπερφυᾶ προσευχὴν καὶ τὴν παράδοσιν αὐτὴν. Τὰ ἱστορικὰ γεγονότα εἶνε γνωστὰ ἐκ τοῦ ἱεροῦ εὐαγγελίου, πάντες δ' οἱ χριστιανοὶ ὡς μεταλαμβάνοντες αὐρίον μέλλουσι ν' ἀκούσωσι τὸ μακρότατον ἱερὸν εὐαγγέλιον ἐν τῇ Θεῇ λειτουργίᾳ, ἐν ᾗ περιέχεται ἅπανα ἡ ἱστορία τῶν τελεσθέντων, τοῦ μυστικοῦ δείπνου δηλαδὴ καὶ τῆς ὑπὸ τοῦ προδότου Ἰούδα παραδόσεως τοῦ Ἰησοῦ εἰς τοὺς Ἑβραίους. Τὴν ἐσπέραν ταύτην δὲν ψάλλεται πλέον τὸ

Ἰδοὺ ὁ Νυμφίος ἐν ἀρχῇ τῆς ἀκολουθίας, ἀλλ' ἕτερον τροπάριον κατὰ τὸν αὐτὸν μὲν ἔχον πεποιημένον, ἀλλὰ φαιδρότερον, διότι περιέχει τὸ μέγα τῆς σωτηρίας τοῦ κόσμου μυστήριον. Εἶναι τὸ ἐξῆς: «Ὅτε οἱ ἔνδοξοι μαθηταὶ ἐν τῷ νιπτῆρι τοῦ δείπνου ἐφωτίζοντο, τότε Ἰούδας ὁ δυσσεβὴς φιλαργυρίαν νοσῆσας ἐσκοτίζετο καὶ ἀνόμοις κριταῖς σὲ τὸν δίκαιον κριτὴν παραδίδωσι. Βλέπε χρημάτων ἐραστὰ τὸν διὰ ταῦτα ἀγχόνην χρησάμενον, φεῦγε ἀκόρεστον ψυχὴν τὴν διδασκάλῳ τοιαῦτα τολμήσασαν. Ὁ περὶ πάντας ἀγαθὸς Κύριε δόξα σοι». Ἀλλὰ τὸ κάλλιστον ἔργον τῶν ψαλλομένων κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην τροπαρίων εἶνε ὁ κανὼν, ποίημα τοῦ ἐπιφανοῦς ὑμνογράφου Κοσμά, περιέχων ὑψηλὰς δογματικὰς ἐννοίας περιστρεφομένης ἰδίως περὶ τὸ μυστήριον τῆς εὐχαριστίας, ἐν ἐκφράσει ποιητικωτάτῃ. Κάλλος δὲ τρυφερόν καὶ ὕψος ἀληθείας περιέχει τὸ ἐξῆς τροπάριον ψαλλόμενον περὶ τὸ τέλος τῆς ἀκολουθίας: «Μυσταγωγῶν σου, Κύριε, τοὺς μαθητὰς ἐδίδασκες λέγων: ὦ φίλοι ὁράτε, μηδεὶς ὑμᾶς χωρίσῃ μου φόβος· εἰ γὰρ καὶ πάσχω ἄλλ' ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Μὴ οὖν σκανδαλίζεσθε ἐν ἐμοί· οὐ γὰρ ἦλθον διακονηθῆναι, ἀλλὰ διακονῆσαι καὶ δοῦναι τὴν ψυχὴν μου λύτρον ὑπὲρ τοῦ κόσμου. Εἰ οὖν, φίλοι μου ἐστέ, ἐμὲ μιμεῖσθε· ὁ θέλων πρῶτος εἶνε, ἔστω ἔσχατος. ὁ δεσπότης ὡς ὁ διάκονος· μέναιτε ἐν ἐμοί, ἵνα βότρυν φέρητε· ἐγὼ γὰρ εἰμι τῆς ζωῆς ἡ ἄμπελος». Ὁ ἥχος εἰς δὲν ψάλλεται τὸ τροπάριον τοῦτο, ὅστις εἶναι ὁ πλ. α', τὸ καθιστὰ ἔτι τρυφερώτερον καὶ μελωδικώτερον.

Αὐρίον δὲ πρῶτ' ψάλλεται ἡ λειτουργία τοῦ Μεγάλου Βασιλείου. Ἐπειδὴ δὲ αὐρίον συνήθως πλεῖστοι μεταλαμβάνουσι τῶν ἀχράντων μυστηρίων, ἰδοὺ καὶ τὸ τροπάριον τὸ ὁποῖον ὀφείλει ἕκαστος μεταλαμβάνων νὰ ἔχη ἐν νῷ: «Τοῦ δείπνου σου τοῦ μυστικοῦ σήμερον υἱὲ Θεοῦ κοινωνόν με παρέλαβε, οὐ μὴ γὰρ τοῖς ἐχθροῖς σου τὸ μυστήριον εἶπω, οὐ φίλημά σοι δώσω καθάπερ ὁ Ἰούδας, ἀλλ' ὡς ὁ ληστής ὁμολογῶ σοι μνήσθητί μου, Κύριε, ὅταν ἔλθῃς ἐν τῇ βασιλείᾳ σου».

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 23 Μαρτίου 1877)

ΜΕΓΑΛΗ ΠΑΡΑΣΚΕΥΗ. Τῇ ἐσπέρᾳ ταύτῃ ψάλλεται ὁ ὕμνος τῆς μεγάλης Πα-

ρασκευῆς, καθ' ἣν τὰ ἅγια καὶ σωτήρια καὶ φρικτὰ Πάθη τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐπιτελοῦμεν τοὺς ἐμπυτισμούς, τὰ ῥαπίσματα, τὰς ὕβρεις, τοὺς γέλωτας, τὰ κολαφίσματα, τὴν πορφύραν χλαῖναν, τὸν κάλαμον, τὸν σπόγγον, τὸ ὄξος, τοὺς ἥλους, τὴν λόγχην καὶ πρὸ πάντων τὸν Σταυρὸν καὶ τὸν θάνατον, ἃ δι' ἡμᾶς ἐκὼν κατεδέξατο· ἔτι δὲ καὶ τὴν τοῦ εὐγνώμονος ληστοῦ, τοῦ συσταυρωθέντος αὐτῷ σωτήριον ἐν τῷ σταυρῷ ὁμολογίαν. Ἡ ἐσπερινὴ τῆς σήμερον ἀκολουθία διακρινομένη καθ' ὅλα ἀπὸ τῆς τῶν παρελθουσῶν ἡμερῶν, ἄρχεται κατανυκτικώτατα ἀναγινωσκομένου ὡς πρώτου τοῦ εὐαγγελίου τοῦ ὀνομαζομένου Διὰ τὴν ἢ καὶ ἐκ τοῦ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίου. Ἐν αὐτῷ ὁ ὑψιπέτης ἀεὶς, ὡς ὀνομάζεται ἀπὸ τινος ἐκκλησιαστικῶν συγγραφέα Ἰωάννης ὁ Θεολόγος, περιλαμβάνει τὴν μακρὰν ὁμιλίαν τοῦ Χριστοῦ πρὸς τοὺς μαθητάς του ἣν ἀπήγγειλε μετὰ τὸν δεῖπνον. Ἐν αὐτῇ ἀναπτύσσεται μάλιστα ἡ ὅλως νέα διὰ τὸν κόσμον ἐντολὴ τῆς χριστιανικῆς πρὸς τὸν κόσμον ἀγάπης. Ἐν γένει τὸ εὐαγγέλιον τοῦτο διακρίνεται διὰ τὸ μεγαλεῖον καὶ τὸ κάλλος τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων διδαγμάτων. Μετὰ τοῦτο ἀναγινώσκονται περιπαθέστατα τροπάρια, κατὰ διαλείμματα δ' ἐν ὅλῳ 12 εὐαγγέλια ἀναφερόμενα ἀπὸ τῆς προδοσίας μέχρι τῆς ταφῆς τοῦ Χριστοῦ. Πρὸ τῆς ἀναγνώσεως δὲ τοῦ 5' Εὐαγγελίου τοῦ ἀναφερομένου εἰς τὴν Σταύρωσιν, προσάγεται ἐν ἐκκλησιαστικῇ παρατάξει λιτανευόντων τῶν ἱερέων ὁ ἐσταυρωμένος καὶ τίθεται ἐν τῷ μέσῳ τοῦ ναοῦ, ἀναγινωσκομένου τοῦ ἐξῆς περιπαθοῦς τροπαρίου ὑπὸ τοῦ βασιτάζοντος τὸν τίμιον σταυρὸν ἱερέως : «Σήμερον κρεμάται ἐπὶ ξύλου ὁ ἐν ὕδασι τὴν γῆν κοσμάσας. Στέφανον ἐξ ἀκανθῶν περιτίθεται ὁ τῶν ἀγγέλων βασιλεὺς. Ψευδῇ πορφύραν περιβάλλεται ὁ περιβάλλων τὸν οὐρανὸν ἐν νεφέλαις. Ῥάπισμα κατεδέξατο ὁ ἐν Ἰορδάνῃ ἐλευθερώσας τὸν Ἀδάμ. Ἡλοῖς προσηλώθη ὁ Νυμφίος τῆς Ἐκκλησίας. Λόγχῃ ἐκεντήθη ὁ υἱὸς τῆς Παρθένου. Προσκυνούμεν σου τὰ πάθη Χριστέ, δεῖξον ἡμῖν καὶ τὴν ἐνδοξὸν σου Ἀνάστασιν». Ἀκολουθῶν τὸ αὐτὸ τροπάριον ψάλλεται εἰς ἥχον περιπαθέστατον. Ἐν γένει ὅλα τὰ κατὰ τὴν ἐσπέραν ταύτην ψαλλόμενα τροπάρια εἶνε κάλ-

λιστα εἰς τὸ εἶδος των, ὧν παραθέτομέν τινα.

«Ποῖός σε τρόπος, Ἰούδα, προδότην τοῦ Σωτῆρος εἰργάσατο; μὴ τοῦ χοροῦ σε τῶν ἀποστόλων ἐχώρισε; μὴ τοῦ χαρίσματος τῶν ἱαμάτων ἐστέρησε; μὴ συνδαιπνήσας, ἐκείνοις, σὲ τῆς Τραπεζῆς ἀπώσατο; μὴ τῶν ἄλλων νίψας τοὺς πόδας, τοὺς σοὺς ὑπερεῖδεν; ὡ πόσων ἀγαθῶν ἀμνήμων ἐγένου». «Τὰδε λέγει Κύριος τοῖς Ἰουδαίοις : Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι, ἣ τί σοι παρηνώχησα; τοὺς τυφλοὺς σου ἐφώτισα, τοὺς λεπρούς σου ἐκαθάρισα, ἄνδρα ὄντα ἐπὶ κλίνης ἠνωρθωσάμην. Λαὸς μου, τί ἐποίησά σοι καὶ τί μοι ἀνταπέδωκας; ἀντὶ τοῦ μάννα χολήν, ἀντὶ τοῦ ὕδατος ὄξος, ἀντὶ τοῦ ἀγαπᾶν με Σταυρῷ με προσηλώσατε. Οὐκέτι στέργω λοιπόν. Καλέσω μου τὰ ἔθνη, κάκεινα μὲ δοξάσουσιν, σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Πνεύματι, καὶ γὰρ αὐτοὺς δωρήσωμαι ζωὴν τὴν αἰώνιον».

Τὸ πρῶτον εὐαγγέλιον κατὰ τὰ ἐκκλησιαστικὰ τυπικὰ ἀναγινώσκει ὁ ἀρχιεπίσκοπος, τὰ λοιπὰ οἱ ἱερεῖς κατὰ τάξιν, καὶ τὸ τελευταῖον ὁ ἀρχιδιάκονος ἀπ' ἄμβωνος.

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 24 Μαρτίου 1877)

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΚΑΙ ΜΕΓΑ ΣΑΒΒΑΤΟΝ.

«Πεπλήρωται μὲν ὁ τῆς νηστείας ἀγὼν, ἔληξε δὲ εἰς τὸν σταυρὸν, ποῦ γὰρ ἐχρῆν τῆς νίκης τὸ τέλος ἢ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ τροπαῖον λῆγειν : Τροπαῖον γὰρ Χριστοῦ ὁ σταυρὸς ἀπαξ μὲν παγίς ἀεὶ δὲ δαίμονας τρεπόμενος. Ποῦ γὰρ εἰδῶλα καὶ ζῶων ματαίων οἱ φόνοι; Ποῦ δὲ ναοὶ καὶ τῆς δυσσεβείας τὸ πῦρ; Ἐσβέσθη πάντα δι' ἐν ἅγιον αἷμα καὶ πέπτωκε καὶ ἔστι σταυρὸς πολυδύναμος δύναμις, βέλος ἀόρατον, φάρμακον ἄϋλον, πληγὴ λυσίπονος, ἐπενειδιστος δόξα, ὥστε καὶ μυρία ἕτερα λέγω περὶ Χριστοῦ, καὶ μυρία θαύματα διηγούμενος καταπλήσω τὸν ἀκροατὴν, οὐχ οὕτως ἐπ' ἐκείνοις ὡς ἐπὶ Σταυροῦ σεμνύνομαι». Οὕτως ἄρχεται τοῦ εἰς τὴν σταύρωσιν λόγου αὐτοῦ Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, οὐτινος ἡ μελίρρυτος μουσα ἀνεπαύθη κατὰ τὴν ἐβδομάδα ταύτην, ὅπως ἀκουσθῇ γλυκεῖα καὶ φαιδρὰ εἴπερ ποτε τὴν ἡμέραν τῆς Ἀναστάσεως.

Σήμερον λοιπὸν τὴν σταύρωσιν τοῦ Χριστοῦ ἑορτάζομεν. Οἱ κώδωνες τῶν ἐκκλησιῶν ἡχοῦσι πένθιμοι, ἄνθη δὲ ἑαρινὰ ἀπὸ πρωῒας στολιζοῦσι τὸν ἐπιτάφιον, ὅς-

τις τεθήσεται ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἱερῶν ναῶν περὶ τὴν μεσημβρίαν εἰς προσκύνησιν τῶν ὀρθοδόξων. Ἀλλὰ ἐν τῷ πενθίμῳ αὐτῆς φαιδροτέρα ἀποβαίνει ἡ ἱερὰ ἀκολουθία τὴν ἐσπέραν ταύτην, ἥτις εἶναι ὁ ὀρθρος τοῦ ἁγίου καὶ μεγάλου Σαββάτου, ἐν ᾧ τὴν Θεόσωμον ταφήν τοῦ Χριστοῦ ἐορτάζομεν. Ὁ ἐπιτάφιος θρῆνος εἶναι ἐλεγειακὴ οὕτως εἰπεῖν, ἐκκλησιαστικὴ ποίησις, ἅπαντα ἡ ἀκολουθία περιπαθῆς λίαν καὶ τὸ ἐν τροπάριον συγκινητικώτερον τοῦ ἄλλου. Ὅποῖον πάθος εἰς τὰ θρηνώδη ἐγκώμια, ὅποια λυρική δύναμις ἐν αὐτοῖς συγκινοῦσα μέχρι ἐνδομύχως τὸν ἄνθρωπον! "Ὁλος ὁ κόσμος ὁ ἐλληνικὸς γνωρίζει τοῦτο καὶ ὅλοι τὴν ἐσπέραν ταύτην θὰ παρευρεθῶσιν εἰς τοὺς ἱεροὺς ναοὺς κατὰ τὴν πενθιμωτέραν καὶ φαιδροτέραν συνάμα ἀκολουθίαν τῆς ἡμετέρας ἐκκλησίας, ὅπως ἀκούσωσι τὰ ἐγκώμια τοῦ ἐπιταφίου, ὧν ἀμίμητος εἶνε καὶ ἡ ποίησις καὶ ἡ μελωδία. Ὁ «κανὼν» καλὰδῆγμα ποιητικώτατον, εἶνε κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τῆς 5' δηλαδὴ ὧδῆς μέχρι τῆς Θ' ποίημα τοῦ ἀκαμάτου μουσουργοῦ καὶ ἀμιμήτου καλλιτέχνου Κοσμᾶ, ὃν καθ' ἑκάστην ἐσπέραν ἠκούομεν τὴν ἐβδομάδα ταύτην. Οἱ «Εἱρμοὶ» ἀπὸ τῆς Α' ὧδῆς μέχρι τῆς 5' εἶνε ποίημα τῆς Παρθένου Κασσιανῆς, περὶ ἧς προχθὲς εἶπομεν, τὰ δὲ λοιπὰ τροπάρια τῶν τεσσάρων πρώτων ὧδῶν εἶνε ἔργον Μάρκου τινὸς ἐπισκόπου Ὑδροῦντος μετὰ ταῦτα συμπληρώσαντος τὸν κανόνα τοῦτον τόσον ἐπιτυχῶς, ὥστε οὐδὲν διαφέρει ὁ κάλαμος καὶ ἡ τέχνη ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους ὡς εἰς καὶ μόνος νὰ συνέγραψεν αὐτόν. Ὁ πένθιμος ἥχος, ὁ πλ. β', εἰς ὃν εἶνε τονισμένα τὰ τροπάρια ταῦτα, καθιστᾷσιν αὐτὰ θρηνώδη λίαν καὶ περιπαθέστατα ψαλλόμενα μάλιστα ἀπὸ καλὸν ψάλτην. Ὁ κανὼν ἄρχεται ἀπὸ τροπαρίου τῆς Κασσιανῆς τοῦ ἐξῆς: «Κύματι θαλάσσης τὸν κρύψαντα πάλαι διώκτην τύραννον, ὑπὸ γῆν ἔκρυψαν τῶν σεσωσμένων οἱ παῖδες, ἀλλ' ἡμεῖς ὡς αἱ νεάνιδες τῷ Κυρίῳ ἄσωμεν ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται». Καὶ ἐξακολουθεῖ ὁ Ἐπίσκοπος Ὑδροῦντος: «Κύριε Θεέ μου ἐξώδιον ὕμνον καὶ ἐπιτάφιον ὧδὴν σοι ἄσομαι τῷ τῇ ταφῇ σου ζωῆς μου τὰς εἰσόδους διανοίξαντι καὶ θανάτῳ θάνατον καὶ ἄδην θανατώσαντι». Ἀλλ' ὅποια δύνα-

μις, ὅποῖον ὕψος, ὅτε ἐν τῇ Θ' ὧδῃ λαμβάνει τὸν ἐμπνευσμένον κάλαμὸν τοῦ ὁ περιπαθέστατος Κοσμᾶς καὶ ψάλλει τὸ πλήρες ἐλπίδος τροπάριον: «Μὴ ἐποδύρου μου, μῆτερ, καθορῶσα ἐν τάφῳ ὃν ἐν γαστρὶ ἄνευ σποράς συνέλαβες υἱόν, ἀναστήσομαι γὰρ καὶ δοξασθήσομαι καὶ ὑψώσω ἐν δόξῃ ἀπαύστως ὡς Θεὸς τοὺς ἐν πίστει καὶ πόθῳ σὲ μεγαλύνοντας».

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 25 Μαρτίου 1877)

ΜΕΓΑ ΣΑΒΒΑΤΟΝ. «Τὴν σήμερον μυστικῶς ὁ μέγας Μωϋσῆς προδιετυποῦτο λέγων: καὶ εὐλόγησεν ὁ Θεὸς τὴν ἡμέραν τὴν ἐβδόμην. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ εὐλογημένον σάββατον, αὕτη ἐστὶν ἡ τῆς καταπαύσεως ἡμέρα, ἐν ᾗ κατέπαυσεν ἀπὸ πάντων τῶν ἔργων αὐτοῦ ὁ μονογενὴς υἱὸς τοῦ Θεοῦ».

Ἱερὰ σιγὴ ἀπανταχοῦ σήμερον ὅπου χριστιανικὸς ὀρθόδοξος κόσμος. «Τί τοῦτο; σήμερον σιγὴ ἐπικρατεῖ ἐν τῇ γῇ» λέγει ὁ Ἐπιφάνιος Κύπρου. «Σιγησάτω πᾶσα σὰρξ βροτεία καὶ στήτω μετὰ φόβου καὶ τρόμου καὶ μηδὲν γήϊνον ἐν ἑαυτῇ λογιέσθω».

Ἐν τάφῳ κεῖται σήμερον ἡ ζωὴ τῶν ἀπάντων ὡς θνητὸς ὁ ἀθάνατος. Καὶ αὕτη ἡ φύσις ἡρεμεῖ τὴν ἐπίσημον ταύτην ἡμέραν τιμῶσα.

Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην αὐστηρὰ νηστεία διατάσσεται. Εἶνε τὸ μόνον Σάββατον, καθ' ὃ οἱ Χριστιανοὶ ὀφείλουσι νὰ νηστεύωσι. Κατ' αὐτὴν τὴν ἡμέραν ἐν τῇ πρώτῃ ἐκατονταετηρίδι ἐβαπτίζοντο οἱ καθ' ὅλην τὴν τεσσαρακοστὴν κατηχηθέντες. Περὶ τὴν 9ην ὥραν σήμερον ἀπὸ πρωῒας ψάλλεται εἰς τοὺς ναοὺς ὁ ἐσπερινὸς τῆς ἀναστάσεως καὶ τελεῖται ἡ λειτουργία τοῦ μεγάλου Βασιλείου. Τοῦτο δὲ γίνεται πρὸς εὐκολίαν τῶν ἐν ταῖς πόλεσι, διότι κατὰ τὴν ἐκκλησιαστικὴν παράδοσιν ἡ λειτουργία ἔπρεπε νὰ γίνεται περὶ τὴν ἐσπέραν. Πάντες δ' ἀκολουθῶς λαβόντες ἐκ τοῦ ναοῦ τὰς πρώτας ἀγγελτηρίους τῆς Ἀναστάσεως δάφνας προετοιμάζονται διὰ τὴν αὐριον χαράν.

Χάριν τῶν ἡμετέρων ἀγνωστών σημειοῦμεν, ὅτι ὁ τάφος τοῦ Χριστοῦ ἦτο σηλαιοειδὴς μέγας κατὰ τὸ ἐβραϊκὸν ἔθος καὶ λελαξευμένος ἐν τῇ πέτρᾳ. Καινὸς δὲ καθ' ὅλον, διότι οὐδεὶς εἶχε ταφῇ ἐν αὐτῷ πρότερον. Ἰωσήφ ὁ ἀπὸ Ἀριμαθαίας λαβὼν παρὰ

τοῦ Πιλάτου τὴν ἄδειαν ἔθαψε τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ καταβιβάσας αὐτὸ ἀπὸ τοῦ σταυροῦ τὴν χθὲς νύκτα, καὶ ἐκύλισε λίθον μέγαν ἐπὶ τῆς θύρας τοῦ τάφου καὶ ἀπῆλθε. Μακρόθεν δὲ ἔμειναν αἱ διακονοῦσαι τῷ Ἰησοῦ γυναῖκες καθήμεναι ἀπέναντι τοῦ τάφου καὶ ἀναλογιζόμεναι τὸ γλυκὺ τοῦ Χριστοῦ λόγιον, ὅτι μετὰ τρεῖς ἡμέρας ἐγείρομαί.

Ἀριθμοῦνται δὲ οὕτως αἱ τρεῖς ἡμέραι καθ' ἃς ἔμεινεν ὁ Χριστὸς ἐν τῷ τάφῳ. Πρώτη ἡ παρασκευή, διότι τῇ 9 ὥρᾳ τῆς ἡμέρας ἀπέθανεν, ἥτις ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν 3ην ὥραν μ.μ. καθ' ἡμᾶς. Δευτέρα εἶνε ὁλόκληρος ἡ ἡμέρα τοῦ Σαββάτου, τρίτη δὲ ἡ Κυριακή, διότι τὸ μεσονύκτιον ἀκριβῶς ἀνέστη, αἱ δ' ἡμέραι κατὰ τοὺς Ἑβραίους ἐμετροῦντο ἀπὸ τῆς ἐσπέρας.

Οὕτω λοιπὸν ἔληξε σήμερον ἡ ἁγία ἐβδομάς καὶ μετ' αὐτῆς ἡ ἁγία τεσσαρακοστή.

Ἡ ἡμέρα αὕτη ἐν ποιμπῇ ἐωρτάζετο ἐν τῇ Βυζαντινῇ αὐλῇ. Κατ' αὐτὴν προσήρχοντο εἰς τὰ ἀνάκτορα οἱ Πράσινοι καὶ Βένετοι καὶ ἐχαιρέτιζον τὸν αὐτοκράτορα προσφωνοῦντες αὐτῷ τὸ ἀνάστα ὁ Θεός, καὶ ἄλλους τινὰς βυζαντινοὺς χαιρετισμοὺς καταλλήλους π ο λ υ χ ρ ο ν ῖ ζ ο ν τ ε ς τὸν βασιλέα.

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 26 Μαρτίου 1877)

ΤΟ ΑΓΙΟΝ ΠΑΣΧΑ

«Εἴτις εὐσεβῆς καὶ φιλόθεος ἀπολαβέτω τῆς καλῆς ταύτης καὶ λαμπρᾶς πανηγύρεως, εἴτις δούλος εὐγνώμων εἰσελθέτω χαίρων εἰς τὴν χαρὰν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ. Πλούσιοι καὶ πένητες χαρὰν τοῦ Κυρίου αὐτοῦ. Πλούσιοι καὶ πένητες μετ' ἀλλήλων χορεύσατε, ἐγκρατεῖς καὶ ράθυμοι τὴν ἡμέραν τιμήσατε νηστεύσαντες καὶ μὴ νηστεύσαντες εὐφράνθητε σήμερον». Μὲ ταῦτα τὰ λόγια ἡ χρυσὴ τοῦ Χρυσοστόμου γλῶσσα κατὰ τὴν φαιδρὰν ταύτην ἡμέραν, τὸν περιούσιον λαόν, τὸ χριστεπώνυμον πλήρωμα χαιρετίζει.

Αὕτη ἐστὶν ἡ ἡμέρα ἣν ἐποίησεν ὁ Κύριος, ἀγαλλιασώμεθα καὶ εὐφρανθῶμεν ἐν αὐτῇ.

Ἰδοὺ δὲ πῶς ἐγένετο ἡ τοῦ Κυρίου ἀνάστασις.

Ἐν ᾧ οἱ στρατιῶται τοῦ Πιλάτου ἐφύλαττον παρὰ τὸν τάφον τοῦ Χριστοῦ, σεισμὸς περὶ τὸ μεσονύκτιον ἀφυπνίζει αὐτούς, συνάμα δ' ἄγγελος Κυρίου στολὴν λευκὴν περιβεβλημένος κυλίνει τὸν λίθον τὸν ἐν τῇ θύρᾳ τοῦ μνημείου καὶ κάθεται ἐπάνω αὐτοῦ. Ὁ Χριστὸς καθὰ εὐηγγελίσαστο ἀνέστη ἐκ νεκρῶν.

Αἱ μυροφόροι γυναῖκες λαβοῦσαι ἀρώματα ἔρχονται, ἵνα κατὰ τὴν ἑβραϊκὴν συνήθειαν ἀλείψωσι τὸ σῶμα τοῦ Ἰησοῦ, ἀλλ' ἐκπεπληγμέναι ἴστανται ἐνώπιον τοῦ ἀπαστράπτοντος ἀγγέλου, ὅστις λέγει αὐταῖς : «Ἡγέρθη, οὐκ ἔστιν ὧδε. Εἴπατε τοῖς μαθηταῖς». Αἱ γυναῖκες σπεύδουσιν ἀμέσως πρὸς τὴν πόλιν, ἀλλὰ καθ' ὁδὸν συναντᾷ αὐτὰς ὁ Χριστὸς καὶ λέγει αὐταῖς χ α ῖ ρ ε τ ε. Αἱ γυναῖκες δὲν ἀνεγνώρισαν τὸν Θεόν. Ἐπὶ τέλους ὅμως βεβαιοῦνται ἅπαντες περὶ τῆς ἀναστάσεως τοῦ Χριστοῦ καὶ ἐν χαρᾷ οἱ μαθηταὶ κηρύττουσι τοῦτο.

Ἡ ἐκκλησία ἡμῶν δικαίως ἐθεώρησεν ἀπ' ἀρχῆς τὴν ἡμέραν ταύτην ὡς τὴν βασιλίσσαν τῶν ἑορτῶν, ὡς τὴν πανήγυριν τῶν πανηγύρεων.

Ὁ καλλιτέχνης ὕμνογράφος Ἰωάννης ὁ Δαμασκηνός, ὅστις ἐποίησεν ἅπασαν τὴν ἱερὰν ἀκολουθίαν τῆς Ἀναστάσεως, ἀνέπτυσεν ὅλον τὸ ὕψος τῆς ἱερᾶς ποιήσεως ἀπαραμίλλως ἐν τῷ κανόνι τούτῳ, ὅστις εἰς ἐκάστην λέξιν περιέχει τὴν χαρὰν καὶ τὴν ἐλπίδα καὶ πληροῖ ἀρρήτου θυμηδίας τὸν χριστιανόν. Πρὸς τὸν νέον χριστιανικὸν κόσμον ἀποτεινόμενος ὁ δαϊμόνιος μουσουργὸς «Φωτίζου, φωτίζου, λέγει, ἡ νέα Ἰερουσαλήμ. Ἡ γὰρ δόξα Κυρίου ἐπὶ σὲ ἀνέτειλε. Χόρευε νῦν καὶ ἀγάλλου, Σιών. Σὺ δὲ ἀγνὴ τέρπου Θεοτόκε ἐν τῇ ἐγέρσει τοῦ τόκου σου».

Σύντομος εἶνε ἡ ἀκολουθία αὕτη, ἀλλὰ καὶ ἡ λέξις Χ α ῖ ρ ε τ ε μία μόνη εἶνε.

Καὶ ὅμως πόσα δὲν χαρίζει εἰς τὴν ψυχὴν τοῦ ἀνθρώπου!

(«ΕΦΗΜΕΡΙΣ», 27 Μαρτίου 1877)

«ΤΕΚΕΛΙ ΛΙ...»

Δ Ι Η Γ Η Μ Α

Σὲ τέτοιες νύχτες οἱ πολίτιες εἶναι ὅλες ἴδιες.

RAINER MARIA RILKE

Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1940 — περασμένα, ξεχασμένα πράματα — γινότανε πόλεμος στὴ Νορβηγία.

Οἱ Γερμανοί, ἐπιδέξιοι καὶ μὲ μεγάλη δύναμη, εἶχανε χτυπήσει καὶ προχωρούσανε. Οἱ Ἑγγλέζοι καὶ οἱ Γάλλοι — μαζί μὲ τοὺς ντόπιους — ἀδέξιοι καὶ λίγοι ὑποχωρούσανε.

Σ' ἓνα προχωρημένο ἀεροδρόμιο, κοντὰ στὸ Τρότχαιμ, προσγειώθηκε πρωί-πρωί ὁ ἀνθυποσμηναγὸς Βάλτερ Στάιν βαρῶνος φὸν Λίχτενμπουργκ. Παρουσιάστηκε κανονικὰ στὸ διοικητὴ τοῦ σμηναγὸ Βίλχελμ Κράους.

Ὁ Βάλτερ Στάιν ἦτανε φρέσκος. Μόλις εἶχε βγεῖ ἀπ' τὴ Σχολή. Ἐφεδρος. Στὴν κανονικὴ τοῦ ζωὴ ἦταν μηχανολόγος. Γαλαζοαίματος ἀπὸ κούνια — τὸ πατρογονικό του ἦταν στὸ Πόκινγκ τῆς Στάρνμπεργκερζέε — πίστευε σ' αὐτὸ ποὺ λένε Τιμὴ καὶ Πατρίδα. Πέρ' ἀπ' αὐτὰ ἀγαποῦσε τὴν Ἑρρίκα καὶ τὴν Ἑλλάδα. Πέραγε τὰ καλοκαίρια του σ' ἓνα νησί τοῦ Αἰγαίου, τὴ Σάμο, καὶ στὴν πατρίδα τοῦ πρωτοφίλου του, τοῦ Ἄρη Βαλσάμη, τὴν Ὑδρα. Ὁ Ἄρης Βαλσάμης ἦταν ἓνας ξακουστὸς κιόλας μαθηματικός, ἐπιμελητὴς ἴσαμε ποὺ ἔσκασε ὁ πόλεμος τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου Καραθεοδωρῆ. Εἶχανε δίπλα-δίπλα σπουδάσει οἱ δύο τους στὸ Μόναχο. Στὸ Πανεπιστήμιο ὁ Ἄρης καὶ ὁ Βάλτερ στὸ Πολυτεχνεῖο.

Ὁ Βίλχελμ Κράους ἦταν παλιός. Ἀπὸ τοὺς πρώτους ποὺ ξαναστήσανε τὴν Πολεμικὴ Ἀεροπορίαν τῆς Γερμανίας. Τὴ Λουφτβάφφε. Ἐπαγγελματίας. Δὲν ἀγαποῦσε τίποτα. Μόνο τὴν Ἀεροπορίαν. Εἶχε κάνει στὴ λεγεώνα Κόνδορ — τὴν ἀεροπορικὴ δύναμη τῆς Γερμανίας, στὴν Ἰσπανία — τότε μὲ τὸν ἐμφύλιον πόλεμον. Εἶπαμε, περασμένα

πράματα, ξεχασμένα. Μὲ τὰ πολυβόλα του γάζωσε καὶ αὐτός, ὀριζόντια καὶ κάθετα, μιὰ μικρὴ βασκικὴ πόλιν πού, αὐτὴν, τὴ θυμάται ὅλος ὁ κόσμος. Τὴν Γκουέρνικα. Ὑστερα στὴν Πολωνία. Τώρα στὴ Νορβηγία. Αἰκὸς ἄνθρωπος, γιὸς φωτογράφου, κράταγε ἀπὸ τὸ Φίλλιγκεν τοῦ Σβάρτσβαλντ. Δὲ χώνευε τοὺς ἀριστοκράτες καὶ τοὺς ἐρασιτέχνες.

Δέχτηκε τὸ Βάλτερ Στάιν σὰν ἀριστοκράτη καὶ σὰν ἐρασιτέχνη.

Καθόταν πίσω ἀπὸνα σιδερένιον τραπέζι, ξεφύλλαγε τὸν ἀτομικὸ φάκελο τοῦ Βάλτερ. Διάβαζε στὰ πεταχτά, ποῦ καὶ ποῦ τραβοῦσε μιὰ κόκκινη μολυβιά. Τὰ μαλλιά του εἶχαν τὸ χρῶμα τοῦ ἐλατίσιου μελιού. Ἦταν σκαλωτὰ καὶ χτενισμένα στὴν ἐντέλεια κατὰ πίσω. Μιὰ ὑποψία μπριγιαντίνης τᾶκανε νὰ λάμπουν μουντὰ. Γιὰ μιὰ στιγμὴ σιγοςφύριξε. Μακρόσυρτα, κοντὰ, καὶ πάλι μακρόσυρτα. Σάμπως νὰ σήμανε τὸ μορσικὸ κάρπα. Κι ἀμέσως, κατὰ τὸ Στάιν, μὲ φωνὴ συρτή :

— Βλέπω, εἴστε πρωταθλητὴς Βαυαρίας στὴ σκοποβολή. Κατὰ πηλίνων δίσκων.

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

— Δύσκολοι στόχοι, σίγουρα, οἱ πηλίνοι δίσκοι, βαρῶνε. Ὅμως πέστε μου, ἔχετε σημάδεψαι τίποτ' ἄλλο ἐξὸν ἀπὸ πηλίνους στόχους;

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

— Τί, βαρῶνε;

— Χάρτινους στόχους.

Ὁ Κράους δὲν ἔδειξε τίποτα. Τὸ κόκκινο μολύβι του μετεωρίστηκε μονάχα φευγαλέα. Ἡ φωνὴ του τὸ ἴδιο συρτή.

— Εἰρετε, βλέπω ἐδῶ καὶ ἀπὸ ἀεροπλάνα, βαρῶνε. Εἴστε ἐρασιτέχνης ἀπ' τὸ 1935.

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

— Και εἴστε στὴ Λουφτβάφφε ἀπὸ ἐξι μῆνες. Ζητήσατε μὲ ἀναφορά σας νὰ μπεῖτε στὴ δίοξη.

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

— Καί, ὑποθέτω, ἤρθατε δῶ νὰ πολεμήσετε.

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

— Γιατί;

Καὶ μὲ τὴν καρφωτὴ ἐρώτηση ἐκλείσει ἀπότομα τὸ φάκελο. Σήκωσε τὸ κεφάλι του κι εἶχε τὰ βλέφαρα σμιχτά.

Ὁ Βάλτερ δὲν ἔδειξε νὰ ξαφνιαστέκη. Μὲ γρήγορη κίνηση κατέβασε τὸ πλαῖνὸ φερμουάρ τοῦ μαύρου πέτσινοῦ ἐπενδύτη του κι ἔβγαλε ἀπ' τὴν τσέπη ἕνα διπλωμένο χαρτί. Τ' ἀκούμπησε μαλακὰ πάνω στὸ γράφεϊο καὶ στάθηκε πάλι ἄψογα προσοχή.

— Τὸ φύλλο πορείας μου, μάλιν κομμαντάντ.

Ὁ κομμαντάντ ἄνοιξε τὰ βλέφάρά του. Τὰ μάτια του εἶχαν τὸ χρῶμα τῆς μπύρας.

— Ἀνάπαυση, εἶπε καὶ σηκώθηκε ὀρθιος.

Ἡ κάμαρη ἦταν στενάχωρη, οἱ σοβάδες τῆς πεσμένοι μεριές-μεριές. Ἐνα σιδερένιο γραφεῖο, πάνω στὸ γραφεῖο χαρτιά ἀνάκατα, ἕνα ποτήρι μὲ μάτσο μέσα τὰ μολύβια, ἕνα τηλέφωνο μὲ πέτσινη θήκη. Καὶ μόνο στολίδι — ἐνθύμημα σίγουρα τῆς Ἰσπανίας — ἕνας σκαλιστὸς ξυλένιος ταῦρος τῆς ἀγρίας ράτσας καμπανιέρο νέγκρο. Δυὸ κόκκινες μπαντερίλλες ἦταν ὀρθια καρφωμένες στὸ σβέρκο του.

Ὅλα κεῖ μέσα δείχνανε πρόχειρη καὶ πρόσκαιρη ἐγκατάσταση. Στους τοίχους χάρτες, ἀριστερὰ μιὰ μεταλλινὴ ἀρχειοθήκη καὶ δεξιὰ ἡ κοντόχοντρη λαμαρινένια σόμπα νὰ καίει μπουμπουνίζοντας σιγανὰ.

Ὁ Κράους ἔτριψε καμπόσο τοὺς χοντροὺς κόμπους τῶν δαχτύλων του. Ἦταν ἕνας ἄντρας μὲ ἀνάστημα συνηθισμένο καὶ κορμὸ βαρὺ. Γύρω στὰ τριάντα του, δὲ θάκανε ξεχωριστὴ ἐντύπωση ἂν ἡ ὕψη του δὲν ἦταν χτυπημένη σὲ μπροῦτζο. Θύμιζε μινωϊκὸ γρύπα. Ἦταν ἕνα ἀρπαχτικὸ κεφάλι τέλειο, στερεωμένο γερὰ πάνω στὴν ἐλαφρὰ τριμένη, ἀλλὰ σιδερωμένη τοῦ κουτιοῦ στολή του ἐκστρατείας. Στὸ λαιμὸ του κρεμόταν ὁ σιδερένιος σταυρός, ἀριστερὰ, χαμηλὰ στὸ

στῆθος του, τὸ μετάλλιο τῆς Λεγεώνας Κόνδορ.

Ἀναμέτρησε κάμποσο τὸ Βάλτερ ἐπὶ βουλος. Ὅστερα μίλησε κι ἡ φωνὴ του δὲν ἦταν πιὰ συρτή. Ἐμοιαζε παράξενα θυμωμένος.

— Ὁ πατέρας μου εἶναι φωτογράφος στὸ Φίλλιγκεν. Τὸ φωτογραφεῖο του εἶναι μικρὸ καὶ ὑγρὸ. Ἐνα φωτογραφεῖο μέτριο σ' ἕνα δρόμο παράμερο. Κι ἡ πελατεία του εἶναι κι αὐτὴ μέτρια. Ποτέ του δὲ σκοτίστηκε νὰ μεγαλώσει τὴν πελατεία του. Φωτογραφίζει ἀνθρώπους, φωτογραφίζει ζῶα, περιτεχνα καὶ σχολαστικά, μὰ πάν' ἀπ' ὅλα φωτογραφίζει τὸ δάσος, τὸ μεγάλου μαῦρου δάσος. Ὅλη του τὴ ζωὴ τὴν ξόδεψε κυνηγώντας τις φωτοσκιάσεις τοῦ δάσους. Ἐχει τρεῖς ἀρχαῖες μηχανές Τσάις, ἀπ' αὐτὲς τις βαριές μὲ τὴ μεγάλη φυσούνα. Εἶναι ἕνας ἀσυμβίβαστος ἐπαγγελματίας τοῦ παλιοῦ καιροῦ. Δουλεῖ μὲ τὸ χέρι μόνο καὶ μὲ τὸ μάτι. Σιχαίνεται τὰ μαραφέτια τῆς σύγχρονης βιομηχανίας, τοὺς αὐτοματισμούς. Ἀλλὰ πιδ πολὺ σιχαίνεται τοὺς ἀσχετοὺς πού μ' ἕνα κουτὶ στὸ χέρι, ὅπου σταθοῦν τραβᾶνε φωτογραφίες ἡλίθιες καὶ ζαχαρένιες. Ὁ πατέρας μου σιχαίνεται τοὺς ἐρασιτέχνες. Κατάλαβες;

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

— Δὲν κατάλαβες τίποτα. Καὶ γιὰ νὰ καταλάβεις σοῦ λῶω τοῦτο: Καὶ γὼ σιχαίνουμαι τοὺς ἐρασιτέχνες. Μπορεῖ γιὰ τὸν πατέρα μου ἡ φωτογραφία νᾶναι σοβαρὸ πράμα. Ἀλλὰ, σὲ βεβαιώνω, κι ὁ πόλεμος εἶναι τὸ ἴδιο σοβαρὸ πράμα. Δὲν εἶναι σπὸρ γι' ἀνεμοκέφαλους ἐρασιτέχνες νεαροὺς ὁ πόλεμος. Καὶ βέβαια δὲν εἶναι μεγαλόστομη ὑπόθεση ἰδεολογίας, πατριωτισμοῦ, τιμῆς ἢ δικαιοσύνης. Δὲν ὑπάρχει δίκαιος καὶ ἀδίκος πόλεμος. Ὑπάρχει μόνο πόλεμος. Κι ὁ πόλεμος — γι' αὐτοὺς πού τὸν κάνουν — εἶναι μιὰ δουλειά. Τίποτ' ἄλλο. Μιὰ δουλειὰ δύσκολη καὶ ξεθεωτική, πού χρειάζεται γνώση, ἀντοχή, ἐνστικτο καὶ μυαλὸ κροῦ. Καὶ ἀφοσίωση καὶ πάθος. Νὰ κυνηγᾶς τις φωτοσκιάσεις. Αὐτὸ εἶναι ὁ πόλεμος. Ὁ Γκερέγκορ Νόιμαν — αὐτὸς πού ἀντικατάστησες — ἦταν ἄσος κι αὐτὸς στ' ἀνεμοπλάνα τῆς Νεολαίας. Εἶχε πάρει καὶ κύπελλο ἀπὸ τὰ χέρια τοῦ Φύρερ. Καὶ πιλότος καλὸς. Ἀλλὰ ἐρασιτέχνης. Εἶδε

πρώτος έχει έξω πού βγαίνουμε, στο Ντονμπάς, την εφοδιοπομπή και ξεχόλλησε παράκαιρα απ' τὸ σχηματισμό. Βούτηξε μέσα σ' ὅλα. Βιαζόταν. Ἀκουσα ἐνθουσιαστική τὴ φωνή του μέσα στ' ἀκουστικά μου : Χάιλ Χίτλερ.

Χάιλ Χίτλερ, δὲ λέω, ἀλλὰ ὁ Γκρέγκορ Νόιμαν ἦταν ἐρασιτέχνης.

Ἀρπάξαν φωτιά τὰ καμίνια τῆς εφοδιοπομπῆς, ἀλλὰ τὴν ἴδια στιγμή ἀστράψε μπρός του τὸ πολυβόλο.

Δὲν ἔχει σημασία πού πέθανε ὁ Γκρέγκορ Νόιμαν. Σημασία ἔχει πού ἔκανε λάθος. Ὁ πόλεμος μόνο χωρὶς λάθη κερδίζεται. Καὶ μόνο ἀπὸ λάθη χάνεται.

Στὴ θέση τοῦ Γκρέγκορ Νόιμαν ἦρθατε σεῖς. Μαζί μ' ἓνα ὀλοκαίνουργιο Μέσσερσμιθ BF-109. Ἡ προσγειώσή σας δὲν ἦταν ἄσχημη. Τὸ 109 τὸ δέχομαι μὲ χαρά. Ἐσᾶς πῶς νὰ σᾶς δεχτῶ, βαρῶνε φὸν Λίχτενμπουργκ;

— Μά, φαντάζομαι, σὰν ἓναν πιλότο τῆς Λουφτβάφφε. Χωρὶς ἱστορία βέβαια, ἀλλὰ πιλότο. Ὁχι φωτογράφο.

Ἡ μύρα στὰ μάτια τοῦ Κράους σὰ ν' ἄφρισε. Αὐτὸ μόνο. Ἡ ὄψη του ἔμεινε μπρούτζινη. Ἡ φωνή του ξανάγινε συρτή.

— Προσέξτε, κύριε πιλότε τῆς Λουφτβάφφε. Σκοπεύετε καλὰ, ἀλλ' ἀπρόσεχτα. Σᾶς δίνω μιὰ συμβουλή. Θὰ σᾶς χρησιμέψει καὶ στὴ γῆ καὶ στὸν ἀέρα. Γιά ἓνα δέκατο τοῦ δευτερολέπτου, πρὶν πατήσετε τὴ σκανδάλη, νὰ τὸ ξανασκεφτεστε τὸ πράμα. Ἴσως νὰ μὴν εἶναι τόσο εὐκόλος ὁ στόχος. Ἴσως νὰ μὴν εἶναι πῆλινος.

Ὁ Βάλτερ χαλαρὸς δὲν ἀποκρίθηκε.

Γιὰ λίγο ἀνάμεσα στοὺς δυὸ ὄρθιους ἄντρες τεντώθηκε ἡ σιωπή. Ἀκουγόταν μόνο τὸ σιγαλὸ μπουμπουνιτὸ τῆς λαμαρινένιας σόμπας.

Ὁ Κράους ρώτησε :

— Εἴστε διπλωματοῦχος μηχανολόγος;

— Γιαβόλ, μάιν κομμαντάντ.

— Γιατί δὲ σᾶς χρησιμοποίησανε στὴν παραγωγή; Μὲ τίς ὑψηλές σας γνώσεις μποροῦσατε νὰ τὸ πετύχετε εὐκόλα.

— Ζήτησα νὰ καταταχτῶ σὲ μάχιμη μονάδα. Κρίθηκε ἱκανός. Πέρασα τὴ Σχολή. Γίνηκα διώκτης.

— Ἀκόμα δὲ γίνατε τίποτα, βαρῶνε. Δὲν

εἴστε παρὰ ἓνας σκέτος ἀνθυποσηναγός. Ἐνα γυαλιστερὸ μάρκο πού μόλις βγῆκε ἀπὸ τὴν πρέσα. Ἀληθινὸ ἢ κάλπικο, κανένας δὲν τὸ ξέρει ἀκόμα. — Σᾶς ἀρέσει ὁ πόλεμος, κύριε ἀνθυποσηναγέ;

— Ὁχι.

— Γιατί θέλετε νὰ πολεμήσετε;

— Γιατὶ πρέπει.

Ὁ Κράους τράβηξε μιὰ μακριὰ σφυριχτὴ παύλα.

— Καὶ τί ξέρετε γιὰ τὸν πόλεμο;

— Ὅ,τι ὅλος ὁ κόσμος, δηλαδὴ τίποτα. Καταλάβαμε τὴν Πολωνία, τώρα πολεμᾶμε στὴ Νορβηγία. Αὐτό.

— Εἴστε βλέπω ἄδειος ἀπὸ ἐρωτηματικά. Καλὸ αὐτό. Ἀναρωτιέμαι ὅμως ὡς πότε θὰ μέινετε τέτοιοι.

Κι ἀπότομα ὁ Κράους γύρισε τίς πλάτες στὸ Βάλτερ. Μὲ δυὸ ἀνοιχτὲς δρασκειλὲς πῆγε καὶ ρίζωσε μπρὸς σ' ἓναν ἀπ' τοὺς δυὸ κρεμαστοὺς χάρτες. Πάνω στὶς μαῦρες μπότες του βαρὺς.

— Ζυγῶστε, λέει.

Ἀκούμπησε τὸ δάχτυλό του σ' ἓνα σημαδάκι τοῦ χάρτη, κοντὰ στὸ Τρότχαϊμ.

— Ἐδῶ εἵμαστε. Βορεινότερα, ἐδῶ, εἶναι τὸ Νάμσος. Νοτιότερα, ἐδῶ, εἶναι τὸ Ἀνταλσνες. Ψαροχώρια μὲ στανιδένιες καλύβες πού καίγονται. Ἀπ' τὰ ψευτολίμανά τους ἐτοιμάζονται, ὡς φαίνεται, οἱ ἄλλοι νὰ τὰ μαζέψουν καὶ νὰ φύγουν. Τοὺς κυνηγᾶνε τὰ βομβαρδιστικά. Δουλεῖα δικιά μας νὰ συντροφεύουμε τὰ βομβαρδιστικά. Πᾶμε κι ἐρχόμαστε σὰ ναυλωμένοι στὴ Λουφτχάνσα. Ἄν δοῦμε κάτι νὰ σαλεύει κάτω, ρίχνουμε. Ἀχαρο πράμα, ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι. Σήμερα τὸ δρομολόγιο ματαιώθηκε. Ἐχει χαμηλὴ συννεφιά στὸ Ἀνταλσνες καὶ στὸ Νάμσος.

Κι ἔτσι ὅπως ἦτανε ὁ Κράους ἔκανε μιὰ ἄξαφνη στροφὴ πάνω στὰ τακούνια του. Βρέθηκε φάτσα μὲ τὸν ἀπροετοίμαστο Βάλτερ. Ἡ φωνή του πλατάγισε σὰν σπανιόλικο καμουτσί.

— Λοιπόν, ὁμπρε;

Ὁ Βάλτερ τινάχτηκε πίσω καὶ πέτρωσε στὴν προσοχή. Ὁ Κράους τὸν κοίταξε ἴσια καὶ ἡ μύρα σπιθοκόπαγε στὰ μάτια του.

— Θέλω νὰ ξέρω πάντα μὲ ποιούς ἔχω νὰ κάνω. Τὰ χατιά σας καὶ τὰ μετάλλιά σας μοῦ εἶναι ἀδιάφορα. Θὰ πετάξουμε οἱ δυὸ

μας, βαρύνει φόν Λίχτενμπουργκ. Θα μου δείξετε τί έχετε μάθει. Πόσο ξέρετε να φυλάγεστε, πόσο ξέρετε να κυνηγάτε. Σε μισή ώρα νάστε έτοιμος.

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

Τεντώθηκε ο Βάλτερ, χτύπησε τὰ τακούνια, τὸ χέρι στὸ γείσο καὶ μεταβολή. Δὲν πρόλαβε νὰ πιάσει τὸ πόμολο τῆς πόρτας καὶ τὸ σπανιδίκο καμουτσι ξαναχτύπησε.

— Κύριε ἀνθυποσμηναγέ.

Μεταβολή καὶ ἀκαμψία.

— Καλῶς ἤρθατε στὸ σιμῆνος. Ἀκριβῶς ἀπέναντι εἶναι μιὰ παράγκα. Εἶναι ὅλοι τους μαζεμένοι ἐκεῖ τώρα. Σᾶς περιμένουν σὰ συνωμότες. Τὸ πρῶτο ποὺ θὰ σᾶς ρωτήσουν εἶναι: Σοὺ μίλησε ὁ γέρος γιὰ τὸν πιάτωνα τοῦ τὸ φωτογράφο; Κεφάλτοι νεαροὶ ὅλοι τους καὶ πιλότοι ὑποφερτοί. Εἶναι οἱ-γουρο πῶς δὲν μὲ πολυχωνεύουν. Δὲν πειράζει. Φτάνει στὸν ἀέρα ν' ἀγκιστρώνονται πάνω μου σωστά καὶ νὰ κρατιοῦνται στὸ σχηματισμὸ ἀταλάντευτοι. Μπορεῖτε καὶ σεῖς λεύτερα νὰ προχωρήσετε στὴ συνωμοσία τους. Εἶναι ἕνας καλὸς δεσμὸς ἡ κοινὴ ἀντιπάθεια. Καλὸς καὶ ἀρκετός. Μὴν παρασυρῆτε σὲ ρομαντικὲς πολεμικὲς φιλίες. Ἡ φιλία ἐδῶ εἶναι περιττὴ πολυτέλεια καὶ ἐπικίνδυνη. Τὸ σιμῆνος δὲν ἔχει ἀνάγκη ἀπὸ φίλους. Ἐχει ἀνάγκη μόνο ἀπὸ ἐπαγγελματίες. Καταλάβετε; Ἀπὸ φωτογράφους! Πηγαίνετε.

Ὁ Βάλτερ χαιρέτησε πάλι. Βγῆκε πισωπατώντας καὶ ἐκλείσει τὴν πόρτα χωρὶς θόρυβο.

* * *

Ὁ Βάλτερ εἶχε τὴν αἴσθηση τσαλακωμένου χαρτιοῦ. Ἐκεῖνο ποὺ τὸν πείραζε δὲν ἦταν ὁ ἐπιδεικτικὸς κυνισμὸς τοῦ Κράους καὶ ἡ δαγκωτὴ εἰρωνεία του. Τ' ἀπανωτά του χτυπήματα τὰ δέχτηκε περίπου σὰ φυσικά. Μ' ὅλο ποὺ τοῦχαν ταρακουνήσει γιὰ καλὰ τὰ νεῦρα. Ὁ Κράους εἶχε παίξει ἕνα ρόλο λίγο-πολύ τυποποιημένο. Ὁ βετεράνος ποὺ πάει νὰ πάρει τὸν ἀέρα τοῦ καινούργιου, τοῦ ἀκαπνου. Ἐκεῖνο ποὺ ἐνοχλοῦσε τὸ Βάλτερ ἦταν ἄλλο. Αὐτὴ ἡ ἄοριστη ἐντύπωση πῶς ὁ Κράους εἶχε κάπου δίκιο. Κι αὐτὸ ἀρνιόταν νὰ τὸ δεχτεῖ.

Προχώρησε ἀφαιρεμένα. Ὁ διάδρομος ἦταν στενὸς καὶ κακὰ φωτισμένος. Ἀπὸ κάπου ἀκουγόταν μιὰ γραφομηχανή. Ἐνα γρήγορο κροτάλισμα καὶ ὕστερα ἕνα κουδουνάκι. Καὶ πάλι τὸ κροτάλισμα. Παρακάτω μιὰ νευριασμένη φωνή.

— Βγὲς ἀπ' τὴ μέση, διάολε... τὴ Σμηναρχία θέλω... ἀλλό... ἀλλό... Σμηναρχία ἐκεῖ... Σμηναρχία;...

Κοντοστάθηκε γιὰ λίγο ν' ἀκούει μ' ἀνόητο ἐνδιαφέρον τὸ κροτάλισμα, τὸ κουδουνάκι καὶ τὸν τηλεφωνητὴ ποὺ γύρευε τὴ Σμηναρχία. Ἐνιωθε ἔντονη τὴν ἀνάγκη νὰ πλυθεῖ. Ἦταν ἰδρωμένος. Τὰ ἐσώρουχα κόλλαγαν πάνω του.

Τὸν συνέφερε μιὰ ξουραφιὰ κρύου ἀέρα. Ἡ πόρτα τοῦ διαδρόμου εἶχε ἀνοίξει. Ἐνας φεγγαροπρόσωπος μὲ σηκωμένο πᾶν' ἀπ' τ' ἄφτιά τὸ γούνινο γιὰ τὸν τὸν κοίταζε γελαστός.

— Ἀνθυποσμηναγὸς Πάουλ Κρένσκι, τοῦ λέει. Λαμβάνω τὴν τιμὴ νὰ σᾶς ὑποδεχτῶ.

Κι ἀρπάζοντάς τον ἀπ' τὸ μπράτσο τὸν παρέσυρε ἔξω. Τὸ κρὺο τὸν χαστούκισε στὰ ἀναμένα μάγουλα.

Ἐνα JU-52 χαλοῦσε τὸν κόσμο. Μὲ μαρσαρισμένους τοὺς τρεῖς κινητῆρες τοῦ ἀμολύθηκε στὸ διάδρομο ἀφήνοντας πίσω του ἕνα σύννεφο ξανemisμένου χιονιοῦ.

— Φορτηγατζήδες... μονολόγησε ὁ Κρένσκι. Καὶ κρατώντας πάντα ἀλαμπρατσέτα τὸ Βάλτερ μπουκάρησε στὴν παράγκα ὀρμητικός.

Ἡ παράγκα ἦταν ζεστή. Μιὰ σόμπα καὶ δῶ, μ' ἕνα ἀλουμινένιο τσαγερὸ νὰ χλουχλουκίζει, ἕνα μακρόστενο τραπέζι. Καμπόσες καρέκλες, ράφια στοὺς ξυλένιους τοίχους, καρεμασμένα πηλήκια, σακκίδια καὶ κουκοῦλες πτήσης. Σκόρπια τεύχη τοῦ «Βέλτ» καὶ τοῦ «Ἀντλερ». Στὴ γωνιά ἕνας μαυροπίνακας. Κάποιος εἶχε σημειώσει πάνω μὲ χοντρά γοτθικά γράμματα:

Der Mensch Muss Gequaeltwerden
Damit Er Lustig Stirbt*

Ὁ Πάουλ Κρένσκι, σὰν καὶ νὰ τὸν ἤξερε ἀπὸ χρόνια τὸ Βάλτερ, ἔκανε τὶς συστάσεις.

* Πρέπει νὰ βασανιστεῖ ὁ ἄνθρωπος γιὰ νὰ πεθάνει εὐτυχισμένος.

Σκάγανε τὰ ὀνόματα σὰ βαρελότα στ' ἀφτιά τοῦ Βάλτερ ἀφ'ηνοντάς του ἕναν μπερδεμένο ἀπόηχο. Τὰ πρόσωπα ἦταν γελαστά καὶ οἱ γραβάτες ξεσφιγμένες. Ἐδῖνε τὸ χέρι μηχανικά.

Σὰν τέλειωσε ὁ Κρένσκι μὲ τοῦτο τὸ καθήκον, σβέλτος καὶ πηδηχτός, μοίρασε φλιτζάνια τοῦ τσαγιοῦ, ξεκρέμασε ἕνα σακκίδιο, κι ἔβγαλε ἕνα μπουκάλι βότκα. Τῷ δειξε μὲ καμάρι στὸ Βάλτερ.

— Μοῦ τῷδωσε, λέει, πέρσι ἕνας Ρῶσος λοχαγὸς κοντὰ στὸ Λβόφ. Εἶχα σουρθεῖ μὲ τὴν κοιλιὰ σ' ἕναν πολωνέζικο διάδρομο τῆς κακιᾶς ὥρας. Πρώτης τάξεως παιδιὰ οἱ Ρῶσοι. Καὶ γιὰ νὰ δεῖτε τί περίεργος ποὺ εἶναι ὁ κόσμος. Τὸ φιλαράκο μου τὸ λοχαγὸ δὲν τὸν λέγανε Ἰβάν. Τὸν λέγανε Πάβελ, παναπεῖ Πάουλ κι αὐτόν. Φέρτε φλιτζάνια.

Ἐριξε στὰ φλιτζάνια γενναιόδωρα.

— Τ' ὄνομά σου, καμαράντ;

— Βάλτερ Στάιν. Κι ἂν δὲ σᾶς πειράζει, βαρῶνος φὸν Λίχτενμπουργκ.

— Πῶ, πῶ, Θεούλη μου. Τί νὰ μᾶς πειράζει, βρε ἀδερφέ; Ἰσα-ἴσα αὐτοδὰ μόνο μᾶς ἔλειπε γιὰ νᾶμαστε τέλεια εὐτυχισμένοι. Ἐνας βαρῶνος.

Κύριοι, ἡ περίσταση τὸ καλεῖ, πρέπει ν' ἀκολογήσουμε τὶς ἀρχαῖες ἱπποτικὲς παραδόσεις. Μόνο μὴ σπάσετε τὰ φλιτζάνια σας, θάχουμε τραβήγματα μὲ τὴν ἐπιμελητεία.

Ἀ χ τ ο υ ν γ κ!

Τὰ τακούνια βροντήζανε σοβαροφανέστατα.

Ὁ Κρένσκι σήκωσε τελετουργικά τὸ φλιτζάνι του. Μαζί του καὶ οἱ ἄλλοι.

— Γιὰ τὸ Βάλτερ Στάιν, βαρῶνο φὸν Λίχτενμπουργκ! Ἐνα φλιτζάνι γνήσια «Στολίτσναγια».

Ἦπιανε ὅλοι, ἕνα δυὸ βήξανε, κι ὅλοι βάλανε τὰ γέλια.

Στὴ σκέψη τοῦ Βάλτερ κρυφάναψε ἡ εἰκόνα τοῦ Γκρέγκορ Νόιμαν, τῆς πυρπολημένης ἐφοδιοπομπῆς, τοῦ πολυβόλου ποὺ ἔβαζε ἀπὸ κάτω, μὰ ἔσβησε εὐθύς.

Ὁ Κρένσκι ἔγλειψε τὰ χεῖλιά του.

— Δυναμίτις — λέει — ἡ «Στολίτσναγια», δὲν εἶναι; Καὶ λοιπόν, πῶς πῆγε, καμαράντ Βάλτερ;

— Ὅχι καὶ περίφημα.

— Σοῦ μίλησε ὁ γέρος γιὰ τὸν πατέρα του τὸ φωτογράφο;

* * *

Ἡ τροχοδρόμηση ἦταν δύσκολη. Ὁ διάδρομος γλίστραγε κι ἦταν ἀνώμαλος. Ὡστόσο ὁ φωσφορικός δείκτης τοῦ στροφόμετρου ἀνέβαινε σταθερά. Ἡ ἄντωση ἦρθε καὶ ἰσοφάρισε τὴ βαρύτητα κι ὁ Βάλτερ τράβηξε κατὰ πάνω του τὸ χειριστήριο μαλακά. Τ' ἀεροπλάνο βρέθηκε στὸν ἀέρα. Ὁ τσαλακωμένος χιόνινος μανδύας ποὺ ἦταν ἡ Νορβηγία, πῆρε ν' ἀπλώνεται κάτω ἀπ' τὰ φτερά του.

Ὁ Βάλτερ σταμάτησε τὴν εὐθύγραμμη ἀνάβασή του ἀκριβῶς κάτω ἀπ' τὴν ὁροφὴ τῶν πτητῶν σύννεφων, στὰ 1200 μέτρα. Ρύθμισε τὴν πορεία του βόρεια-βορειοανατολικά, στὶς 030 μοῖρες, καὶ κρατήθηκε ὀριζόντιος. Ἐνιωθε ζεστός καὶ καλοβαλμένος μέσα στὴ χοντρή πέτσινη φόρμα του. Ἀνετός. Ἡ καμπίνα τοῦ BF-109 δὲν τὸν ἐνοχλοῦσε πιά. Στὴν ἀρχὴ τοῦ εἶχε φανεῖ στενάχωρη, σὰν ἕνα κακοραμένο σακάκι ποὺ τὸν ἔπιανε στὶς μασχάλες. Μὰ γρήγορα τὴ συνήθισε. Τώρα τὴν ἔβρισκε λογικὴ, σχεδιασμένη μ' ἐπιμέλεια κι οἰκονομία. Ἐγείρε λίγο δεξιά. Ἡ βόρεια ἀκτὴ τοῦ Τρότχαϊμφόρντ, ἄσπρη κι ἀνώμαλη, μπηχνόταν σχεδὸν κάθετα στὴ θάλασσα ποὺ ἦταν μαύρη.

Μὲ τὸ δεξί του ἀντίχειρα πάτησε τὸ κουμπὶ τῶν πολυβόλων. Εἶδε τὶς πορτοκαλιᾶς φωτιὲς στὰ φτερά του, καὶ τὸ σκορτσάρισμα τοῦ σκάφους τὸν πέρασε σὰ ρίγος. Ὁ πόλεμος ἦταν λίγο πιὸ ψηλά, στὸ Νάμσος.

Ἡ Ἑρρিকা τὸν εἶχε ρωτήσῃ καὶ κείνη...

— Γιατί;...

Δὲν ἀποκρίθηκε ἀμέσως. Χάιδεψε μαλακά τὸ γυμνὸ πανωκόρμι της καὶ τὴ φίλησε ἀγχιτὰ στὸ ριζάφι. Ὑστερα ἔβαλε τὰ χέρια του πίσ' ἀπ' τὸ σβέροχο του κι ἀπόμεινε νὰ κοιτάει τὰ σκαλίσματα τοῦ ξυλένιου ταβανιοῦ. Ἦτανε μιὰ πανάρχαιη πανσιόν, ἐκεῖ κατὰ τὸ Νύμφενμπουργκ. Τὴ χρησιμοποιοῦσαν μιὰ φορὰ κι ἕναν καιρὸ οἱ χοντροὶ Βαυαροὶ βαρῶνοι ὅταν ἐρχόντουσαν νὰ ὑποβάλουν τὰ σεβάσματά τους στὸ βασιλιά. Ὁ ἀέρας τῆς κάμαρης μύριζε πολυκαιρία κι ἀγάπη. Τσιγάρο, κόνιακ καὶ νεανικὸν ἰδρώτα.

— Πρέπει... είπε καμιά φορά κι ἡ φωνή του δὲν εἶχε κανέναν παλμό. Τὸ ἴδιο σὰ ν᾿λεγε χιονίζει, σὰν καὶ νὰ μίλαγε γιὰ κάποιο φυσικὸ φαινόμενο.

Ὁ νοτισμένος ἀέρας πάγωνε ψιχалиστό πάνω στὸ μπαρμπρίζ κι ἀμέσως ἀναλυόταν σὲ φευγαλέα λιγνὰ φιδάκια. Ἡ πτήση ἦταν ἀταλάντευτη. Βαρὺς ὁ καιρὸς, συλλογισμένος κι ἀκίνητος.

Ἡ Ἑρρικα κρατοῦσε τὰ μάτια κλειστά. Ἐνα χρυσὸ τσουλούφι, σὰ λιγνὴ νεροσυρμή, χαράκωνε τὸ νοτισμένο ἀπὸ ἰδρώτα ψιχалиστὸ πρόσωπό της, ἔφτανε στὸ σαγόνι κι ἀπὸ κεῖ χαμήλωνε στὸ λακάκι τοῦ λαιμοῦ καὶ χανόταν κάτω ἀπ' τὸ πουπουλένιο πᾶπλωμα.

— Θὰ σκοτώσεις, Βάλτερ. Τούτη τὴν ὥρα πὺ μιλάμε, κάπου στὸν κόσμον ζοῦνε οἱ ἄνθρωποι πὺ ἡ μοίρα τους εἶναι γραμμένη στὰ πολυβόλα σου. Μὲ τὸ φορτίο τῆς ὑπαρξῆς τους ἀκέραιο. Ἀνυποψίαστοι κι ἀνεύθυνοι.

— Εἶναι σίγουρο. Ὅπως εἶναι σίγουρο πὺς δὲ μ' ἐνθουσιάζει ἡ ἰδέα. Ἀκριβῶς αὐτὴ ἡ ἰδέα τοῦ σκοτωμοῦ. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἐκεῖ. Στὸν πόλεμο δὲ λογαριάζονται οἱ ἄνθρωποι. Λογαριάζονται οἱ στόχοι. Οἱ ψηλοὶ στόχοι τῆς στρατηγικῆς καὶ οἱ ἄμεσοι μαχητικοὶ στόχοι. Ὅταν σημαδεύεις ἕνα τάνκ, σημαδεύεις ἕνα τάνκ. Ὅταν χτυπᾷς μιὰ φάλαγγα, χτυπᾷς μιὰ φάλαγγα, κι ὄχι τὸν Πιέρ, τὸ Ζάν, τὸ Μωρίς. Ὅταν κολλᾷς στὴν οὐρὰ ἐνὸς ἀεροπλάνου, ἔχεις μπροστά σου μιὰ πολεμικὴ μηχανὴ κι ὄχι τὸν Τζώρτζ. Μὲ τὸν ἴδιο τὸν Τζώρτζ δὲ σὲ χωρίζει τίποτα. Ὅταν ὁ Τζώρτζ γυμνωθεῖ τὴν πανοπλία του, δὲν εἶναι πιά στόχος. Γίνεται πάλι Τζώρτζ σκέτος, πὺ θὰ μπορούσες θαυμάσια νὰ πιεῖς μαζί του κρασί καὶ νὰ κυνηγήσεις κορίτσια.

Τὸ Τρότχαϊμφόρντ ἀτελείωτο κόλπωνε ἀνώμαλα. Ἡ θάλασσα ἔμοιαζε μὲ ἀπλωμένο φύλλο λαμαρίνας ἀγάνωτης. Ἀσπρες παγωμένες ἐπιφάνειες ἀκίνητοῦσαν ἀπάνω της μεριές-μεριές. Δὲν εἶχε τίποτα ἀπ' τὸ γαλανὸ σμαραγδισμό τοῦ Αἰγαίου. Ἦταν μιὰ θάλασσα στερεὴ καὶ ἀκίνητη. Ὅπως κι ὁ

συννεφιασμένος θόλος. Στερεὸς καὶ ἀκίνητος.

— Θὰ σὲ σκοτώσουν, Βάλτερ. Κάποιο ἀνακοινωθὲν θὰ γράψει πὺς χτυπήθηκαν τόσα ἀεροπλάνα τούτου ἢ τοῦ ἄλλου τύπου. Ξερά, λογιστικά. Ἡ μπορεῖ νὰ μὴν τὸ γράψει κανένα ἀνακοινωθὲν. Ὅμως κάποιο χέρι, ξερά, λογιστικά, θὰ γράψει πὺς ἐκεῖνο τὸ Μέσσερ-σμιθ δὲ γύρισε. Κι ἀδιάφορα θὰ τραβήξει μιὰ γραμμὴ πάνω σ' ἕνα ὄνομα. Καὶ θάσαι, σὺ Βάλτερ, πὺ χάθηκες κι ὄχι ὁ στόχος, τὸ Μέσσερ-σμιθ.

— Αὐτὸ δὲν εἶναι σίγουρο. Εἶναι πιθανό. Ὁ φίλος μας ὁ Ἄρης Βαλσάμης μὲ τὴ θεωρία του τῶν πιθανοτήτων θὰ μᾶς τὸ ἔλυνε τὸ πρόβλημα. Οἱ πιθανότητες νὰ σκοτωθῶ εἶναι τόσες, οἱ πιθανότητες νὰ ζήσω εἶναι τόσες. Φυσικὰ τίποτα δὲν ἀποκλείει νὰ μὲ πατήσῃ εἰρηνικότητα ἕνα τραῦμ στὴ Μαρίενπλάτς. Ἀλλὰ τὸ ζήτημα, Ἑρρικα, δὲν εἶναι αὐτό. Τὸ ζήτημα εἶναι ἡ συνείδηση. Τὸ ἔθνος πολεμᾷ. Πὺς μπορῶ νὰ μείνω ἀπόξω; Πὺς μπορῶ νὰ ταμπουρωθῶ πίσω ἀπὸνα γραφεῖο καὶ νὰ φτιάχνω μηχανολογικὰ σχέδια σὲ διαφανὲς χαρτί; Τὸ πρῶνι νὰ δίνω παρουσία στὸ ἐργοστάσιο καὶ τ' ἀπόγεμα νὰ βλέπω τὴ Ζάρα Λεάντερ στὸν κινηματογράφου καὶ τὴ μάχη στὰ πολεμικὰ ἐπικάαιρα; Ὅχι, Ἑρρικα. Εἶναι κάτι πὺ ἀπλά δὲ γίνεται. Κι ἔπειτα ξεχνᾷς τὸ Βάλτερ; Τὸν ξανθὸ γιὸ πὺ νειρευτήκαμε στὴν Ἑλλάδα; Τί θὰ πῶ αὐριο στὸ Βάλτερ;

— Ὁ Βάλτερ, ἂν προλάβει νὰ ριζώσει στὰ σπλάχνα μου, θὰ χρειάζεται περισσότερο ἕναν ζωντανὸ πατέρα νὰ παίξει χιονιὲς στὸν Ἑνγκλισερ Γκάρντεν, παρὰ τὴν παρασημοφορημένη φωτογραφία ἐνὸς νεκροῦ ἥρωα.

Καὶ μ' ἕνα ξαφνικὸ σπαρταρισμὸ ἡ Ἑρρικα τινάχτηκε κι ἤρθε ὀλόκορμη ἀπάνω του. Τὰ πόδια της μπλέχτηκαν μὲ τὰ δικά του. Ἡ ἐπιδερμίδα της κραύγαζε σὰ νὰ τὴ μαστίγωναν. Ἐκλεισε τὸ κεφάλι του μέσ' στὶς παλάμες της κι ἀπόμεινε νὰ τὸν κοιτάει λυπητερά.

— Βάλτερ...

Τὰ μάτια της ἦταν δυὸ πλημμύρες γαλάζιας ἀνησυχίας.

Τὸ μανόμετρο τοῦ λαδιοῦ καὶ τὸ θερμόμετρο τοῦ λαδιοῦ καὶ τὸ ἀνεμόμετρο, καὶ τὸ ὑψόμετρο, καὶ τὸ βαρόμετρο καὶ ὁ δείκτης τῶν καυσίμων καὶ ὅλοι οἱ δείκτες καὶ ὁ κινητήρας καὶ τὰ τιμόνια καὶ τὰ φτερούγια καμπυλότητας, ὅλα δουλεύανε στὴν ἐντέλεια. Τὸ BF-109 ἦταν μιὰ μηχανὴ ἐξαιρετὴ.

Ἀλλὰ ἐπιτέλους ποῦ ἦταν ὁ Κράους;

Ὁ εὐθυμος ὁ Κρένσκι τὸν εἶχε ὀρμηγέψει τὸ Βάλτερ: «Πρόσεχε τὸν τὸν Κράους. Εἶναι χαρτοκλέφτης. Κρατᾷ πάντα ἕναν ἄσσο στὸ μανίκι του. Κανένας δὲν τοῦ ξέφυγε τοῦ Κράους. Οὔτε ἀπὸ μᾶς, οὔτε ἀπὸ τοὺς ἄλλους. Εὐτυχῶς ποὺ φορᾷμε τὴν ἴδια στολὴ μὲ τὸν Κράους».

Ὁ Βάλτερ ἀντιπαθοῦσε τὶς ὑπερβολὲς καὶ τοὺς ἀκαταστάλαχτους θαυμασμούς. Κι αὐτὸ τὸ παιχνίδι τοῦ ποντικοῦ καὶ τῆς γάτας τόβρισκε ἀνόητο.

— Ἀγόρι μου ἀγαπημένο, αὐτὸς ὁ πόλεμος δὲν εἶναι δικός μας. Τὸ ἔθνος δὲν τὸν χρειαζόταν αὐτὸν τὸν πόλεμο. Αὐτὸς ὁ πόλεμος εἶναι δικός του. Εἶναι τὸ πλατάγισμα τῆς ἄρρωστης φιλοδοξίας ἐκείνου. Τοῦ μεγάλου ἀρχηγοῦ μας. Τοῦ Ἀδόλφου Χίτλερ.

— Ὅχι, Ἑρρικα. Αὐτὸς ὁ πόλεμος δὲν εἶναι οὔτε ἐκεينوῦ, οὔτε τοῦ κόμματος. Δὲν ἔχει σημασία τὸ πῶς, ποιός, καὶ τὸ γιατί. Τώρα πιά δὲν ἔχει σημασία. Τώρα πολεμάει ἡ Πατρίδα. Καὶ πάν' ἀπ' ὅλα καὶ πέρα ἀπ' ὅλα στέκει τώρα τὸ χρέος καὶ ἡ τιμὴ.

— Ποιὰ τιμὴ, Βάλτερ; Στὴν ἐθνικοσοσιαλιστικὴ Γερμανία ἀπόλειψε πιά ἡ τιμὴ. Στὴν ἔθνοσοσιαλιστικὴ Γερμανία παφλάζει μόνο ὁ ἡλίθιος καὶ κραυγαλέος φανατισμός. Ἡ βάρβαρη θεοποίηση τῶν ἐνστικτιῶν καὶ ἡ χυδαία εἰδωλοκρατικὴ ἀποχαλίνωση. Ἡ κτηνωδία καὶ τὸ κατευθυνόμενο μίσος. Καὶ σεῖς, οἱ ἀλαζονικοὶ ἐπαγγελματίες τῶν ὅπλων ἀπ' τὴ μιὰ, καὶ οἱ κοντόφθαλμοι νοσταλγοὶ τῶν φεουδαρχικῶν συμβόλων ἀπ' τὴν ἄλλη, πρῶτοι τραβᾶτε μπροστά, τραγικοὶ καὶ γελοῖοι μέσα στὴν πανοπλία τῆς αὐταπάτης σας. Ὁρῶ καὶ περὴφανοι, κρατώντας ψηλὰ στὰ ἵπποτικά κοντάρια σας τὶς κόκκινες νικηφόρες παντιέρες τῆς ἐθνικοσοσιαλιστικῆς ἀτιμίας.

Εἶχε ἀνασηκωθεί στὰ γόνατα ἡ Ἑρρικα.

Τὸ κορμί της λαμπύριζε. Οἱ λέξεις σφεντονίζονταν ὀργισμένες ἀπ' τὸ στόμα της γρήγορες καὶ καρφωτὲς σάμπως καὶ νὰ χτυπιόνταν πάνω σὲ τηλετυπικὴ ταινία.

— Εἶδες τὴν πανηγυρικὴ ταινία τοῦ βομβαρδισμοῦ τῆς Βαρσοβίας, Βάλτερ; Εἶδες τὰ ντουβάρια νὰ πέφτουν, τὶς φλόγες, τὸν κourνιαχτό, τὴν πολιτεία ὁλόκληρη νὰ ξεκοιλιάζεται, τοὺς ἀνθρώπους νὰ τρέχουν, τοὺς ἀνθρώπους νὰ πεθαίνουν; Εἶδες τὴ θηριώδικη ἀστραποβολὴ τοῦ θριάμβου στὰ μάτια ἐκείνου; Ποῦ πᾶτε, εὐγενικοὶ μου τεύτονες ἱππότες; Ποιὰ τιμὴ καὶ ποιὸ χρέος;

Θυμᾶσαι τὴ βραδιά ποὺ φτάσαμε ἀπ' τὴν Ἑλλάδα στὸ σκοτεινιασμένο Μόναχο, τρίτη μέρα τῆς ἐπίθεσής μας στὴν Πολωνία; Θυμᾶσαι τὸ φόν Ἀκερ; Θυμᾶσαι τὸ πέτρινο τραβηχτό του πρόσωπο; Τὰ πρῶτα του λόγια; Οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀριστοκράτες δὲν τολμήσανε. Τὸν ἀφήσανε νὰ ξεδιπλωθεῖ ἴσαμε τὴν ἄκρη. Καὶ τώρα πειθήνιοι θὰ τοῦ σχεδιάσουνε ἕναν τέλειο πόλεμο τοῦ Φύρερ τους. Οἱ στρατηγοὶ καὶ οἱ ἀριστοκράτες εἶναι δειλοί. Δὲν κάνανε τὸ χρέος τους.

Μὴν ξεχάσεις ποτέ, Βάλτερ, τὸν ἀντισμήναρχο Αὐγουστο φόν Ἀκερ. Εἶναι ὅ,τι ἔμεινε ἀπὸ τὴν τίμια ψυχὴ τῆς Γερμανίας.»

Μπατάρησε μαλακὰ στὸ φτερό καὶ πῆρε ἀνοιχτὴ ἀριστερὴ στροφὴ. Ἄν ἦταν νᾶρθει ἀπὸ κάτω ὁ Κράους, ἔπρεπε νὰ τὸν δεῖ. Κρατήθηκε στὴ στροφὴ ὥσπου ἔκλεισε κύκλο. Ὁ Κράους δὲ φαινόταν πουθενά. Μπατάρησε ὕστερα δεξιά, ἔγραψε δεύτερο κύκλο καὶ μπῆκε στὴν πρώτη πορεία του. 230 μοῖρες. Σάρωσε μὲ τὴ ματιὰ του τὸν ὀρίζοντα. Ἦταν ἄδειος καὶ κλειστός.

— Ἡσύχασε, Ἑρρικα.

Τὴν ἔπιασε ἀπ' τοὺς ὤμους καὶ τὴν τράβηξε μαλακὰ ἀπάνω του. Τὰ στήθια της σὰ σφιγμένες γροθιὲς θυμωμένου παιδιοῦ πιέστηκαν στὸ στέρνο του. Τὴν ἔγειρε πλάι του.

— Ὁ Αὐγουστος φόν Ἀκερ εἶναι σπουδαῖος ἄνθρωπος. Ἰδεολόγος. Σοσιαλιστής, μ' ὅλο ποὺ κρατᾷ ἀπὸ εὐγενικὴ γενιά. Τὸν ἐκτιμῶ καὶ τὸν σέβουμαι. Εἶναι τίμιος. Μιλάει ὁμορφα. Εἶναι σαγηνευτικὰ πειστικός. ἔχει ἰδέες. Οἱ ἰδέες του μπορεῖ νὰ νῆαι σωστές, μπορεῖ ὄχι. Ὅμως τώρα ἔτσι ἡ ἀλ-

λιώς έχουμε πόλεμο. 'Ο πόλεμος είναι φρικαλέος. Γι' αυτό πρέπει νά τελειώσει τὸ συντομότερο. Καὶ μόνο ἓνας λογικὸς τρόπος ὑπάρχει νά τελειώσει ὁ πόλεμος. Νά τὸν κερδίσουμε. Τὰ περιθώρια τῆς πολιτικῆς ἀντίθεσης ἐξαντλήθηκαν. Καλὸς ἢ κακὸς ἓνας εἶναι ὁ Φύρερ. Θὰ τὸν ὑπακούσουμε. Οἱ πόλεμοι δὲν κερδίζονται με ἀνταρσίες.

— Τόρο δύο, τόρο δύο... ἀπὸ τόρο ἓνα... κοιτάω τὴν ἀντένα τοῦ ἀσυρμάτου σου. "Ἐξι ὀλόκληρα δευτερόλεπτα κοιτάω τὴν ἀντένα σου.

Σὰν πιστολιά ἡ ματιά τοῦ Βάλτερ ἔπεσε πάνω στὸν καθρέφτη κι εἶδε τὸ κόκκινο ρύγχος τοῦ Κράους καὶ τὶς μαῦρες φτεροῦγες του νά τὸν σκεπάζουν σὰν ἱσκιος. Καὶ τὸ σπανιόλιχο καμουτίσι πλατάγισε μεταλλικὰ στ' ἀκουστικά του.

— Τί περιμένεις, ὁμπρε; Νὰ σοῦ ρίξω στ' ἀλήθεια; Θάξουν πεθαμένος, ὁμπρε. Ξέφυγε, λοιπόν, διάολε.

'Ο Βάλτερ ἀντέδρασε αὐτοματικά. Τὸ δεξί του πόδι ἔσπρωξε τὸ πεντάλι ὅσο ἔπαιρνε, τὸ δεξί του χέρι τράβηξε ἀπάνω του τὸ χειριστήριο δυνατὰ καὶ τ' ἀριστερὸ χέρι σήκωσε τὶς στροφές στὸ φούλ.

Τ' ἀεροπλάνο τραντάχτηκε σὰν καὶ νά τὸ χτύπησε ἀστροπελέκι. Μπατάρησε δεξιά καὶ σύγχρονα πῆρε ὕψος. Φευγαλέα ὁ Βάλτερ σκέφτηκε πὼς τὸ σκάφος δὲν ἄκουγε ὅσο ἔπρεπε στὰ τιμόνια. Ἦταν βαρὺ στὴν ἀνάβαση. Ἀλλὰ δὲν ἔμεινε στὴ σκέψη παρὰ ὅσο δυὸ γρήγοροι χτύποι τῆς καρδιάς του, καὶ, στὴ στιγμή ἔκανε ἀντίστροφη κίνηση. Τ' ἀεροπλάνο μπατάρησε ἀριστερὰ καὶ χύθηκε πλαγιαστὰ κάτω. 'Ο Βάλτερ ἐνίωσε τὴν ἐπιτάχυνση νά τὸν πιέζει δυνατὰ σὰν μιὰ τεράστια παλάμη. Μιὰ πικρὴ γουλιὰ πλημμύρισε τὸ στόμα του. "Ἐφερε τὸ σκάφος στὰ ἴσια κι ἀμέσως μ' ἓνα ἄγριο τράβηγμα τοῦ λεβιὲ τὸ σήκωσε ὄρθιο σ' ἓνα ἀπελπιστικὰ κλειστὸ λούπιγκ. Τὸ αἷμα σοῦρωσε ἀπ' τὸ κεφάλι του καὶ τὰ πόδια του βάρυναν οὐ νά χύθηκε μέσχ τους ὑδράργυρος. Κι ὥστόσο στὴν κορυφὴ τῆς περιφορᾶς, ὡς εἶχε ἔρθει με τὸ κεφάλι κάτω, στριφογύρισε πάνω στὸν ὀρίζοντιο ἄξονά του καὶ τροφοδοτώντας τὴ μηχανὴ στὸ ἔσχατό της ὄριο ρίχτηκε σὲ μιὰ ὅσο ἔπαιρνε γωνιακὴ ἀνάβαση. Πάλι φτεράκισε

σὰ νυχτερίδα στὸ σκοτισμένο νοῦ του ἡ σκέψη «εἶναι βαρὺ... εἶναι βαρὺ».

Κοίταξε στὸν καθρέφτη.

Τὸ κόκκινο ρύγχος ἦταν πάντα πίσω του. Δὲν εἶχε ξεμείνει οὔτε μέτρο. Ἡ πέτσινη κουκούλα τοῦ Κράους ξεχώριζε κατὰμαυρη. Κι ἡ φωνή του πλατάγισε καγχαστική.

— 'Ολέ... Σπουδαῖο νοῦμερο γιὰ τσίρκο, ὁμπρε. Μοίρασε τώρα σὺ χαρτιά.

— Σ' ἀγαπῶ, Βάλτερ.

"Ἰσιωσε τὴν πορεία του, ἔριξε τὶς στροφές, ὁ κινητήρας ξανάσανε. Ἀπὸ πάνω του, οὔτε δέκα μέτρα, πέρασαν οἱ μαῦροι σταυροί, οἱ διπλωμένοι τροχοὶ κι ἡ γαλαζωπὴ κοιλιά τοῦ BF-109. Κι ὁ Κράους σηκώνοντας ψηλὰ τὴν οὐρά του βούτηξε ἴσια κατὰ τὴ λαμαρινένια θάλασσα.

— Βάλτερ, σ' ἀρέσει ὁ "Ἐνγκαρ "Ἀλλαν Πόε;

— 'Ο "Ἐνγκαρ "Ἀλλαν Πόε ἀπαγορεύεται, "Ερρικα. Τὸν κάψανε δημόσια στὶς πλατεῖες.

— 'Ο πατέρας σου ὅμως τὸν κρατᾷ κλειδωμένον μαζί με τοὺς ἄλλους προγραμμένους, τὸ Μάν, τὸν Πρόις, τὸν Προύστ, τὸ Λόντον, στὴν ἀραχνιασμένη τετράφυλλη ντουλάπα τῆς σοφίτας.

— "Ἐχεις δίκιο, "Ερρικα. Σὲ πειράζω. Μ' ἀρέσει ὁ "Ἐνγκαρ "Ἀλλαν Πόε.

— Θυμᾶσαι τὸν "Ἀρθουρ Γκόρντον Πύμ του ἀπ' τὸ Ναντάκετ;

— Τὸν θυμᾶμαι, "Ερρικα.

— Σὰν τὸν "Ἀρθουρ Γκόρντον Πύμ ἀπ' τὸ Ναντάκετ καὶ σὺ, χάθηκες στὶς παγωμένες θάλασσες τοῦ Νότου. Σὲ τύλιξε τὸ ἄσπρο σύννεφο τῆς φαντασίωσης καὶ τῆς αὐταπάτης. Πάνω σου καὶ γύρω σου πετᾶνε τὰ τεράστια ἄσπρα πουλιὰ τῆς χίμαιρας κρώζοντας : «Τεκέλι λι... Τεκέλι λι...».

'Ο Κράους μίκραινε. Τὰ σύννεφα ἦταν λερὰ καὶ τὰ βουνὰ ὄλο γωνίες. Ντυμένα στὸ χιόνι μοιάζανε με ἀνάγλυφο χάρτη χωρὶς λεπτομέρειες. 'Ο Βάλτερ ἔχασε μαλακὰ ὕψος καὶ ζύγωσε στὰ βουνὰ. Οἱ ἐλατοκορφές πῆραν νά ξεχωρίζουν. Ἦταν ἄσπρες κι ἀκίνητες. Καὶ τὰ βουνὰ ἦταν ἀκίνητα καὶ τὰ σύν-

νεφα, καὶ ἡ θάλασσα ἦταν ἀκίνητη. Κατέβηκε στὰ 700 μέτρα. Ἔβλεπε τὸν Κράους νὰ πετάει εὐθύγραμμα σχεδὸν ἀκουμπιστὰ στὴν ἐπιφάνεια τοῦ νεροῦ. Οἱ μαῦρες φτεροῦγες του γινόνταν ἓνα μὲ τὴν ἀτσαλάκωτη μαύρη θάλασσα.

Ὁ Βάλτερ κέρδιζε συνέχεια ἀπόσταση. Πετοῦσε πιά παράλληλα μὲ τὶς πλαγιές. Τὰ μάτια του καίγανε ἀπ' τὴν ἀντιφεγγὴ τοῦ χιονιοῦ καὶ τὴν προσπάθεια μὴ χάσει τὸν ἴσκιό του Κράους. Δούλευε γρήγορα στὸ μυαλό του κάποιον σχέδιο πρωτότυπης προσβολῆς... Ὅταν κάτι ἔσπασε τὴν ἀκίνησά του τοπίου.

Μέσ' ἀπὸ μιὰ μαχαιρωτὴ σκισμάδα τῶν βουνῶν φανερώθηκε ἓνα φάντασμα. Ἦταν ἓνα ἀναχρονιστικὸ ἀεροπλάνο μὲ διπλὲς φτεροῦγες καὶ πρωτόγονη κορμοδεσιά. Λές καὶ ξεκόλλησε ἀπ' τὶς σελίδες κάποιου ἀεροπορικοῦ περιοδικοῦ ποὺ μιλοῦσε γιὰ τὰ περασμένα, τὰ ρομαντικὰ χρόνια τῆς ἀεροπορίας. Τότε, ποῦ ἔταν δίψαγε ὁ πιλότος δὲν εἶχε παρὰ νὰ προσγειωθεῖ σ' ἓνα χωράφι καὶ νὰ χτυπήσει τὴν πόρτα τοῦ πρώτου ἀγροτό-σπιτου.

— Μοῦ δίνετε παρακαλῶ κάτι νὰ πιῶ, ξεράθηκε ὁ λαϊμός μου.

Ἦταν ἓνα βρετανικὸ Γκλαντιαίτορ.

Ὁ Βάλτερ ἔκοψε στὸ ἐλάχιστο τὴν τροφοδότηση τῆς μηχανῆς καὶ σύγχρονα κατέβασε τ' ἀερόφρενα γιὰ νὰ μὴν ξεπεράσει τὸ Γκλαντιαίτορ. Ἐγείρε λίγο ἀριστερά, χαμήλωσε τὸ ρύγχος του καὶ ἔγλειψε τὸ πανωχείλι του.

Ὁ Κράους κυλοῦσε πάντα σὰ μαύρη μπίλια τοῦ μπιλιάρδου πάνω στὴ μαύρη τσόχα τῆς θάλασσας. Τὸ Γκλαντιαίτορ βουτοῦσε ἴσια ἀπάνω του. Ὁ Βάλτερ χεῖρισε σταθερά. Ἐφερε τὸ 109 του χαμηλὰ — ἔξω ἀπ' τ' ὀπτικὸ πεδίο τοῦ Ἑγγλέζου — ἔτσι ποῦ ἡ εὐθεῖα τῆς πορείας του σὲ μιὰ στιγμή νὰ ἔκοβε τὴ διαγώνια κατὰβασή τοῦ Γκλαντιαίτορ. Ἀκούμπησε τὸ δάχτυλό πάνω στὸ κουμπὶ τῶν πολυβόλων καὶ περίμενε.

Μ' ὅλο ποῦρθε ἔτσι ἀπρόσμενα καὶ πρὶν τὴν ὥρα του, δὲν ἔνιωθε καμιά ταραχή. Οἱ κινήσεις του ἦταν σίγουρες καὶ μετρημένες. Τὸ μυαλό του ψυχρό. Ὑπολόγιζε μὲ ἀκρίβεια τὴν ταχύτητα, τὴν ἀπόσταση καὶ τὴ σκόπευση.

Ὁ ἀνθρωπάκος τοῦ σκοπευτηρίου τράβαγε τὰ μαλλιά του. Εἴκοσι βολές ὁ Ἀρης, δεκάξι διάνες. Εἴκοσι βολές ὁ Βάλτερ, εἴκοσι διάνες. Τὰ τρόπαια πάνω στὸν πάγκο εἶχανε γίνεи σωρός. Τὸ κατὰστημα πήγαινε γιὰ χρεωκοπία. Πάνω ποῦ σήκωσε τὸ τουφέκι ὁ Βάλτερ γιὰ τὴν εἰκοστὴ πρώτη, ὁ ἀνθρωπάκος τὸν σταμάτησε.

— Δὲν πάει ἄλλο.

Στὴ στιγμή ὁ Ἀρης μ' ἓνα θεαματικὸ πῆδο βρέθηκε ἀπ' τὴ μέσα μεριά τοῦ πάγκου. Βούτηξε τὸν ἀνθρωπάκο ἀπ' τὸ πέτο καὶ τὸν ἔφερε πάνω του μούρη μὲ μούρη.

— Ὅχι ζαβολιές, φίλε. Εἴσαι νὰ τὰ παίξεις μιὰ κι ἔξω; Ἡ ὅλα δικὰ μας ἡ ὅλα δικὰ σου;

Τὰ μάτια τοῦ ἀνθρωπάκου στριφογυρίσανε μέσα στὶς κόγχες τους.

— Εἶμαι, λέει δυστυχημένα.

Ὁ Ἀρης τὸν τίναξε πέρα καὶ πῆγε στὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ πάγκου. Κάθησε πάνω του, ἀναψε μὲ τελετουργικὲς κινήσεις ἓνα τσιγάρο, τὸ κράτησε στὸ στόμα καὶ γύρισε τὸ κεφάλι του προφίλ. Ὁ Βάλτερ τσάκισε τὸ δόπλο, ἔβαλε μέσα τὸ φουντωτὸ βλήμα, τῶ-κλεισε μαλακὰ καὶ σκόπευσε ἀτρεμοῦλιαστα. Πίεσε χαϊδευτὰ τὴ σκανδάλη. Τὸ τσιγάρο κόπηκε στὴ μέση.

Κάποιες νοικοκυρὲς χειροκροτήσανε, ὁ ἀνθρωπάκος ἔριξε τὴ μούρη του στὶς παλάμες καὶ ἓνας ἀτσαλάκωτος ὑπολοχαγὸς τῶν S. S. ἀποφάνθηκε μὲ ἐμβρίθεια.

— Βούντερμπαρ...

Ἡ Ἑρρικὰ στριφογύρισε δυὸ φορὲς πάνω στὸν ἄξονά της καὶ ρίχτηκε στὸ λαιμὸ τοῦ Ἀρη. Τὸν φίλησε στὰ μάγουλα τρανταχτὰ καὶ ξεφώνισε.

— Τὸ ἀρκουδάκι... θέλω τὸ ἀρκουδάκι...

Ἦταν ἓνα γουστόζικο ἀρκουδάκι μὲ καφετιά γούνα καὶ τυρολέζικο καπέλλο.

Ὁ Ἀρης σοβαρότατος προχώρησε, πῆρε ἀπ' τὸ ράφι τὸ ἀρκουδάκι καὶ τὸ σήκωσε ψηλά, μιὰ ἀριστερά, μιὰ δεξιά. Οἱ νοικοκυρὲς χειροκρότησαν πάλι. Ὁ Ἀρης ὑποκλίθηκε μιὰ ἀριστερά, μιὰ δεξιά. Διάλεξε καὶ ἀπ' τὸ σωρὸ τοῦ πάγκου ἓνα μπουκάλι κονιάκ καὶ μὲ μιὰ βασιλικιὰ χειρονομία χάρισε τ' ἄλλα τρόπαια στὸν ἀνθρωπάκο.

Τότε στην "Λουερ Ντούλτ*...

Τὸ Γκλαντιαίτορ κατέβαινε. Οἱ τροχοὶ του κρεμαστοί, στηριγμένοι στὶς λοξές τους τραβέρσες, μοιάζανε μὲ ρόδες παιδικοῦ παιχνιδιοῦ. Χρειαζόταν μεγάλο κουράγιο κι ἀποκοτιά νὰ σηκωθείς στὸν οὐρανὸ τοῦ πολέμου μ' αὐτὸ τὸ πράμα. Βαθιὰ μέσα στὴ σκέψη τοῦ Βάλτερ ἀναψε ἕνα φωτάκι συμπάθειας καὶ φίλαθλης παραδοχῆς. Συλλογίστηκε τὸν ἄλλον ἐκεῖ ψηλὰ μὲ τὸ φουλάρι του στὸ λαϊμό, τὰ φαρδιὰ γυαλιὰ στὰ μάτια καὶ τὸν παγωμένο ἄνεμο νὰ τοῦ δέρνει τὰ μάγουλα καὶ τὸν δάγκωσε κάτι σὰ ζήλεια.

Τὸ Γκλαντιαίτορ κατέβαινε ἀψήφιστο καὶ θρασύ. Οἱ κόκκινοι κύκλοι τῶν φτερῶν του μοιάζανε μὲ κοροϊδευτικὰ στρογγυλὰ μάτια.

Κι ἀκριβῶς μιὰ στιγμή πρὶν ἢ εὐθεῖα κόψει τὴ διαγώνια, ὁ Βάλτερ μίλησε ὑπηρεσιακὰ στὸ μικρόφωνο.

— Τόρο ἕνα ἀπὸ τόρο δύο... ἕνα Γκλαντιαίτορ κοιτάει τὴν ἀντένα σου.

Καὶ πῆσε χαϊδευτὰ τὸν ἀντίχειρά του πάνω στὸ κουμπί.

Εἶδε μιὰ σειρά φοῦντες νὰ φυτρώνουν πάνω στὸ σκάφος καὶ στὰ φτερά τοῦ Γκλαντιαίτορ, εἶδε τὸ κεφάλι τοῦ πιλότου μὲ τὸ γούνινο γιὰ νὰ γυρίζει κατὰπληχτο πίσω, εἶδε μιὰ πηχτὴ μπουκιὰ καπνὸ. "Ὅλα μαζεμένα ἔτσι πού ἔπαιρνε ἀριστερὴ ἀνοδικὴ στροφή. Ἦταν εὐκολο. Σάμπως καὶ νὰ χτύπησε τὸ τσιγάρο στὸ στόμα τοῦ "Αρῆ. Ὅριζοντιώθηκε στὰ ὀχτακόσια. Ὁ Κράους δὲ φαινότανε πουθενά.

Τὸ Γκλαντιαίτορ ἀνέβαινε ἐπιθανάτια. Ὁ καπνὸς πίσω του μάκρανε γράφοντας μιὰ φαρδιὰ μαύρη καμπύλη στὸν παγωμένο ἄερα. Ἦταν μιὰ εἰκόνα ἐντυπωσιακή. Ὁ Βάλτερ εἶχε τὴν αἰσθησιὴ πὼς τινάχτηκε ἄξαφνα πέρα ἀπ' τὸ σύνορο τοῦ χρόνου. Θυμήθηκε τὸ λιθογραφημένο ἐξώφυλλο μιᾶς παλιᾶς λαϊκῆς ἐκδόσεως. "Εδειχνε στὸ βάθος ἕνα συρματοπλεγμένο νεκρὸ τοπίο τοῦ Μεγάλου Πολέμου, σὲ πρῶτο πλάνο ἕνα χτυπημένο Σόπγνουθ-Κάμελ νὰ παίρνει ὕψος, τὴ μαύρη οὐρὰ τοῦ καπνοῦ πίσω του, κι ἀπὸ κάτω μὲ μεγάλα φλογάτα γράμματα: «ΣΜΗΝΑΓΕ IMPELMAN ΣΩΣΕ ΤΗ ΓΕΡΜΑΝΙΑ».

* Λαϊκὸ παζάρι στὸ Μόναχο.

Τὸ Γκλαντιαίτορ λαμπάδιαζε. Γιὰ μιὰ στιγμή γύρισε ἀνάποδα καὶ κάτι στερεὸ ξεκόλλησε ἀπὸ πάνω του. Φάνηκε νὰ πέφτει. Πενήντα, ἑκατὸ μέτρα, ὕστερα κάτι λευκὸ ἀνέμιζε πίσω του, κι ἀμέσως τ' ἄλεξιπτωτο τεζάριζε θολωτὸ στὸν ἄερα.

Ὁ Βάλτερ χαμογέλασε. Κατέβηκε χαμηλότερα, πήρε κλειστὴ στροφή γύρω ἀπὸ τὸν πιλότο καὶ κούνησε τὰ φτερά του. Εἶδε τὸν Ἑγγλέζο νὰ τὸν χαιρετάει ἀπλωτὰ μὲ τὸ δεξιὸ του χέρι καὶ τὴν ἴδια στιγμή τὸν εἶδε νὰ ταρακουνιέται βίαια πέρα-δῶθε, τὰ μπράτσα του ν' ἀνοίγουν σὲ μιὰ σπασμωδικὴ ὑπερέκταση καὶ τὸ κεφάλι του νὰ σκάει σὰ χειροβομβίδα.

Τὸ BF-109 τοῦ Κράους ἀπ' ἀριστερὰ του τὸν πέρασε ξυστὰ, μὲ τὰ πολυβόλα του νὰ βάζουν, καὶ τὸ σπανιόλιχο καμουτσὶ χτύπησε στ' ἀφτιά του.

— "Ἄσε τίς ἀριστοκρατικὲς ἀβροφροσύνες, ὅμπρε. Ἀγκιστρῶσου ἀπάνω μου. Γυρνᾶμε. Πρέπει νὰ μάθουμε ἀπὸ τοῦ ξεφύτρωσε αὐτὸς ὁ σατανάς.

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

Τὸ ἄλεξιπτωτο, τεζαρισμένο πάντα, κατέβαινε ἀργὰ μέσα στὴν ἀκίνητη ἀγκυλιὰ τοῦ Τρότχαϊμφόρντ. Τὸ ἀκέφαλο κορμί τοῦ πιλότου κρατημένο ἀπ' τοὺς ἱμάντες χαλαρὸ κουνιόταν παλίνδρομα. Καὶ τὰ χέρια του κρεμαστά, κάτω ἀπ' τὴ φόρα τοῦ μετεωρισμοῦ, κουνιόταν καὶ κεῖνα σὰν σὲ μιὰν ἀλοκλήρωτη προσπάθεια νὰ χαιρετήσουνε πάλι.

— Ἦταν ἐρασιτέχνης. Ἐπρεπε νὰ πεθάνει πρὶν γίνεῖ ἐπαγγελματίας. Δὲ θὰ τὸν ξαναδεῖ κανένας στὴν οὐρά του. Φερστέιν;

— Γιαβόλ, μάλιν κομμαντάντ.

Τὰ δυὸ ἀεροπλάνα — θαυμάσιες κατασκευές τῶν ἐργοστασίων τοῦ "Λουγκσμπουργκ — σηκώσανε ψηλὰ τὰ σουβλερά τους ρύγχη, τρύπησαν τὸ στερεὸ συννεφένιο θόλο καὶ χάθηκαν.

Ὁ κόσμος ἔσβησε γύρω ἀπὸ τὸ Βάλτερ. "Ὅλα γινῆκαν θολὰ καὶ ἀκαθόριστα. Σχήματα φευγαλέα πού ἀναδεύονταν σὰν τεράστιες φτερούγες μυστηριακῶν ἄσπρων πουλιῶν. Πάνω στὸ μπαρμπριζ τὰ κρυσταλλᾶκια τοῦ πάγου πύκνωναν.

«Τεκέλι λι... Τεκέλι λι...».

ΚΩΣΤΑΣ Ι. ΚΑΛΑΤΖΗΣ

Ο HUBERT PERNOT ΣΕ ΕΝΑ ΤΟΥ ΓΡΑΜΜΑ

“Όσοι είχαν την τύχη νά γνωρίσουν από κοντά τόν Hubert Pernot γνώρισαν τί σεβασμός ανήκει στόν άνθρωπο καί τόν σοφό πού υπήρξε σέ όλες τίς εκφάνσεις τής ζωής του. Κι ακόμα, μέ τò πέρασμα τοῦ χρόνου, ὅλο καί πιό πολὺ συνειδητοποιοῦν πόσον ἡ γνωριμία του πλούτισε τὴ ζωὴ τους. Μὲ αὐτὰ τὰ αἰσθήματα καί μέ τὴ σκέψη πὼς στοιχεῖα πολῦτιμα προσφέρονται ἔτσι στὴ διάθεση τῶν ὧσων ἐνδιαφέρονται γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γραμματεία — στοιχεῖα πού δὲν μπόρεσαν νά ἔχουν ἢ πού δὲν θὰ μπορούσαν ἴσως νά τὰ εἶχαν, μέ τὴν ἐπιθυμητὴ γι’ αὐτοὺς ἐγκυρότητα, παρὰ μόνον ἀπ’ εὐθείας ἀπὸ τὸν ἴδιον τὸν Hubert Pernot — δίνω σὲ μετάφρασή μου ἀπὸ τὰ γαλλικά ἓνα κείμενο ἀνέκδοτο γραμμένο ἀπὸ τὸν Hubert Pernot στὶς 2 Φεβρουαρίου 1945. Τότε ἡ Γαλλία ζοῦσε τὴ φρίκη, πού ἄφησαν πίσω τους οἱ Γερμανοί, καί ὁ Hubert Pernot ἤξευρε πὼς, ἀπὸ τὸν Μάιο τοῦ 1944, τὴν κόρη του τὴ Lenio τὴν εἶχαν συλλάβει οἱ Γερμανοὶ καί τὴν εἶχαν στείλει σὲ στρατόπεδο συγκεντρώσεως στὴ Γερμανία. Καί ὁ σοφὸς βοηθοῦσε τὸν ἄνθρωπο νά ἀντέξῃ. Τότε δὲν ἤξευρε ἀκόμα πὼς τὴν κόρη του μέ τὸ ἑλληνικὸ ὄνομα πού τῆς εἶχε δώσει, τὴ Λενιώ, μέ τὴ λεπτὴ υγεία, τὴ δυνατὴ θέληση καί τὴ θερμὴ ἀγάπη γιὰ τὴν πατρίδα

Γαλλία καί τὴν ἐλευθερία, δὲν θὰ τὴ ξανάβλεπε γιὰτί ἡ κοπέλλα εἶχε ἤδη πεθάνει ἐκεῖ κάτω στὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως τοῦ Ravensbrück. Καί αὐτός, ὅταν μῆνες ἀργότερα τὸ πληροφορήθηκε, ἀρρώστησε βαριά καί πέθανε τὸν ἐπόμενο χρόνο, στὶς 27 Ἰουνίου τοῦ 1946.

Αὐτὸ τὸ πολλαπλὰ συγκλονιστικὸ κείμενο εἶναι ἓνα γράμμα πού μοῦ εἶχε στείλει στὴν Κύπρο. Ἐπειδὴ ἦταν ἡ Κύπρος ἀγγλικὴ ἀποικία καί ὁ Β’ Παγκόσμιος Πόλεμος δὲν εἶχε τελειώσει, ὁ Hubert Pernot σημειώνει στὰ ἀγγλικά, στὴν ἀριστερὴ ἄνω γωνία τῆς πρώτης σελίδας τοῦ τετρασέλιδου γράμματός του, ὅτι αὐτὸ δὲν περιέχει τίποτε πού νά μπορῇ νά ἐνδιαφέρῃ τὴ λογοκρισία : Nothing for the censor.

Στὴν προσφώνηση ὁ Δάσκαλος χρησιμοποιοῖ τὴ φιλικὴ του σύντμηση τοῦ οικογενειακοῦ μου ὀνόματος, πού μέ αὐτὴν εἶχε ἀντικαταστήσει, μέ τὸν καιρὸ, τὸ πολυσύλλαβο καί πιό τυπικὸ Mademoiselle Pitsillides, πού συνήθιζε στὴν ἀρχὴ τῆς μαθητείας μου.

Τὴ μετάφραση τῆς ἐπιστολῆς τὴν ἀκολουθοῦν, σὰν ὑπομνηματισμὸς καί μνήμη, μερικὲς διασαφηνίσεις καί σχετικὲς πληροφορίες, πού πιθανὸν νά εἶναι χρήσιμες

ΤΟ ΓΡΑΜΜΑ

(μετάφραση ἀπὸ τὰ γαλλικά)

Torteron (Cher), 2.2.1945

Ἀγαπητὴ μου Πισή,

Ἡ κάρτα σας τῆς 30.11.1944 μᾶς ἤλθε πρὶν λίγες μέρες, δηλαδὴ γρήγορα γιὰ τοὺς τωρινούς καιρούς. Σᾶς εὐχαριστοῦμε πού

μᾶς εἶχατε τόσο στὴ σκέψη σας, αὐτὸ ὑπῆρξε ἀμοιβαῖο, ἡ ἀλληλουχία ὅμως τῶν γεγονότων μᾶς καθυσάχασε γιὰ σᾶς. Ἰδοὺ μερικὲς εἰδήσεις μας. Ὅπως ἡ μάχη πλησίαζε — εἴμαστε σὲ 6 χιλιόμετρα ἀπὸ τὸν Λίγηρα — καί ἐμεῖς εἴχαμε μαζί μας τὰ τέσσερα

ἐγγόνια μας, φύγαμε μὲ τὸ αὐτοκίνητο γιὰ τὴ Νότια Γαλλία, εἰμαστε λοιπὸν στὴν περιλάλητη ἔξοδο, κάτι ποὺ δὲν ἦταν καθόλου ἀστεῖο. Ἀφοῦ ὁδήγησα ὅλον αὐτὸν τὸν κόσμον μου στὸν νομὸ τοῦ Tarn καὶ ἀφοῦ κατὰ τὴ διαδρομὴ μας ἐγινε ἡ ἀνακωχή, θέλησα νὰ ἐπιστρέψω ἀμέσως, ἀλλὰ ὑπῆρχε ἀπόλυτη ἀπαγόρευσις, ἐξ ἄλλου μὲ πληροφόρησαν ὅτι τὸ σπίτι μου τὸ εἶχαν καταλάβει καὶ λεηλατήσει οἱ Γερμανοί. Ὅταν γύρισα σπίτι τὸν Σεπτέμβριο, δηλαδὴ μετὰ ἀπὸ κάπου δυὸ μῆνες, τὸ βρῆκα κουρσεμένο ἀπὸ πάνω ἕως κάτω. Οἱ Γερμανοὶ θέλουν οἱ ἄλλοι νὰ τοὺς ἀγαποῦν ἀπλῶς γιατί εἶναι Γερμανοὶ καὶ δὲν συγχωροῦν ἐκείνους ποὺ τοὺς ἀποφεύγουν. Ὅλα τὰ ξεσήκωσαν, τὰ ἔσπασαν, τὰ κατέστρεψαν, ἐπίτηδες καὶ μὲ ραφιναρισμένη χαιρεκακία. Εἶναι πρώτης τάξεως μεταγωγεῖς καὶ λωποδύτες. Εἶχαμε μεταφέρει ἐδῶ τὸ μεγαλύτερο μέρος ἀπὸ τὴν ἐπιπλωσὴν μας, τὸν ρουχισμό μας, τῆς Annie, διαφόρων φίλων καὶ ἀκόμα, πολὺ πιὸ σημαντικό, ὁλόκληρη τὴ βιβλιοθήκη μου. Οἱ Γερμανοὶ ρίχθηκαν ἐναντίον τῆς βιβλιοθήκης μου μὲ ὅλην τους τὴν ὁρεξί : πέταξαν ἔξω ἕνα μέρος τῶν βιβλίων μου, τῶν σημειώσεών μου· λέρωσαν, καταξέσχισαν ἐπίτηδες καὶ ὅπως τοὺς ἤθελε ἐκεῖνα ποὺ ἄφησαν μέσα στὶς αἰθούσες· αὕτῃ τοῦ γραφείου μου ἦταν στρωμένη μὲ θρύψαλα σὲ ὕψος ἐνὸς μέτρου. Μπορεῖτε νὰ φαντασθῆτε τί ἐργασία χρειάσθηκε γιὰ νὰ ἐπανακτίσῃ καὶ νὰ βάλῃ λίγη τάξη. Ἐκίνα τὴν πιὸ χοντρή δουλειὰ καὶ παραιτοῦμαι ἀπὸ τὰ ὑπόλοιπα ποὺ παραμένουν ἀμορφο ἀνακάτωμα μέσα σὲ δωμάτια. Χρειάστηκε ἕνα ἔτος γιὰ νὰ βάλῃ λίγη τάξη. Σήμερα, ἐκ πρώτης ὕψεως, θὰ ἔλεγε κανεὶς ὅτι μέσα στὶς δυὸ αἰθούσες ὅπου ἐργάζομαι δὲν ἔχει συμβῆ τίποτε τὸ ἀσυνήθιστο, καὶ ὅμως τί ἀπώλειες τώρα καὶ τί χάσματα! Ἡ ἐργασία μου βρίσκεται, γι' αὐτὸ, τελείως ἀποδιοργανωμένη καὶ τὸ χειρόγραφο τοῦ τελευταίου τόμου τῆς ἐλληνικῆς Βιβλιογραφίας, ποὺ ἦταν ἔτοιμο γιὰ ἐκτύπωση, δὲν ὑπάρχει πιά. Ἀλλὰ βρῆκα ἐκεῖνο τῶν κυπριακῶν μας τραγουδιῶν.

Ἄλλη καταστροφή : Ἡ Λενιώ συνελήφθη καὶ ἐξορίσθηκε στὴ Γερμανία· αὐτὰ, τὸν περασμένο Μάιο. Ἀπὸ τότε ποὺ μᾶς ἄφησε ἔτσι δὲν ἔχομε καμιὰ ἀπ' εὐθείας εἰδηση

ἀπὸ τὴν ἴδια· μπορέσαμε ὅμως νὰ μάθωμε ὅτι ἐστάλη στὸ στρατόπεδο συγκεντρώσεως τοῦ Ravensbrück (Mecklenbourg) βορειοδυτικὰ τοῦ Βερολίνου. Λέν ὅτι βρίσκονται ἐκεῖ περίπου 30.000 γυναῖκες ποὺ ἀπασχολοῦν σὲ ἔργα κατεδαφίσεως. Ἀνησυχοῦμε, φυσικά, γιὰ τὴν ὑγεία της, γιατί ξεύρομε ἐπίσης ὅτι ἡ διατροφή εἶναι ἐκεῖ πολὺ κακή.

Μὲ λίγα λόγια, περάσαμε ἄσχημες στιγμές. Τὸν χειμῶνα τοῦ 40, πεινάσαμε. Ὅλον ἐκεῖνο τὸν χειμῶνα δὲν βρῆκα παρὰ πέντε κιλά πατάτες. Ἡ γυναῖκα μου καὶ ἐγὼ ἀδυνατίσαμε, ὁ κάθε ἕνας μας, πάνω ἀπὸ εἰκοσι κιλά. Μὰ δὲν θὰ ἦταν σωστὸ νὰ μεμφιμοιροῦμε, ὅταν τόσοι ἄλλοι ὑπέφεραν περισσότερο καὶ, κυρίως, ὅταν σκεπτόμαστε τί τράβηξαν οἱ Ἕλληνες, παραδείγματος χάριν.

Τὸ ἐπονείδιστο καθεστῶς τοῦ Vichy δὲν ἦταν φτιαγμένο γιὰ νὰ μᾶς ἀναπτέρωνῃ. Εὐτυχῶς τὰ πράγματα ἄλλαξαν. Ἡ ἀντίσταση ἐδῶ καὶ ἄλλου, γιατί ἡ γωνιά μας γνώρισε ἀναταραχή, ὑπῆρξε καταπληκτικὴ ὅσο γιὰ τοὺς Παρισινούς, ἔκαναν θαύματα μέσα σὲ λίγες ὥρες. Ἐνιωθε κανεὶς ἀγαλλίαση βλέποντας ἐδῶ ἐκείνους ποὺ, ἐδῶ, εἶχαν δεῖξει τόσην ἀλαζονεία καὶ τόσην ἐξεζητημένη φιλαρέσκεια, νὰ προσπαθοῦν νὰ φύγουν μὲ κᾶρα, μὲ ποδήλατα χωρὶς λάστιχα, μὲ τὰ πόδια, καὶ ρωτώντας γιὰ τὸν δρόμο τους, γιατί σὲ μιὰ νύκτα ὅλες οἱ πινακίδες κατευθύνσεως εἶχαν καλυφθῇ μὲ πίσσα, ἔτσι κάθε ἕνας τοὺς ἔστελλε στὶς πιὸ ἀπίθανες κατευθύνσεις καὶ ἐκεῖνοι γύριζαν γύρω γύρω. Παρασιωπῶ τίς παντοειδεῖς τοὺς φρικαλεότητες καὶ τὰ βασανιστήρια μέσα στὶς φυλακὲς ποὺ, μὲ τὸν σαδισμό καὶ τὴν ἐπιστημονικὴ τους ὁμότητα, ὑπῆρξαν χειρότερα ἀπὸ ὅλα ἐκεῖνα τοῦ μεσαίωνα τοῦ πιὸ καθυστερημένου, καὶ αὐτὰ δυστυχῶς σὲ ὅλη τὴν Εὐρώπη, ἀλλὰ δὲ ἐγὼ ὁ ἴδιος μπόρεσα νὰ διακριβώσω προκαλεῖ φρίκη.

Ὅταν θὰ λάβετε αὐτὸ τὸ γράμμα, ἴσως ὁ πόλεμος στὴν Εὐρώπη νὰ ἔχῃ τελειώσει, γιατί οἱ εἰδήσεις αὐτῶν τῶν ἡμερῶν εἶναι ἀπὸ τίς πιὸ ἐνθαρρυντικὲς. Πάντως ὑπάρχουν πιθανότητες νὰ ξαναϊδωθοῦμε ἐφέτος, εἴτε ἐσεῖς ἔλθετε στὸ Παρίσι, εἴτε ἐγὼ πάγω στὴν Ἑλλάδα, καὶ σ' αὕτῃ τὴν περίπτωσιν θὰ κάνω ὅ,τι μοῦ εἶναι δυνατόν γιὰ νὰ τραβήξω ὡς τὴν Κύπρο, ποὺ θὰ ᾔθελα τόσο νὰ

δῶ μιὰ μέρα.

Ἀφοῦ, σὲ περιστάσεις ὅπως αὐτές, ἡ ἐργασία εἶναι ἡ καλύτερη διέξοδος, ἐργάστηκα πολὺ, παρὰ τὴ μεγάλη ἐλλειψή ἀνέσεων στὴν ὁποία ζοῦμε. Αὐτὸ ποὺ ὀνόμαζαν ἐδῶ ὁ πύργος δὲν εἶναι πιά παρὰ ἓνας ἀκατονόμαστος καταυλισμός, καὶ τόσα ἔργα καὶ σημειώσεις ἔχουν τώρα χαθῇ! Ἀναγκάστηκα νὰ ξανακάνω τὴ μετάφρασή μου τῶν Εὐαγγελίων, ποὺ εἶχε χαθῇ καὶ αὐτὴ δημοσιεύθηκε πέρυσι στὴ Nouvelle Revue Française (ἔκδ. Gallimard). Ἡ Ἀκαδημία τοῦ Ἀμστερνταμ μοῦ δημοσίευσε ἓνα φυλλάδιο γιὰ τὴν Παραμόρφωση τῶν Εὐαγγελίων.—Ὁ φίλος μου Hesselning πέθανε.—Οἱ δύο μου τελευταῖοι τόμοι γιὰ τὴ Διάλεκτο τῆς Χίου εἶναι σχεδὸν τυπωμένοι. Τὸ βιβλιοπωλεῖο Maisonneuve θὰ μοῦ ἐκδώσῃ ἐφέτος τὰ δύο πρῶτα τεύχη ἑνὸς μεγάλου σχολίου ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων ποῦ, φυσικά, οἱ μέρες ποῦ μοῦ ἀπομένουν δὲν θὰ μοῦ ἐπιτρέψουν νὰ τελειώσω, μὰ ποῦ ἄλλοι θὰ συνεχίσουν ἴσως. Ἐλπίζω σὲ μερικοὺς μῆνες νὰ ἔχω τελειώσει μιὰ μετάφραση τῶν Πράξεων τῶν Ἀποστόλων μὲ ἄφθονες σημειώσεις. Ὑστερα ἀπὸ τὶς ἐπίμονες παρακλήσεις τῆς Δεσποινίδος Λάσκαρη βάλθηκα στὴ συγγραφή μιᾶς ἱστορικῆς γραμματικῆς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας ἀπὸ τοὺς πρῶτους αἰῶνες ἕως τὶς μέρες μας, ἐργασία ποὺ ἔχει ἤδη ἀρκετὰ προχωρήσει. Τέλος, κάποτε, γιὰ νὰ ξεδῶσω καὶ νὰ δώσω χαρὰ στὰ ἐγγόνια μου, μετάφρασα ἡ διασκεύασα ἐλληνικὰ παραμῦθια, ποὺ βρίσκονταν στὸν ἐκδότη ἀπὸ τρία χρόνια, περιμένοντας καλύτερες ἡμέρες.

Αὐτὰ ἦσαν, ἀγαπητὴ μου Πιτσή, τὰ κυριότερα ἀπὸ ὅσα μποροῦσα νὰ σᾶς πῶ. Σᾶς ζηλεύω ποῦ διδάσκετε στὸ σχολεῖο. Εἶναι σίγουρα ἓνα ἀπὸ τὰ πράγματα τὰ πὺδ εὐχάριστα ποὺ ὑπάρχουν, καὶ εἶναι γι' αὐτὸν τὸ λόγο ποὺ ἀντικατέστησα γιὰ μιὰ χρονιά στὸ Torteron τὸν δάσκαλο ποὺ εἶχε ἐπιστρατευθῇ. Αὐτὸ μοῦ ἔμαθε πολλὰ γιὰ τὴ στοιχειώδη μας ἐκπαίδευση, ποὺ εἶναι καλύτερη ἀπὸ τὴ μέση μας ἐκπαίδευση. Γίνεται λόγος στὸν τόπο μας γιὰ μεταρρυθμίσεις πρὸς αὐτὴ τὴν κατεύθυνση. Εἶθε νὰ εἶναι ριζικές. Ζήτησα νὰ λάβω μέρος στὴν Ἐπιτροπὴ, ἀλλὰ τὰ ταξίδια γιὰ τὸ Παρίσι εἶναι μιὰ πραγματικὴ Ὀδύσεια καὶ τελευταίως εἴχαμε τόσα

χιόνια ὥστε οὔτεμποροῦσε κανεὶς νὰ βγῇ ἀπὸ τὸ σπίτι. Ἡ ὕπαιθρος ἔχει τὰ καλά της, γιὰτὶ ἐκεῖμπορεῖ κανεὶς νὰ ἔχῃ θέρμανση καὶ τροφή, πράγμα ποῦ αὐτὴ τὴ στιγμή δὲν συμβαίνει στὸ Παρίσι· κι ὅμως σὲ κανονικοὺς καιροὺς τίποτε δὲν ἀξίζει ὅσο ἓνα μικρὸ διαμέρισμα στὸ quartier latin, ἐκτὸς ἂν εἶναι ἓνα σπιτάκι στὴν Κηφισιά ἢ σὲ κάποια γωνιά τῆς Κύπρου.

Ἡ γυναίκα μου καὶ ἐγὼ σᾶς στέλλομε τὴν πιὸ φιλικὴ μας θύμηση.

(ὕποгр.) H. Pernot

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΙΣΜΟΣ ΚΑΙ ΜΝΗΜΗ

Εἶναι τόσον πυκνὸ σὲ περιεχόμενο τὸ κείμενο τῆς ἐπιστολῆς, ὥστε ὁ ὑπομνηματισμός, ποῦ θὰ ἐξετείνετο σὲ κάθε ἓνα ἀπὸ τὰ σημεῖα ποῦ τὴ συνθέτουν, θὰ συνθέτετε μὲ τὴ σειρά του, καὶ σὲ μεγάλο ποσοστὸ, τὴν ἱστορία τῆς ζωῆς, τοῦ ἐπιστημονικοῦ, συγγραφικοῦ καὶ καθηγητικοῦ ἔργου, τοῦ πατριωτισμοῦ, τοῦ φιλελληνισμοῦ, τοῦ ἀνθρωπισμοῦ καὶ τῆς ἀνθρωπιᾶς τοῦ Hubert Pernot. Μιὰ τέτοια ἀντιμετώπιση θὰ ἀποτελοῦσε ἐπιδίωξη πολὺ εὐρύτερη ἀπὸ τὸν συγκεκριμένο ἄμεσο στόχο: νὰ παραδοθῇ «ὅπου δεῖ» ἓνα σημαντικὸ ἀνέκδοτο κείμενο, ποῦ σίγουρα ὀφείλα νὰ εἶχα καταστήσει γνωστὸ πολὺ νωρίτερα.

Οἱ μερικὲς διασαφηνίσεις καὶ πληροφορίες, ποὺ ἀκολουθοῦν, ἐλπίζεται ὅτι ἀποτελοῦν στοιχεῖο προσθετικὸ σὲ ὅσα γενικότερα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Hubert Pernot ἔχουν δημοσιευθῇ ἀπὸ ἄλλους ποῦ καὶ ἐκεῖνοι, πολὺ πρὶν ἀπὸ ἐμένα, τὸν εἶχαν στενὰ γνωρίσει καὶ ποῦ ἐξακολούθησαν νὰ τὸν βλέπουν καὶ μετὰ τὸ καλοκαίρι τοῦ 1939 ἕως καὶ τὰ τελευταῖα ὀδυνηρά του χρόνια, ὅπως ὁ Octave Merlier (Ὁ Δάσκαλος μου). Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1947, Ἀφιέρωμα στὸν Hubert Pernot) ἢ ἡ Πολύμνια Λάσκαρη ποῦ, τὴν 1 Ἰουλίου 1946 ἡμέρα τῆς ἐκφορᾶς του, μίλησε γι' αὐτὸν ἀπὸ τῆς Γαλλικῆς Ραδιοφωνίας, ὁμιλία ποὺ δημοσιεύθηκε στίς 13 Ἰουλίου στὸ περιοδικὸ Réforme (P. Lascaris: Hubert Pernot 1870-1946. Réforme 13.7.1946).

Σὲ ἐκεῖνο τὸ Χριστουγεννιάτικο τεῦχος τῆς Νέας Ἑστίας (1947) ὁ Νίκος Α. Βέης (Hubert Pernot. Γραψίματα)

τὸ υ καὶ θύμηςές μου) δίδει πολλά στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ τοῦ H. Pernot ἀπὸ τὰ πιδ νεανικά του χρόνια καὶ βέβαια δίδει, ὅπως καὶ ὁ O. Merlier, πολλά στοιχεῖα γιὰ τὸ ἔργο του.

Δυὸ ἄλλοι ἔγκυροι γνώστες τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ σοφοῦ συνόψισαν σὲ ἰδιωτικὴ μας ἀλληλογραφία τὴν ἐντύπωση ποὺ κράτησαν μέσα τους ἀπὸ τὴν προσωπικότητα τοῦ H. Pernot. Ὁ Samuel Baud-Bovy, τρεῖς δεκαετίες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ H. Pernot καὶ μερικοὺς μῆνες μετὰ τὸν θάνατο τοῦ O. Merlier, ἐνώνοντάς τους στὴ σκέψη του, μοῦ ἔγραψε (ἐλληνικά) ἀπὸ τὴ Γενεύη στὶς 11.1. 1977 : «Ναί! Ἦμασταν τυχεροὶ ποὺ γνωρίσαμε ἀνθρώπους σὰν τὸν Pernot καὶ τὸν Merlier καὶ ἡ κοινὴ εὐγνωμοσύνη μας εἶναι ἕνας δεσμὸς μεταξύ μας».

Καὶ ὁ Δ. Α. Ζακυθινός, σὲ ἐπιστολὴ του ποὺ ἔλαβα στὴν Κύπρο, μοῦ ἔγραψε ἀπὸ τὴν Ἀθήνα στὶς 22 Ὀκτωβρίου 1946 : «Πολὺ μοῦ ἐκόστισεν ὁ θάνατος τοῦ Pernot. Ἐμεινεν ὡς τὸ τέλος — ἀν καὶ πικραμένος ἀπὸ τὴ ζωὴ — ὁ πραγματικὸς σοφός. Στὴν ἀναστροφή μὲ τὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ πνεύματος βρῆκε τὴ δύναμη νὰ ὑποστῇ τὴ μεγάλη πικρία καὶ νὰ περιμένῃ τὸ θάνατο — γιὰ τὸ θάνατο τὸν περίμενε... Ὑπῆρξε καὶ σ' αὐτὸ ἐκπρόσωπος τῆς μεγάλης γενιᾶς τῶν ἀνθρωπιστῶν. Θὰ συνεχισθῇ τάχα ἡ παράδοσις τῶν γενιῶν αὐτῶν ἢ μήπως ἡ βαρβαρότης, ποὺ χαρακτηρίζει τὴ διεθνῇ μεταπολεμικὴ κοινωνία, θὰ τὴν καταπνίξῃ; Ἐξήσαμε τόσον ἔντονα μέσα σ' αὐτὴ τὴν ἀτμόσφαιρα, ποὺ μᾶς φαίνεται ἀδύνατη ἡ συνέχιση τοῦ κόσμου χωρὶς αὐτὴ τὴν ἀρχοντιά τῆς σκέψεως καὶ τοῦ αἰσθηματος».

Ἡ ἐπιστολὴ τοῦ Δασκάλου ποὺ ἐγράφη ἀπὸ τὸ Torteron στὶς 2 Φεβρουαρίου 1945 καὶ καλύπτει τέσσερις σελίδες εἶναι γραμμένη στὶς δυὸ ὅψεις δυὸ φύλλων χαρτιοῦ διαστάσεων 27×21 ἐκ.

Torteron εἶναι τὸ χωριὸ τοῦ νομοῦ τοῦ Cher ὅπου ὁ H. Pernot εἶχε ἀγοράσει ἕνα κτῆμα (La Garenne) μὲ σκοπὸ, μετὰ τὴ συνταξιοδότησή του, ὅλο καὶ πιδ πολὺ νὰ ἀποσύρεται στὴν ἐξοχὴ καὶ σὲ ἀκόμη μεγαλύτερη ἡρεμία ἀπὸ ἐκεῖνὴ ποὺ εἶχε στὸ σπῆτι του στὸ Nogent-sur-Marne (37 avenue de Joinville. Seine) ποὺ τὸ εὑρίσκει πολὺ κοντὰ

στὸ Παρίσι καὶ ὄχι ἀρκετὰ ἐξοχῇ. Ὅμως σ' ἐμένα ποὺ ζοῦσα μέσα στὸ Παρίσι, στὸ ἀεικίνητο καὶ πολύφωνο quartier latin, κάθε φορὰ ποὺ ἐπισκεπτόμουν τὴν οἰκογένεια Pernot στὸ Nogent μοῦ φαινόταν πῶς στὸ σπῆτι τους ἄκουα τὴ σιωπῇ. Ἀκόμα καὶ τὴν ἀνοιξή, ὅταν τὰ μεγάλα παράθυρα τοῦ κήπου ἦσαν ὀρθάνοικτα καὶ ἐργαζόμουν στὴν πιδ μικρὴ αἴθουσα τῆς βιβλιοθήκης, ἐρχόταν ἐκεῖ ἀθόρυβα ἡ λαλιά τῆς γῆς, ἔτσι ἔλεγα μέσα μου ὅτι ἀκαθόριστα ἐρχόταν σὰν θρόισμα καὶ σὰν κελάρυσμα. Καὶ σὲ ὅποια-δήποτε ἐποχῇ, τὴν ὥρα τοῦ τσαγιοῦ, ἐρχόταν διακριτικὰ τὸ μουσικὸ κουδούνισμα, σῆμα τῆς κυρίας Pernot ποὺ καλοῦσε ὅσους τύχαινε νὰ βρίσκωνται στὸ φιλόξενο τους σπῆτι.

Στὸ Nogent συνάντησα συχνὰ ἐπισκέπτες ποὺ ἀναζητοῦσαν λύση σὲ κάποιο ἐπιστημονικὸ πρόβλημα τῶν ἐρευνῶν τους. Ὁ Δάσκαλος ποτὲ δὲν ἀρνήθηκε τὴ συμβουλὴ καὶ τὴ συμβολὴ του καὶ ἀκόμα, γιὰ τὴν κοινὴ τους ἐξυπηρέτηση καὶ ἐνδεχομένως τῆς ἐπιστήμης, προσπαθοῦσε νὰ φέρνῃ σὲ ἐπαφὴ ὅσους ἀπασχολοῦσαν ἀνάλογοι προβληματισμοί.

Ἡ Λενιώ βρισκόταν συχνὰ ἐκεῖ, χαρούμενη, βιαστικὴ ἀνάμεσα σὲ δυὸ κοινωνικοὺς σκοποὺς, κάποτε καὶ ἡ Annie ὅταν ἐπισκεπτόταν τοὺς γονεῖς τῆς μὲ τὸν μικρὸ της Marc. Ἦταν φανερό, γιὰ ὅσους ἤξευραν τίς μελέτες τοῦ H. Pernot ἐπάνω στὴ γλώσσα τῶν Εὐαγγελίων, γιὰ τὴν ἔδωκε στὸν ἐγγονό του τὸ ὄνομα τοῦ ἀγαπημένου του Εὐαγγελιστοῦ, αὐτοῦ τοῦ «πρώτου δημοτικιστῆ» : ὁ ἐλληνιστὴς θεωροῦσε ὅτι τὸ Κατὰ Μάρκον Εὐαγγέλιον εἶναι τὸ πρῶτο λογοτεχνικὸ κείμενο τῆς νεοελληνικῆς γλώσσας. Πιδ σπάνια, βέβαια, συναντοῦσα ἐκεῖ ὅταν ἐρχόταν ἀπὸ τὴν Ὀλλανδία, ὅπου ἦταν καθηγήτρια, καὶ τὴ Nicole ἢ Colette, ὅπως τὴν ἔλεγαν οἱ δικοὶ τῆς. Αὐτὴ εἶναι ποὺ μετέφρασε στὰ γαλλικά ἀπὸ τὰ ὀλλανδικὰ τὴν Ἱστορίαν τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας τοῦ D. C. Hesseling (Histoire de la Littérature Grecque Moderne) καὶ ὄχι ὁ πατέρας τῆς τὸ ἀναφέρω αὐτὸ ἐπειδὴ συνέβη νὰ δῶ σὲ βιβλία αὐτὴν

τῇ μετάφρασῇ νὰ ἀποδίδεται λανθασμένα στὸν Hubert Pernot.

Ἀπόλυτη ἐξοχὴ τὸ Torteron δὲν εἶχε οὔτε τὴν ἐνόλησιν κάποιου σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ· ἐξυπηρετεῖτο ἀπὸ τρεῖς μακρινούς σταθμούς : Pougues, La Charité, Nevers. Αὐτὰ μοῦ τὰ ἐξήγησε ὁ Δάσκαλος σὲ γράμμα του τῆς 30 Αὐγούστου 1938 ποῦ μοῦ ἔστειλε στὸ Παρίσι προσκαλώντας με νὰ τοὺς ἐπισκεφθῶ, ἀλλὰ νὰ τοὺς εἰδοποιῶσα σὲ ποῖο σταθμὸ θὰ κατέβαινα γιὰ νὰ ἔλθουν νὰ με πάρουν. (Τὰ πιὸ κάτω ἀποσπάσματα εἶναι μεταφρασμένα ἀπὸ τὰ γαλλικά) : «La Charité εἶναι κάπως λιγότερο μακριὰ γιὰ σᾶς. Nevers ἔχει πιὸ γρήγορα τραῖνα. Ἀλλὰ καὶ οἱ τρεῖς σταθμοὶ εἶναι σχεδὸν σὲ ἴση ἀπόστασις ἀπὸ τὸ Torteron μὲ τὸ αὐτοκίνητο». Στὸ ἴδιο γράμμα μοῦ ἔλεγε ὅτι, ἂν ἤθελα, θὰ μπορούσα νὰ συνταξίδευνα μὲ τὴν Πολύμνια Λάσκαρη, ποῦ ἐπρόκειτο ἐκεῖνες τὶς ἡμέρες νὰ τοὺς ἐπισκεπτόταν. Σὲ ἓνα ταχυδρομικὸ δελτάριο ποῦ εἶχα λάβει λίγες μέρες πρὶν ἀπὸ τὸ Torteron καὶ ὅπου ἀνέφερε ὅτι ἐργάζεται πολὺ, δὲν σημείωσε τὴν ἡμερομηνία, ἀλλὰ ἔγραψε : «Ἡμερομηνία, ἢ σφραγίδα τοῦ ταχυδρομείου. Ἐδῶ ἄγνοεῖ κανεὶς ἡμέρες καὶ ἡμερομηνίες». Αὐτὴν τὴ θαυμάσια γόνιμη γαλλήνη, ποῦ ἔκανε τὸν σοφὸ νὰ ἄγνοῇ ἡμέρες καὶ ἡμερομηνίες, δὲν τὴ χάρηκε γιὰ πολὺ.

Τὰ γεγονότα προμηνούσαν τὴ σύρραξιν. Κανεὶς δὲν ἤθελε νὰ τὸ πιστέψῃ. Ἀνησυχία κατέκλυζε τὴ Γαλλία. Στις 3 Σεπτεμβρίου 1939 ἡ Γαλλία εἶναι ἐμπόλεμος. Τὸν Μάιο 1940 οἱ Γερμανοὶ εἰσβάλλουν στὴ Γαλλία καὶ προελαύνουν. Τὸ Torteron εἶναι πολὺ κοντὰ στὸν Λίγηρα (Bataille de la Loire). Ὁ ἄμαχος πληθυσμὸς φεύγει πρὸς τὴ Νότια Γαλλία (Exode). Ὁ H. Pernot ἦταν τότε 70 χρονῶν. Ἀναγκάστηκε ὅμως νὰ ὑποστῇ τὴν Ἔξοδο : ἔπρεπε νὰ προστατεύσῃ τὰ τέσσερα ἐγγόνια του, παιδιὰ τῆς κόρης του Annie, ποὺ ὁ πατέρας τους ὁ μηχανικὸς François Vignal ἦταν ἐπιστρατευμένος. Τὸν Σεπτέμβριο ὁ H. Pernot γύρισε μόνος στὸν Torteron ἀφήνοντας τὴν κυρία Pernot μὲ τὰ ἐγγόνια τους στὴν περιοχὴ τοῦ Tarn. Στὸ ταχυδρομικὸ δελτάριο τῆς 2 Νοεμβρίου 1940 μὲ σφραγίδα τοῦ νομοῦ τοῦ Tarn, ποῦ ἡ κυρία Pernot μοῦ ἔστειλε στὴν Κύπρον,

ἔγραψε (μεταφράζω ἀπὸ τὰ γαλλικά) : «Πρὶν ἐπιστρέψω στὴν κατεχομένη Ζώνη, ὅπου ὁ σύζυγός μου στέκει φρουρὸς σὲ ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη του καὶ τὶς ἐργασίες του...».

Ἡ βιβλιοθήκη του ἦταν γιὰ τὰ ἑλληνικὰ γράμματα ἀνεκτίμητης ἀξίας : ὅχι μόνον τὴν πλούτιζε ὁ ἴδιος ἐξακολουθητικὰ (βλ. π. χ. ἐπιστολὲς του πρὸς τὸν Νίκο Α. Βέη, Νέα Ἑστία, Χριστούγεννα 1947), ἀλλὰ περιελάμβανε καὶ τὴ βιβλιοθήκη τοῦ Émile Legrand. Ὁλόκληρο τὸ μεγάλο σπίτι στὸ Nogent ἦταν μιὰ βιβλιοθήκη. Ἰδιαίτερα σπάνια ἢ πολύτιμα γιὰ διαφόρους λόγους ἦσαν τὰ βιβλία στὰ διὰ ψηλοτάβανα συνεχόμενα δωμάτια στὰ ὁποῖα ἐργαζόταν καὶ ὅπου τὰ βιβλία ἐφθάναν ὡς τὴν ὁροφὴ. Ἐργάστηκα καὶ ἡ ἰδία μέσα σ' αὐτὴ τὴν τόσον ἐξειδικευμένη καὶ τόσον ἐκτεταμένη βιβλιοθήκῃ, πρὸνόμιον ποῦ σ' αὐτὸ ὀφείλω πολλὰ.

Τὸ dossier μὲ τὸ χειρόγραφο τοῦ τρίτου καὶ τελευταίου τόμου τῆς Ἑλληνικῆς Βιβλιογραφίας τοῦ 18ου αἰῶνα, γιὰ χρόνια, τὸ ἔβλεπα ἐπάνω στὸ γραφεῖο του, στὸ ἀριστερὸ του χέρι. Αὐτὸ τὸ dossier ἔμενε μόνιμα ἐκεῖ, ἄσχετα μὲ τὶς ἄλλες, τὶς πολλὰς ἄλλες, ἐν ἐξελίξει ἐργασίες του : διαλεκτολογία, φωνητική, δημοτικὰ τραγοῦδια, ἐντεχνητοποίηση, συγκριτικὴ ἐπεξεργασία τοῦ κειμένου διαφόρων χειρογράφων τῶν Εὐαγγελίων στὴν ἀναζήτησή του νὰ φθάσῃ ὡς τὸ πρωτότυπον κείμενον, σχόλια, μεταφράσεις, διάλεκτος τῆς Χίου, δακτυλογράφησις ἀπὸ τὸν ἴδιον μεσαιωνικὸν ἢ διαλεκτικὸν ἑλληνικὸν κείμενον· καὶ αὐτὸ, ἐπάνω στὴ «κλειψή» του γραφομηχανῇ, ποῦ δὲν διέθετε ὅλους τοὺς τόνους, καὶ γι' αὐτὸ δακτυλογραφοῦσε μόνον τὰ γράμματα καὶ ὕστερα μὲ τὸ χέρι καὶ τὴν πέννα προσέθετε τόνους καὶ πνεύματα. Γιὰ ὅλα αὐτὰ καὶ ὅλα τὰ ἄλλα χρειάζεσθαι χώρος, ἀλλὰ τὸ χειρόγραφο τῆς Βιβλιογραφίας παρέμενε ἐκεῖ γιὰ νὰ τοῦ εἶναι κάθε στιγμὴ προσιτό· τὸ ἀνοίγε κάθε φορὰ ποῦ εὕρισκε κάτι καινούργιον νὰ τοῦ προσθέσῃ. Ζητοῦσε πληροφορίες καὶ τὴ συμβολὴ ὅποιον ἦταν σὲ θέσιν νὰ τὴν προσφέρῃ. Ξεύρω συγκεκριμένα ἀπὸ τὸν καθηγητὴ καὶ ἀκαδημαϊκὸν κ. Δ. Α. Ζακυθινὸν ὅτι, μετὰξὺ τοῦ 1928 καὶ τοῦ 1932 ὅποτε ἦταν γραμματεὺς τοῦ Νεοελληνικοῦ Ἰνστιτούτου Παρισίων καὶ σὲ

ἐπαφή μεγάλη με τὸν H. Pernot, δούλεψε καὶ ὁ ἴδιος στὴν Ἑλληνικὴ Βιβλιογραφία τῶν ἐτῶν 1791-1800 ἐπάνω στὸ δακτυλογραφημένο κείμενο τοῦ H. Pernot. Ἦθελε ὁ Δάσκαλος νὰ καλύψῃ πλήρως αὐτὰ τὰ τελευταῖα σημαντικότερα χρόνια τοῦ 18ου αἰώνα. Καὶ ὅταν ἡ ἐργασία τέλειωσε καὶ αὐτὸς ὁ τελευταῖος τόμος ἦταν πιά ἐτοιμος γιὰ τύπωμα, ἤλθε ἡ καταστροφή πού ἔγραψε τὴ φράση : «δὲν ὑπάρχει πιά».

Ἀνάμεσα σ' αὐτὴν τὴ μεγάλη καταστροφή τῆς βιβλιοθήκης καὶ τῶν ἐργασιῶν του καὶ πρὶν μιλῆσῃ γιὰ τὸ ἄλλο φορικτὸ πλῆγμα, τὴ σύλληψῃ τῆς ἀγαπημένης Λενιώσ ἀπὸ τοὺς Γερμανοὺς — καὶ σὰν γιὰ νὰ δοθῇ κάποια ἀνάσα — μιὰ καλὴ εἰδηση : τὸ χειρόγραφό μου με τὰ παλιὰ ποιήματα ἀγάπης δὲν εἶχε καταστραφῇ. Τὸ χειρόγραφο πού τοῦ εἶχα ἀφήσει, καὶ εἶχαν περάσει ἀπὸ τότε πολλὰ χρόνια βαριά, δὲν τὸ ξέχασε οὔτε μέσα στὸ γενικὸ καὶ τὸ προσωπικὸ του δράμα.

Τὴν τελευταία φορὰ πού εἶδα τὸν H. Pernot ἦταν τὸ καλοκαίρι τοῦ 1939, πρὶν φύγῃ γιὰ τὸ ἐξοχικὸ τους τοῦ Torteron. Τότε τοῦ ἄφησα ἓνα μέρος τοῦ χειρογράφου μου τῶν ποιημάτων τοῦ 16ου αἰώνα γιὰ νὰ τὸ κοιτάξῃ με τὴν ἀνέσῃ του τὸ καλοκαίρι καί, τὸ φθινόπωρο, θὰ συζητούσαμε σχετικὰ, εἴτε στὸν γυρισμὸ του στὸ Παρίσι εἴτε, προηγουμένως, θὰ πῆγαῖνα ἐγὼ στὸ Torteron. Τίποτε ὅμως ἀπὸ αὐτὰ δὲν πραγματοποιήθηκε. Ὁ πόλεμος εἶχε ἐκσπάσει. Στὴ Γαλλία οἱ νέοι καθηγητὲς κλήθηκαν ὑπὸ τὰ ὅπλα. Προσφέρθηκαν νὰ συμπληρώσω κάποιο ἀπὸ τὰ κενά. Περιμένοντας τὴν ἀπάντησιν στὴν πρότάσή μου πῆγα στὴν Κύπρο. Ὅταν ἔφθασε ἐκεῖ ὁ διορισμός μου ἀπὸ τὴν Ἀκαδημία τοῦ Poitiers, ὁ πόλεμος εἶχε ἐπεκταθῇ καὶ στάθηκε ἀδύνατο νὰ ἐπιστρέψω στὴ Γαλλία. Πληροφόρησα τὴν οἰκογένειαν Pernot ὅτι βρισκόμουν στὴν Κύπρο κοντὰ στοὺς δικούς μου καὶ αὐτὴ «ἡ ἀλληλουχία τῶν γεγονότων» τοὺς καθυσόχασε, ὅπως ἔγραψε ὁ H. Pernot, χρόνια μετὰ, στὴν ἐπιστολὴ του τῆς 2 Φεβρουαρίου 1945 καὶ ὅπως στίς 2 Νοεμβρίου 1940 ἡ κυρία Pernot εἶχε προφθάσει γιὰ ἐκεῖνο μου τὸ μῆνυμα νὰ με εὐχαριστήσῃ με τίς πρὸ κάτω γραμμές, τῶν ὁποίων ἀνέφερα ἤδη μιὰ περιχοπὴ :

«Αγαπητὴ μου Πιτσή,

Πρὶν ἐπιστρέψω στὴν κατεχομένη Ζώνη, ὅπου ὁ σύζυγός μου στέκει φρουρὸς σὲ ὅ,τι ἀπόμεινε ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη του καὶ τίς ἐργασίες του, σὰς ἀπευθύνω τίς εὐχαριστίες μου γιὰ τὴν κάρτα σας καὶ τίς καλύτερές μου εὐχὲς γιὰ σὰς καὶ ὅλους ἐκείνους πού σὰς εἶναι ἀγαπητοί. Ἡ σωματικὴ μας ὑγεία εἶναι καλὴ. Τὴν καλὴ μου θύμησιν στὴν ἀδελφὴ σας καὶ με ἀγάπην σὲ ἐσᾶς».

Τὸ ταχυδρομικὸ αὐτὸ δελτάριο τὸ ἔλαβα πέντε μῆνες μετὰ ἀπὸ τότε πού ἐστάλη (ἡ σφραγίδα τοῦ ταχυδρομείου τῆς Λεμεσοῦ εἶναι τῆς 31 Μαρτίου 1941), δὲν εἶχε ὅμως γίνῃ μακρινὸ παρελθόν : ἐννοῦθα, μέσα στὴν ὁλοένα καὶ πρὶ φορτισμένη ἀτμόσφαιρα τοῦ πολέμου με τίς καταστροφές πού εἶχε ἤδη ἐπισωρεύσει, ὅτι ὁ ἀποχαιρετισμὸς ὅπως καὶ τὸ συγκρατημένο τραγικὸ του στοιχείο προβαλλόταν πολλαπλάσια στὸ μέλλον. Βέβαια ἡ κυρία Pernot, πού ὑπέγραψε μόνον με τὰ ἀρχικά της — τὰ γνωρίμά μου N. P. — δὲν μπορούσε νὰ ἀναφερθῇ ἀνοικτὰ στὴν ἰταλικὴ ἐπίθεσιν πού, ἀπὸ πέντε ἡμέρες, ὑφίστατο ἡ Ἑλλάδα. Ἐκείνη τὴν ἐποχὴ ἡ κάθε μιὰ ἀπὸ τίς λέξεις ἑνὸς ἐπιστολικοῦ δελταρίου ἔφερε τὸ ἰδιαιτέρὸ της μῆνυμα, ἔτσι ἔπαιρναν γιὰ μένα καὶ αὐτὸ τὸ ἄλλο νόημα οἱ εὐχές, ὅπως καὶ ἡ μικρὴ φράση «ἡ σωματικὴ μας ὑγεία εἶναι καλὴ», πού σήμαινε πολλὰ.

Ὅταν μετὰ τὸν θάνατο τοῦ H. Pernot γύρισα στὸ Παρίσι, στὸ τέλος τοῦ 1948, ἐπεσκέφθην τὴν κυρία Pernot στὸ μικρὸ διαμέρισμα πού κατοικοῦσε τότε στὴ rue de Lagny (ἀρ. 65) καὶ τὴν παρεκάλεσα, ἂν τῆς ἦταν δυνατό, νὰ κοιτοῦσε μέσα στὰ χειρόγραφα τοῦ Δασκάλου, γιατί ἐκεῖ θὰ βρισκόταν καὶ τὸ δικό μου. Μοῦ ὑπεσχέθη νὰ ψάξῃ σύντομα. Ἐκεῖνο ὅμως πού αὐθόρμητα μοῦ ἔδωσε, μόλις με καλωσόρισε, ἦσαν τρεῖς φωτογραφίες τοῦ Δασκάλου. Στίς δύο, προπολεμικές, εἶναι ὅπως τὸν εἶχα γνωρίσει, τότε πού δίδασκε στὴ Σορβόννῃ καὶ πού ἐργαζόταν στὸ γραφεῖο του στὸ Nogent. Ἡ τρίτη θὰ προκαλοῦσε θλίψιν καὶ σὲ ὅσους δὲν θὰ τὸν εἶχαν γνωρίσει : ἔτσι τὸν εἶδε ὁ φίλος τους ζωγράφος G. Maters ἐκεῖνο τὸν ὕστατο χρόνον τῆς ζωῆς του.

Γιὰ τὸ χειρόγραφό μου ἔφαξε ἐπανειλημ-

μένως ή εύγενική κυρία Pernot, αλλά μάταια : ήταν στοιβαγμένα μέσα σέ κιβώτια και ήταν τόσα πολλά τὰ χειρόγραφα του, παρά τήν καταστροφή πού είχαν ύποστη! 'Αναγκάστηκα νά ξανακάνω από τήν αρχή τήν ίδια εργασία. Πολύ αργότερα, μετά τήν πρώτη κριτική γαλλική έκδοση του βιβλίου μου *Le Pétrarquisme en Chypre. Poèmes d'amour en dialecte chypriote, d'après un manuscrit du 16e siècle* (1952), ή κυρία Pernot βρήκε τὸ χειρόγραφό μου και μοῦ τὸ έστειλε στήν 'Αθήνα μετὸν Octave Merlier, πού γύριζε ἀπὸ τὸ Παρίσι.

'Αφιερωμένος στή συνεργασία μας και τή συμβολή του Δασκάλου στήν έκδοση αὐτοῦ τοῦ σημαντικοῦ έργου τοῦ 16ου αἰώνα εἶναι ὁ Πρόλογος στήν πρώτη γαλλική έκδοση, τὸν ὁποῖον περιέλαβα και στή δεύτερη έκδοση (1975), και τοῦ ὁποῖου ἀμέσως πιδ κάτω δίδω για πρώτη φορά τήν ἑλληνική μετάφραση :

«Μόνη δημοσιεύω τώρα αὐτὸ τὸ βιβλίο, πού ἄρχισε πρὶν ἀπὸ καιρὸ μέσα στήν πιδ στενὴ συνεργασία μετὸν Δάσκαλο, τοῦ ὁποῖου ή ἀπουσία θά θλίβη πάντα.

Τὸ 1935 ἀρχίσαμε νά πραγματοποιοῦμε ἓνα σχέδιο πού εἶχαμε κάνει τήν ἐποχὴ πού ἤμουν ἀκόμη μαθητριά του : τήν πλήρη έκδοση τῶν ποιημάτων ἀγάπης σέ κυπριακή διάλεκτο τῶν ὁποῖων ἓνα μέρος εἶχε δημοσιευθῇ ἀπὸ τὸν Ε. Legrand τὸ 1881. 'Ο Hubert Pernot, ἀπὸ τριάντα τόσα χρόνια, εἶχε τίς φωτογραφίες τοῦ ὑπολοίπου χειρογράφου, πού σχεπτόταν ἀπὸ τότε νά ἐκδώσῃ μοῦ τίς παρέδωσε για νά θεμελιώσω μιὰν πρώτη ἀνάγνωση τοῦ κειμένου. Τὸ 1937 μελέτησα στή Βενετία τὸ ἴδιο τὸ χειρόγραφο. Προχωροῦσαμε ἀργά, μετὸν ρυθμὸ πού ἐπέτρεπαν οἱ ἄλλες ἀτομικές μας ἐργασίες και τὰ ἐμπόδια πού σέ κάθε στιγμή ὕψωνε ἓνα δύσκολο κείμενο. 'Ο πόλεμος διέκοψε τήν συνεργασία πού δὲν ἔγινε δυνατὸ νά ξαναρχίσουμε. Βρισκόμουν στήν Κύπρο ὅταν ὁ Hubert Pernot πέθανε : ἐμεῖς ὅλοι οἱ μαθητές του ξεύρομε τί χάσαμε χάνοντάς τον. Χωρὶς αὐτόν, τὸ ἔργο μου γινόταν πιδ δύσκολο : ἐπέστρεψα ὅμως στή Γαλλία στὸ τέλος τοῦ 1948, μετὸ σκοπὸ νά τελειώσω και νά δημοσιεύσω τήν έκδοση πού τόσον ἐπιθυ-

μοῦσε και για τήν ὁποία μοῦ μιλοῦσε ἀκόμα και στὸ τελευταῖο του γράμμα.

Εἶναι λοιπὸν μόνη πού ἐξακολούθησα, ἀλλὰ δὲν θά μπορούσα νά πῶ πού τελειώνει τὸ κοινὸ μας ἔργο και πού ἀρχίζει τὸ δικό μου. Εἶχαμε συζητήσει και εἶχαμε, νομίζω, λύσει πολλά προβλήματα σχετικά με αὐτὸ τὸ κείμενο. "Αν χρειάστηκε νά ἀναυστήσω και πάλιν ἓνα μέρος τῆς ἐκδόσεως τοῦ κειμένου και τῆς μεταφράσεως πού εἶχαν ἐξαφανισθῇ μετὰ τὸν πόλεμο, ἀν ἀπὸ τήν εἰσαγωγή, τίς σημειώσεις, τὸ λεξιλόγιο δὲν γνώρισε παρὰ ἀποσπάσματα, δὲν εἶναι γι' αὐτὸ λιγότερο ἀληθινὸ ὅτι τὸ σύνολο αὐτῆς τῆς ἐργασίας εἶναι τόσον δικό του ὅσον και δικό μου. 'Αλλὰ ἐπειδὴ δὲν εἶδε τήν τελικὴ μορφή πού ἔλαβε αὐτὴ ή έκδοση, ἐὰν ὑπάρχουν λάθη, αὐτὰ δὲν ὀφείλουν νά ἀποδοθοῦν παρὰ μόνον σέ ἐμένα. Εἶναι στή μνήμη τοῦ σεβαστοῦ Δασκάλου πού θά ἤθελα νά ἀφιερώσω τὸ καλύτερο ἀπὸ τήν συμβολή μου σ' αὐτὸ τὸ ἔργο».

Αὐτὸς ἦταν ὁ Πρόλογος στήν πρώτη γαλλική κριτικὴ έκδοση, ἀλλὰ ἔχω ἀναφερθῇ και μετὰ ἐξῆς σέ ὅ,τι θεωρῶ σὰν προέκταση ἐκείνης του τῆς συμβολῆς ἔως και μέσα στὸ πολὺ μεταγενέστερο ἑλληνικό μου ἔργο τοῦ 1976 'Ο Πετράρχισμός στήν Κύπρο. Ρίμες ἀγάπης, ἀπὸ χειρόγραφο τοῦ 16ου αἰώνα, μετὰ μεταφορά στήν κοινὴ μας γλώσσα. (Προλεγόμενα σ. 13-14) :

«Στὰ πολλά πού ὀφείλει στὸν Hubert Pernot ή φιλολογικὴ ἐπιστῆμη και ή ἑλληνικὴ γραμματεία για τίς ἐργασίες πού συνέγραψε ὁ ἴδιος, θά πρέπει νά προστεθοῦν και ὅλες ἐκεῖνες πού ὀφείλονται σέ δική του παρόρμηση. Αὐτὸ ἰσχύει και για τή μελέτη τοῦ χειρογράφου πού περιέχει αὐτὰ τὰ ποιήματα. "Όταν μοῦ ἐπρότεινε νά μελετήσω τὸ χειρόγραφο μετὸ σκοπὸ τήν έκδοσή του, ἀρνήθηκα γιατί διέβλεπα τίς μεγάλες δυσκολίες πού θά παρουσίαζε. 'Αλλὰ ὁ Hubert Pernot ἤξευρε νά ἐπιμένει, νά ἐνθαρρύνει και νά προσφέρῃ τὴ σοφή του συμπαράσταση. Χωρὶς αὐτὰ στήν ἀρχικὴ φάση, ἴσως νά μὴν ἀποτολμοῦσα τὸ βαρὺ ἔργο πού ὑπῆρξε ή έκδοση τοῦ 1952. Σέ ἐκείνη τήν έκδοση βασίζεται ή δεύτερη κριτικὴ έκδοση τοῦ 1975, ὅπως και ή σημερινή, πού στή σκέψη μου

συνδέω, με εὐγνωμοσύνη, με τὴ μνήμη τοῦ Δασκάλου».

Τὰ λόγια τοῦ H. Pernot τῆς 2 Φεβρουαρίου 1945 γιὰ τὴ γαλλικὴ Ἀντίσταση φαίνονται σὰν προμήνυμα τοῦ βιβλίου γιὰ τὸ ὁποῖο μίλησε στὴ μαθητριά του Σοφία Ἀντωνιάδη πού, ὅπως ἔγραψε στὸ ἄρθρο του ὁ O. Merlier : «τὴν εἶχε ζητήσῃ ἐπειγόντως ἀπὸ τὸ Λέιντεν τῆς Ὀλλανδίας, ὅπου διαδέχτηκε τὸν Ἑσσελινγκ», γιὰ νὰ τῆς δώσῃ ὁδηγίες σχετικὰς με ἐργασίες πού ἄφηνε ἀδημοσίευτες ἢ ἀτέλειωτες. Σὲ ἐκείνες τὶς τελευταῖες του ὥρες εἶπε στὴ Σοφία Ἀντωνιάδη καὶ τὰ ἐξῆς : «Ἀπὸ τὰ χειρόγραφα μου μπορεῖτε νὰ δημοσιεύετε ὅσα εἶναι τελειωμένα. Εἴστε ἱκανὴ νὰ συμπληρώσετε τὰ ἄλλα...» Ἐγραψα ἓνα βιβλίο γιὰ μερικοὺς Γάλλους ἥρωες τῆς Ἀντίστασης. Πρέπει νὰ μάθῃ ὁλόκληρος ὁ κόσμος τὸ αἶσχος τῆς ναζιστικῆς Γερμανίας, τὸ φρικτὸ μαρτύριο ὅλων αὐτῶν τῶν νέων, πού ἀνῆκαν σ' ὅλα τὰ κόμματα καὶ σ' ὅλα τὰ ὀργανώματα...»

Ἐκεῖνο τὸ βιβλίο, γιὰ τὸ ὁποῖο εἶχε ἄμεσα, καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τῆς Ἀντίστασης, τὰ ὀδυνηρὰ αὐθεντικὰ στοιχεῖα, θὰ τὸ ἔγραψε ἀφοῦ ἔμαθε τὸν θάνατο τῆς Λενιώσ καὶ — γιὰ λόγους ἀσφαλείας τῶν οἰκογενειῶν τῶν θυμάτων — ἀφοῦ εἶχε τελειώσει γιὰ τὴ Γαλλία ὁ πόλεμος· θὰ τὸ ἔγραψε μέσα στὸν μαρτυρικό, τὸν στωϊκὸ καὶ ἀκόμα ἐντονα δημιουργικὸν τελευταῖον χρόνον τῆς ζωῆς του.

Τὸν Ἰούνιον τοῦ 1945 μιλώντας στὸ Παρίσι με τὸν O. Merlier ἔκανε σχέδια νὰ ἔλθῃ στὴν Ἑλλάδα γιὰ καινούργιες ἐργασίες καὶ

γιὰ νὰ πραγματοποιήσῃ τὸν διαλεκτολογικὸν ἄτλαντα, ὅμως προσέθεσε : «Θὰ ἤθελα νὰ πάω στὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ πεθάνω ἐκεῖ... Θὰ ἤθελα νὰ με θάψετε στὸ κόκκινο χῶμα τῆς Ἀττικῆς».

Νομίζω πὼς γιὰ τὸν Δάσκαλον τὸ «κόκκινο χῶμα τῆς Ἀττικῆς» θὰ βρισκόταν κάπου στὴν Κηφισιά. Δὲν ξεύρω τί θύμησης νὰ τὸν συνέδεαν με αὐτὸ τὸν τόπον· ἴσως νὰ ἀνάγωνται στὴν ἐποχὴ πού ἀπὸ τὰ δεκαεξή του χρόνια ἐπισκεπτόταν τὸ καλοκαίρι τὴ μητέρα του καὶ τὴν ἀδελφή του στὴν Ἀθήνα, ὅπου ἡ μητέρα του δίδασκε γαλλικά. Ἡ Κηφισιά, πού ἀναφέρει καὶ στὸ γράμμα του τῆς 2 Φεβρουαρίου 1945 καὶ πού τὸν εἶχα ἀκούσει στὸ Παρίσι νὰ ἀναφέρῃ σὲ ἀντιδιαστολή, ἦταν νομίζω γιὰ τὸν Δάσκαλον κάτι περισσότερο ἀπὸ τόπος φωτεινός, τόπος χλοερός, τόπος ἀναψύξεως· τοῦ ἦταν τόπος «ἐνθα ἀπέδρα ὀδύνη, λύπη καὶ στεναγμός».

Ἡ ζωὴ δὲν τοῦ ἐφείσθη ὀδύνης, ἀκόμη καὶ ἐκείνης τῆς καταστροφῆς μεγάλου μέρους τοῦ ἔργου του ἀπὸ τὴν ἰδια θηριωδία τοῦ πολέμου πού τοῦ στέρησε τραγικὰ τὴ Λενιώ, γνώρισα ὅμως μαθητὲς τοῦ Hubert Pernot, πολλῶν γνώρισα τὰ ἔργα, πού με ἔκαναν νὰ σκέπτομαι : Εὐτυχισμένος ὁ Δάσκαλος πού χαράζει τὸ δρόμον του καὶ μέσα ἀπὸ τὸ πνεῦμα τῶν μαθητῶν.

Δίδοντας στὸ κοινὸ τὴν ἐπιστολὴ πού συνοφίζει ἔργο καὶ ζωὴ, ἡ μαθητρία αἰσθάνεται εὐγνωμοσύνη καὶ γιὰ αὐτὴ τὴν παρακαταθήκη.

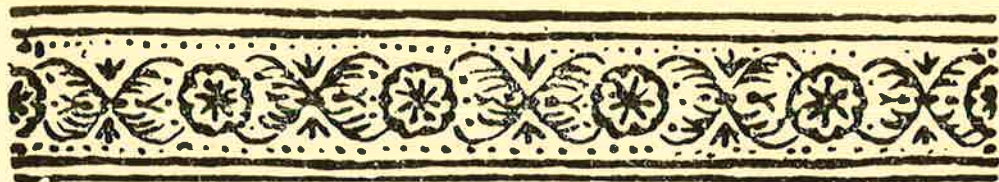
ΘΕΜΙΣ ΣΙΑΠΚΑΡΑ-ΠΙΤΣΙΛΛΙΔΟΥ

Η ΒΑΡΚΑ

Ἐτοῦτα τὰ χωράφια στὸ βουνὸ ψηλὰ
σὰ μιὰ τεράστια βάρκα ἐφάνταζαν
στὰ παιδικὰ μου μάτια· ὁλόγυρα
ἓνας τρανὸς μαντρότοιχος τὰ κύκλωνε.
Κι ὡς διάβαινα τὴν πόλιν καὶ θωροῦσα
ἀπὸ μακριὰ τὴ βάρκα αὐτὴ τὴν πρασινόχρωμη
ψηλὰ στὸ Μιτσιέλι* νὰ λαφροπερπατεῖ
ἐνιωθα πὼς ταξίδευε στὸν οὐρανό...
Τώρα καθὼς περνῶ δὲ βλέπω πᾶ
ἐκείνη τὴ βαρκούλα μου τὴν πλουμιστὴ
π' ἄπλωνε τὰ λευκά της τὰ πανιά
κι ἀρμένιζε ὁλόρθη στὸν ὁρίζοντα...

B. ΜΑΡΓΑΡΙΣ

* Τὸ μεγάλο βουνὸ μπρὸς στὴ λίμνη τῶν Ἰωαννίνων.

ΤΟ ΦΑΝΑΡΑΚΙ

Δ Ι Η Γ Η Μ Α

Μπροστά απ' τὸ μεγάλο σπίτι τοῦ Γότσι-
ρα ἦταν ὁ κῆπος κ' ἡ χαμοκέλα τῆς Οὐρα-
νίας τῆς χήρας, ποὺ ξενόπλενε. Δεξιὰ ἦταν
τὸ ξωκκλήσι τ' "Αἱίου Γιαννάκη τοῦ μά-
στορα, μετὴν τοῦμπα τοῦ παλιοῦ νεκροτα-
φείου. Ἐκεῖ ἔπαιζαν τὰ παιδιὰ καὶ σκαλί-
ζοντας τὸ χῶμα ἔβρισκαν καὶ κανὰ κόκαλο.
Τὸ παράχωναν ὅμως πάλι, γιατί ἡ νόνα εἶχε
πεῖ πὼς ἔτσι καὶ τ' ἀφήσουν ξέθαφτο, θὰ
γίνει στοιχειὸ καὶ θάρχεται τῇ νύχτα στὸν
ὑπνο νὰ κοπαναίει τὰ παιδιὰ. Μεγάλῃ ὑπό-
θεση τὸ ξέθαμα καὶ τὸ θάψιμο. Λὲς κ' ἐπί-
τηδες τῷκαναν, γιὰ νὰ δοῦν ὅλη τὴν ἱεροτε-
λεστία τῆς ζωῆς. Μετὰ τὴν τοῦμπα ἦταν
τὰ περβόλια μετὶ τὶς πορτοκαλιές. Πήγαινες
κ' ἔκοβες μόνος σου τὰ πορτοκάλια ἢ καθό-
σουν στὰ παγκάκια ὁλόγυρα, μετὶ τὸ ξύλινο
τραπεζάκι στὴ μέση, κ' ἔτρωγες ἐπὶ τόπου
ὅ,τι σ' ἄρεσε κ' ἔπινες γλυκὸ κρασί. Αὐτὴ
τὴν ἐπιχείρηση τὴν εἶχε ὁ μπάρμπα Κλήμης
ἀπ' τὸ Κεραμιδάκι καὶ ζοῦσε ἀπ' αὐτὴ τὴ
δουλειά. Στὸ κάθε τραπεζάκι εἶχε καὶ τὴν
ἀλατιέρα. Μερικοὶ ἔτρωγαν τὰ πορτοκάλια
μετὰ ἄλατι. Τὶς Κυριακὲς μετὶ τὶς λιακάδες ξε-
κινοῦσε τὸ Γοτσίρειο καὶ ἄλλοι νοικοκυραῖοι
γιὰ τοῦ μπάρμπα Κλήμη τὶς πορτοκαλιές,
μετὰ τὸ φαῖ, νὰ φᾶνε τὸ φρούτο τους καὶ νὰ
κυνηγήσουν καὶ τὰ παιδιὰ, ἔξι τὸν ἀριθμὸ,
βατράχια στὶς στέρνες καὶ τ' αὐλάκια. Ἡ
νόνα ἦταν πολὺ γριά καὶ δὲν κατέβαινε πιά
ἀπ' τὸ μεγάλο σπίτι. Ἀγνάντευε τὸν κάμπο
μετὰ τὰ περβόλια καὶ τὴ θάλασσα πέρα. Τὸ
Κεραμιδάκι, ποὺ ἔμενε ὁ μπάρμπα Κλήμης,
ἔπεφτε κατὰ τὴ δεξιὰ μεριά τοῦ Γοτσίρει-
ου. Σημάδι του εἶχε ἓναν μεγάλον πλάτανο
χωρισμένον στὰ δύο ἀπὸ κερανό. Μαῦρος,
κατάμαυρος, ἔστεκε κεῖ δὲ μετ' ἀπλωμένα
κλαδιά του, ποὺ χώριζαν θαρρεῖς τὴ φτωχο-

γειτονιά ἀπ' τὶς κατοικίες τῶν καλονοικο-
κυρέων.

Ὁ μπάρμπα Κλήμης, σὰν χανόταν ὁ ἥλιος
ἢ ἔπινε πιά ὁ καιρὸς ποὺ οἱ πορτοκαλιές
ἐτοίμαζαν τοὺς καινούριους καρπούς, ἔφευγε
νωρὶς νωρὶς γιὰ τὸ γιατάκι του. Ζοῦσε ἔρμος
καὶ σκότεινος, πεθαμένη χρόνια ἡ γριά του,
μετὰ κάποιο παιδί ξενητεμένο καὶ ἀποξεχασμέ-
νο, ποιὸς ξέρει σὲ ποιὲς ἄγνωστες στεριές.
Οὔτε καλὰ καλὰ γράμμα καὶ γραφὴ δὲν ἔ-
παιρνε ὁ γέρο Κλήμης. Εἶχε τὶς πορτοκαλιές
φαμίλια. Καὶ σὰν ἀνθίζαν τὶς τραγουδοῦσε
νυφιάτικα τραγούδια καὶ σὰν κάρπιζαν πιά
γιόμιζε παιδιὰ καὶ ἀγγόνια ἢ αὐλή του. Πάνω
ἀπ' ὅλα ὅμως εἶχε τὸν Εὐγένη. Τὸ φίλο του.
Μαζὶ παίζανε στὴν τοῦμπα. Ξεθάβανε κ'
ἐκεῖνοι καὶ θάβανε τὰ κόκαλα τῶν προγό-
νων. Μαζὶ πῆγανε στρατιῶτες. Μαζὶ γύρι-
σαν. Μαζὶ τοὺς πολέμους καὶ τὶς λαβωμα-
τιές. Στὰ μάτια ὁ Εὐγένης, στὸ πόδι ὁ Κλή-
μης. "Ε, τί νὰ τὰ λέμε καταλεπτῶς. Σὰν ἀ-
πόσωνε τὶς δουλειές στὸ χτῆμα ὁ Κλήμης,
μάζεψε καὶ τὰ χόρτα, ραπανίδες, ζοχούς,
χοιρολάχανα, βοϊδόγλωσσες καὶ πῆγαινε στὸ
Κονάκι του. Μιὰ χαμοκέλα μετὰ καλαμένιους
μεσότοιχους καὶ μιὰ πλατιά πλατιά γωνιά
μετὰ τζάκι ψηλὸ ποὺ τῷχριζε μετὰ γλίνα δυὸ φο-
ρὲς τὸ χρόνο. Ἐκεῖ κουτσομαγέρευε καὶ ζε-
σταίνονταν τὸ χειμῶνα.

Ἡ νόνα τοῦ Γοτσίρειου ἄλλῃ δουλειὰ
ἀπ' τὸ νὰ παρατηρεῖ ὅ,τι κουνιόταν πέρα
ἀπ' τὸ σπίτι δὲν εἶχε. Ὀλημερίς καθισμένη
μπροστὰ στὸ μεγάλο παραθύρι, μετὰ τὸ κουρ-
τινάκι ἀνασηκωμένο, ἔδινε ραπόρτο γιὰ τὸ
τί γινόταν στὸ Κεραμιδάκι, στὴν τοῦμπα,
στὸ ξωκκλήσι τ' "Αἱ Γιαννάκη τοῦ μαστορα.
Ποιὸς ἤρθε ν' ἀνάψει τὰ καντήλια, ποιά παι-
διὰ δέρνονταν στὴ γειτονιά, πόσους ἀγαπη-

τικούς ἔμπαζε στὴ χαμοκέλα τῆς ἡ Οὐρανία ἢ χήρα καὶ ποιά ὥρα κάθε μέρα ἔφευγε ὁ Κλήμης ἀπ' τὸν πορτοκαλεῶνα. Γιὰ τὸν Κλήμη ἡ νόνα εἶχε τὰ μάτια τῆς τέσσερα. Μήπως καὶ τὸν χάσει θαρρεῖς. Ἦταν τὸ ρολοῖ τῆς. Ἡ μέρα τῆς. Τ' ἀπόγειομα. Ἡ νύχτα τῆς.

«Σηκωθεῖτε πλιά, ὁ Κλήμης πῆγε στὸ περβόλι».

«Φεύγει ὁ Κλήμης κ' ἐσεῖς ἀκόμα νὰ πλύνετε τὰ πιάτα.» Φώναζε στὴ μάνα καὶ τὴν ψυχοκόρη.

«Ὁ Κλήμης περνάει μὲ τὸ φαναράκι. Μαζέψτε τὰ παιδιὰ ἀπ' τὴν τούμπα, νύχτωσε πιά».

Κατὶ ἔπρεπε νὰ κάνει κ' ἡ νόνα, ἔλεγε ἡ μάνα καὶ ψιλογελοῦσε. Ἡ ψυχοκόρη ὅμως ἔβγαине στὸ «ἀποκεῖ» μπαλκόνι, κατὰ τὴ μεριά τοῦ ζωκκλησιοῦ, καὶ φώναζε τὰ παιδιὰ κατὰ σειρὰ ἡλικίας καὶ ἀνάλογα πόσα ἔπιανε τὸ μάτι τῆς. Ἐλένη, Κωτσάρη, Καλλιόπη, Εὐδοξία, Διονύση, Κατερίναααα. Τὰ Γοριτσόπουλα ἔκαναν πῶς δὲν ἄκουγαν καὶ σκόρπαγαν στὰ καντούνια τοῦ μαχαλᾶ. Μόλις καὶ ἄκουγαν τὴν ψυχοκόρη ποὺ κατέβαινε τρέχοντας τὶς σκάλες καὶ πῶς δυνατὰ ξεφώνιζε τὰ ὀνόματα, φτοῦ κι ἀπ' τὴν ἀρχή, γιὰ ν' ἀκοῦει ἡ νόνα, περισσότερο. Οἱ γειτόνισσες πάλι ἔβγαιναν στὰ κατώφλια τοὺς κ' ἔσκουζαν κι' ἐκεῖνες γιὰ τὰ δικὰ τοὺς παιδιὰ.

«Τὰ Γοτσιρόπουλα μαζεύτηκαν, ἔλᾳτε μέσα, νύχτωσε πιά».

Τὰ Γοτσιρόπουλα ἐπιτέλους ἓνα ἓνα χώνονταν στὸ σπῆτι. Κ' ἡ γειτονιὰ ἡσύχαζε. Ἀργά, πιά, σὰν οἱ μεγάλοι τὸ τραβοῦσαν λιγάκι στὸ ξενύχτι, ἡ νόνα ἔσκυβε στὸ παραθύρι, κολλοῦσε τὸ πρόσωπό τῆς στὸ τζάμι, ἔβαζε καὶ τὶς χουφτες τῆς στὰ μάτια, γιὰ νὰ βλέπει ἔξω καλύτερα, κ' ἔλεγε :

«Ἄντε, θὰ ξημερωθεῖτε πάλι; Ὁ Κλήμης πέρασε...».

Ὅμως ὁ Κλήμης δυὸ τρία βράδια δὲν πέρασε. Ἐ, αὐτὸ γινόταν πότε πότε τὸ χειμῶνα. Ἡ νόνα τῶξερε. Ἀνθρωπος ἦταν κ' αὐτός, κανὰ κρυωματάκι, καιρὸς ἀνάποδος, χιονιάς, γέρας ἄνθρωπος, μαντρωνόταν. Ἐστελνε τὴν ψυχοκόρη, σίγουρη πῶς κάτι χρειαζόταν ὁ γέροντας, μὲ τὴν καυτὴ σούπα μέσα στὸ σιφερτάσι, μὲ τὴ μπουκάλα τὸ

κρασί, μὲ τὸ «σπίρτο» γιὰ τρίψιμο. Καὶ πετύχαινε. Τὰ καλοκαίρια ἦταν μιὰ χαρά. Ὁ Κλήμης περνοῦσε ἀπ' τὸ Γοτσαρέικο καὶ χαιρετοῦσε τὴ νόνα. Οὔτε ἐκεῖνη μποροῦσε νὰ κατέβει, οὔτε ἐκεῖνος ν' ἀνέβει τὶς σκάλες. Ἄσε ποὺ ντρεπόταν κιόλας. Τί ἦταν δὲ ὁ Κλήμης, ἓνας γεροντάκος συφοριασμένος ποὺ οὔτε νὰ μιλήσει καλὰ καλὰ δὲν ἤξερε. Καὶ σὰν ἐρχόταν ἡ ψυχοκόρη νὰ τοῦ παρασταθεῖ, φούντωνε ἀπ' τὴ ντροπὴ τοῦ σὰ νᾶχε σαράντα πυρετό. Κ' ἡ νόνα ὅμως πῶς νὰ παραδώσει ψυχὴ, ἂν δὲν ἔχει καὶ τὸ μπάρμπα Κλήμη μάρτυρα, στὴν ὥρα τῆς κρίσης, πῶς σύντρεξε τοὺς συνανθρώπους τῆς.

«Νάτος πάλι ὁ Κλήμης μὲ τὸ φαναράκι. Δὲ βαρέθηκε πλιά, τόσα χρόνια».

Μονολογοῦσε ἡ νόνα. Κανεὶς ὅμως ἄλλος δὲ νοιαζόταν γιὰ τοῦτο τὸ παράξενο. Ἐ, καὶ τί ἦταν τάχα, κανὰ σπουδαῖο πρᾶμα. Νά, ὁ Εὐγένης ἦταν ντίπ καταντίπ στραβός. Ἀλλοι κανέναν ἀπ' τὸν Κλήμη δὲν εἶχε νὰ τὸν συντρέξει. Πήγαιναν κ' οἱ κυρίες τῆς ἐνορίας τοῦ, δυὸ φρεῖς τὸ χρόνο μὲ τὰ καλὰ τοὺς. Μὲ τὰ καπέλα τοὺς, μὲ τὸ βελάκι, μὲ τὴν ἄλεπού, τὴ γούνα δηλαδή, στραβά καὶ μὲ σιέρτο στὸ λαιμό, νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, μήπως καὶ χρειάζεται τίποτα. Τοῦ πήγαιναν καὶ γλυκὰ ἀπ' τὸ ζαχαροπλαστεῖο τὸ «Ρόδον» κ' ἔφευγαν ἀφοῦ ἡ μιὰ κοίταζε λοξὰ τὸ ντύσιμο τῆς ἄλλης. Μόνο ὁ Εὐγένης δὲν κοίταζε τίποτα. Ἐκεῖνος περιμένε τὸν Κλήμη. Τὸ φῶς τοῦ. Κάθονταν οἱ δυὸ στὸ τραπέζι καὶ κουτσόπιναν. Ὁ Εὐγένης μαγέρευε. Τὰ κατάφερνε κ' ἦταν τ' ἄγκιστρο στὴ ζωὴ τοῦ τούτη ἡ μαγερική. Μὲ τὴν ψωροσύνταξη εἶχε τὸ κομμάτι τὸ ψωμί. Θύμα πολέμου! Ἐρχόταν καὶ ὁ Λευτεράκης, ὁ γιὸς τοῦ δάσκαλου, καὶ τοῦ ψώνιζε μιὰ φορὰ τὴ βδομάδα. Ἐφερνε κι' ὁ Κλήμης τὰ πῶς χρειαζόμενα. Ἐβαζε τὸ φαναράκι στὸ τραπέζι καὶ ἔξω στενοχώρια. Ἐβλεπε ὁ Κλήμης μὲ τὸ φῶς τοῦ φαναριοῦ τὸ πρόσωπο τοῦ Εὐγένη, ἔβλεπε καὶ ὁ Εὐγένης μὲ τὰ μάτια τοῦ Κλήμη. Τοῦτο δῶ γινόταν χρόνια τώρα. Συνήθεια πιά ἀκατάλυτη. Τὸ φαναράκι, καὶ μὲ τὴ βροχὴ ἀκόμα, πέρναγε μπροστὰ ἀπ' τὸ Γοτσαρέικο, ἔστριβε στὸ καντοῦν πίσω ἀπ' τὴ χαμοκέλα τῆς Οὐρανίας καὶ χανόταν. Σὰ φυσοῦσε ἀέρας, πηγαίνοντο κ' ἦταν

σὰ μιὰ κολοφωτιά ποὺ πηδοῦσε πότε δῶ πότε κεῖ. Ὁ Διονύσης τοῦ Γότσιρα κι' ἡ Κατερίνα, τὰ πιὸ μεγάλα παιδιὰ, ἔλεγαν στὰ μικρότερα πὼς ἦταν τὰ κόκαλα τῶν πεθαμένων ποὺ φέγγανε καὶ πηδοῦσαν μὲ τοὺς ἀέρηδες. Ἡ νόνα ὁμῶς ἔκατσε καὶ τᾶπε ὅλα στὰ παιδιὰ γιὰ τὸν Εὐγένη καὶ τὸν Κλήμη. Μαζί δὲ μεγαλώσανε. Γειτονόπουλα ἦταν, παίζανε, δά, στὴν τούμπα... Βέβαια τὰ παιδιὰ ποῦ νὰ φανταστοῦν πὼς αὐτὰ τὰ γερόντια παίζανε κάποτε. Ἡ νόνα στριφογύριζε ἀνήσυχη στὴ θέση της. Κολλοῦσε τὸ πρόσωπό της στὸ τζάμι καὶ προσπαθοῦσε νὰ ξεδιακρίνει τίς σκιές ἐξῶ. Καὶ τὸ φαναράκι. Φώναζε τὴν ψυχοκόρη :

«Τρέχα νὰ ἰδεῖς τί ἔπαθε ὁ Κλήμης. Ἐχει δυὸ μέρες νὰ φανεῖ. Κάτι μὲ ντριβελίζει μέσα μου». Εἶπε. Κ' ἡ ψυχοκόρη ἔγινε μπουχός. Καὶ μπουχός ξαναγύρισε. Σταυροκοπιόταν καὶ μουρμούριζε.

«Μάνα, μάνα. Σβηστὸ τὸ φαναράκι κι' ὁ μπάρμπα Εὐγένης τὸν συντροφεύει. Σκιάχτηκα, μάνα. Ὁ ἓνας τέζα στὸ κρεβάτι κι' ὁ ἄλλος γερμένος πάνω του. Δὲν ἀνασαίνουν, μάνα».

«Κλεῖσε τὰ σκουῖρα κι ἀναψε τὸ θυμιατό».

Διάταξε ἡ νόνα καὶ σταύρωσε τὰ χέρια.

NINA KOKKALIDOU NAXMIA

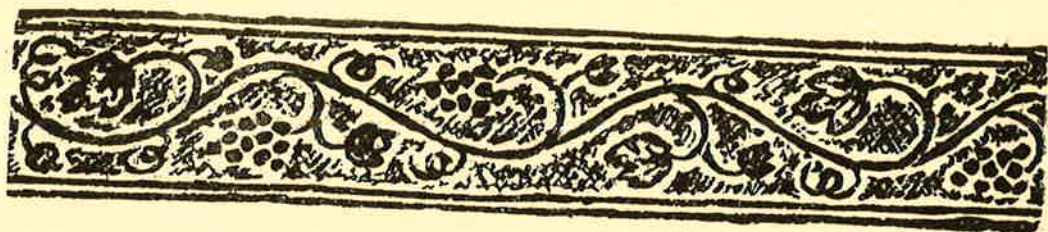
ΠΟΥΛΙΑ ΤΟΥ ΔΕΙΛΙΝΟΥ

Φιγοῦρες ποὺ στάθηκαν μοναχὰ ἀγάλματα στὸ σκοτάδι.
Μάτια ποὺ ἄνοιξαν διάπλατα στὸν ἥλιο.
Χέρια ποὺ ἄδραξαν μαλλιά σὲ ξεραμένα τοπία καλοκαιριοῦ
καὶ σβήστηκαν τὰ σώματα.

Λίγα πουλιά, ποὺ ἔχασαν
τίς φτεροῦγες τους στὴ βροχή.
Πουλιὰ ποὺ σὰν ἔδυσε ὁ ἥλιος,
στερήθηκαν τὸ δρόμο τους
καὶ χάθηκαν σὲ δέντρα ξερὰ
νὰ κρύφουν τὰ παγωμένα κορμιά τους.

Τί γίνονται τὰ πουλιά;
Ποιὸ δρόμο γνῆσιμοῦ θὰ βροῦν τὰ πλάσματα
σὰν βρέχει
κι ἔρημος ἀνυπόμονη ἀπλώνεται μπροστά τους,
δίχως ἔλεος κι ὁδὸν;

ΚΩΣΤΑΣ ΚΛΟΥΚΗΣ

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΠΑΡΑΠΗΓΜΑ *

ΝΟΥΒΕΛΛΑ

10.

Τὸ πρωὶ μοῦ φάνηκε πὼς ὑπῆρχαν σύνορα, χωρικοὶ κύκλοι, γύρω ἀπὸ τὰ διπλοκρέβατα. Οἱ δυὸ τοῦ κάθε διπλοκρέβατου περνοῦσαν ἀπὸ τὶς φάσεις τῆς πρωινῆς ἐτοιμασίας μὲ κάτι σὰν σπιτικό, οἰκογενειακό, ἀπομονωτικό σύστημα καὶ τέμπο, ἀγνοώντας τοὺς γειτόνους καὶ θέλοντας ν' ἀγνοηθοῦν ἀπ' αὐτοὺς. Ἀτμόσφαιρα ξινή.

Τὸ μεσημέρι πῆγα γραμμὴ ἀπὸ τῆ σχολῆς στὸ Σάουθ Χιλ, νὰ φάω στὰ γρήγορα, νὰ προφτάσω νὰ κάνω τὴ μπουγάδα μου πρὶν ἀπὸ τ' ἀπογευματινὰ μαθήματα. Πῆρα τὸ σάκο μὲ τ' ἄπλυτά μου ἀπὸ τὸ παράπηγμα ὅταν οἱ ἄλλοι κατάφθαναν ἕνας ἕνας, ν' ἀποθέσουν χαρτοφύλακες καὶ βιβλία, νὰ πλύνουν τὰ χέρια τους, νὰ πᾶνε στὸ ἐστιατόριο.

Κατεβαίνοντας στὸ ὑπόγειο πλυσταριὸ τοῦ Σάουθ Χιλ ἄκουσα ἤχο μηχανῆς τῆς μπουγάδας, ἡ στεγνωτήριου, καὶ εἶπα μέσα μου, νὰ κι' ἄλλος μεσημεριανὸς πελάτης, καὶ μπαίνω, καὶ ὁ ἄλλος πελάτης ἦταν ὁ Καταμάτης : — Μπᾶ. Ἐφαγες κιόλας μεσημεριανό, Ἰων;

Κοῦνησε τὸ κεφάλι του ἀρνητικά, κατσουφιασμένα. Περίμενε νὰ τελειώσει τὸ στέγνωμα τῶν ρούχων του σὲ ἓνα ἀπὸ τὰ ξηραντήρια. Στὸ τασάκι τοῦ τραπέζιου γιὰ τὸ ξεχώρισμα καὶ τὸ δίπλωμα τῶν ρούχων πρόσεξα τέσσερα τσιγάρα, ὅλα πνιγμένα πρόωρα, ὅλα στριμμένα σάμπως μὲ θυμό. Ἀποφάσισα πὼς ὅλα ἦταν δικὰ του. Κιόλας σὲ λίγο

ἄναψε κι' ἄλλο, πρόσφερε καὶ σὲ μένα, ἀρνήθηκα : — Ὅχι. Προσπαθῶ πάλι νὰ τὸ κόψω.

— Ἀπὸ πότε πάλι;

— Ἀπὸ χτές τὸ πρωί.

— Μὲ συχωρεῖς γιὰ χτές, Τζάκ.

Χειρονόμησα ἀόριστα, ἐννοώντας πολλά, ἐννοώντας τίποτα. Ἀρχισα νὰ ρίχνω τ' ἄπλυτά μου σ' ἓνα ἀπὸ τὰ μηχανικὰ πλυντήρια. Ἀκουσα : — Θὰ ζητήσω νὰ μὲ στεγάσουν ἄλλοῦ, ἔξω ἀπὸ τὰ παραπήγματα, κάπου, ὅπου νὰ ναι.

Δὲ μίλησα. Ἐκλείσα τὴν μπουκαπόρτα τοῦ πλυντήριου, καμώθηκα πὼς παρακολοῦθοῦσα ἀπὸ τὸ γυαλί τῆς τὸν πρῶτο καταπονησμοῦ καὶ τὸ τουμπάρισμα τῶν ρούχων.

— Θὰ πάω νὰ δῶ τὸ σύμβουλο, πρόσθεσε, ἀμέσως μετὰ τὸ μεσημεριανό φαί μου.

Δὲ γύρισα νὰ τὸν κοιτάξω : — Ὁ Φόρστ εἶναι μπλεγμένος σήμερα. Τὸν εἶδα τυχαῖα. Ξεναγεῖ τρεῖς διακεκριμένους καλεσμένους τοῦ Προγράμματος Ἀνταλλαγῶν. Γάλλο, Ἰσλανδό, Νοτιοαφρικανό.

— Ἐ, τότε θὰ τὸν δῶ μετὰ τὰ ἀπογευματινὰ μαθήματα.

— Τηλεφῶνα πρῶτα. Ἴσως θὰ λείπει ἀπὸ τὸ γραφεῖο του.

— Τζάκ, μήπως προσπαθεῖς νὰ μὲ κάνεις ν' ἀλλάξω ἀπόφαση;

— Ἴσως. Ὑποσυνείδητα.

Ἀκούσαμε τὸ σταμάτημα τοῦ στεγνωτήριου. Ἀρχισε αὐτὸς νὰ μεταθέτει τὰ ρούχα του στὸ τραπέζι ἓνα ἓνα, προσέχοντας νὰ μὴν ἀγγίξει κουμπιὰ καὶ κόπιτσες. Ρώτησα : — Πάντως, γιατί θὰ προσφύγεις στὸ Σύμβουλο Ξένων Φοιτητῶν;

— Διότι.

— Ἡ Στέγαση Φοιτητῶν ἔχει τὴν πρώτη

* Συνέχεια ἀπὸ τὸ προηγούμενο τεῦχος.
Copyright 1982 by Kimon Lolos.

Ἀποκλειστικότητα γιὰ τὴν Ἑλλάδα : «Νέα Ἑστία».

καὶ τελευταία λέξη.

— Ναί, μὰ θέλω τὸ Σύμβουλο Ξένων Φοιτητῶν νὰ μάθει τοὺς λόγους μου.

Ἔτριψα τὴ μύτη μου.

— Βλέπω ὅτι δὲν τὸ ἐγκρίνεις, Τζάκ, εἶπε καὶ σταμάτησε τὸ πῆγαινε-ἔλα ἀνάμεσα στεγνωτήριον καὶ τραπέζι κ' ἐπνιξε πρόωρα τὸ πέμπτο τσιγάρο του.

— Δὲν τὸ «ἐγκρίνω»;

— Μπὰς καὶ ὁ Φόρστ σὲ πιέσει νὰ τοῦ πεῖς τί ἀκριβῶς συμβαίνει στὸ παράπηγμα.

— Ἄς μὲ πιέσει.

— Τζάκ, πάντως δὲ θέλω νὰ κάνεις μῆτε τὸν ἐλάχιστον ὑπαινιγμὸν γιὰ τὸν Ἀουερμουθ. Θέλω νὰ στεγαστῶ ἄλλοῦ, χωρὶς ὅμως ν' ἀναφερθεῖ ὁ Ἀουερμουθ προσωπικά, μὲ τ' ὄνομα, οὔτε ἀπὸ μένα, μῆτε ἀπὸ σένα.

Εἶχαμε μιὰ σύγκρουση βλεμμάτων : — Ὡστε ὡς ζήτημα ἀρχῆς, Ἰων; Ὅπως μοῦ τὸ ἔχεις ξαναπεῖ, Ἰων; Ζήτημα ἀρχῆς; — Ἀκριβῶς.

Ἀκουσα τὸ κλῖκ τοῦ πλυντήριου καὶ γύρισα καὶ ὁ δείχτης ἔλεγε πὼς ἡ φάση τοῦ μουσκέματος εἶχε τελειώσει. Ἐχυσά σαπουνόσκονη στὴ θυρίδα.

— Τζάκ; Μήπως ὅλο τοῦτο ἀντανάκλᾳ δυσάρεστα σὲ σένα;

— Δηλαδῆ;

— Μήπως ὁ Φόρστ καὶ ἡ Ἐθελ ποῦν ὅτι χρωστοῦσες νὰ τοὺς εἶχες ἐνημερώσει γιὰ τίς ὅποιες δυσάρεσκες καὶ προστριβές;

— Μὴν ἀνησυχεῖς γιὰ μένα. Δὲ θὰ μὲ βάλεις σὲ δύσκολη θέση. Μὰ θὰ βάλεις σὲ δύσκολη θέση τὸ Φόρστ.

— Τὸ ξέρω. Ὅπως ξέρω καὶ κάτι ἄλλο.

— Τί;

— Ὅτι θὰ φερθῶ ἄπρεπα στὸν οἰκοδεσπότη.

— Ποιὸν οἰκοδεσπότη;

— Τὸ πανεπιστήμιο.

Γέλασα : — Οὔτε στιγμή δὲν εἶδα τὸ πράγμα ἀπὸ τὴν ἀποψη αὐτή.

— Ναί, ναί. Εἶναι σὰ νὰ λέω τοῦ νοικοκύρη ποῦ καὶ πῶς νὰ κοιμῖται τοὺς ξένους του. Ἡ κάτι χειρότερο — σὰν νὰ τοῦ λέω π ο ι ο ὺς ξένους πρέπει νὰ δέχεται στὸ σπῖτι του. Θαρρεῖς ὅτι δὲν τὸ συναισθάνομαι;

— Καὶ ὅμως θὰ ζητήσεις νὰ σὲ μεταθέσουν.

— Ἐλπίζω νὰ ὑπάρχει τρόπος.

— Ὑπάρχει, πάντα ὑπάρχει τρόπος. Εἴτε νὰ βάλουν γιὰ σένα τρίτο κρεβάτι σὲ δίκλινο δωμάτιο ὑπνωτήριου, εἴτε νὰ σὲ ταχτοποιήσουν σὲ κανένα διαθέσιμο τροχόσπιτο ποῦ εἶναι γιὰ παντρεμένους φοιτητές. Κάτι ἄλλο μὲ ἀπασχολεῖ.

— Τί;

— Πὼς δικαιώνεις μέσα σου τὸ διάβημά σου ἀναφορικά μὲ τὸ Σνάιντερ.

— Τὸ ξέρω, τὸ ξέρω. Ὁ Σνάιντερ εἶναι ἄψογος!

Τόνισε τὸ «ἄψογος» εἰρωνικά. Τὸν κοίταξα κατάματα : — Αὐτὸ δὲ σημαίνει τίποτα. Ὁ καθένας, ἀκόμα καὶ ὁ Ἀουερμουθ, μπορεῖ νὰ φερθεῖ ἄψογα ἂν τὸ ἀποφασίσει. Τὸ ἐρώτημα εἶναι, εἶναι ἢ δὲν εἶναι ὁ Σνάιντερ ἄψογος ἀπὸ καρδιάς;

— Ὡραῖα. Ἄν ὁ Σνάιντερ εἶναι ἡ πραγματικὴ καὶ ἀληθινὴ ἐξαίρεση στὸν κανόνα τῆς γερμανικῆς φορτικότητος, τόσο τὸ καλύτερο γιὰ τὴν ψυχὴ του. Μὰ χρωστᾷ νὰ καταπιεῖ τὴν ὑπεργενέικευση ἢ προκατάληψή μου — πές τον ἐμετὸ μου, ἂν θέλεις. Ἀκριβῶς ὅπως ἀναγκάστηκα, στὰ τέσσερα χρόνια τῆς Κατοχῆς, νὰ καταπίνω διαρκῶς τίς ἐκδηλώσεις τοῦ γερμανικοῦ κανόνα ποῦ ἐξαίρεσή του εἶναι ὁ Σνάιντερ — ἂν δηλαδὴ εἶναι στ' ἀλήθεια ἡ ἐξαίρεση. Ἀδίκαια θύμα ἐγώ, ἄδίκαια θύμα κι' ὁ Σνάιντερ. Εἴμαστε πάτσι!

Πρόσεξε ποῦ φώναξε καὶ χαμήλωσε τὸν τόνο του : — Φωνάζω, εἶπε καὶ ξαναγύρισε στὴ μετάθεση τῶν ρούχων του ἀπὸ τὸ στεγνωτήριον στὸ τραπέζι. Τζάκ, ἔσπασαν τὰ χέρια ἀθῶων παιδιῶν σὲ ἓνα ἀθῶο χωριὸ γιὰ ἀντίποινα, εἶπαν, ἐνὸς σαμποτάζ ἀπὸ τὴν Ἀντίσταση. Σαμποτάζ ποῦ σημειώθηκε χιλιόμετρα καὶ χιλιόμετρα μακριὰ ἀπὸ τὸ χωριό. Ἐνῶ ἐγὼ μῆτε κὰν στραμπουλίζω τὸ χέρι τοῦ ἀθῶου Σνάιντερ.

Πῆρε ἀνάσα : — Γελοῖο αὐτὸ ποῦ κάνω τώρα δά. Σοῦ ἀνιστορῶ τυπικὸ παράδειγμα γερμανικῆς κατοχῆς σὲ ὅποια χώρα, ὅχι μονάχα στὴν Ἑλλάδα. Χαρακτηριστικὸ χρονικό. Τὸ βρίσκει κανεὶς καταχωρημένο σὲ ὅλα τὰ ἐπίσημα ἀρχεῖα καὶ σὲ ὅλες τίς ἀνεπίσημες προσωπικὲς ἀναμνήσεις. Ἐχει δώσει ὑλικὸ σὲ ἑκατοντάδες μονογραφίες, αὐτοβιογραφίες, μυθιστορήματα, δραματογραφήματα, κινηματογραφικὰ καὶ τηλεοπτικὰ σενάρια. Ἐχει καταντήσει πιά κοινοτοπία,

κλισέ.

Ἀκούμπησε τὴν ἔδρα του στὸ χεῖλι τοῦ τραπέζιου, ἐπλέξε τὰ μπράτσα του μπρὸς στὸ στῆθος του, ἀτένισε τὸ πλακόστρωτο. Ἀκούσαμε τὸ κλίκ καὶ τὸ μουγκρητὸ τοῦ πλυντήριου γιὰ τὴν ἀποχέτευση τῆς σαπουνάδας. Ἀκούσαμε τὴ νέα βροχὴ γιὰ τὸ ξέπλυμα τῶν ρούχων μου.

Ξεμαρμάρωσε, ἄρχισε νὰ ξεχωρίζει, νὰ διπλώνει καὶ νὰ στοιβάζει ρούχα κατὰ κατηγορίες. Συνέχισε : — Εἶδα τὸν χρόνιο φόβο ἢ τὸν στιγμιαίῳ πανικὸ στὰ μάτια τοῦ πατέρα μου, τῆς μητέρας μου, τῆς ἀδελφῆς μου, τῆς γιαγιάς μου. Καὶ παρακολούθησα τὴν πορεία τοῦ φόβου σὲ μένα τὸν ἴδιο. Εἶδα τὸ φόβο μου νὰ μὲ ξεγυμνώνει ἀπὸ κάθε αὐτοσεβασμὸ. Βασάνισαν ἓνα φίλο μου, τὸν φυλάκισαν, τὸν πῆγαν σὲ στρατόπεδο λίγο παραέξω ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, μὰ κατάφερε νὰ ἐπιζήσει.

Μὲ κοίταξε : — Ξέρεις τί μοῦ εἶπε μετὰ τὴν ἀπελευθέρωση; Εἶχε ξεχάσει, εἶπε, τὰ σωματικὰ βασανιστήρια. Μὰ ποτέ του, εἶπε, δὲ θὰ ξεχάσει τὸν ἐκφοβιστὴ. Δὲν εἶναι, εἶπε, τὸ βασανιστήριον ποὺ σὲ ταπεινώνει. Εἶναι ὁ φόβος σου πρὶν, ναι, πρὶν ἀπὸ τὸ βασανιστήριον, ποὺ σὲ ἐξευτελίζει.

Σήκωσε τὶς στοῖβες, ἔτοιμος νὰ φύγει : — Ἴων; Τί θὰ τοῦ πéis τοῦ Φόρστ;

— Χρειάζεται νὰ λεπτολογῶ; Θὰ τοῦ πῶ ὅτι δὲ θέλω νὰ κοιμᾶμαι στὸν ἴδιο χῶρο μὲ Γερμανούς.

Εὐστῆκα στὴ μασχάλη σὰν πίθηκος, ὥστε-ρα ἔβαλα τὴν παλάμη μου στὴν παρεγκεφαλίδα μου καὶ καμπούριασα, μὲ τὸ κεφάλι μου σκυφτό, διστάζοντας. Τέλος εἶπα : — Ὁ Φόρστ εἶναι γερμανικῆς καταγωγῆς.

Σταμάτησε, μὲ κοίταξε, πρόσθεσα : — Παρασημοφορημένος μὲ Ἀργυρὸ Ἀστέρα γιὰ τὸν ἥρωισμό του στὸ εὐρωπαϊκὸ μέτωπο.

Ἀπόθεσε τὶς στοῖβες ρούχων στὸ τραπέζι, ἔχωσε τὰ χέρια του στὶς τσέπες τοῦ πανταλονιῦ του, βημάτισε πέρα, γύρισε, μὲ κοίταξε : — Τζάκ, εἶναι λάθος, εἶναι ὀλίστημα, εἶναι faux pas. Τοῦ Συμβούλου Ξένων Φοιτητῶν, τοῦ πανεπιστημίου, κάποιου, δὲ μ' ἐνδιαφέρει ποιανοῦ.

— Ἴων, μιλάς σάμπως τὸ πὺ τέως ἐχθροὶ τυχαίνει καὶ κοιμοῦνται στὸν ἴδιο χῶρο νὰ ἦταν βαρύντατη ἀμέλεια, σχεδὸν προμε-

λέτη.

— Ὅχι. Μὰ ἄφησαν τὸ λάθος νὰ συμβεῖ. Ἐνῶμποροῦσαν νὰ τὸ προβλέψουν καὶ νὰ τὸ προλάβουν.

— Ἴων, ὑπόθεσε ὅτι ὁ Μπόμπ Σουίσσερ πᾶει καὶ λείει στὴ Στέγαση ὅτι δὲ θέλει νὰ κοιμᾶται στὸ ἴδιο παράπηγμα μὲ τὸν Χάρρυ ΜακΦάντεν γιὰτὶ ὁ ΜακΦάντεν εἶναι Μαύρος.

Εἶχαμε ἄλλη μιὰ σύγκρουση βλεμμάτων : — Ὑπόθεσε, Ἴων, ὑπόθεσε. Ἡ ὅτι ὁ Σουίσσερ παίρνει στὸ λογαριασμὸ καὶ τὸν Ἰνδὸ τοῦ παραπήγματος γιὰτὶ κι' αὐτὸς εἶναι σκουρόχρωμος. Ἡ φαντάσου τὸ ἀντίστροφο. Φαντάσου τὸν ΜακΦάντεν νὰ λείει στὴ Στέγαση ὅτι ἀρνιέται νὰ κοιμηθεῖ στὸ ἴδιο παράπηγμα μὲ τὸν Σουίσσερ, γιὰτὶ ὁ Σουίσσερ εἶναι Νότιος, γιὰτὶ ὁ Νότος ἀντιστάθηκε στὴ χειραφέτηση τῶν Μαύρων, γιὰτὶ αὐτό, γιὰτὶ ἐκεῖνο. Ἀναδρομὴ στὴν ἱστορία, ἔτσι; Ἀκριβῶς ὅπως τὸ δικό σου ζήτημα ἀρχῆς γιὰ ἱστορικοὺς λόγους, ἔτσι; Φαντάζεσαι, Ἴων, τὸν ΜακΦάντεν νὰ κάνει κάτι τέτοιο;

Μισογέλασε πικρά : — Αὐτὸ θὰ ἦταν θεία εἰρωνεία καὶ ἰδανικὴ δικαιοσύνη.

— Ἀλλὰ ἀδίκια γιὰ τὸν Σουίσσερ ποὺ εἶναι φυλετικὰ ἀπροκατάληπτος ἐκατὸ τὰ ἐκατό. Καὶ ἀδίκια γιὰ τὸ Σπένσερ ποὺ εἶναι καὶ ἦταν πάντα του χωρὶς φυλετικὲς διακρίσεις.

Ἀκούσαμε κάποιον νὰ κατεβαίνει σφυρίζοντας τὸ «Μιλάω τῆς σελήνης, μὰ κείνη δὲ μ' ἀκούει».

— Γειά σας, ἔκανε ὁ τραγουδοσφυριχτής.

Ἡ ἔξερὰ τῆ φάτσα του — ἐνοικος τοῦ Σάουθ Χίλ. Ἐστῆσε τὸ σάκο του μὲ τ' ἀπλυτὰ του μπροστὰ σ' ἓνα πλυντήριο. Ὁ Καταμάτης ξαναπῆρε τὰ χέρια του τὶς στοῖβες : — Τζάκ, πιστεύεις ὅτι ὅλο τοῦτο εἶναι παιδικὸ πείσμα μου, ξαφνικὰ νεῦρα;

— Ὅχι, δὲν τὸ πιστεύω. Χρειάστηκαν βδομάδες γιὰ νὰ φτάσεις στὴν ἀπόφασή σου.

— Ἀκριβῶς.

— Δὲ θὰμποροῦσες νὰ περιμένεις ἄλλη μιὰ βδομάδα; Κᾶνα δυὸ μέρες; Εἴκοσι τέσσερις ὥρες;

— Ὅχι. Ἄν τὸ ἀναβάλω, δὲ θὰ τὸ κάνω ποτέ.

Ἐφυγε ἀπότομα. Ὁ τραγουδοσφυριχτής ρώτησε : — Εἶναι Ὁλλανδός;

- "Οχι.
 — Κάτι σὰν ὀλλανδικὸ στὴν προφορὰ του.
 Γερμανός;
 Μ' ἔπιασαν τὰ γέλια.
 — Γιατί γελάς;
 — Εἶναι μεγάλη ἱστορία. Εἶναι "Ελλη-
 νας.
 — Δὲ μοιάζει γιὰ "Ελληνας. Δὲν εἶναι
 αὐτὸς ποὺ τὴν Κυριακὴ, χτές, συνόδευε ἐκεί-
 νη τὴν κομπή στὸ ἐστιατόριο;
 — Αὐτὸς εἶναι.

* * *

Στὸ ἀπογεματινὸ μάθημα — 'Επισκόπη-
 ση 'Επικοινωνιῶν — καθόμουν ἀπὸ τὴν
 Πέγκυ Κάρντισον καὶ γητεύτηκα ξανά
 ἀπὸ τὶς τέλεια σφαιρικές λαγόνες της. Γέμι-
 ζαν ὅσο ἔπρεπε τὸ κάθισμά της, ἀλλὰ μὲ κάτι
 σὰν ἀτμοσφαιρική ἀδιαφορία καὶ διαπλανη-
 τικὴ ἀποξένωση, σάμπως νὰ μοῦ ἔλεγαν, Μι-
 κρούλη, κοίταξέ μας μὲ τὸ τηλεσκόπιό σου,
 μὰ μὴ μᾶς ταραξεῖς τὴ διαστημικὴ μας ἡσυ-
 χία. Καί, φυσικά, ξανάπιασα μέσα μου τὸ
 παλιὸ ἀρσενικὸ τροπάρι — πῶς δηλαδὴ ὅλοι
 αὐτοὶ οἱ θηλυκοὶ ἥλιοι ἀκτινοβολοῦν μονάχα,
 μονάχα ἐρεθίζουν ἐρωτικὰ τὸν παρατηρητή
 τους, πολὺ σπάνια τὸν ἑαυτὸ τους. Καὶ ζυ-
 γώνεις κάποιον ἀπὸ τοὺς ἡλίους αὐτοὺς καὶ
 προχωρεῖς μέσα καὶ βρίσκεις τὸν πυρῆνα
 τους ψυχρό, σεληνιακόν. Τόση φλογερὴ ἀκτι-
 νοβολία καὶ τόση φαγούρα σου νὰ καεῖς μέσα
 τους, καὶ νὰ πέφτεις πάνω σὲ ἕναν κρύο μῆ-
 μοῦ-ἄπτου πυρῆνα, ἢ πές τον θηλυκὴ ἀνα-
 φροδισία μασκαρεμένη ὡς αἰδημοσύνη καὶ
 κοσμιότητα.

Μὰ συνῆλθα νωρίς. Εἶνὰ σταφύλια, σύν-
 τροφε. Παραδέξου το. Δὲν τῆς ἀρέσεις τῆς
 Πέγκυ παρὰ μονάχα γιὰ φοιτητικὴ φιλία.
 Καὶ γύρισα τὴν προσοχή μου στὴν παράδο-
 ση. Ἦταν μάθημα φορτωμένο μὲ στατιστι-
 κά δεδομένα καὶ διαγράμματα. Ἡ ραδιο-
 φωνικὴ καὶ τηλεοπτικὴ δράση ὁλόκληρῃς τῆς
 χώρας. Ἐμπορικές, ἐκπαιδευτικές, κρατι-
 κές ἐκπομπές. Τὰ δίκτυα, οἱ συμβλημένοι
 μὲ τὰ δίκτυα σταθμοί, οἱ ἀνεξάρτητοι στα-
 θμοί. Οἱ ἑνοπλές δυνάμεις. Ἀκόμα καὶ κάμ-
 ποσα στοιχεῖα γιὰ τὶς ἀρμοδιότητες τῆς Ὀ-
 μοσπονδιακῆς Ἐπιτροπῆς Ἐπικοινωνιῶν.

Παραφουσκωμένη διδασκαλία. Τὸ ἴδιο

καὶ ἡ τάξη — μεγάλη, ἀνάκατη, μὲ πτυχια-
 κοὺς καὶ ὑποπτυχιακοὺς, καὶ μερικοὺς τῆς
 Σχολῆς Δημοσιογραφίας, βάλε καὶ δυὸ τρεῖς
 τοῦ Τμήματος Λόγου ἢ ἐκπαιδευτικοὺς ἢ
 κοινωνιολόγους.

"Επληξά. "Ερίξα ματιὰ πίσω μου, ἐκεῖ
 ποὺ καθόταν ἡ Σούζαν "Αἰζλετ καὶ τὴν τσά-
 κωσα σὲ στιγμὴ κρυφοῦ χασμουρητοῦ. Περι-
 μενα ὥσπου ὁ καθηγητὴς στράφηκε πρὸς τὸ
 μαυροπίνακα καὶ τὰ διαγράμματα καὶ γλί-
 στρησα στὴν πίσω σειρὰ καὶ στὸ ἄδειο κά-
 θισμα δίπλα στὴ Σούζαν. Στὸ σημειωματά-
 ριό μου ἔγραφα: «Ἡ δυστυχία θέλει συν-
 τροφία — ἦρθα γιὰ συντροφία — φταίει ἡ
 σχολὴ ποὺ μὲ ὑποχρέωσε νὰ ἐγγραφῶ καὶ
 στὴν τάξη αὕτη». Τῆς τὸ ἔδειξα. "Εγραψε :
 «Καλωσόρισες στὴ λέσχη τῶν ὁμοιοπαθῶν
 — εἶμαι ὁμοιοπαθὴς σου — καλὸδεχτὴ ἢ
 συντροφιά σου».

Ξανασυναντηθήκαμε καὶ στὴν τελευταία
 ἀπογεματινὴ παράδοση καὶ μετὰ βγήκαμε
 μαζί ἀπὸ τὴν πίσω ἐξοδο τοῦ χτιρίου καὶ ἀ-
 ποχαιρετιστήκαμε καὶ κίνη πῆρε τὸ μονο-
 πάτι τοῦ ὄχτου καὶ εἶδα ξανά ἐκεῖνο τὸ σκύ-
 ψιμό της, ὄχι, ἐκεῖνο τὸ κάτι σὰν ἀπογοή-
 τευση ἢ παραίτηση στοὺς ὤμους της.

Πῆγα νὰ πάρω τὸ δρόμο τοῦ Σάουθ Χιλ
 καὶ ἡ ματιὰ μου τσάκωσε τὸ ἀμάξι τοῦ Σου-
 ἴσσερ νὰ βγαίνει ἀπὸ τὸ χῶρο παρκαρίσμα-
 τος. Μὲ εἶδε κι' αὐτός, σταμάτησε τ' ἀμάξι,
 φώναξε : — Τζάκ; Νὰ σὲ κουβαλήσω σπῆτι,
 «διὰ τῆς κυκλικῆς ὁδοῦ»; Θέλω νὰ πάρω
 ἕνα βιβλίο ἀπὸ τὴ βιβλιοθήκη πρώτα.

— "Οχι, φώναξα. Ναι, φώναξα. Περίμε-
 νε, φώναξα. Σούζαν, φώναξα.

Στράφηκε, μὲ ζύγωσε, τῆς πρότεινα αὐτο-
 κινήτάδα. Μέσα στὸ ἀμάξι ἔκανα τὶς συστά-
 σεις : — Καὶ δὲ μοῦ λές, Μπόμπ, τί γυρεύεις
 στὰ χωράφια μας;

— Διαταγὴ τῆς τάξης μηχανολογίας. Νὰ
 κάνω, λέει, ἕνα ὑπόμνημα γιὰ τὴν περιστρο-
 φικὴ σκηνὴ τοῦ θεάτρου.

Ἀποθέσαμε τὴ Σούζαν στὸ πεζοδρόμιο
 τοῦ δρόμου μὲ τὶς φτελιές, μπροστὰ ἀπὸ τὸ
 χειμωνικὸ παρτέρι τοῦ ξύλινου σπιτιοῦ της.
 Εὐχαρίστησε. Ὁ Σουἴσσερ ἀποκρίθηκε :
 — Παρακαλῶ, Κυρία μου, στὴ διάθεσή σας
 πάντα.

Κυρία μου. Μάνταμ. Μὲ τὴ γλώσσα μου
 κολλημένη στὸν οὐρανίσκο σουσουροσφύριξα

κρυφὰ τὸ τραγούδι τοῦ Νότου, τὸ «Ντίζι-
λαντ». Τρόποι τοῦ Νότου. Εὐγενικοὶ Νότιοι
σάν καὶ τὸν Μπόμπ Σουίσερ ἔξω ἀπὸ τὰ
πολιτικά τοῦ Νότου. Συνοδοὶ καὶ ἱππότες
ἀπὸ καρδιάς. Καὶ δὲν κινοῦν τὸ ἀμάξι προτοῦ
ἢ Κυρία, ἢ Σούζαν, νὰ ἔχει μπεῖ γιὰ καλὰ
στὸ σπίτι, σῶα καὶ ἀσφαλῆς, καὶ νὰ ἔχει
κλείσει τὴν πόρτα.

Ταξιδεύοντας πρὸς τὴ βιβλιοθήκη ξαναεῖ-
δα τίς ἄσπρες σάν τὴν ἀσπρολούλουδη μα-
γνόλια γαστροκνημίες τῆς Κυρίας, τῆς Σού-
ζαν "Αἰζλετ μὲ τ' ὄνομα, καθὼς ἀνέβαινε
τὰ σκαλιὰ τοῦ ξύλινου σπιτιοῦ, ὄχι, τοῦ
ἀρχοντικοῦ τῆς φυτείας. Εἰκόνα, σκηνή πα-
λιοῦ ρομαντικοῦ μυθιστορήματος τοῦ Νότου.
Τὰ περασμένα, τὰ παλιὰ ποὺ εἶναι πάντα
εὐλογημένα καὶ καλὰ καὶ δοξασμένα ἀκρι-
βῶς γιατί εἶναι περασμένα, μὲ ντύμα ἀπὸ
παλιὸ χρυσάφι — τὴν πατίνα τοῦ χρόνου.

Σὲ τριάντα χρόνια ἀπὸ σήμερα θὰ μιλοῦσα
στὰ ἐγγόνια μου γιὰ τὸ Καλὸ τὸ Σήμερα, γιὰ
τὴν Καλὴ μου τὴν Πράξη, δηλαδὴ γιὰ τὴν
αὐτοκινήτάδα ποὺ τῆς πρόσφερα μὲ τὸ ἀμά-
ξι καὶ τὸν κόπο ἄλλουνοῦ. Καὶ γιὰ τὴν
Καλὴ Γαστροκνημία της. Καὶ γιὰ τὴν ἴδια
της, τὴν Καλή. Καὶ γιὰ ὅλους ἐμᾶς, τοὺς
Καλοὺς.

Παιδιά μου, στοὺς παλιούς καλοὺς και-
ρούς, ὅπου τὰ στεριανὰ καὶ θαλασσινὰ καὶ
οὐράνια ὀχήματα δούλευαν μὲ τὴν ξεπερα-
σμένη στὰ χρόνια σας ἀτομικὴ ἐνέργεια, ὁ
ἔρωτας ἦταν τίμια ἔρωτας, ὄχι κόσμιες τάχα
γυναικεῖες γύμνιες τριῶν τετάρτων στίς ρε-
κλάμες γιὰ λάστιχα αὐτοκινήτων ἢ γιὰ τη-
λεοπτικούς δέκτες ἢ γιὰ ὀτιδήποτε ἄσχετο
μὲ τὴ γύμνια τῆς γυναίκας. Καὶ ἡ γυναίκα
εἶχε ἀκριβῶς τὰ ἴδια δικαιώματα μὲ τὸν
ἄντρα, ἰδιαίτερα στίς χώρες τοῦ φερετζέ καὶ
στίς ὑπὸ ἀνάπτυξη χώρες τῆς κλειτοριδοεκ-
τομῆς γιὰ νὰ γλιτώνει ἢ γυναίκα ἀπὸ τὸ
μαρτύριο τοῦ πόθου, καταπῶς τὸ ἤθελε ἢ
καλοσύνη τοῦ ἄντρα της, καταλάβατε;

"Ὅσο γιὰ τὴ θρησκεία, αὐτὴ ἀνεχόταν
τοὺς ἄθρησκους καὶ τοὺς ἄθεους, καὶ καί-
νοι ἀνέχονταν τοὺς θρήσκους. Καὶ τὰ γερ-
μανικὰ στρατόπεδα συγκεντρώσεως καὶ τὰ
σοβιετικὰ στρατόπεδα καταναγκαστικῆς ἐρ-
γασίας ἦταν, βέβαια, πολὺ κακὰ πράγματα,
μὰ ἐπιτιμούσαμε τοὺς ἐνόχους, τοὺς δίναμε
ἓνα σκαμπελάκι στὸ πισινάκι τους. Ὅπως

δήποτε.

"Ε, ἐδῶ καὶ κεῖ, δυτικο-ανατολικο-νοτιο-
βορινά, ὑπῆρχαν κάτι ὅμιλοι ποὺ ἔγραφαν
ὀνόματα πολιτῶν στὸ μαυροπίνακα, κάτι
δικτάτορες τῆς Ἰβηρίας καὶ τῆς Λατινοαμε-
ρικής, κάτι Γάλλοι ξενόφοβοι σωβινιστές,
κάτι δολοπλόκοι Σοβιετοπατέρες, κάτι ἐαυ-
τούληδες, Ἀμερικανοὶ καὶ ὄχι, μὲ τὸ ροῦχο
τοῦ ριζοσπάστη ἢ τοῦ συντηρητικοῦ. Ἀλλὰ
μὲ ὅλους αὐτοὺς δὲν εἶχαμε καμιά ἀπολύ-
τως σχέση, παρὰ μονάχα ἐμπορικὲς δοσολη-
ψίες γιὰ τὸ καλὸ τῆς πατρίδας. Τίποτα ἄλλο.

Οἱ παλιοὶ καλοὶ καιροί, παιδιά μου.

* * *

Σκέφτηκα τὸν Καταμάτη νὰ ἔχει ἤδη πάει
στὸ γραφεῖο τοῦ Φόρστ καὶ νὰ τραινάρει ἢ
ἐπίσκεψη γιὰτὶ ὁ Φόρστ — ἄσχετα μὲ τὰ
προσωπικά του αἰσθήματα — εὐγενικά θὰ
τόνιζε ὅτι «ἀκριβῶς αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς
τοῦ Προγράμματος Ἀνταλλαγῶν, κ. Κατα-
μάτη, νὰ ξεπεραστοῦν δηλαδὴ οἱ ἐθνικὲς μνη-
σικακίες». Καὶ ὁ ἀπόλυτος Καταμάτης νὰ
διχοτομεῖ καὶ νὰ τριχοτομεῖ τὴν τρίχα καὶ
νὰ μιλάει γιὰ εἰδικὲς λύσεις σὲ εἰδικὲς περι-
πτώσεις σάν καὶ τὴ δική του.

Κόντευε ἑφτά τὸ βράδι καὶ ὅλοι τοῦ πα-
ραπήγματος εἶχαν γυρίσει ἀπὸ τὸ δεῖπνο —
ὅλοι ἐκτὸς ἀπὸ τὸν Καταμάτη. Ξαπλώθηκα
καὶ μισόκλεισα τὰ μάτια μου γιὰ νὰ σκοτώ-
σω καμιά εἰκοσαριά λεπτά προτοῦ φύγω γιὰ
τὴν πρόβα τοῦ πρώτου τηλεοπτικοῦ ἀνεβί-
σματος κλειστοῦ κυκλώματος μὲ σκηνοθεσία
μαθητῆ τοῦ Τζεράνο καὶ δική μου ἐπίβλεψη.
Τὰ σποραδικὰ σουσουροσυρίματα ποδιῶν
γύρω στὰ γραφειάκια, τὸ γύρισμα μιᾶς σε-
λίδας βιβλίου, κάποια ἐκπνοὴ σάν ἄφωνος
στεναγμός, ἦταν ὅλα ὑπαινιγμοὶ νὰ παρα-
δοθῶ γιὰ καλὰ στὸν ὕπνο. Καὶ ἐπηρεάστηκα
καὶ παρακάλεσα νὰ μποροῦσε ν' ἀναβληθεῖ
ἢ πρόβα. Καὶ τὰ βλέφαρά μου βάρυναν, μὰ
ξαφνικά κατὶ ἀναδέυτηκε στὸ μαργωμένο
μυαλό μου καὶ ἤμουνα τώρα ὀλότελα ξύπνιος.
Κάτι σάν ἐγκεφαλικὴ ἐκρηξή.

Ἀναπήδησα, ἀνακάθησα, σηκώθηκα κι'
ἔτρεξα στὸ τηλέφωνο τοῦ τοίχου καὶ ξεφύλ-
λισα τὸν φοιτητικὸ τηλεφωνικὸ κατάλογο
καὶ πῆρα τὸν ἀριθμὸ τῆς Σούζαν, 773. Γιὰ
νὰ μὴν ἐνοχλήσω τοὺς ἄλλους, τύλιξα τὸ

μικρόφωνο μὲ τὴ χούφτα μου καὶ μίλησα
πολὺ χαμηλά, σχεδὸν συνωμοτικά : — Ἐδῶ
Τζὼν Ντάβενπορτ ὁ Μέγας πάλι.

Τὸ λαρύγγι μου ἦταν στεγνόν. Μήπως εἶχα
ἀργήσῃ πολὺ νὰ ἐκδηλωθῶ; Μήπως εἶχα
χάσῃ τὸ τραῖνο;

Ἡ παύση στὴν ἄλλη ἄκρη τοῦ σύρματος
κράτησε κάμποσο : Καὶ μετὰ : — Καλησπέ-
ρα σας, κ. Πάλι.

Γέλασα πινηχτά : — Γειά σας, δ. Πάλι.

Καὶ σέρβιρα τὴν πρότασή μου μὲ μιὰν
ἀναπνοή. Ἦταν λεύτερη τοῦ λόγου της ἀ-
πόψε; Καὶ εἶχε διάθεση γιὰ νυχτερινή κου-
βεντούλα καὶ κἀνα ποτηρί μπίρα στὸ «Ὑπο-
βρύχιον»;

Ἄλλη μιὰ μακρόσυρτη παύση στὴν ἄκρη
τοῦ σύρματος. Καὶ μετὰ : — Νομίζω πὼς
ἡ ιδέα εἶναι πολὺ καλή.

Τὸ εἶπε σὰν νὰ συμφωνοῦσε γιὰ μιὰν ἀκό-
μα ἀκαδημαϊκὴ συνάντηση. Μὰ ἀμέσως ἡ
φωνή της βάρυνε ὅπως ὅταν εἶχε διαβάσει
στὸ μικρόφωνο γιὰ τὸ ρόλο : — Πῶς τὸ ἤξε-
ρες ὅτι βρισκόμουν σπίτι;

— Τί; Μὰ σὲ πῆγα ἐκεῖ πρὶν ἀπὸ δυό-
μιση ὥρες. Ξέχασες;

— Ἐ σὺ ξέχασες. Πέντε μὲ ἑπτὰ δου-
λεύω στὸ «Τζέφερσον».

Χτύπησα τὸ μέτωπό μου μὲ τ' ἀκροδά-
χτυλά μου σάμπως ἐκείνη νὰμποροῦσε νὰ
(Τὸ τέλος στὸ ἐρχόμενο τεῦχος).

μὲ δεῖ : — Σὲ πῆγα σπίτι σου χωρὶς κὰν νὰ
σὲ ρωτήσω ἂν ἤθελες νὰ πᾶς ἐκεῖ.

Γέλασε : — Καὶ εἶχες δίκιο.

— Δίκιο;

— Τὸ «Τζέφερσον» εἶναι κλειστὸ σή-
μερα. Πένθος. Κάποιος συγγενής.

— Ὡ. Θὰ σὲ δῶ στὸ στούντιο σὲ μισὴ
ὥρα, Σούζαν.

Ξανάλεγα καὶ ξανάλεγα μέσα μου πὼς
ἂν εἶχα θυμηθεῖ τὴ δίωρη δουλειά της στὸ
«Τζέφερσον», δὲν θὰ τηλεφωνοῦσα, βέ-
βαια. Μὰ τὸ τυχερό μου — τὸ ποῦ βρισκό-
ταν στὸ δωμάτιό της — τὸ χρωστοῦσα σ' ἓνα
θάνατο. Κανονικά, σύμφωνα μὲ τοὺς ἰσό-
βιους θεωρητικὸς καυγάδες μου μὲ τὴ Θεία
Πρόνοια, θὰ ἔπρεπε ν' ἀπορίξω ἓνα τυχερό
μου ποῦ τὸ χρωστοῦσα σ' ἓνα θάνατο. Γιατί
τὰ ἔχεις φτιάξει τὰ πράγματα τόσο ἀντιφα-
τικά, Κύριε, γιατί;

Ἀποφάσισα νὰ ντυθῶ κόσμια — γι' αὐ-
τήν, γιὰ τὴ Σούζαν Ἄιζλετ μὲ τὶς περιοδι-
κὲς βαθυφωνίες της, μὲ τὰ ντρέτα ναι-ναι
της καὶ τὰ ντρέτα ὀχι-ὀχι της. Νὰ μὴν πᾶω
φορώντας τὸ στρατιωτικὸ τριπλοχιτώνιο.
Μὰ νὰ μὴν τουρτουρίσω μὲ τὴ φτενογκα-
μπαρντίνα μου.

Φόρεσα τὸ ἀμνίκωτο πουλόβερ μου ἀνά-
μεσα μανικωτῆς φανέλας καὶ πουκάμισου.
Φόρεσα γραβάτα. Φόρεσα τὸ γιορτινὸ σα-
κάκι μου. Ξεσκόνισα τὴν γκαμπαρντίνα μου.

KIMON ΛΩΛΟΣ

ΣΤΟ ΠΑΙΔΙ ΜΟΥ

Σὰν ἔρθῃ ἡ ὥρα νὰ μὴ βρίσκομαι κοντά σου,
κοντὰ στοὺς φίλους καὶ γνωστούς,
θὰ τριγυρνῶ στοὺς θάμνους, τὰ χαμόκλαδα,
κοντὰ στὸ φλοῖσβο τοῦ νεροῦ
καὶ θ' ἀγναντεύω ἀπ' τὴ φυλλωσιά τοῦ δέντρου
τὶς λύπες σας καὶ τὶς χαρές.
Μακριὰ δὲ θᾶμαι, θᾶμαι ἐδῶ κοντά σας
μιὰ πεταλούδα γύρω ποὺ πετᾷ.

ΕΛ. ΚΥΡΙΑΚΙΔΟΥ-ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

ΓΥΡΩ ΑΠΟ ΤΟΥΣ ΟΡΟΥΣ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΕΛΑΦΡΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ, ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ

Ὁ ὅρος λογοτεχνία πρὶν ἀκόμα λάβει τὴ σημερινή του σημασία εἶχε ἀποτελέσει ἀντικείμενο ἐπιστημονικῶν συζητήσεων τόσο γιὰ τὸ χρόνο πού αὐτὸς χρησιμοποιήθηκε γιὰ πρώτη φορά ὅσο καὶ γιὰ τὸ περιεχόμενό του. Ὁ Ἰωάννης Συκουτρῆς λογουχάρη τὸν ἀπέδωσε στὸν Ἰωάννη Πανταζίδη¹ κι ἄλλοι ἄλλοι.

Τὸ πρόβλημα βέβαια θὰ λυνόταν ἂν εἶχε καταγραφεῖ ἀπὸ τὸν Κουμανούδη στὰ ἀντιπροσωπευτικὰ στὸ εἶδος τοὺς ἔργα : Συναγωγὴ λέξεων ἀθησαυρίστων ἐν τοῖς ἐλληνικοῖς λεξικοῖς, καὶ Συναγωγὴ νέων λέξεων ὑπὸ τῶν λογίων πλασθεῖσων ἀπὸ τῆς Ἀλώσεως μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων². Ὁ Κουμανούδης ὅμως δὲν τὸν κατέγραψε· καὶ τὸ ἐρώτημα πού προκύπτει εἶναι : τὸν παρέλειψε γιατί δὲν ἐρευνῆσε ὅσο ἔπρεπε τὰ κείμενα ὅπου αὐτὸς ἀπαντᾷ, καὶ μάλιστα τὸ βασικὸ ἄρθρο τοῦ Πανταζίδη, πού φαίνεται νὰ εἶχε ὑπόψη του ὁ Συκουτρῆς, ἢ μήπως γιατί δὲν τὸν θεωροῦσε νεόπλαστο; Προσεκτικὴ ἐξέταση τῶν λεξικῶν του ἀποκλείει τὴ δεύτερη ἐκδοχή, γιατί καὶ τὸ ἐνδιαφέρον ἄρθρο τοῦ Πανταζίδη μνημονεύει, ἀλλὰ καὶ ποιῆς λέξεις, ὡς νεόπλαστες, θησαύρισε ἀπ' αὐτό³. Θὰ πρέπει ἐπομένως νὰ δεχτοῦμε ὅτι τὸν ὅρο λογοτεχνία δὲν τὸν θεωροῦσε νεοφανή, γι' αὐτὸ καὶ τὸν ἄφησε ἀκάλυπτο.

Διάφορες ἄλλες λεξικογραφικὲς πηγὲς ὥς-τόσο ἀποδίδουν τὴν πρώτη χρήση του στὸ Νικητὰ Εὐγενιανό, συγγράφεα ἑμμετρῶν μυθιστοριῶν τῆς ἐποχῆς τῶν Κομνηνῶν. Τὸ σχετικὸ χωρίο τοῦ Εὐγενιανοῦ ἔχει ὡς ἐξῆς : «Εὐνόιας ἄρα τῆς σῆς τὸ πρᾶγμα, οὐ τῆς

ἐμῆς λογοτεχνίας λογίζομαι⁴. Στὸν Εὐγενιανὸ βέβαια ἔχει περισσότερο τὴ σημασία τῆς ρητορικῆς χρήσης τοῦ λόγου, γι' αὐτὸ καὶ ὡς φιλολογικὸς ὅρος ξεχάστηκε. Ὅπως μὲ βεβαίωσε ὁ συντάκτης τοῦ Λεξικοῦ τῆς Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς Δημόδοις Γραμματείας Ὁμότιμος καθηγητῆς κ. Ἐμ. Κριαρᾶς οὔτε καὶ στὰ δημῶδη κείμενα τῆς περιόδου 1100 - 1669, πού πρόκειται νὰ καλύψει τὸ λεξικό του, ἀπαντᾷ⁵.

Ἔτσι ὁλόκληρη τὴν πρώτη πενηνταετία τοῦ περασμένου αἰῶνα ὁ ἐπίμαχος ὅρος, ἂν ξέρω καλά, δὲ θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήθηκε· τὰ δημιουργήματα τοῦ ἔντεχνου λόγου ἐντάσσονταν κάτω ἀπὸ τὸ γενικὸ ὅρο φιλολογία καὶ μάλιστα, γιὰ νὰ ἀποφεύγεται ἡ σύγχυση μὲ τὴν ὁμόλογη ἐπιστήμη, συνοδεύονταν μὲ τὴν περιφρονητικὴ φράση ἐλαφρά (φιλολογία)⁶.

Ἡ ἴδια ὁρολογία ἀπαντᾷ ἐπίσης καὶ σ' αὐτὰ ἀκόμα τὰ λογοτεχνικὰ περιοδικὰ, στὴν Ἑστία, στὴν Ἐβδόμη ἀδὰ καὶ στὴν Τέχνη. Σὲ σημείωμα λογουχάρη τῆς Ἑστίας διαβάζουμε τὰ ἀκόλουθα : «Ἡ φιλολογικὴ κίνησις ἐπὶ ταῖς ἐορταῖς ὑπῆρξε φέτος ἀρκετὰ γόνιμος. Εἰς τὰς διαφοροὺς καθημερινὰς ἐφημερίδας τῶν Ἀθηνῶν ἐδημοσίευσαν πρωτότυπα Χριστουγεννιάτικα καὶ πρωτοχρονιάτικα διηγήματα, οἱ κ. κ. Μωραϊτίδης, Παπαδιαμάντης, Βελλιανίτης, Κρυστάλλης, Χατζόπουλος καὶ Χριστοβασίλης⁷. «Φιλολογία» καὶ κάποτε «πλαστουργός»⁸ ἢ «δημιουργικὴ»⁹ ἀποκαλεῖται ἐπίσης ἡ ἀφηγηματικὴ πεζογραφία καὶ ἀπὸ ἀνθρώπους τῶν ὁποίων τὰ ὀνόματα συνδέονται ἄμεσα μ' αὐτή, ὡς θεωρητικῶν

ή δημιουργών· τέτοιοι ήταν ό Ν. Γ. Πολίτης, ό Κωστής Παλαμάς, ό Γρ. Ξενόπουλος και άλλοι. Ό Ξενόπουλος μάλιστα σέ άρθρο του στην Τέχνη, παρόλο πού μιλάει για τά λογοτεχνικά ψευδώνυμα τών διαφόρων δημιουργών, έπιμένει νά τά αποκαλεί φιλολογικά¹⁰.

Είναι φανερό ότι ή σύγχυση ήταν τόσο, ώστε ό άνυποψίαστος άναγνώστης ήταν δύσκολο νά διακρίνει πότε ό θρος φιλολογία σήμαινε τή συναφή έπιστήμη και πότε τόν έντεχνο λόγο. Χαρακτηριστική είναι έπίσης ή μαρτυρία πού δίνεται και σ' ένα πολύ διαφωτιστικό κείμενο τού Γρ. Ξενόπουλου γραμμένο άρκετά χρόνια άργότερα από τήν περίοδο (δευτερο μισό τού περασμένου αιώνα) πού μās άπασχολεί έδώ, όποτε τά πράγματα είχαν ξεκαθαρίσει κάπως : «Τί διαφορά υπάρχει μεταξύ Φιλολογίας και Λογοτεχνίας, Φιλολόγου και Λογοτέχνη; Ή διαφορά είναι τόσο μεγάλη, όσο κι' ή σύγχυση πού γίνεται ακόμα μ' αυτούς τους θρους. Γιατί, ως πρό όλίγου ακόμα, δέν είχαμε παρά μόνο ένα : Φιλόλογος λεγόταν κι' εκείνος πού έκανε σχόλια σέ μιá τραγωδία τού Εύριπίδη· φιλόλογος κι' εκείνος πού έγραφε μιá καινούργια τραγωδία! Φιλολογία λεγόταν κι' ή Έπιστήμη τού Κόντου, τού Μυστριώτη, τού Γρηγορίου Βερναρδάκη, τών 'καθηγητών'. Φιλολογία κι' ή Τέχνη τού Δημητρίου Βερναρδάκη, τού Κορομηλά, τού Παλαμά, τών 'ποιητών'!

» "Εβλεπαν τότε», συνεχίζει ό Ξενόπουλος, «πώς ήταν ανάγκη νά γίνη μιá διάκριση. Κι' όνόμασαν τή δεύτερη, δηλαδή τήν Τέχνη, 'έλαφρά Φιλολογία'. Φαντασθήτε όμως πόσο λίγο ταίριαζε αυτό τó επίθετο σέ μιá τόσο ύψηλή, σοβαρή και βαρεία πνευματική εργασία! "Ελαφρά φιλολογία" τά ποιήματα τού Σολωμού και τού Κάλβου· όχι δά! Οί ποιητές διαμαρτυρήθηκαν πρώτοι· αλλά κι' όλοι όσοι καταλάβαιναν τί θά πη και τί ρόλο παίζει στόν κόσμο ή Ποίηση κι' ή ποιητική Δημιουργία. Κι' επρότειναν τόν θρο 'δημιουργική Φιλολογία'. Άλλά λίγο βάσταξε κι' αυτός. Δέν ήταν εύχρηστος. Πώς θά λέγαμε τους τεχνίτες τού λόγου; δημιουργικούς φιλόλογους; Πώς θά χαρακτηρίζαμε ένα έργο τέχνης τους; 'δημιουργικώς

φιλολογικό'; Δέν πήγαινε. Κι' επιτέλους βρέθηκε ό κατάλληλος θρος. Τή δημιουργική μά' όχι, για τó Θεό, έλαφρά φιλολογία, τήν είπαν Λογοτεχνία. Και τόν ποιητή, τó δημιουργικό συγγραφέα, τόν είπαν Λογοτέχνη. Κι' αυτό πιά επικράτησε»¹¹.

Δέν ξέρω σέ ποιά περίοδο τοποθετεί τις άνάλογες συζητήσεις ό Ξενόπουλος και ως πού ανατρέχουν οι παρελθοντικοί ρηματικοί τύποι «έβλεπαν», «όνόμασαν», «διαμαρτυρήθηκε» και πότε τελικά «βρέθηκε ό κατάλληλος θρος». Άπ' όσα μπόρεσα νά εξακριβώσω τó θέμα ανακινήθηκε για πρώτη φορά γύρω στη δεκαετία τού 1860 από τόν κλασσικό φιλόλογο Άρ. Κυπριανό (1830-1869). Ό Κυπριανός, μεταφράζοντας τó έργο τού Γερμανού φιλόλογου Ο. Müller, Griechischen Literaturgeschichte προβληματίστηκε ως πρός τόν τίτλο πού έπρεπε νά δώσει στό μεταφρασμένο έργο¹². Άν δηλαδή έπρεπε νά τόν αποδώσει ως 'Ιστορία τής Έλληνικής Φιλολογίας ή ως 'Ιστορία τής Έλληνικής Λογοτεχνίας. Και παρόλο πού ό Κυπριανός έκλινε πρός τή δεύτερη γραφή, όμως προτίμησε τόν καθιερωμένο πιά θρο φιλολογία (άντι λογοτεχνία), αίτιολογώντας τήν έκλογή του ως εξής : «Ταύτα διανοηθείς έτρόπην έπί ζήτησιν άλλων όνομάτων, άτινα έπρεπεν αναγκαίως νά περιέχουσιν έν έαυτοίς τήν λέξιν λόγος. Ταιαύτα δέ εύρισκον τρία Λογοποιία, Λογογραφία, Λογοτεχνία. Άλλά και τούτων πάλιν τά μέν δύο πρώτα έφερον εις σύγχυσιν πρός τε τους Λογογράφους και Αίσωπον τόν Λογοποιόν· τó δέ τρίτον, ή Λογοτεχνία, είναι μέν άθών και εύχρηστον, και αυτό και τά παράγωγα, έφοβήθην όμως μη τó καινοπρεπές τής όψεως αυτού ταραξή και πίεση τους άναγνώστας, ως καινόν υπόδημα, έγώ δέ κατ' ούδένα λόγον ήθελον νά φανώ καινοτόμος και νεώτεροποιός. Παρέλαβον λοιπόν τόν θρον Φιλολογία, άν και κατά τήν πρώτην όψιν φαίνεται ότι έχει και αυτός δύο άμαρτίας, πρώτην μόν, ότι καίτοι καλείται ή μάθησις Φιλολογία, δέν δύναμαι νά είπω τόν "Όμηρον ή τόν Σοφοκλή φιλόλογον, ως λέγω φιλόσοφον τόν

Σωκράτη, ιστορικών τόν Ξενοφώντα, Ιατρών τόν 'Ιπποκράτην' δευτέραν δέ και σπουδαιότεραν, ότι φιλολογία καλεΐται και ή ύλη επιστήμη, ής μέρος είναι τό μάθημα τοῦτο, ώστε συμβαίνει σύγχυσις τοῦ όλου πρὸς τό μέρος. 'Αλλά τήν μὲν πρώτην άμαρτίαν έχει ό όρος κοινήν πρὸς πάντας τοὺς άλλους, πλην μόνον πρὸς τό όνομα λογοτεχνία, διότι οὔτε λόγιον ή λογικόν, οὔτε γραμματικόν, ήκιστα δέ πάντων γραμματόλογον δύναμαι νά καλέσω τόν "Όμηρον. Τήν δέ δευτέραν άμαρτίαν έχει κοινήν πρὸς πολλάς άλλας επιστήμας και μαθήσεις, έν αἷς τό αὐτό όνομα έκλαμβάνεται υπό σημασίαν στενοτέραν τε και ευρύτεραν»¹³.

Τοὺς διαταγμούς τοῦ Κυπριανοῦ δέ συμμερίσθηκε ένας άλλος κλασσικός φιλόλογος, ό Ι. Πανταζίδης (1827-1900), ό όποιος τό 1886, είκοσι χρόνια δηλαδή ύστερα από τόν Κυπριανό, δημοσίευσε ένα άρκετά έκτεταμένο και αναλυτικό άρθρο στήν 'Εστία με τόν τίτλο «Φιλολογία, Γραμματολογία, Λογοτεχνία»¹⁴ όπου έπιχειρεΐ τό διαχωρισμό τών έννοιών. Στό άρθρο του ό Πανταζίδης παρέχει τήν πληροφορία πώς αὐτός είχε συστήσει στόν Κυπριανό αντί τοῦ όρου φιλολογία νά χρησιμοποιήσῃ τόν όρο λογοτεχνία, αλλά εκείνος τόν άπέφυγε, γιατί φοβήθηκε μήπως (προσκορήσει εἰς τήν παντοδύναμον συνήθειαν)¹⁵. Αὐτό τό κενό ανέλαβε νά τό καλύψει ό ίδιος. 'Αφοῦ διασαφήνισε και προσδιόρισε τό περιεχόμενο τών όρων «Φιλολογία» και «Γραμματολογία» και τοὺς συσχέτισε με τοὺς αντίστοιχους ξένους *Littérature - Litteratur* και *Histoire de Littérature - Geschicht-litteratur*, διατύπωσε τήν άποψη ότι αὐτός όρος φιλολογία εἰς έκφρασιν τῆς *Littérature* είναι άτοπος, αφοῦ δέν ταυτίζονται στή συνέχεια ό Πανταζίδης κάνει τίς δικές του προτάσεις, πού, καθώς άποδείχτηκε, ήταν πολὺ οὐσιαστικές : «ήμεῖς», γράφει, «άπό τινος χρόνου μεταχειρισθέντες τόν πρό πολλοῦ όρον λογοτεχνία παρατηρήσαμεν ότι οὗτος οὐ μόνον οὐδεμίαν τών εἰρημένων άτοπιών περιέχει, αλλά και εἰς έκφρασιν τῆς προκειμένης έννοίας πληρέστατα έπαρκεῖ. 'Η λέξις λογοτεχνία είναι παράγωγος έκ τοῦ

λογοτέχνης, όπως ή καλλιτεχνία έκ τοῦ καλλιτέχνης, και καθώς καλλιτέχνης εἶνε ό διά τῆς ιδίας αὐτοῦ (καλῆς) τέχνης παράγων καλά τινα έργα, οὕτως λογοτέχνης εἶναι ό διά τῆς τέχνης (τοῦ λόγου) παράγων καλά έργα. 'Η δέ άναλογία τών δύο όνομάτων δέν είναι μόνον γραμματική, αλλά και πραγματική· διότι πραγματική και ό λογοτέχνης οὐδέν άλλο είναι ή καλλιτέχνης, πλην ότι ό μὲν ως μέσον μεταχειρίζεται τόν λόγον, ό δέ άλλα τινα υλικώτερα, τοὺς τόνους ό μουσικός, τό φῶς και τήν σκιάν και τά χρώματα ό ζωγράφος, τόν λίθον ή τό μέταλλον ό γλύπτης κ.λ. Καί καθώς ό καλλιτέχνης είναι τό γενικώτερον όνομα, υπό τό όποιον περιλαμβάνεται ό μουσικός, ό ζωγράφος, ό γλύπτης, ό αρχιτέκτων κ. ά. οὕτω και ό λογοτέχνης περιλαμβάνει τόν ποιητήν (έπικόν, λυρικό, δραματικό), τόν ιστορικό, τόν ρήτορα, τόν μυθιστοριογράφον κ.λ. Παρατήρησον δέ», συνεχίζει ό Πανταζίδης, «και πόσον εύπλαστος είναι ή λέξις εἰς παραγωγήν άλλων, και κατά τοῦτο έντελῶς όμοία πρὸς τό καλλιτέχνης, οἷον λογοτέχνης - λογοτεχνία - λογοτέχνημα - λογοτεχνικός. Εὐκόλωςτα δέ κατασκευάζομεν και φράσεις εἰς έκφρασιν τών νοημάτων, οἷα τά υπό τοῦ Κυπριανοῦ προτεινόμενα ή δεινά φυλή ή τό δεινά έθνος είναι λογοτεχνικώτερον άλλου ή έχει πλουσιωτέραν λογοτεχνίαν»¹⁶.

Οἱ έπιστημονικά τεκμηριωμένες άπόψεις τοῦ Πανταζίδη όπωςήποτε συνέβαλαν στή διάλυση τῆς σύγχυσης· ό όρος πού έπινοήθηκε άντιπροσώπευε άπόλυτα τό άντικείμενό του, μιá και ή λογοτεχνία ήταν ήδη μιá πραγματικότητα, είχε άποκτήσει τό δικό της πρόσωπο και διεκδικούσε τήν αὐτοτέλειά της, τό δικό της χώρο και τά δικά της μέσα νά έκφραστεί. Αὐτή τήν πραγματικότητα άλλωστε ύπηρετούσαν τά αξιόλογα περιοδικά τῆς εποχῆς ('Εστία, 'Εβδόμεας, Τέχνη), μέσα από τά όποία άνδρώθηκε ή λεγόμενη «γενιά τοῦ '80» και είχε καταξιωθεί στή συνείδηση τοῦ πνευματικού κόσμου τῆς χώρας. Εἶχαν δοθεῖ έργα τέχνης πού άξίζαν περισσότερη προσοχή και λιγότερη περιφρόνηση. Γι' αὐτό και ό όρος «έλαφρά φιλολογία» δέν ήταν άνεκτός πιά, όταν μάλιστα αὐτός άποδινόταν σέ δημιουργ-

γικά έργα σάν του Παπαδιαμάντη, του Βιζυηνού, του Παλαμᾶ κ. ἄ.

Καί ὅμως· παρά τήν πληρότητά του δέν ἔγινε ἀμέσως ἀποδεκτός ἀπό ὅλους τοὺς λόγιους κύκλους τῆς ἐποχῆς, οἱ ὅποιοι, προκειμένου νά τόν διακρίνουν ἀπό τή «φιλολογία», συνέχιζαν νά χρησιμοποιοῦν τόν ἀπό παλιότερα ἐπινοημένο ὄρο «ἐλαφρά φιλολογία»¹⁷, ὄρος πού περισσότερο σχετιζόταν μέ τόν ἀφηγηματικό λόγο παρά μέ τήν ποίηση. Γιατί γιά τήν ποίηση ἦταν ἤδη γνωστός ἀπό τὰ γαλλικά γράμματα· σήμαινε τὰ ἀνάλαφρα, φευγαλέα¹⁸ στιχουργήματα, πού δέν εἶχαν τίς ἀπαιτήσεις τῆς καλοδουλεμένης τέχνης.

Γιά τήν πεζογραφία ὥστόσο ὁ χαρακτηρισμός αὐτός εἶχε μειωτική καί ὑποτιμητική σημασία· ὑπονοοῦσε τὰ ἀνάξια λόγου φανταστικά δημιουργήματα, πού γίνονταν σέ ὥρες σκόλης καί δέν ἄξιζε νά τὰ πάρει κανεῖς στά σοβαρά, γιατί δέ διέθεταν τὸ κύρος τῆς «βαρεῖας»¹⁹, τῆς «ἀνώτερης»²⁰ φιλολογίας. Κάποτε μάλιστα ἐπεκτεινόταν κι ὡς τοὺς ἐκδότες περιοδικῶν ἐντύπων, ὅπως συνέβη μέ τὸν Εἰρηναῖο Ἀσώπιο, ὁ ὁποῖος εἶχε χαρακτηριστεῖ ὡς ὁ «Πατριάρχης τῆς ἐλαφρᾶς φιλολογίας».

Καί εἶναι ἐνδεικτικὴ ἡ ἀντίδραση τοῦ τότε καθηγητοῦ τῆς Λατινικῆς Φιλολογίας Σ. Κ. Σακελλαρόπουλου καί μέλους τῆς κριτικῆς ἐπιτροπῆς τοῦ δεύτερου διαγωνισμοῦ τῆς Ἑστίας «πρὸς συγγραφὴν ἐλληνικοῦ διηγήματος» τὸ 1884. Ὁ Σακελλαρόπουλος ἐκφράζοντας τήν ἀγανάκτησή του γιά τὸν ἀνωτέρω χαρακτηρισμό, πού εἶχε ἀποδοθεῖ στὸν Ἀσώπιο, γράφει καί τὰ ἀκόλουθα : «Ἡ κακόζηλος καί ἀνόητος αὕτη φράσις οὐδεμίαν ἔχει σημασίαν. Πᾶσα τέχνη καί πᾶσα ἐπιστήμη δύναται νά εἶναι ἐλαφρά, ἂν εἶναι ἐλαφροὶ οἱ ἀσχοῦντες αὐτήν. Δέν ἡξεύρω τίς πρῶτος μετεχειρίσθη τὸν ὄρον ἐλαφρά φιλολογία», προσθέτει ὁ Σακελλαρόπουλος, «πάντως ὅμως οὐδὲν ἄλλο ἐκεῖνος ἠθέλησε δι' αὐτοῦ νά σημάνη ἢ

ὅ,τι οἱ ξένοι λέγουσιν Littérature Moderne, ἐνόμισε δὲ ὁ ταλαίπωρος, ὅτι δύναται νά ἐνομάσῃ τὴν Littérature φιλολογίαν καί νά τὴν ἀντιδιαστείλῃ ἔπειτα πρὸς τὴν κυρίως λεγομένην φιλολογίαν τὴν ἀρχαίαν, τὴν κλασσικήν, προσκολλῶν εἰς τὴν λέξιν τὸ ἐπίθετον ἐλαφρά»²¹.

Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Κυπριανοῦ καί τοῦ Παναζίδη οἱ ἔννοιες ἔχουν διασαφηνιστεῖ ἀκόμα πὺ πολὺ²². ὥστόσο μιὰ ἄλλη τάση παρατηρεῖται στὰ νεότερα χρόνια : ὁ ὄρος λογοτεχνία πού καί πού νά ταυτίζε-ται μέ τὸν ὄρο Γράμματα (ἢ καί Γραμματεία). Χαρακτηριστικὰ δείγματα ἀποτελοῦν οἱ στερεότυπες ἐκφράσεις πού χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ δόκιμους μελετητὲς γιά λογοτέχνες πού ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικά μέ τὸν ποιητικό ἢ τὸν πεζὸ λόγο : «Ἐμφανίστηκε στὰ Ἑλληνικά Γράμματα...», ἢ «διακρίθηκε στὰ Ἑλληνικά Γράμματα ὡς...» κ.τ.λ. Χαρακτηριστικοὶ εἶναι ἐπίσης καί οἱ τίτλοι διάφορων κατεξοχὴν λογοτεχνικῶν περιοδικῶν, ὅπως ἦταν Τὰ Νέα Γράμματα, τὰ Νεοελληνικά Γράμματα, τὰ Ἑλεῦθερα Γράμματα καί ἴσως καί μερικά ἄλλα²³. Ἔτσι ὁ ἐντεχνος (ποιητικός καί πεζός) λόγος θεωρήθηκε ὡς μέρος τοῦ εὐρύτερου ὄρου Γράμματα πού περιλαμβάνει ἐπίσης ὅλα τὰ μνημεῖα τοῦ λόγου μέ λογοτεχνικό ἐνδιαφέρον²⁴. Σήμερα ὁ ὄρος λογοτέχνη²⁵, χωρὶς νά ἔχει χάσει τὴν αὐτοτέλειά του, ἀποδίδεται ὅλο καί πὺ συχνά καί μέ τὸ γενικό — καί λίγο ἀόριστο κάποτε — ὄρο : συγγραφέας²⁶. Πάντως κίνδυνος σύγχυσης δέν ὑπάρχει· ὁ ὄρος πού διευκολύνει τὴ συνεννόησή μας ἔχει ἐπινοηθεῖ καί ἔχει καθιερωθεῖ²⁷. Ὁ εἰδοποιημένος ἀναγνώστης δὲ δυσκολεύεται πιά νά καταλάβει ὅτι φιλολογία σημαίνει ἐπιστήμη — καί στὴ συγκεκριμένη περίπτωσή τὴν ἐπιστήμη τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας — καί λογοτεχνία τὸ δημιουργικὸ λόγο, γραπτὸ καί προφορικό.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ἰωάννου Συκουτρῆ, Μελέται καί ἄρθρα, ἐκδόσεις Αἰγαίου, Ἀθήναι 1956, σελ. 120. Φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση τοῦ ἔργου ἔγινε πρόσφατα ἀπὸ

τὴν «Ἐταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καί Γενικῆς Παιδείας Σχολῆς Μωραΐτη». Ὁ Συκουτρῆς προφανῶς ἐννοεῖ τὸ ἄρθρο τοῦ Πανα-

ζίδη που δημοσιεύτηκε στο περιοδικό 'Εστία 22 (1886) 545-548 με τον τίτλο «Φιλολογία, Γραμματολογία, Λογοτεχνία». Στόν Παναζίδη τὸν ἀποδίδει ἐπίσης καὶ ὁ Ζήσιμος Λορεντζάτος («Ἡ ἔννοια τῆς λογοτεχνικῆς κριτικῆς», περ. 'Εκ η β β λ ο ς, τχ. 5 (Φθινόπωρο 1980), σελ. 327).

2. Καὶ τὰ δύο λεξικά τοῦ Κουμανούδη ἐκδόθηκαν στὴν 'Αθήνα· τὸ πρῶτο τὸ 1883 καὶ τὸ δεύτερο τὸ 1900. Ἡ Συναγωγὴ νέων λέξεων ξανακυκλοφόρησε τὸ 1981 σὲ φωτομηχανικὴ ἀνατύπωση ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις «Ἑρμῆς» μετὰ πρόλογο τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ.

3. Γιὰ παραδείγματα σημειώνουμε τὶς λέξεις: λογοτέχνημα καὶ λογοτεχνικὸς.

4. 'Επιστολὴ, 2, 8. Βλ. Henrico Stephano, Thesaurus Graecae Linguae στὸ ἀντίστοιχο λήμμα. Πρβ. καὶ Μέγα Λεξικὸν ὁλῆς τῆς 'Ελληνικῆς Γλώσσης Δ. Δημητράκου.

5. Ὡς τώρα ἔχουν ἐκδοθεῖ οἱ τόμοι Α' - Ε' καὶ καλύπτουν τὰ γράμματα α - ε.

6. Ἐνδεικτικὰ παραδείγματα αὐτῶν τῶν τάσεων ἀποτελοῦν δύο παρόμοια ἔργα, ποὺ κυκλοφόρησαν στὴν 'Αθήνα μετὰ μικρὴ χρονικὴ διαφορά. Πρόκειται γιὰ τὶς Περιλήψεις τῆς 'Ιστορίας τῆς Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Α. Ρ. Ραγκαβῆ (ἀποτελεῖ ἐπιτομὴ τῆς διτομῆς σειρᾶς: Histoire Littéraire de la Grèce moderne ποὺ εἶχε ἐκδοθεῖ στὸ Παρίσι τὸ 1877) καὶ τὴν τρίτομη 'Ιστορία τῆς Βυζαντινῆς Λογοτεχνίας τοῦ Κ. Κρουμβάχερ, μετὰ φρασθεῖσα ὑπὸ Γ. Σωτηριάδου, ἐν 'Αθήναις 1897-1900. Ἀπὸ τὰ δύο αὐτὰ ἔργα ὁ τίτλος Λογοτεχνία θὰ πῆγαινε περισσότερο στὸ πρῶτο, ποὺ ἀσχολεῖται καὶ μετὰ τὸ νεότερο ἑλληνισμὸ, παρὰ στὸ δεύτερο. Αὐτὸ βέβαια δὲν εἶναι τυχαίον· ἀπῆρχε τὶς ἀπόψεις μερίδας τῶν τότε λογίων (ὁ Ραγκαβῆς πέθανε τὸ 1892) γιὰ τὴ λογοτεχνία καὶ ἰδίως γιὰ τὴν πεζογραφία ποὺ ἀπολύγισσε τὴν ταυτίαν μετὰ τὴ φιλολογία ἢ τὴ συνόδευαν μετὰ τὸ μειωτικὸ ὄρο «ἐλαφρά φιλολογία». Περισσότερα βλ. 'Απ. Σαχίνη, Νεοελληνικὸ μυθιστορικόν, ἐκδ. «Γαλαξία», ['Αθήνα, 1969], σελ. 16-20.

7. Περ. 'Εστία 35 (1893) 32. Ἀνάλογα παραδείγματα θὰ μπορούσαν νὰ ἀναφερθοῦν καὶ ἄλλα πολλά.

8. Ν. Γ. Πολίτη, «Τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν Κριτῶν Ἐκθεσις περὶ τοῦ Διαγωνισμοῦ τῆς 'Εστίας πρὸς συγγραφὴν Ἑθνικοῦ διηγήματος», Παράρτημα τῆς 'Εστίας ποὺ κυκλοφόρησε τὸ Δεκέμβριον τοῦ 1883, σελ. 1. Τὸ φύλλο ποὺ ἔχω στὰ χέρια μου ἔχει ἐπισυναφθεῖ στὸ ὑπ' ἀριθ. 414 τεῦχος τῆς 4 Δεκεμβρίου 1883. Ὁλόκληρο τὸ κείμενο ξαναδημοσιεύεται στὴ μελέτη μου: Τὸ περιοδικὸν 'Εστία καὶ τὸ διήγημα, ἐκδ. «Ἐκπαιδευτήρια Κωστής - Γεῖτονα», 'Αθήνα 1982, σελ. 182 - 189.

9. Ἡ χαρακτηριστικὴ αὐτὴ διάκριση, χωρὶς νὰ εἶναι μοναδική, ἀπαντᾷ σὲ ἄρθρο τοῦ Κωστή Παλαμᾶ δημοσιευμένο στὴν 'Εστία τοῦ 33 (1892) 10 μετὰ τὸν τίτλο «Ἡ σύγχρονος νεότης»: «Τὸ κοινὸν ἀδιαφορεῖ, τὸ κοινὸν εἶνε ἀσυνείδητον, τὸ κοινὸν

περιφρονεῖ τοὺς ποιητὰς [ἡ ἀραίωση τοῦ Παλαμᾶ] — καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦτο περιλαμβάνω συλλήβδην πάντας τὰς ἐν ἐμμέτρῳ καὶ πεζῷ λόγῳ ὑπὲρ τῆς δημιουργικῆς φιλολογίας [ὕπογραμμιζω ἐγὼ] ἐργαζομένους».

10. Γρ. Ξενόπουλου, «Φιλολογικὰ ψευδώνυμα», περ. 'Ἡ Τέχνη, τόμ. Α', τχ. 2 (Δεκέμβριος 1898), σελ. 33-35.

11. Γρ. Ξενόπουλου, «Φιλολογία καὶ Λογοτεχνία», Ἄπαντα, τόμ. 11, ἐκδ. Μπέρη, ['Αθήνα 1972], σελ. 301. Τὸ ἄρθρο γράφηκε τὸ 1923.

12. Κυκλοφόρησε στὴν 'Αθήνα τὸ 1867.

13. Α. Κυπριανοῦ, Εἰσαγωγή στὴν 'Ιστορίαν τῆς 'Ελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Κ. Μυλλέρου, 'Αθήναι 1867, σ. κ'.

14. Περ. 'Εστία 22 (1886) 545-548.

15. Ὁ. π., σελ. 547: «Ὅτε [ὁ Α. Κυπριανός] μετέφραζε τὴν τοῦ Μυλλέρου 'Ιστορίαν τῆς 'Ελλ. φιλολογίας, γράφει ὁ Παναζίδης, «προσετίναμεν εἰς αὐτὸν νέον ὄνομα, τὴν Λογοτεχνίαν, ὅπερ δὲν ἀπεδοκίμασε μὲν, ἀλλὰ δὲν ἐτόλμησε νὰ μεταχειρισθῇ, φοβηθεὶς τὴν καινοτομίαν».

16. Ὁ. π., σελ. 547.

17. Ὁ χαρακτηρισμὸς χρησιμοποιοῦνταν καὶ ἀπὸ λόγιους ποὺ εἶχαν κάποια ἀναστροφή μετὰ τὸ εἶδος, ὅπως συνέβαινε μετὰ τὸν Α. Ρ. Ραγκαβῆ. Βλ. 'Απ. Σαχίνη, Τὸ νεοελληνικὸ μυθιστορικόν, ἐκδ. «Γαλαξία», ['Αθήνα, 1969], σελ. 18-19. Τοῦ ἴδιου, Παλαιότεροι πεζογράφοι, «Βιβλιοπωλεῖον τῆς Ἑστίας» Ἰωάννου Κολάρου καὶ Σίας, ['Αθήνα, 1979], σελ. 16. Πρβλ. καὶ Γιάννη Παπακόστα, Τὸ περιοδικὸν 'Εστία καὶ τὸ διήγημα, ὁ. π. σελ. 133-135.

18. Δημ. Βικέλα, «Τὰ Παρίσια καὶ ἡ ἐλαφρά φιλολογία», περ. 'Εστία 33 (1892) 133. Βλ. καὶ Κ. Θ. Δημαρᾶ, «Φευγαλέα ποίηση», περ. Ὁ Ἑρμῆς 13 (1976) 50 κ. ἀ.

19. Δημ. Βικέλα, ὁ. π., σελ. 133.

20. Κ. Παπαρρηγόπουλου, 'Ιστορία τοῦ 'Ελληνικοῦ ἔθους, τόμ. 5, Ἐκδ. οἴκος Ἐλευθεροδράκης, 'Αθήναι 1932, σελ. 169.

21. Βλ. Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ 1896, σελ. 149-150. Πρβλ. καὶ Ἰωάννου Μπουγάτσου, Τὸ Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ Εἰρηναίου Κ. Ἀσωπίου, 'Αθήναι 1978, σελ. 3. Ἐξάλλου ἀπ' ἀφορμὴ τὴν ἐκδοσὴ ἐνὸς παλιότερου τόμου τοῦ ἴδιου ἐντύπου στὸν Ἀσμοδαῖο (ἔτ. Γ', περίοδος Β', 13 Δεκεμβρίου 1881, σελ. 4) γράφονταν καὶ τὰ ἀκόλουθα: «Ἡ ἐλαφρά φιλολογία εἶναι πολὺ σπουδαιότερα ἢ ὅσον νομίζουσιν οἱ σχολαστικοὶ ἢ οἱ ἐπιπολαιῶς κρινόντες».

22. Γιὰ τὴν διάκριση τῶν ὄρων βλ. Ἰωάννου Συκουτρῆ, Μελέται καὶ ἄρθρα, ὁ. π., σελ. 120 κέξ. Βλ. ἐπίσης Κ. Θ. Δημαρᾶ, 'Ιστορία τῆς Νεοελληνικῆς Λογοτεχνίας, Ἰκάρος ('Αθήνα) 1975⁶, σελ. 0⁷ κέξ. καὶ Π. Δ. Μαστροδημήτηρ, Εἰσαγωγή στὴ Νεοελληνικὴ Φιλολογία, Ἐκδ. Παπαζήση, 'Αθήνα 1978, σελ. 22-25 καὶ 227-229.

23. Πρβλ. καὶ τὸν τίτλο τοῦ σύγχρονου περιοδικοῦ Γράμματα καὶ Τέχνες.

24. «Σήμερα», γράφει ο Κ. Θ. Δημαράς ('Ιστορία, β. π., σελ. ιθ'), «ανομίζω ότι προκειμένου να τονίσω την ευρύτητα του όρου λογοτεχνία, όπως τον χρησιμοποιώ εδώ, θα προσέθετα τις ένδειξεις 'ιστορία των γραμμάτων' και 'ιστορία της Παιδείας', την ένδειξη 'ιστορία των συνειδήσεων'». πρβλ. και Π. Δ. Μαστροδημήτρη, Είσαγωγή, β. π.

25. Για να ολοκληρωθεί η «των ονομάτων επίσκεψις» σημειώνουμε ότι, σύμφωνα με διάφορες λεξικογραφικές πηγές, ο όρος για πρώτη φορά απαντά στον Ι. Δοξαπατρή και σημαίνει τον τεχνίτη λόγων, τόν ρήτορα. Βλ. Stephano, Thesaurus στο αντίστοιχο λήμμα.

26. Πρβλ. και τη νεοσύστατη «Εταιρεία Ελλήνων Συγγραφέων».

27. Ο Ζήσιμος Λορεντζάτος («Η έννοια της

λογοτεχνικής κριτικής», περ. 'Εκ η βόλος, τχ. 5, Αθήνα, Φθινόπωρο 1980, σελ. 327) γράφει χαρακτηριστικά: «Στο σημείο αυτό θα ήθελα, με την ευκαιρία της έρευνας για την έννοια της λογοτεχνικής κριτικής, να ανακαλούσαμε στην απρόθυμη μνήμη μας τόν Ι. Πανταζίδη (1827-1900), που μάς κληροδότησε στα ελληνικά τόν πετυχημένο όρο λογοτεχνία τόν περασμένο αιώνα, καθιερωμένο σήμερα και απαραίτητο εργαλείο — μαζί με όλα τα παράγωγά του — για να αποδώσουμε στη γλώσσα μας τή λατινογενήτητα (από τὸ Litterae) ορολογία που ανταμώνουμε στις περισσότερες ευρωπαϊκές γλώσσες (Litteratura, Littérature, Litteratura, Litterature, Literatur) και που αποδείχτηκε μέσο πολύτιμο για τήν αποτελεσματικότερη συνεννόησή μας». (τὴν υπόδειξη τῆς παραπομπῆς ὀφείλω στὸ Λουκά Κούσουλα πού τὸν εὐχαριστῶ κι ἀπὸ δῶ).

ΜΕΘΟΔΟΣ ΖΩΗΣ

Αὐτὸς ὁ δρόμος τελικά,
εὐθυτενῆς καὶ σίγουρος,
ταύτισε τὴν ἀρχή του
με τὸ τέλος του.

Κι ἐσύ, ἀναπνέοντας
τὴ λυσίκομη ἐλευθερία τοῦ τέλους,
εἶσαι πάντα στὸ ἴδιο σημεῖο.

Οἱ ἱαχὲς τῶν πρώτων,
γιὰ τὸ προσωπικὸ μαρτύριο
ποὺ σὲ καταξιώνει,
ἔμειναν στὴν πρώτη διαδικασία
τῆς ἀκοῆς,
ὅπως οἱ συμβουλὲς τῶν γεροντότερων
στὰ ἐφηβικά μας χρόνια.

Δὲν πρόκειται γιὰ ἀπλή μέθοδο
τῶν τριῶν
Μέσα ἀπ' τὰ διαθλώμενα πεδία
μῆς περιφορᾶς
γύρω ἀπ' τὸν ἑαυτό σου,
παλινδρομεῖς στοὺς δύο πόλους τῆς ζωῆς:

Ἀπὸ τὸ Θάνατο στὸν Ἔρωτα.

KATEPINA ΚΩΣΤΙΟΥ

ΕΚΑΤΟ ΧΡΟΝΙΑ ΑΠΟ ΤΟΝ ΘΑΝΑΤΟ ΕΝΟΣ ΜΕΓΑΛΟΥ

Ο ΣΟΣΙΑΛΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΝΤΟΣΤΟΓΙΕΦΣΚΙ ΚΑΙ Η ΣΟΒΙΕΤΙΚΗ ΚΡΙΤΙΚΗ *

"Εχοντας χάσει λοιπόν ολότελα την αίσθηση του καλού και του κακού, πίστευε στην απόλυτη ελευθερία του. Και είχε σαν αρχή πώς «όλα επιτρέπονται». 'Ακόμα και η πράξη του σκανδαλισμού και του εκμηδενισμού ενός άθώου πλάσματος, της Ματριόσα. Μά εξόν από την πράξη του αυτή, έχει στο ένεργητικό του και πλήθος από άλλα αμαρτήματα : ο γάμος του με τη Λεμπιάκινα, η άσωτία με τους συντρόφους του, η κακομεταχείριση μιᾶς γυναίκας που πέθανε εξαιτίας του, η ζωή που στέρησε σε δυο ανθρώπους σε μονομαχία, η εκδίκησή του σε κάποιον άλλο που τον πρόσβαλε. Κι ακόμα μιὰ δηλητηρίαση που δεν έγινε σε κανένα γνωστή³⁸³. Και τόσα άλλα αμαρτήματα!... 'Ο Σταυρόγκιν είναι «ο μεγάλος αμαρτωλός».

"Αλλωστε αυτή η «εξομολόγησή» του που είναι ένα από τα κεφάλαια των Διαμονισμένων, αυτό το ίδιο το βιβλίο του Ντοστογιέφσκι, όπου ο Σταυρόγκιν είναι το κύριο πρόσωπο, προέρχεται, όπως αναφέραμε κι άλλοι, από ένα μεγαλύτερο του έργο που σχεδίαζε να γράψει και που δεν τὸ έγραψε ποτέ. 'Από τὸ έργο του Zhitiye velikovo greshnika. 'Η λέξη zhitiye σ' αυτό τον τίτλο δεν έχει απλῶς την έννοια που έχει η λέξη zhizn (ζωή). Τὸ zhitiye είναι ένας όρος που λέγεται συχνά για τὴ «ζωή» ενός αγίου. "Έχει τὴν ίδια έννοια με τὸ zhitiya svyatikh (συναξάρι, βίος αγίων) ἢ με τὸ obraz zhizni (τρόπος ζωής). 'Ο τίτλος λοιπόν του παραπάνω έρ-

γου τοῦ Ντοστογιέφσκι θὰ μπορούσε νὰ μεταφραστῇ : Τὸ συναξάρι ενός μεγάλου αμαρτωλοῦ. 'Ο Εἰρηναῖος Μπούλοβιτς τὸν μεταφράζει : Βίος καὶ πολιτεία τοῦ μεγάλου αμαρτωλοῦ³⁸⁴.

'Ο χαρακτήρισμός του τίτλου αναφέρεται στὸν Σταυρόγκιν πὸν μπήκε στοὺς Διαμονισμένους ἀπὸ τὸ «Συναξάρι ενός μεγάλου αμαρτωλοῦ». "Έτσι ὁ Σταυρόγκιν ἀγκαλιάζει μέσα του τὸν αμαρτωλὸ (εἶναι «ὁ μεγάλος αμαρτωλός») καὶ τὸν ἅγιο (τὴν έννοια δηλαδὴ πὸν περιέχει ὁ όρος «συναξάρι»). Εἶναι συνάμα ὁ Ρασκόλνικοφ καὶ ὁ Μίνσκιν³⁸⁵.

Τὸ ἴδιο τ' ὄνομα τοῦ Σταυρόγκιν φανερώνει τὶς δυὸ αὐτὲς «ἐκ διαμέτρου» ἀντίθετες φύσεις πὸν κλείνει μέσα του ὁ ἄνθρωπος αὐτός πὸν τὸ έχει. Τὸ ὄνομα τοῦτο, ὅπως συμβαίνει καὶ μ' ἄλλα ρωσικά ὀνόματα, προέρχεται ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λέξη «σταυρός». Τ' ὄνομα τοῦ Σταυρόγκιν λοιπόν ἐκφράζει τὸν καλὸ του ἑαυτὸ πὸν φαίνεται, παρόλη τὴν πώρωσή του, νὰ μὴν τὸν έχει χάσει ολότελα. Τὴν καλὴ πλευρὰ τοῦ χαρακτήρα του τὴ βλέπει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὸ ὄραμά του γιὰ μιὰ εὐτυχισμένη ἀνθρωπότητα, γιὰ ἓνα μελλοντικὸ «χρυσοῦν αἰῶνα», ὅπως τὸν χαρακτηρίζει τὴν ἐξομολόγησή του, ὅπου καὶ κάνει ἰδιαίτερο λόγο γι' αὐτόν : «'Ηταν ἓνας παράδεισος πᾶνω στὴ γῆ». Καὶ «οἱ ἄνθρωποι πὸν κατοικοῦσαν σ' αὐτὴ τὴ γωνιὰ τῆς γῆς ἦταν τόσο ὠραῖοι κι εὐτυχισμένοι! Ξυπνοῦσαν ἀθῶοι καὶ πήγαιναν νὰ κοιμηθοῦν τὴ νύχτα πάλι με ἀθωότητα. Τὰ δάση καὶ τὰ ξέφωτά τους ἀντηχοῦσαν ἀπὸ χαρούμενα τραγούδια. 'Η ἀξόδευτὴ ἐνέργειά τους

* Βλ. τὴν ἀρχὴ τοῦ μελετήματος αὐτοῦ σὲ τὴν τεύχη 1324, 1325 καὶ 1326 τοῦ 1982.

ποὺ ξεχειλίζει ἀπὸ τὴ νεανικὴ τους δύναμη μεταβαλλόταν σὲ ἀγάπη καὶ ἀπλὲς χαρές. Κι ἐγὼ τὰ 'νιωθα ὅλ' αὐτὰ καὶ συνάμα τὰ 'βλεπα σὲ ὄραμα... "Ὡ, πόσο εὐτυχισμένος ἦμουν! Ἡ καρδιά μου χόρευε ποὺ ἐπιτέλους ἀγαποῦσα. Ὁ ἥλιος ἄφηνε τὸ φῶς του νὰ πλημμυρίζει τὰ νησιά καὶ τὴ θάλασσα. Καὶ χαϊρόταν βλέποντας τὰ ξανθόμαλλα παιδιὰ του. "Ὡ, μαγευτικὸ ὄνειρο, ἀνώτερη αὐταπάτη! Ἦταν τὸ πιὸ ἀπίθανο ἰδανικόν... "Ὀλ' αὐτὰ μοῦ φαίνονταν πὼς τὰ ζοῦσα στ' ὄνειρό μου...» Καὶ «ὅταν ξύπνησα, τὰ βράχια καὶ ἡ θάλασσα καὶ οἱ πλάγιες ἀκτίνες τοῦ ἡλίου φαίνονταν πὼς ἦταν ἀκόμα μπροστὰ στὰ μάτια μου ποὺ κυριολεκτικὰ γιὰ πρώτη φορὰ στὴ ζωὴ μου τὰ 'νιώσα γεμάτα ἀπὸ δάκρυα»³⁸⁶. Ὅταν ὅμως ὁ Σταυρόγκιν βιάστηκε νὰ ξανακλείσει τὰ μάτια του, ἐλπίζοντας νὰ ξαναφέρει πίσω τ' ὄνειρο ποὺ εἶχε ἐξαφανιστεῖ, εἶδε τότε ξαφνικὰ μέσα σ' ἓνα λαμπρὸ φῶς, στὸ κέντρο ἀκριβῶς, μιὰ κουκκιδίτσα. Σιγὰ σιγὰ ἡ κουκκιδίτσα αὐτὴ ἄρχισε νὰ παίρνει ἓνα σχῆμα. Καὶ τότε ξεχώρισε μιὰ λεπτὴ, κόκκινη ἀράχνη. Τὴ θυμήθηκε αὐτὴ τὴν ἀράχνη. Ἦταν ἡ ἴδια, ἡ μικρὴ κόκκινη ἀράχνη ποὺ εἶχε δεῖ καὶ πρὶν τέσσερα χρόνια πάνω στὰ φύλλα τοῦ γερανιοῦ ὅταν οἱ ἀκτίνες τοῦ ἡλίου πέφτανε, ὅπως τώρα, στὸ δωμάτιο. Τότε ἀκριβῶς ποὺ ἡ Ματρίόσα εἶχε κρεμαστεῖ στὴ μικρὴ ἀποθροῦλα³⁸⁷.

Αὐτὴ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα στὸ ὄραμα τοῦ παραδείσου καὶ στὴν κόκκινη ἀράχνη ποὺ διασταυρώνονται τὴν ἴδια σχεδὸν στιγμὴ στὴν ψυχὴ τοῦ Σταυρόγκιν εἶναι χαρακτηριστικὴ γιὰ τοὺς δυὸ κόσμους ποὺ ἀλληλοσυγκρούονται μέσα του: Ἀπὸ τὴ μιὰ μεριὰ τὸ ὄραμά του γιὰ τὸ χρυσὸ αἰῶνα σὰν ἓνα σύμβολο τῆς πανανθρώπινης εὐτυχίας ποὺ εἶναι ἀσυννέφιαστη ἀπὸ τὸ κακὸ καὶ τὸν πόνο. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριὰ ὁ βιασμός τῆς Ματρίόσα καὶ ἡ κόκκινη ἀράχνη σὰν ἓνας συμβολισμός τοῦ κακοῦ καὶ τοῦ πόνου ποὺ ξεχύνονται στὴ γῆ. Ὁ κόσμος τοῦ καλοῦ καὶ ὁ κόσμος τοῦ κακοῦ. Σύμφωνα μὲ τὸν R. Pease, ἡ περίπτωσις τοῦ Σταυρόγκιν ἀποκαλύπτει μιὰ διχασμένη προσωπικότητα³⁸⁸. Ἀπ' αὐτὴ τὴν πλευρὰ, θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε πὼς τὸ σπᾶσιμο στὰ δυὸ τοῦ φιλντισένιου σταυροῦ, ποὺ πῆρε ἀπὸ τὸ γραφεῖο τοῦ Τύχωνα, εἶναι

ἓνας συμβολισμός³⁸⁹. Ἐπιθυμεῖ, ὅπως ἄλλωστε δείχνει καὶ τ' ὄνομά του, νὰ σηκώσει τὸ βάρος τοῦ σταυροῦ γιὰ νὰ ἐξιλεωθεῖ. Ἡ ἀντίθετη ὅμως δύναμη ποὺ νιώθει μέσα του τὸν ἀναγκάζει νὰ σπάσει τὸ σταυρό. Γιατί, ἀπλούστατα, δὲν πιστεύει στὸ σταυρὸ ποὺ θέλει νὰ σηκώσει. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τοῦ γάμου του. Τοῦ γάμου ἐνὸς πρίγκιπα μὲ μιὰ μισότρελη κουτσή. Αὐτὸ τὸ διάβημα τοῦ Σταυρόγκιν κάνει τὸν R. Pease ν' ἀναρωτηθεῖ, ἂν ἐπιδιώκει μ' ἓνα τέτοιο τρόπο νὰ σηκώσει πραγματικὰ τὸ βάρος ἐνὸς σταυροῦ³⁹⁰.

Τὸ ἴδιο θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε καὶ γιὰ τὴν ἐξομολόγησή του στὸν Τύχωνα. Δὲν ξέρουμε πραγματικὰ ἂν θέλει μ' αὐτὴ νὰ σηκώσει κι ἐδῶ ἓνα σταυρὸ ἢ ἂν ἀποβλέπει σὲ κάποιον ἄλλο σκοπὸ. Σύμφωνα μὲ τὸν Γ. Γιάνιτς, ἡ ἐξομολόγησις τοῦ Σταυρόγκιν εἶναι μιὰ προσπάθεια ἀπὸ τὴ μεριὰ του νὰ βάλει σὲ πειρασμὸ τὸν Τύχωνα καὶ νὰ τὸν σκανδαλίσει³⁹¹. Πρῶτα προσπαθεῖ ὁ Σταυρόγκιν νὰ πειράξει τὸν Τύχωνα μὲ τὸ νὰ τὸν ἀναγκάσει νὰ τοῦ ὑποδείξει τὴ δυνατότητα τῆς σωτηρίας του. "Ἔτσι ποὺ νὰ συντελεστεῖ μέσα του τὸ θαῦμα τῆς μεταβολῆς του σὲ νέο ἄνθρωπο. Προσπαθεῖ ἐπομένως νὰ τὸν παρασύρει σὲ ἀπόπειρα θαυματουργίας. Ἡ ἀμφιβολία γιὰ τὸ θαῦμα εἶναι ἀμφιβολία γιὰ τὸ θεῖο. Χωρὶς τὸ θεῖο εἶναι ἀνύπαρκτο τὸ θαῦμα. Ἀπὸ τὴ στιγμὴ ὅμως ποὺ θὰ δεχτεῖ κανεὶς τὸ θαῦμα, πρέπει νὰ δεχτεῖ καὶ τὴ δυνατότητα γιὰ τὴν πραγματοποίησή του. Ὡστόσο ἡ θαυματουργία εἶναι ἀπόδειξη ὑπερηφάνειας καὶ ἐωσφορισμοῦ. Γιατί μόνο ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ θαυματουργεῖ. Ἡ ἐκεῖνος ποὺ τοῦ ἔχει δοθεῖ ἡ δύναμη αὐτὴ ἀπὸ τὸ Θεό. Ἡ ἀνύπαρκτη πρωτοβουλία συντελεῖ στὴ διατάραξη τῆς νομοτέλειας τοῦ σύμπαντος. Ὁ Σταυρόγκιν ἐπιθυμεῖ νὰ ἐξωθήσει τὸν Τύχωνα νὰ πραγματοποιήσει τὸ θαῦμα ἢ νὰ ὁμολογήσει πὼς θαῦμα δὲν ὑπάρχει. Ἀλλὰ κι οἱ δυὸ περιπτώσεις θ' ἀποτελοῦσαν ἀμάχημα, ὕβρη, καὶ ἀπόδειξη γιὰ τὴν πτώση τοῦ Τύχωνα. Δηλαδὴ ἀπόλυτη ἐπιτυχία τοῦ σκανδαλισμοῦ του³⁹². Γιατί ὁ Σταυρόγκιν, ὅπως ἀναφέραμε, ἐπιδιώκει, σύμφωνα μὲ τὸν Γιάνιτς, νὰ ρίξει τὸν Τύχωνα ὄχι μόνο σὲ πειρασμό, ἀλλὰ καὶ νὰ τὸν σκανδαλίσει. Σκοπὸς του εἶναι νὰ

παρασύρει τὸν Τύχωνα σὲ σκανδαλισμό. Βέβαια, μὲ τὸ νὰ τὸν ὑποχρεώσει νὰ πάρει μιὰ ὅποιαδήποτε στάση ἀπέναντι στοῦ θαῦμα. Πιὸ πολὺ ὅμως μὲ τὸ νὰ προσπαθήσει νὰ λερώσει τὴν ἀνυποψίαστη ψυχὴ ἐνὸς ἱερωμένου μὲ τὴν προκλητικὴ τοῦ ἐξαγόρευση. Ἔτσι ποὺ νὰ τοῦ ἐπιδείξει τὴν καταλυτικὴ δύναμη τῆς ἀμαρτίας. Μιὰ δύναμη ποὺ δὲ διστάζει οὔτε μπροστὰ στὴν ἐξόντωση τῶν ἀθῶων παιδιῶν, ὅπως ἡ Ματριόσα, ποὺ τὸ βιασμό της θὰ τοῦ ἀποκαλύψει³⁹³.

Ἄν πραγματικὰ ἡ ἀποψη τοῦ Γιάνιτς εἶναι σωστή, πῶς ἡ πρόθεση δηλαδὴ τοῦ Σταυρόγκιν εἶναι νὰ πειράξει καὶ νὰ σκανδαλίσει τὸν Τύχωνα, τότε πρόκειται γιὰ πλήρη πώρωση τῆς ψυχῆς του, γιὰ πλήρη σύγχυση τῶν δυὸ κόσμων ποὺ ἔχει μέσα του. Δὲν ὑπάρχει σ' αὐτὸν καμιά διάκριση ἀνάμεσα στὸ καλὸ καὶ στὸ κακό, ἀφοῦ δὲ διστάζει νὰ χρησιμοποιήσῃ ἓνα ἱερὸ μυστήριο, ὅπως εἶναι ἡ ἐξομολόγηση, τὸ μοναδικὸ μέσο δηλαδὴ ποὺ μ' αὐτὸ πασχέται ἡ ἄφεση ἀμαρτιῶν, γιὰ τὴ διάπραξη μιᾶς νέας ἀμαρτίας. Ἡ ἐξομολόγηση ἐδῶ δὲν ἀπορρέει ἀπὸ συναίσθηση τῆς ἀμαρτωλότητος ποὺ μπορεῖ ν' ἀποκτήσῃ καὶ ὁ μεγαλύτερος ἀκόμα ἀμαρτωλὸς σὲ μιὰ στιγμή ἀναλαμπῆς, σὲ μιὰ στιγμή μετάνοιας γιὰ τὴν προγενέστερή του ζωὴ. Γιατὶ ἀπαραίτητη προϋπόθεση γιὰ μιὰ τέτοια συναίσθηση καὶ μιὰ τέτοια μετάνοια εἶναι ἡ ὑπαρξὴ μέσα στὸν ἄνθρωπο καὶ ἐνὸς ἄλλου κόσμου, ἀντίθετου ἀπὸ τὸν κόσμον τοῦ κακοῦ. Ὅμως εἰδικὰ στὴν περίπτωση τοῦ Σταυρόγκιν ποὺ δὲ διστάζει νὰ βεβηλώσῃ καὶ αὐτὸ ἀκόμα τὸ μυστήριο τῆς μετάνοιας, ἔχει καταργηθεῖ ἡ ἀντίθεση αὐτῇ ἀνάμεσα στὸν κόσμον τοῦ καλοῦ καὶ στὸν κόσμον τοῦ κακοῦ. Σὲ μιὰ τέτοια διαστροφή τοῦ χαρακτήρα του, στὴν τόσο πωρωμένη συνειδήσή του δὲν εἶναι δυνατό νὰ ὑπάρχει πιὰ ἡ ἀντίθεση ἀνάμεσα σὲ δυὸ κόσμους, ἀλλὰ σὲ δυὸ διαφορετικὰ ὅψεις τοῦ ἴδιου κόσμου. Ὑπάρχει μόνο ἡ διάκριση ἀνάμεσα σὲ δυὸ διαφορετικὰ προσώπων τῆς ψυχῆς του. Κι ἀσφαλῶς ἔτσι δικαιολογεῖται καὶ ἡ κανονικὴ θέση ποὺ ἔχει ἡ «Ἐξομολόγηση» σὰν ἕνατο κεφάλαιον μέσα στὸ Δεύτερον Μέρος τοῦ βιβλίου. Ὑστερα δηλαδὴ ἀπὸ τὸ κεφάλαιον ποὺ ἐπιγράφεται «Ἰβάν Τσάρεβιτς».

Σ' αὐτὸ τὸ κεφάλαιον ὁ Πιὸτρ Βερχοβένσκι χαρακτηρίζει τὸν Σταυρόγκιν «πανεμόρφο», «εἰδωλό» του, «Ἥλιο» καὶ «Πρόδρομον» γιὰ μιὰ νέα τάξη πραγμάτων ποὺ θὰ ῥθῃ μὲ τὴν ἐπανάστασιν³⁹⁴. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ χαρακτηρισμοὶ τοῦ Σταυρόγκιν ποὺ συνοψίζονται στ' ὄνομα «Ἰβάν Τσάρεβιτς», τ' ὄνομα δηλαδὴ ποὺ τοῦ δίνει ὁ Βερχοβένσκι καὶ ποὺ ἔχει γιὰ τίτλον τοῦ τὸ ὄγδοον κεφάλαιον, ἔρχονται σὲ ἀντίθεση μὲ τὴ βρωμιὰ τῆς ψυχῆς του ποὺ ἀποκαλύπτει ὁ ἴδιος ὁ Σταυρόγκιν στοῦ ἐπόμενον (ἕνατο) κεφάλαιον, καὶ ἰδιαίτερα μὲ τὸ βιασμό τῆς Ματριόσα. Γιατὶ ὁ σατανισμὸς τοῦ Σταυρόγκιν, ὅπως παρατηρεῖ ὁ Γ. Γιάνιτς, ὅσο κι ἂν ἦταν γιὰ τὸν Βερχοβένσκι ὁ «Ἰβάν Τσάρεβιτς» ἢ ὁ ὀψιγενὴς βυρωνικὸς ἀριστοκράτης κακοῦργος, ἦταν στὴν πραγματικότητά «μολυσμένος» ἀπὸ τὴν ἔμπρακτὴ κακία. Καὶ ἰδιαίτερα ἀπὸ τὴ στάση του ἀπέναντι στὴ Ματριόσα³⁹⁵. Τόσο στὸ ἓνα ὅσο καὶ στὸ ἄλλο κεφάλαιον ὁ Σταυρόγκιν παραμένει ὁ ἴδιος. Μόνο ποὺ μὲ τὴν ἐξομολόγησή του στὸν Τύχωνα ἀποκαλύπτει τὸ ἀληθινὸ τοῦ προσώπου. Ἡ ἀντίθεση λοιπὸν δὲν πρέπει ν' ἀναζητηθεῖ ἀνάμεσα στὸν «παραμυθένιον πρίγκιπα», τὸν Ἰβάν Τσάρεβιτς, καὶ τὸν πραγματικὸν Σταυρόγκιν. Ἡ ἀντίθεση ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴν ἀμαρτωλὴ ψυχὴ τοῦ Σταυρόγκιν καὶ στὴν ἁγία μορφή τοῦ Τύχωνα.

Ὁ τελευταῖος, ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Ντοστογιέφσκι ἀποκαλύπτει σ' ἓνα γράμμα του, εἶναι ὁ Τύχων τοῦ Ζαντόνακ. Σὲ τοῦτο τὸ γράμμα, χαρακτηρίζοντας τὸν Τύχωνα «μεγαλειώδη, θετικὴ, ἁγία μορφή», γράφει γι' αὐτόν: «...Ὁ Τύχων ἀντιπροσωπεύει ἴσως τὸ ρωσικὸ θετικὸν τύπον ποὺ ἀναζητᾷ ἡ λογοτεχνία μας... Τίποτα [τὸ φανταστικόν] δὲ θὰ δημιουργήσω. Περιορίζομαι μόνο νὰ παρουσιάσω τὸν πραγματικὸν Τύχωνα ποὺ ἀπὸ πολὺ καιρὸ ἔχω κλείσει μέσα στὴν καρδιά μου μ' ἐνθουσιασμό»³⁹⁶. Σ' ἓνα ἄλλο τοῦ γράμμα στοῦ ἴδιου πρόσωπον πάλι, τὸν Μάικοφ, γράφει πῶς ἀπὸ μιὰ κατηγορία χαρακτηρῶν ποὺ θέλει νὰ προσεγγίσει γιὰ πρώτη φορὰ καὶ ποὺ ἡ λογοτεχνία ἔχει ἀσχοληθεῖ λίγο, παίρνει σὰν ἰδανικὸν τύπον τὸν Τύχωνα Ζαντόνακ. «Ὁ ἥρωάς μου — γράφει χαρακτηριστικὰ — εἶναι ἅγιος ποὺ ἔχει ἀποσυρθεῖ στὴν ἡσυχία μιᾶς μονῆς»³⁹⁷. Ὁ

Τύχων στοὺς Δαιμονισμένους εἰ-
να κανονικὰ προάγγελος τοῦ στάρετς Ζω-
σιμᾶ σ' ἓνα ἄλλο, μεταγενέστερο ἔργο τοῦ
Ντοστογιέφσκι, στοὺς Ἀδελφοὺς Κα-
ραμάζοφ³⁹⁸. Ὅπως ἐκεῖνος, ἔτσι κι αὐ-
τὸς εἶναι ἓνας στάρετς (γέροντας), ἓνας ἅγιος
μοναχός.

Σ' αὐτὸν τὸν ἅγιο λοιπόν, τὸν Τύχωνα, ποὺ
ἀποτελεῖ τὸ πραγματικὸ πρότυπο τοῦ Ζω-
σιμᾶ καὶ ποὺ σκόπευε ὁ Ντοστογιέφσκι νὰ
προβάλλει σὰν κύρια μορφή στὸ Συναξα-
ρί ἐνὸς μεγάλου ἀμαρτωλοῦ,
ἀντιπαραβάλλει τὸν Σταυρόγκιν, τὴν κεν-
τρικὴ μορφή τῶν Δαιμονισμένων³⁹⁹.
Σκοπὸς του, σύμφωνα μὲ τὸν Κόζιν, εἶναι
ν' ἀντιταχτεῖ ἡ μορφή τοῦ γοητευτικοῦ ἄλλ'
ἀπαίσιου στὴν ψυχὴ ἄθεου σοσιαλιστῇ μὲ
τὴ μορφή τοῦ Ἀγίου⁴⁰⁰. Ἐτσι, αὐτὸ ποὺ
ἀπομένει πίσω ἀπ' ὅλα εἶναι, ὅπως συμπε-
ραίνει καὶ ὁ Γιάνιτς, ἡ ἱστορία τῆς μάχης
ἀνάμεσα στὸ Ἀγαθὸ καὶ στὸ Κακό⁴⁰¹.

Ἡ σύγκρουση τῶν δυὸ κόσμων ποὺ ἐκ-
προσωποῦν ὁ Τύχων καὶ ὁ Σταυρόγκιν ὑπῆρ-
ξε τόσο σημαντικὴ γιὰ τὴν ὅλη δομὴ τῶν
Δαιμονισμένων ποὺ ὁ Ντοστο-
γιέφσκι δὲν μπορούσε νὰ μὴν ἀγωνιστεῖ γιὰ
νὰ μείνει τὸ «ἀπαγορευμένον» κεφάλαιο στὸ
ἔργο του. Πίστευε πὼς τὸ κεφάλαιο αὐτὸ
ἦταν ἀπαραίτητο γιὰ νὰ διατηρηθεῖ ἡ ἀρ-
χικὴ καλλιτεχνικὴ καὶ ἰδεολογικὴ σύλληψη
τοῦ μυθιστορήματος⁴⁰². Τόσο πολὺ σπου-
δαῖο θεωροῦσε ὁ Ντοστογιέφσκι τὸ κεφάλαιο
μὲ τὴν ἐξομολόγηση τοῦ Σταυρόγκιν, ὥστε
γιὰ νὰ τὸ κάμει κατάλληλο νὰ δημοσιευτεῖ
στὸ περιοδικὸ τοῦ Κάτκοφ, τὸ ἐπεξεργά-
στηκε πολλὰς φορὲς στὴν προσπάθειά του
ν' ἀπαλύνει τὸ περιεχόμενό του⁴⁰³. Αὐτὸ
φαίνεται ἀπὸ τὶς πολυάριθμες παραλλαγές
σὲ διάφορα σχέδια ποὺ ἐμφανίζονται στὰ
Σημειωματάρια του γιὰ τοὺς Δαιμονι-
σμένους⁴⁰⁴. Καθὼς ἀκόμα καὶ ἀπὸ τὶς
προσεκτικὰς διορθώσεις ποὺ ἔκαμε ὁ ἴδιος
ὁ Ντοστογιέφσκι τὸ 1872 πάνω στὰ τυπο-
γραφικὰ δοκίμια τοῦ κεφαλαίου «Στοῦ Τύ-
χωνα» καὶ ποὺ δημοσιεύτηκαν στὸ βιβλίο
Opisaniye rukopisei F. M.
Dostoyevskovo (Περιγραφὴ τῶν
χειρογράφων τοῦ Φ. Μ. Ντοστογιέφσκι)⁴⁰⁵.

Ὡστόσο, παρόλη τὴν προσπάθεια τοῦ
Ντοστογιέφσκι γιὰ τὴν ἐπεξεργασία τοῦ

«ἀπαγορευμένου» κεφαλαίου, δὲν ἔγινε τε-
λικὰ τίποτα. Γιατὶ τὸ κεφάλαιο αὐτό, ὅχι
μόνο δὲ δημοσιεύτηκε στὸ περιοδικὸ τοῦ
Κάτκοφ, ἀλλ' οὔτε κι ὁ ἴδιος ὁ Ντοστογιέφ-
σκι θεώρησε ὀρθὸ νὰ τὸ συμπεριλάβει στὴν
ξεχωριστὴ ἐκδόση τῶν Δαιμονισμέ-
νων τοῦ 1873⁴⁰⁶. Φαίνεται ὁλότελα πιθανὸ
πὼς αἰτία γι' αὐτὸ ὑπῆρξε ἡ διάδοση τῆς
βρωμερῆς δολοπλοκίας γιὰ τὴ σχέση τοῦ
βιασμοῦ τῆς Ματριόσα μὲ τὴν προσωπικὴ
του ἐμπειρία⁴⁰⁷. Ὅσο τολμηρὸς κι ἂν ἦταν
ὁ Ντοστογιέφσκι, εἶναι ὥστόσο φανερό,
σύμφωνα μὲ τὸν Κόζιν, πὼς σὰν ἀφοσιω-
μένος σύζυγος καὶ στοργικὸς πατέρας δὲν
μπόρεσε νὰ προχωρήσει στὴν ἐκτύπωση τοῦ
κεφαλαίου αὐτοῦ ὕστερ' ἀπὸ τὶς συκοφαντίες
τῶν φίλων καὶ τὶς δολοπλοκίες τῶν ἐχ-
θρῶν⁴⁰⁸.

Ἄν ὅμως τὸ κεφάλαιο μὲ τὴν ἐξομολό-
γηση τοῦ Σταυρόγκιν δὲν μπῆκε στὴν ἐκ-
δόση τοῦ 1873, δὲ δικαιολογεῖται νὰ μὴν
πάρει θέση καὶ στὴ 10τομὴ ἐκδόση τοῦ
1956-1958. Ὁγδονταπέντε καὶ πάνω χρό-
νια δηλαδὴ ὕστερ' ἀπὸ τὴν πρώτη δημο-
σίευση τῶν Δαιμονισμένων στὸ
περιοδικὸ τοῦ Κάτκοφ (1871-1872). Ὡς-
τόσο, ἡ μὴ δημοσίευση τοῦ κεφαλαίου ἀπὸ
τὸν ἴδιο τὸ συγγραφέα φαίνεται πὼς χρησί-
μευσε σὰν δικαιολογία γιὰ νὰ τὸ παραλεί-
ψουν καὶ οἱ συντάκτες τῆς 10τομῆς ἐκδο-
σης. Αὐτὴ τὴ δικαιολογία τουλάχιστο ἀνα-
φέρει ὁ Βλ. Σεντούρο ἀπὸ τὴν πλευρὰ τῶν
ἐκδοτῶν, μολονότι ὁ ἴδιος δὲν τὴ βρίσκει
σωστή. Τὴ δικαιολογία δηλαδὴ πὼς ὅσο
ζοῦσε ὁ συγγραφέας δὲ δημοσιεύτηκε τὸ
ἀπαγορευμένο κεφάλαιο. Ἀντίθετα ὁ Σεν-
τούρο ὑποστηρίζει πὼς στὶς ἐκδόσεις ποὺ
ἀκολούθησαν μετὰ τὴν ἐκδόση τοῦ 1873 ὁ
Ντοστογιέφσκι μπόρεσε ν' ἀποκαταστήσει
τὸ κεφάλαιο αὐτὸ στοὺς Δαιμονισμέ-
νους⁴⁰⁹.

Σχετικὰ μὲ τὸ κεφάλαιο «Στοῦ Τύχωνα»
ἢ «Ἡ ἐξομολόγηση τοῦ Σταυρόγκιν», πρέ-
πει ν' ἀναφέρουμε ἐδῶ πὼς σώζεται σὲ δυὸ
βασικὲς παραλλαγές. Γιατὶ ὑπάρχουν καὶ ἄλ-
λες ποὺ βρίσκονται σκόρπιες ἐδῶ καὶ ἐκεῖ⁴¹⁰.
Ἀνέκδοτα ἀποσπάσματα τοῦ κεφαλαίου
αὐτοῦ, καθὼς καὶ Τετράδια γιὰ τοὺς Δαι-
μονισμένους, δημοσιεύτηκαν γιὰ
πρῶτη φορὰ ἀπὸ τὴ γυναίκα τοῦ Ντοστο-

γιέφσκι στὸν ὄγδοο τόμο τῆς ἑκτῆς ἔκδοσης τῶν Ἀπάντων τοῦ συγγραφέα⁴¹¹. Ὁ λόκληρο τὸ κεφάλαιο, μὲ βάση τὸ ἀντίγραφο ποὺ ἔγινε ἀπὸ τὴ γυναίκα του καὶ μὲ προσθήκες καὶ διορθώσεις σύμφωνα μὲ τὰ δοκίμια τοῦ περιοδικοῦ *Russki vestnik*, δημοσιεύτηκαν ἀπὸ τοὺς Τομασέφσκι καὶ Χαλαμπάγιεφ στ' Ἀπαντα τῶν Λογοτεχνικῶν ἔργων τοῦ Ντοστογιέφσκι ποὺ κυκλοφόρησαν στὰ 1926-1930⁴¹². Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ εἶχε δημοσιευτεῖ καὶ πιὸ πρῶτα, τὸ 1922, στὴ συλλογὴ *Dokumentary po istorii risku literatury* (Ντοκουμέντα γιὰ τὴ ρωσικὴ λογοτεχνία)⁴¹³, ἐνῶ μιὰ δευτέρη παραλλαγή τοῦ κεφαλαίου ἐμφανίστηκε τὸν ἴδιο χρόνο (1922) στὸ περιοδικὸ *Byloye* (Τὸ παρελθόν)⁴¹⁴.

Ὑστερα λοιπὸν ἀπὸ τὶς ἐπανειλημμένες ἐκδόσεις τοῦ κεφαλαίου μὲ τὴν ἐξομολόγηση τοῦ Σταυρόγκιν θὰ ἔπρεπε, σύμφωνα μὲ τὸν Σεντούρο, νὰ δημοσιευτεῖ καὶ στὴν 10τομῇ ἔκδοση. Ἄν ἔχι στὸ κύριο σῶμα τοῦ κειμένου, ἀμέσως μετὰ τὸ ὄγδοο κεφάλαιο (ἀπὸ τὴ σελ. 443), ὅπου εἶναι ἡ κανονικὴ του θέση, τουλάχιστο σὰν παράρτημα στὸ τέλος τοῦ μυθιστορήματος⁴¹⁵. Μὲ τὸ νὰ στερῇ οὕτως τοὺς ἀναγνώστες καὶ τοὺς ἐρευνητὲς τῶν ἔργων τοῦ Ντοστογιέφσκι τὸ κεφάλαιο αὐτό, ποὺ ἀποκαλύπτει τὸν πραγματικὸ κόσμον τοῦ Σταυρόγκιν, ἔγιναν αἰτίαι οἱ ὑπεύθυνοι αὐτῆς τῆς ἔκδοσης νὰ ἐμφανιστεῖ αἰνιγματικὸς καὶ μυστηριώδης ὁ σπουδαιότερος αὐτὸς ἥρωας τῶν *Δαιμονισμένων*⁴¹⁶. Γιατὶ μόνο μὲ τὴν ἀνάγνωση αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου μπορεῖ ν' ἀποκτήσει κανεὶς ἀρκετὰ βαθιὰ κατανόηση τῶν λόγων ποὺ ὥθησαν τὸ συγγραφέα νὰ τιμωρήσει τόσο σκληρὰ τὸ «μεγάλον ἁμαρτωλόν» του μὲ τὸ νὰ τὸν ὀδηγήσει στὴν αὐτοκτονία, στὸ τέλος τοῦ βιβλίου⁴¹⁷.

Ἄλλωστε κι αὐτὸς ἀκόμα ὁ σχολιαστὴς τῶν *Δαιμονισμένων*, στὴ 10τομῇ ἔκδοση, ὁ Φ. Ι. Ἐβνιν, ἐπισημαίνει αὐτὸ τὸ κενό. Στὴν ὥρα αὐτὴ λεπτομερῆ του ἀνάλυση, στὸ τέλος τοῦ ἔβδομου τόμου, γράφει γιὰ τὴν οὐσιαστικὴ ἐπίδραση ποὺ εἶχε πάνω στὴν τελικὴ μορφή τοῦ μυθιστορήματος ἡ ἀποκοπὴ αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου, τονίζοντας τὴν τεράστια σημασία του, ποὺ ὅμως, ὅπως

λέει, ἀποκόπηκε κι ἀπ' αὐτὴ τὴν ἔκδοση⁴¹⁸. Μὲ τὸ νὰ περιλάβουν ὅμως οἱ ἐκδότες στὸ τέλος τοῦ τόμου τὶς σημειώσεις τοῦ Ἐβνιν, βάζουν τὸν ἑαυτό τους σὲ μιὰ πολὺ ιδιόρρυθμὴ θέση ἀπέναντι στοὺς ἀναγνώστες. Γιατὶ οἱ ἀναγνώστες αὐτοὶ ἀναγκάζονται, γιὰ νὰ τὸ ποῦμε ἔτσι, νὰ διαβάσουν τὸ σχολιαστὴ καὶ νὰ στερηθοῦν συνάμα ἀπὸ τὴν εὐκαιρία νὰ σχηματίσουν οἱ ἴδιοι γνώμη. Ἔτσι ποὺ νὰ μπορέσουν μόνοι τους ν' ἀποδεχτοῦν ἢ ν' ἀπορρίψουν τὶς ἀναπόδεικτες (ἐφόσον δὲν ἔχουν μπροστά τους τὸ ἴδιο τὸ κείμενο τοῦ κεφαλαίου) ἐκθέσεις τοῦ Ἐβνιν⁴¹⁹.

Ἡ παράλειψη τοῦ κεφαλαίου («Στοῦ Τύχωνα» ἀπὸ τὴ 10τομῇ ἔκδοση ἀνάγκασε τὸν Μπορίς Φιλίποφ, ρῶσο τῆς διασπορᾶς, νὰ ἐκδώσει λίγα χρόνια ἀργότερα, τὸ 1964, τὸ κεφάλαιο αὐτὸ σὲ ἰδιαίτερο μικρὸ τόμον σὰν συμπλήρωμα στὴν παραπάνω πολυτομῇ ἔκδοση. Ὁ Φιλίποφ εἶναι αὐτὸς ποὺ εἶχε ἐκδώσει τὸ 1946 κι ἓνα ἄλλο ἀξιόλογο καὶ τόσο πολυσυζητημένο ἐπίσης κείμενο, τὶς *Σημειώσεις ἀπὸ τὸ ὑπόγειον*, γράφοντας μάλιστα ὁ ἴδιος τὸν πρόλογο. Τώρα πάλι, μὲ τὴ νέα του ἐκδοτικὴ προσπάθεια, ἔρχεται νὰ ικανοποιήσει τοὺς ἀναγνώστες του, προσφέροντάς τους ἓνα δυσεύρετο κείμενο τοῦ Ντοστογιέφσκι. Τὸν πρόλογο τοῦ κειμένου μὲ τίτλο «*Useknovennaya glava*» (Τὸ διαγραμμένο κεφάλαιο) τὸν ἔγραψε αὐτὴ τὴ φορὰ ὁ Ἀντρέι Κόζιν, ρῶσος τῆς διασπορᾶς ἐπίσης⁴²⁰. Σύμφωνα μὲ ὅσα γράφει ὁ Κόζιν στὸν πρόλόγόν του ποὺ, ὅπως εἴπαμε, μεταφράστηκε καὶ στὰ ἑλληνικά, χωρὶς τὸ κεφάλαιο «Στοῦ Τύχωνα», τὸ κεντρικὸ κεφάλαιο τῶν *Δαιμονισμένων*, ὁλόκληρο τὸ βιβλίον χάνει τὴ δομικὴ του ἀρμονία καὶ ἀναλογία καὶ ἡ μορφή τοῦ Σταυρόγκιν μένει ἀσυμπλήρωτα ἐνσαρκωμένη ἀπὸ καλλιτεχνικὴ πλευρά⁴²¹. Ἔτσι ποὺ τὸ πολυσύνθετο αὐτὸ βιβλίον μὲ τὸν τόσο μεγάλο πλοῦτον *ἰδεῶν* νὰ μένει κολοβόν, καὶ πολὺ περισσότερο *ἀκέφαλον*⁴²². Γι' αὐτὸ καὶ ἡ ἔκδοση τοῦ κεφαλαίου «Στοῦ Τύχωνα» σὲ ἰδιαίτερον τόμον ἀπὸ τὸν Φιλίποφ, καὶ μάλιστα σὲ μιὰ ἐποχὴ ποὺ ἦταν δύσκολο νὰ τὸ βρεῖ κανεὶς, πρέπει νὰ θεωρηθεῖ πραγματικὴ συμβολή. Ἔστω κι ἂν ἡ ἔκδοση αὐτὴ περιορίστηκε ἀποκλειστικὰ στοὺς ρώσους τῆς διασπορᾶς.

Μολονότι ἐδῶ μᾶς ἐνδιαφέρει μόνο ἡ στάση τῆς σοβιετικῆς κριτικῆς ἀπέναντι στο «ἀπαγορευμένο» κεφάλαιο, δὲ θὰ ἦταν ἄσκοπο ἂν λέγαμε μερικά πράγματα καὶ γιὰ τὴ σχέση του μὲ τὴν ἐλληνικὴ πραγματικότητα. Τὸ κεφάλαιο αὐτὸ ἀπουσιάζει ἀπ’ ὅλες σχεδὸν τὶς ἐλληνικὲς μεταφράσεις. Ἀρχικά (1933;) κυκλοφόρησε σὲ αὐτοτελὴ ἐκδοση μὲ τὸν τίτλο «Ἡ ἐξομολόγηση τοῦ Σταυρόγκιν» καὶ σὲ μετάφραση τοῦ Φώτου Πολίτη (ἐκδ. Γαννιάρη). Γιὰ πρώτη φορὰ ἐμφανίστηκε τὸ «ἀπαγορευμένο» κεφάλαιο, μαζὶ μὲ τοὺς *Δαίμονισμένους*, σὲ παραρτήμα ὅμως, μὲ τὸν τίτλο «Στοῦ Τύχωνα», στίς ἐκδόσεις Γκοβόστη καὶ σὲ μετάφραση ἀπὸ τὰ ρωσικά τοῦ Ἄρη Ἀλεξάνδρου⁴³². Μαζὶ μὲ τὸ κεφάλαιο τοῦτο ποὺ μπῆκε ὁλόκληρο, ἐξὸν ἀπὸ ἓνα μικρὸ μέρος στὴν ἀρχή, μπῆκαν ἐπίσης σ’ αὐτὴ τὴν ἐκδοση καὶ διάφορες παραλλαγές σὲ τρία σημεία τοῦ κεφαλαίου⁴³⁴. Καθὼς ἀκόμα καὶ σημειώσεις γιὰ τοὺς κύριους ἥρωες τοῦ βιβλίου ποὺ εἶχε ξεδιαλέξει ὁ Ν. Ν. Στράχοφ. Ἀπὸ τὸ Σημειωματάριο τοῦ συγγραφέα καὶ ποὺ δημοσιεύτηκαν γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἐκδοση τῶν Ἀπάντων τοῦ Ντοστογιέφσκι τὸ 1906⁴³⁵.

Παρόλο τὸ παραπάνω, τόσο πλούσιο ὑλικό, ποὺ παραθέτει ἡ ἐκδοση Γκοβόστη, μιὰ ἄλλη ἐκδοση τῶν *Δαίμονισμένων* σὲ μετάφραση ἐπίσης ἀπὸ τὰ ρωσικά, ποὺ κυκλοφόρησε ἀργότερα ἀπὸ τὴν Ἐκδοτικὴ Ἑταιρία Χ. Μιχαλακέα⁴²⁶, ἀπόφυγε νὰ συμπεριλάβει τουλάχιστο τὸ κεφάλαιο μὲ τὴν ἐξομολόγηση τοῦ Σταυρόγκιν. Ὁ ἐκδότης, σ’ ἓνα σημείωμα στὸ τέλος τοῦ βιβλίου, δικαιολογεῖ τὴν παράλειψη αὐτὴ ἀπὸ τὸ γεγονὸς πὼς ὁ ἴδιος ὁ Ντοστογιέφσκι ὅταν ἐβγαλε τοὺς *Δαίμονισμένους* σὲ βιβλίο (1873), θεώρησε ὀρθὸ νὰ μὴ συμπεριλάβει τὸ παραπάνω κεφάλαιο. Μιὰ ἄλλη δικαιολογία ποὺ ἀναφέρει ἐπίσης ὁ ἐκδότης, εἶναι πὼς ὁ μεγάλος ἐκδοτικὸς οἶκος «Penguin» ἔκαμε τὸ ἴδιο στὴν ἀγγλικὴ μετάφραση τοῦ βιβλίου *The Devils*⁴²⁷. Ὡστόσο σὲ μιὰν ἀπὸ τὶς κατοπινὲς ἀγγλικὲς μεταφράσεις τῶν *Δαίμονισμένων* (*The Possessed*) τῶν ἐκδόσεων «New American Library» ποὺ ἄρχισε νὰ κυκλοφορεῖ ἀπὸ τὸ 1962, τὸ κεφάλαιο μὲ

τίτλο «At Tikhon's (Stavrogin's Confession)» πῆρε τὴν κανονικὴ του θέση μέσα στὸ βιβλίο: ὕστερ’ ἀπὸ τὸ ὄγδοο κεφάλαιο τοῦ Δεύτερου Μέρους. Καὶ μάλιστα δημοσιεύτηκε ὁλόκληρο, χωρὶς καμιά περικοπή. Μὲ τὴν ἀρχή του δηλαδὴ⁴²⁸. Καθὼς καὶ μὲ μιὰ δεύτερη παραλλαγή ποὺ μπῆκε σὲ ὑποσημείωση⁴²⁹.

Ὁ ἐκδότης ὅμως τῆς Ἐκδοτικῆς Ἑταιρίας Μιχαλακέα καὶ Σίας ἀναφέρει, στὸ παραπάνω σημείωμά του, κι ἓναν ἄλλο λόγο ποὺ τὸν ἔκαμε νὰ μὴν προσθέσει τὸ κεφάλαιο «Στοῦ Τύχωνα». Τὸ λόγο πὼς τὸ κεφάλαιο αὐτὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε στίς τελευταῖες ἐκδόσεις τῶν ἔργων τοῦ Ντοστογιέφσκι ἀπὸ τὸν «Κρατικὸ Ἐκδοτικὸ Οἶκο Λογοτεχνίας» τῆς Μόσχας⁴³⁰. Πρόκειται γιὰ τὶς ἐκδόσεις ποὺ προήλθαν ἀπὸ τὴ μοναδικὴ γιὰ πολλὰ χρόνια ἐκδοση τῶν *Δαίμονισμένων* στὸν ἑβδομο τόμο τῆς 10τομης ἐκδοσης τοῦ Gosudarstvennoye izdatel'stvo khudozestvennoy literature (GIKhL). Γιὰ τοῦτη τὴν ἐκδοση ποὺ ὁ ἑβδομος τόμος τῆς (μὲ τοὺς *Δαίμονισμένους*) κυκλοφόρησε τὸ 1957, ἔγινε ἐδῶ ἰδιαίτερος λόγος. Καὶ φαίνεται πὼς πάνω σὲ μιὰ τέτοια ἐκδοση βασίστηκε καὶ ἡ ἐκδοση τῶν *Δαίμονισμένων* ἀπὸ τὸν Μιχαλακέα τὸ 1960.

Βέβαια ἀπὸ τὸν ἑβδομο τόμο τῆς 10τομης ρωσικῆς ἐκδοσης ποὺ ἔλαβε ὑπόψη τῆς ἡ ἐλληνικὴ ἐκδοση, ἀπουσιάζει τὸ κεφάλαιο «Στοῦ Τύχωνα». Ὅμως ἀργότερα, τὸ 1974, θὰ μπεῖ στὸν ἐνδέκατο τόμο τῆς 30τομης ἀκαδημαϊκῆς ἐκδοσης ποὺ ἄρχισε τὸ 1972⁴³¹ ὅπως εἶχε μπεῖ παλαιότερα καὶ στὸν ἑβδομο τόμο τῆς 13τομης ἐκδοσης τῶν Τομασέφσκι καὶ Χαλαμπάγιεφ (1926-1930). Ἔτσι ποὺ σὲ σύγκριση μ’ αὐτὲς τὶς ἐκδόσεις ἡ 10τομη ἐκδοση, παρὰ τὰ προτερήματά της, νὰ εἶναι, σύμφωνα μὲ τὸν Σεντοῦρο, «κάποιος μειωμένης ἀξίας»⁴³². Μὲ τὴν ἐννοια δηλαδὴ πὼς λείπει ἀπ’ αὐτὴ τὸ σχετικὸ κεφάλαιο τῶν *Δαίμονισμένων*⁴³³.

Ὅπωςδήποτε, ἡ ἐλλειψη τούτη θὰ μποροῦσε νὰ ἐξηγηθεῖ ὡς ἓνα σημεῖο ἂν σκεφτοῦμε πὼς τὸ χρόνο ποὺ ἐκδόθηκε ὁ ἑβδομος τόμος τῶν *Δαίμονισμένων* (1957), ἄρχισε ἡ ἀντιδραστικὴ περίοδος τοῦ Χρουστσόφ. Γι’ αὐτὴ τὴν περίοδο ὅμως καὶ

τὴν ἐπίδρασή της στὴ σοβιετικὴ κριτικὴ γιὰ ἰδιαίτερα.
τὸν Ντοστογιέφσκι πρέπει νὰ μιλήσουμε

ΜΙΧΑΛΗΣ Κ. ΜΑΚΡΑΚΗΣ

Τ Ε Λ Ο Σ

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ε Ι Σ

383. Γ. Γιάννις, δ.π.π., σ. 963.
384. Α. Κώζιν, δ.π.π., σ. 967.
385. R. Peace, δ.π.π., σ. 180.
386. Οἱ δαιμονισμένοι, Παράρτημα : «Στοῦ Τύχωνα», § 2.
387. Στὸ ἴδιο.
388. R. Peace, δ.π.π., σ. 180.
389. «Στοῦ Τύχωνα», § 3.
390. R. Peace, δ.π.π., σ. 182.
391. Γ. Γιάννις, δ.π.π., σ. 957. Ὁλόκληρο τὸ ἄρθρο τοῦ σέρβου φιλόλογου καθηγητῆ Γ. Γιάννις μετὰ τὸν τίτλο «Ἐιρήνη ὑμῖν» στρέφεται γύρω ἀπὸ τὴ βασικὴ αὐτὴ ἰδέα γιὰ τὸν πειρασμὸ καὶ τὸ σκανδαλισμὸ τοῦ Τύχωνα. Ἀλλωστε αὐτὸ δείχνει καὶ ὁ τίτλος τῆς μελέτης του, ποὺ ἀπόσπασμά της εἶναι τοῦτο τὸ ἄρθρο. Ὁ τίτλος δηλαδὴ : Οἱ δαιμονισμένοι : Συμβολὴ τῆς δουλειᾶς τοῦ «Ἐξω ἀπὸ δ' ὄν» (Βλ. περιοδ. Ἐποπεΐα, ἀρ. 62, Νοέμ. 1981, σ. 955, καὶ ἰδιαίτερα σ. 957 κ.π.κ.).
392. Στὸ ἴδιο, σ. 958.
393. Στὸ ἴδιο, σ. 957.
394. Οἱ δαιμονισμένοι, Μέρ. Β', κεφ. VIII, § 1.
395. Γ. Γιάννις, δ.π.π., σ. 956.
396. Γράμμα τοῦ Ντοστογιέφσκι στὸν Α. Ν. Μάικοφ ἀπὸ τὴ Δρέσδη, 25 Μαρ./6 Ἀπρ. 1870. Ὁ Τύχων Ζαντόνσκι (1724-1783), μετὰ κοσμικὸ ὄνομα Τιμοφεί Κυρίλλοφ, ἦταν γιὸς ἐνὸς φτωχοῦ διάκου τοῦ κυβερνεῖου τοῦ Νόβγκοροντ. Μπῆκε σὲ σεμινάριο καὶ ὕστερα ἔγινε ἐπίσκοπος καὶ προϊστάμενος τοῦ Τβέρ. Τὸ 1763, γιὰ λόγους ὑγείας, παραιτήθηκε καὶ τέλειωσε τὴ ζωὴ του στὸ μοναστήρι τοῦ Ζαντόνσκι ἀπ' ὅπου καὶ πῆρε τὸ ἐπώνυμό του. Μίλησαν πολλὰ γι' αὐτὸν στὰ χρόνια τοῦ 1860 μετὰ ἀφορμὴ τὴν ἀνακάλυψη τῶν λειψάνων του. Πολλὲς βιογραφίες τὸν παρουσιάζουν σὰν ἄνθρωπο πολὺ αὐστηρὸ στὸν ἑαυτό του καὶ γεμάτο ἀγάπη καὶ ἐπιεικεία στοὺς ἄλλους. Μολονότι νευρικὸς καὶ ζωηρὸς χαραχτήρας, μπόρεσε νὰ περιορίσει τὸν ἑαυτό του μετὰ τὴν πολὺ μεγάλῃ ταπεινοφροσύνη του.
397. Γράμμα τοῦ Ντοστογιέφσκι στὸν Α. Ν. Μάικοφ ἀπὸ τὴ Δρέσδη, 8/20 Ὀκτ. 1870.
398. J. Catteau, La création littéraire chez Dostoïevski, Paris, Institut d'Etudes Slaves, 1978, σ. 312. Σύμφωνα μετὰ τὸν Μ. Σλόνιμ, «ὁ Ντοστογιέφσκι καὶ ὁ Σολοβιόβ [φιλόσοφος καὶ φίλος του] εἶχαν πάει μαζί στὸ Μοναστήρι Ὅπτινα γιὰ νὰ γνωρίσουν τὸν Ἅγιο στάρκε Τύχωνα ποὺ ἀποτελεῖ ἀναντίρρητα τὸ μοντέλο τοῦ Πάτερ Ζωσιμά (Μάρκ Σλόνιμ, «Οἱ Ἀδελφοὶ Καραμάζοφ» καὶ ὁ δημιουργὸς τους), συμπλήρωμα στοὺς Ἀδελφούς Καραμάζοφ τοῦ Ντοστογιέφσκι, μετφρ. Ἀρνη Ἀλεξάνδρου, Ἀθήνα, ἐκδ. Γκοβόστη, χ.χ., σ. 252). Τὴν ἀποψὲ πὼς ὁ Τύχων ἀποτελεῖ τὸ πρότυπο τοῦ Ζωσιμά παραδέ-
- χεται ἐπίσης καὶ ὁ Γ. Γιάννις (δ.π.π., σ. 956). Ἄλλοι μελετητὲς ὥστόσο, ὅπως ὁ Ernest Simmons, ὑποστηρίζουν πὼς τὸ πρότυπο τοῦ στάρκε Ζωσιμά ὑπῆρξε ὁ ἡγούμενος τῆς Μονῆς Ὅπτινα, ὁ π. Ἀμβρόσιος (Ernest J. Simmons, Leo Tolstoy, New York, Vintage Books, 1960, τ. 2, σ. 136 σημ.). Μετὰ τὸν Simmons συμφωνεῖ καὶ ὁ Jacques Catteau, ὑποστηρίζοντας καὶ αὐτὸς πὼς ὁ στάρκε Ζωσιμάς εἶναι ὁ στάρκε Ἀμβρόσιος ποὺ ἐπισκέφθηκε ὁ Ντοστογιέφσκι στὴν Ὅπτινα μαζί μετὰ τὸν Βλαντίμιρ Σολοβιόφ τὸν Ἰούνιο τοῦ 1878 (J. Catteau, «Chronologie», στὸ συλλογ. ἔργο Dostoïevski, δ.π.π., σ. 26). Ὅποιοι καὶ ἂν ὑπῆρξε ὅμως τὸ πραγματικὸ πρότυπο τοῦ Ζωσιμά, ὁπωσδήποτε τὴς διδασχῆς του (Ἀδελφοὶ Καραμάζοφ, Μέρ. Β', βιβλ. VI, κεφ. 3, ε'-θ') ἐπηρέαστηκε ἀπὸ ἕναν ἄλλο μοναχό, τὸν Παρθένιο τοῦ Ἀγ. Ὄρους, ποὺ πέθανε τὸ 1868.
399. Βλ. τὸ παραπάνω γράμμα τοῦ Ντοστογιέφσκι στὸν Μάικοφ (25 Μαρ. 1870).
400. Α. Κώζιν, δ.π.π., σ. 972.
401. Γ. Γιάννις, δ.π.π., σ. 964. Βλ. ἐπίσης σ. 955.
402. Α. Κώζιν, δ.π.π., σ. 966.
403. Στὸ ἴδιο, σ. 965.
404. Βλ. Zapisnye tetradi F. M. Dostoyevskovo (Σημειωματάρια τοῦ Φ. Μ. Ντοστογιέφσκι [γιὰ τοὺς «Δαιμονισμένους»]), komment. N. I. Ignatovoi i E. N. Konshinoi, Moskva-Leningrad, Academia, 1935. Βλ. ἐπίσης τὰ πρόχειρα ἀντίγραφα διαφόρων κεφαλαίων τῶν Δαιμονισμένων ποὺ ὁ Μπ. Τομασέφσκι δημοσίευσε στὸν τόμο : F. M. Dostoyevski: Materialy i issledovaniya (Φ. Μ. Ντοστογιέφσκι : Ὑλικὸ καὶ μελέτες, pod red. A. S. Dolinina, Leningrad, izd. Akademii Nauk (AN SSSR), 1935 (literaturny arkhiv).
405. Opisanie rukopisei F. M. Dostoyevskovo (Περιγραφή τῶν χειρογράφων τοῦ Φ. Μ. Ντοστογιέφσκι), pod red. V. S. Nechayevoi, Moskva, izd. Akademii Nauk SSSR, 1957.
406. Α. Κώζιν, δ.π.π., σ. 965, 966. Ἀντίτυπο αὐτῆς τῆς ἐκδόσεως στὴ ρωσικὴ γλῶσσα ὑπάρχει στὴν Ἐθνικὴ Βιβλιοθήκη Ἀθηνῶν, μετὰ ἀρ. Ν.Φ. 5907.
407. Α. Κώζιν, δ.π.π., σ. 972.
408. Στὸ ἴδιο.
409. DIRT, σ. 147.
410. Γ. Γιάννις, δ.π.π., σ. 964, σημ. 5.
411. Βλ. Polnoye sobraniye sochineni F. M. Dostoyevskovo (Τὰ ἅπαντα τοῦ Φ. Μ. Ντοστογιέφσκι), Yubileinoe 6-oye izdaniye v 14 tomakh pod red. A. G.

Dostoyevskoi, Sankt-Peterburg, 1904-1906 (τ. 8).

412. Polnoye sobraniye khudozhestvennykh proizvedeni (Τὰ ἅπαντα τῶν καλλιτεχνικῶν ἔργων), t. I-XIII, pod red. B. V. Tomashevskovo i K. I. Khalabayeva, Moskva-Leningrad, GIZ, 1926-1930, τ. 7, σ. 555-586.

413. Dokumentary po istorii ruskoi literatury i obshchestvennosti (Ντοκουμέντα γιὰ τὴ ρωσικὴ λογοτεχνία καὶ τὴν κοινωνικὴ σκέψη), vyпуск [τεῦχος] I, Moskva, 1922.

414. Byloye (Τὸ παρελθόν), kniga (βιβλίο) 19, Leningrad, 1922, σ. 227-252.

415. DIRT, σ. 147.

416. DIRT, σ. 149.

417. DIRT, σ. 150.

418. Sobraniye sochineni vi 10 tomakh (Συλλογὴ ἔργων σὲ 10 τόμους), Moskva, GIKhL, 1956-1958, τ. 7 (1957), σ. 728.

419. DIRT, σ. 150.

420. F. M. Dostoyevski, Tikhona: Propushchennaya glava iz romana «Besy» (Στοῦ Τύχωνα: «Ἐνα κεφάλαιο ποὺ παραλείφθηκε ἀπὸ τὸ μυθιστόρημα «Οἱ δαίμονισμένοι»», vstupidelnaya statya Andreya Kozina (εἰσαγωγικὸ ἄρθρο τοῦ Ἀντρέι Κόζιν), published by Boris Filippov, Interlanguage Associates, Washington, D. C., 1964. Βλ. γενικὰ γιὰ τὸν Ἀντρέι Κόζιν στὸ βιβλίο τοῦ Σεντούρο, DIRT, σ. 439-441.

421. DIRT, σ. 439. Βλ. ἐπίσης τὴν ἐλληνικὴ μετάφραση, ὅ.π.π., σ. 965.

422. Α. Κῶζιν, ὅ.π.π., σ. 972. «Ὅπως παρατηρεῖ καὶ ὁ Γιάνις, τὸ κεφάλαιο «Στοῦ Τύχωνα» παίζει τὸ ρόλο τῆς ἀναγγελίας γιὰ τὴ λύση τῆς τραγωδίας καὶ ἡ ἐξωσὴ του ἔχει διαταράξει σὲ βάθος τὴ σύνθεση τοῦ μυθιστορήματος. Αὐτὸ φάνηκε ὕστερ' ἀπὸ τὴν ἐπαναφορὰ του στὸ μυθιστόρημα (Γ. Γιάνις,

ὅ.π.π., σ. 956).

423. «Στοῦ Τύχωνα», συμπλήρωμα στοὺς Δαίμονισμένους, μετφρ. Ἀρῆ Ἀλεξάνδρου, Ἀθήνα, ἐκδ. Γκοβόστη, χ.χ., τόμος (Μέρος) 3, σ. 215-252.

424. Στὴ σελ. 226, ἡ παραλλαγή σ. 253-254. Στὴ σελ. 227, ἡ παραλλαγή σ. 254-256. Καὶ στὴ σελ. 228, ἡ παραλλαγή σ. 256.

425. Στὸ ἴδιο, σ. 257-279.

426. Φιόντορ Ντοστογιέφσκι, Οἱ δαίμονισμένοι, μὲ κριτικὴ ἀνάλυση τῆς Ρωσικῆς Ἀκαδημίας Ἐπιστημῶν (περίληψη ἀπὸ εἰδικὴ μελέτη τοῦ Φ. Ι. [Γ]έβνιν), μετφρ. ἀπὸ τὰ ρωσικὰ Σ. Σπαθάρη - Τ. Μιχαλακέα, ἐπιμέλεια ὕλης Κώστα Βάρναλη, εἰκονογράφηση-ὑποσημειώσεις μὲ βάση τὶς ρωσικὲς ἐκδόσεις τοῦ 1959, Ἀθήναι, Ἐκδοτικὴ Ἑταιρία Χ. Μιχαλακέα καὶ Σίας, 1960.

427. Στὸ ἴδιο, σ. 649.

428. Fyodor Dostoyevsky, The Possessed, a new translation by Andrew R. MacAndrew, with an Afterword by Marc Slonim, New York, New American Library, last edition (χ.χ.), σ. 405-443.

429. Στὸ ἴδιο, σ. 421 σημ. Πρβλ. μετφρ. Ἀρῆ Ἀλεξάνδρου, ὅ.π.π., σ. 256.

430. Φ. Ντοστογιέφσκι, Οἱ δαίμονισμένοι, ἐκδ. Χ. Μιχαλακέα, σ. 649.

431. Polnoye sobraniye sochineni F. M. Dostoyevskovo v 30-i tomakh (Τὰ ἅπαντα τοῦ Φ. Μ. Ντοστογιέφσκι σὲ 30 τόμους), Leningrad, izd. «Nauka», 1972 κ.π.κ., Besy: glava «U Tikhona», rukopisnyie redaksii (Οἱ δαίμονισμένοι: κεφάλαιο «Στοῦ Τύχωνα», χειρόγραφα τῆς σύνταξης), τ. 11, σ. 5 κ.π.κ. Βλ. ἐπίσης τ. 12, σ. 108 κ.π.κ.

432. DIRT, σ. 150.

433. Γενικὰ γιὰ τὴ σημασία αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου καὶ τὴν παράλειψή του ἀπὸ τὴ 10τομὴ ἐκδοσὴ τοῦ 1956-1958, βλ. DIRT, σ. 146-150.

Μεξικάνικη λογοτεχνία

JACINTO D. JUAREZ

ΙΣΟΤΗΤΑ

Μόνο ἂν δῶ τὸν ἄντρα νὰ χοροπηδᾷ
πάνω στὶς μύτες τῶν ποδιῶν του
καὶ τὴ γυναικὰ νὰ τὸν σηκώνει
ψηλὰ στὸν ἀέρα,
μόνο τότε θὰ παραδεχτῶ
τὴν ἰσότητα τῶν δύο φύλων.

Ἀπόδοση Γ. Δ. ΧΟΤΡΜΟΥΖΙΑΔΗ

Τόδεκα πενήνηρο

ΤΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

ΚΑΙ ΤΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ

‘Η γενιά τοῦ ‘30

‘Από μιὰ σημαντική συνομιλία τοῦ κ. Παναγιώτη Κανελλόπουλου μὲ τὴν κ. Τίνα Πολίτη ποὺ δημοσιεύτηκε στὴ «Μεσημβρινή» (2 Μαΐου), — δίνει τὰ βασικὰ καὶ ἀποφασιστικὰ γεγονότα τῆς ζωῆς του, — μεταφέρουμε ἐδῶ ὅσα ἀναφέρονται στὴ λογοτεχνία καὶ στὸ θέατρο, ὅχι μόνο γιατί εἶναι οἱ γνώμες ἐνὸς πνευματικοῦ ἀνθρώπου πρώτου μεγέθους ἀλλὰ καὶ γιατί ἔχουν παρατηρήσεις γιὰ τὴ λογοτεχνικὴ γενιά τοῦ ‘30, ποὺ νομίζουμε ὅτι πρώτη φορὰ διατυπώνονται. Εἶπε ὁ κ. Κανελλόπουλος, ἀπαντώντας στὸ ἐρώτημα «‘Αγαπᾶτε καὶ τὴν ποίησιν;» : — Ναι. Καὶ μάλιστα ξεχωρίζω τὴ γενιά τοῦ ‘20. Πολλοὶ τῆς γενιᾶς τοῦ ‘20, παρουσιάζονται σὰν ν’ ἀνήκουν στὴ γενιά τοῦ ‘30. ‘Η γενιά τοῦ ‘30, ἔχει σφετερισθεῖ τίτλους καὶ ὀνόματα τοῦ ‘20. ‘Ο Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, ὁ Τερζάκης, ὁ Π. Χάρης, ὁ Βαφόπουλος, ὁ Παπανοῦτσος, ὁ Ι. Θεοδωρακόπουλος, ὁ Μυριβήλης καὶ ἐγὼ εἴμαστε τοῦ ‘20 καὶ συνεχίσαμε. ‘Εμεῖς σηκώσαμε τὸ βάρος τῆς καταστροφῆς τοῦ ‘22 καὶ ἀντισταθίκαμε μὲ τὴν πνευματικὴ μας προσφορά. Βέβαια, δὲν βάλαμ στὴ γενιά μας τὸ Σεφέρη, γιατί ὡς τὸ ‘30 μᾶς ἔκρυβε ὅτι ἦταν ποιητής. Εἴχαμε μεγάλο δεσμό, ἀλλὰ δὲν μᾶς εἶχε πεῖ τίποτα. Τὸ πολὺ-πολὺ νὰ τὸ ‘χε πεῖ στὴν ἀδελφὴ του τὴν ‘Ιωάννα. Βέβαια καὶ αὐτοὶ μετὰ τὸ ‘30 διαμόρφωσαν ἓνα νέο ὕφος, φύγανε ἀπὸ τὸ κάπως λογογραφικὸ ὕφος. ‘Ο Γ. Θεοτοκάς, ὁ Πετσάλης, ὁ Βενέζης, ἔδρασε ἐντονότερα ὁ Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος, στὰ ‘35 ἐμφανίζεται ὁ Ρίτσος, ὁ Βρεττάκος, σπουδαῖοι ποιητές».

Καὶ προσθέτει ὁ κ. Κανελλόπουλος : — ‘Αφοῦ ἀγαπῶ τὴ λογοτεχνία, ἀγαπῶ καὶ τὸ θέατρο. Δὲν ἔχω ἄλλες ἀσχολίες. ‘Η Βουλὴ, ἡ συγγραφικὴ μου ἐργασία, ἡ ‘Ακαδημία, ὅπου ἐργάστηκα ἰδιαίτερα τὰ τελευταῖα χρόνια γιὰ νὰ γίνουν καὶ προοδευτικοὶ ἄνθρωποι ἀκαδημαῖοι. Δὲν πηγαίνω σὲ δεξιώσεις. Οὐτὲ προσκλήσεις δέχομαι».

X.

ΕΠΙΚΑΙΡΟΤΗΤΕΣ

Οἱ τρεῖς ἐπέτειοι

Πολλὲς ἦταν καὶ μερικὲς πολὺ ἀξιόλογες οἱ τιμητικὲς ἐκδηλώσεις γιὰ τὸν Κωστή Παλαμᾶ (40

χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του), τὸν Κ. Π. Καβάφη (50 χρόνια ἀπὸ τὸ θάνατό του) καὶ τὸν Νίκο Καζαντζάκη (ἑκατὸ χρόνια ἀπὸ τὴ γέννησή του). ‘Η «Νέα Ἑστία» ἔχει ἀφιερώσει καὶ στοὺς τρεῖς πολυσέλιδα ἀφιερώματα. ‘Αλλὰ καὶ πάλι, θὰ δώσει, ὅλο τὸ 1983, ἀρκετὰ μεγάλα ἢ μικρὰ μελέτηματα, γραμμένα τώρα, μὲ νεότερες κρίσεις ἢ ἄγνωστα στοιχεῖα γιὰ τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τους.

X.

Δημιῶναξ καὶ Ν. Καζαντζάκης

α) ‘Εν τῷ περιοδικῷ Νέα Ἑστία, ἔτος ΝΖ’, τόμος 113ος, τεῦχος 1337ον, ‘Αθήναι, 15 Μαρτίου 1983, σσ. 403-404ην, ἐδημοσιεύθη ἡ κατωτέρω ἐπιστολὴ μὲ τὸν τίτλον «Δὲν ἐλπίζω τίποτα...» (βρ. ἐπιστολήν).

β) ‘Εν τῷ περιοδικῷ Νέα Σύνορα, ἔτος 6ον, τεῦχος 34-36ον, ‘Αθήναι, Αὐγούστος - ‘Οκτώβριος 1974, σσ. 338ην καὶ 342αν ἀντιστοίχως, ἐδημοσιεύθησαν τὰ κατωτέρω (=Μ. Βουδούρης «Συμπώσεις»):

1. Δημιῶναξ. Luciani Samosatensis Opera, Ed. Gulielmus Dindorf. Leipzig 1858. Τόμος δεῦτερος. Δημιῶνακτος βίος, XXXVII, 20 :

«...ἐρωτήσαντος δέ τινος τίς αὐτῷ ὄρος εὐδαιμονίας εἶναι δοκεῖ, μόνον εὐδαίμονα ἔφη ἐλευθερον· ἐκεῖνον δὲ φήσαντος πολλοὺς ἐλευθεροὺς εἶναι, «ἀλλ’ ἐκεῖνον», εἶπε, «νομίζω τὸν μῆτε ἐλπίζοντα τι μῆτε δεδιότα...».

2. Ἀνω νόμου τοῦ ‘Ελληνος : ‘Ελληνικὴ Νομαρχία, ἦτοι, Λόγος περὶ ‘Ελευθερίας». Φιλολογικὴ ἀπομνημείωση, κείμενο, σχόλια, εἰσαγωγὴ Γ. Βαλέτας. Μελέτηματα : Ν. Α. Βέης - Μ. Σιγοῦρος. Πρώτη αὐθεντικὴ ἐπανάκδοση. ‘Αθήναι. Ἐκδόσεις Πηγῆς 1948-1949, σ. 96η : 134/68 :

— ‘Ο μὲν ἐλεύθερος, λοιπόν, οὔτε ἐλπίζει, οὔτε φοβεῖται».

3. Ν. Καζαντζάκη : ‘Ασκητικὴ - Salvatores dei». Τρίτη ἐκδοση. Ἐκδόσεις ‘Ελ. Καζαντζάκη. Τριχόρφων 8, ‘Αθήνα 1964, σ. 25η, (= Τρίτο χρέος) :

— «Ξέρω τώρα· δὲν ἐλπίζω τίποτα, δὲ φοβοῦμαι τίποτα, λυτρώθηκα ἀπὸ τὸ νοῦ καὶ ἀπὸ τὴν καρδιά, ἀνέβηκα πρὸ πάνω, εἰμαι λεύτερος...».

Βλέπε τὴν ἐπιτύμβιον ἐπιγραφὴν «Δὲν ἐλπίζω τίποτα, δὲ φοβοῦμαι τίποτα, εἰμαι λεύτερος». Ὑπάρχουν, ὡς γνωστόν, δύο «μορφαι - ἐκδόσεις» τοῦ «φιλοσοφικοῦ» αὐτοῦ ἔργου τοῦ Ν. Καζαντζάκη. ‘Ο ἀναγνώστης (=τῶν «Συμπώσεων») παρακαλεῖται νὰ χρησιμοποιοῦ τὴν ἐκδοσὶν τοῦ 1964 (ἡ νεώτεραν) καὶ ὅχι τὴν κατωτέρω :

Νίκου Καζαντζάκη: «'Ασκητική - Salvatores dei». Πρόλογος Octave Merlier, Διευθυντού του Γαλλικού 'Ινστιτούτου 'Αθηνών. ('Εκδόσεις) «Σύμπαν». ('Αθήναι 1955), σσ. 1-112, 80ν.

γ) 'Ο Παρατηρητής (=συγγραφικόν ψευδώνυμον τοῦ 'Αναστασίου Βουρνά)*, ἀνεδημοσίευσε καὶ ἐσχολίασε τὰ φιλολογικὰ εὐρήματα τοῦ Μ. Βουδούρη ἐν τῇ καθημερινῇ πρωϊνῇ ἐφημερίδι 'Η Αὐγή, περίοδος Γ', φ. 1006ν, 'Αθήναι, Πέμπτη 28 Νοεμβρίου 1974, σ. 2αν, στήλας πρώτην καὶ δευτέραν.

δ) 'Ορα καὶ Καρόλου Μητσάκη: «Τὸ ἐπίγραμμα στὸν τάφο τοῦ Ν. Καζαντζάκη καὶ ἕνας στίχος τοῦ F. G. Klopstock», ἐν τῷ περιοδικῷ Νέα 'Εστία, ἔτος ΔΣΤ', τόμος 72ος, τεῦχος 848ον, 'Αθήναι, 1 Νοεμβρίου 1962, σ. 1594η. 'Ορα ἐπίσης καὶ Γ. Κ. Κατσιμπαλή: «Βιβλιογραφία Ν. Καζαντζάκη. Α'. 1906 - 1948». 'Αθήνα. Δεκέμβριος 1958, σσ. 1-64, 80ν.

Utrecht, 4/1983 ΜΕΛΗΣ ΒΟΥΔΟΥΡΗΣ

* Κυρ. Ντελόπουλος: «Νεοελληνικά φιλολογικά ψευδώνυμα 1800-1981». Δεύτερη έκδοση ἀναθεωρημένη καὶ ἀνασυνταγμένη. 'Ελληνικό Λογοτεχνικό καὶ 'Ιστορικό 'Αρχεῖο. 'Αθήνα 1983.

ΕΙΔΗΣΕΙΣ

‘Ο μουσικοσυνθέτης κ. Μίχης Θεοδωράκης τιμήθηκε με τὸ βραβεῖο Λένιν 1980-1982.

Τὸ ὑπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ 'Επιστημῶν προκηρύσσει διαγωνισμό γιὰ τὴ βράβευση ἀνέκδοτων μελετῶν ἢ μελετῶν ποὺ θὰ ἐκδοθοῦν μέσα στὸ 1983 με θέμα τὴ ζωὴ καὶ τὸ ἔργο τοῦ Νίκου Καζαντζάκη καὶ με τοὺς ἐξῆς ὅρους:

α) Οἱ ἀνέκδοτες μελέτες πρέπει νὰ καλύπτουν τουλάχιστον 100 δακτυλογραφημένες σελίδες κανονικοῦ διαστήματος καὶ νὰ ὑποβληθοῦν σὲ πέντε δακτυλογραφημένα ἀντίγραφα, με ψευδώνυμο, ἐνὸς τὸ ὄνομα, τὸ ἐπώνυμο καὶ ἡ ἀκριβὴς ταχυδρομικὴ διεύθυνση τοῦ συγγραφέα θὰ ἀναγράφονται, μαζὶ με τὸ ψευδώνυμο, σὲ σημείωμα ποὺ θὰ κλείνεται σὲ φάκελο ἀδιαφανῆ καὶ καλὰ σφραγισμένο. Τὸ ψευδώνυμο θὰ ἀναγράφεται καὶ στὴν αἴτηση ὑποβολῆς τοῦ ἔργου. 'Ο φάκελος θὰ ἀνοίγεται μόνο σὲ περίπτωσιν βράβευσης τῆς μελέτης.

β) Οἱ τυπωμένες μελέτες πρέπει νὰ καλύπτουν τουλάχιστον 80 σελίδες καὶ νὰ ὑποβληθοῦν σὲ πέντε (5) ἀντίτυπα, με αἴτηση τοῦ συγγραφέα.

γ) Προθεσμία ὑποβολῆς τῶν ἔργων στὸ 'Υπουργεῖο Πολιτισμοῦ καὶ 'Επιστημῶν, Δ/ση Γραμμάτων, 'Ερμού 17, 'Αθήνα, ὁρίζεται ἡ 18 Φεβρουαρίου 1984.

'Ορίζονται τρία βραβεῖα γιὰ τὶς καλύτερες ἀνέκδοτες ἢ τυπωμένες μελέτες, με τὰ ἀντίστοιχα χρηματικὰ ἔπαθλα: α) Πρῶτο Βραβεῖο, με χρηματικὸ ἔπαθλο 200.000 δρχ., β) Δεύτερο Βραβεῖο, με χρηματικὸ ἔπαθλο 150.000 δρχ., γ) Τρίτο Βραβεῖο, με χρηματικὸ ἔπαθλο 100.000 δρχ.

3. Εἰδικὴ 'Επιτροπὴ θὰ κρίνει τὶς μελέτες ποὺ θὰ ὑποβληθοῦν καὶ θὰ εισηγηθεῖ τὴν ἀπονομὴ τῶν τριῶν βραβείων με πρακτικὴ τῆς ποὺ θὰ τὸ ὑποβάλει στὸν 'Υπουργὸ Πολιτισμοῦ καὶ 'Επιστημῶν ὡς τὶς 30 Μαΐου 1984. 'Η ἀπονομὴ τῶν βραβείων θὰ γίνῃ τελικὰ με ὑπουργικὴ ἀπόφαση.

— Τὸ Δ. Σ. τοῦ 'Ιδρύματος Μπότση, ἐπειτ' ἀπὸ γνωμάτευση τῆς Εἰδικῆς 'Επιτροπῆς, ἐβράβευσε τὶς μεγαλύτερες δημοσιογραφικὲς ἐπιτυχίες τοῦ 1982 με βραβεῖα 1.150.000 δραχμῶν. Οἱ βραβευόμενοι εἶναι οἱ: Ι. Κυριακόπουλος (ΚΥΡ), Ν. Ἀλεξίου, Φ. Γερμανός, Δ. Ρίζος, Α. Φιλιππίδης, Κ. Καλλιγᾶς, Μ. Σταματελάτος, Κ. Τσαλόγλου καὶ Μ. Χωριανόπουλος. 'Επίσης ἡ Διοίκηση τοῦ 'Ιδρύματος σημείωσε τιμητικὰ τὴ συμβολὴ τῆς κ. 'Ελένης Βλάχου γιὰ τὴν τήρηση τῆς καθημερινῆς δημοσιογραφίας σὲ ὑψηλὸ ἐπίπεδο καὶ ἀπένευμε εὐφημὴ μνεῖα στὴν ἐφημερίδα «Μακεδονία» γιὰ τὴν εἰδησεογραφικὴ τῆς πληρότητα. 'Επίσης ἀπένευμε εὐφημὴ μνεῖα στοὺς δημοσιογράφους Σ. Θεοδωρόπουλο καὶ Ν. Δήμου.

— 'Η «Γυναικεῖα Λογοτεχνικὴ Συντροφιά» προκηρύσσει τὸν 28ο Πανελλήνιο Διαγωνισμό τῆς γιὰ τὴ συγγραφὴ Παιδικῶν Βιβλίων. Τὰ ἔργα πρέπει νὰ εἶναι ἀνέκδοτα καὶ νὰ κινῶνται σὲ κλίμα αἰσιοδοξίας καὶ πίστης στὴ ζωὴ. Τὰ Βραβεῖα τοῦ 1983 εἶναι τὰ ἀκόλουθα: 1) Βραβεῖο 'Εκδοτικοῦ Οἴκου τῆς «'Εστίας»: «'Ιστορικὸ μυθιστόρημα ἀπὸ ὅποια-δήποτε ἐποχὴ τοῦ 'Ελληνισμοῦ», δρχ. 60.000. 2) Βραβεῖο Θεάτρου Α. Μαυρουλίδου, εἰς μνήμην Λιλῆς Γιαννέτσου: «'Ενα πλήρες θεατρικὸ ἔργο», δρχ. 50.000. 3) Βραβεῖο Βιβλιοπωλείου 'Ελευθερουδάκη: «Ταξίδια στὴν 'Ελλάδα καὶ στὸν ἔξω κόσμο», δρχ. 50.000. 4) Βραβεῖο Γυναικεῖας Λογοτεχνικῆς Συντροφιάς: «Μικρὲς 'Ιστορίες γιὰ μικρὰ παιδιὰ», παιδιὰ τῆς προσχολικῆς ἡλικίας, δρχ. 40.000. 5) Βραβεῖο Χρήστου 'Αδαμαντιᾶδη, ποιητικὴ συλλογὴ γιὰ παιδιὰ τοῦ Δημοτικοῦ: («Τὸ Βιβλίο τῆς Μυρτῶς», δρχ. 30.000. Προθεσμία ὑποβολῆς: 15 'Οκτωβρίου 1983 - 'Εβρου 4, 'Αθήνα 611, τηλ. 7770374. Απαραιτήτο ψευδώνυμο με τὸ ὄνομα σὲ κλειστὸ φάκελο. 'Αντίγραφα δύο, δακτυλογραφημένα.

— Στις 24 'Απριλίου, στὴν Πάτρα, καὶ στὴ Διακίδειο Σχολὴ Λαοῦ ἔγινε φιλολογικὸ μνημόσυνο τοῦ Λίνου Πολίτη. Μίλησαν ἡ καθηγήτρια τῆς Κλασικῆς 'Αρχαιολογίας τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς 'Ιωαννίνων δ. Αἰλα Μαραγκοῦ (γιὰ τὸν Πολίτη ὡς ἀρχαιολόγο), ὁ παλαιογράφος τοῦ Μορφωτικοῦ 'Ιδρύματος τῆς 'Εθνικῆς Τράπεζας κ. 'Αγαμ. Τσελίκας (γιὰ τὸ παλαιογραφικὸ τοῦ ἔργου) καὶ ὁ Πρόεδρος τῆς Διακίδειας ἀναφέρθηκε στὶς ὑπηρεσίες του στὴν Πάτρα καὶ τὴ Νεοελληνικὴ Λογοτεχνία.

— Στὴν ἴδια αἴθουσα, στίς 4 'Απριλίου, τιμήθηκε ἡ μνήμη τοῦ 'Ηλείου ἱστοριοδίφῃ καὶ λαογράφου Ντίνου Ψυχογιοῦ. Μίλησαν ὁ πρόεδρος τῆς Διακίδειου κ. Κ. Τριανταφύλλου, ὁ λογοτέχνης κ. Λεων. Μαργαρίτης, ὁ πρόεδρος τῆς Μορφωτικῆς 'Ενώσεως Δεχαινῶν κ. Διον. Κράγκαρης, ὁ ἱστορικὸς τῆς 'Ηλείας κ. 'Αθαν. Βακαλόπουλος, καθόρισαν τὴν ἀξία τοῦ ἔργου του καὶ στὸ τέλος ἡ κόρη τοῦ τιμώμενου Κα 'Ελένη Ψυχογιοῦ 'Ιωαννίδου, τοῦ

Κέντρου Λαογραφίας τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, εὐχαρίστησε καὶ ἀναφέρθηκε στὸ ἀνέκδοτο ἔργο τοῦ πατέρα της.

— Ἡ «Ἐταιρεία Μακεδονικῶν Σπουδῶν» τῆς Θεσσαλονίκης ἐτίμησε στὶς 27 Ἀπριλίου μὲ τὸ ἀργυρὸ τῆς μετάλλιο τὸν κ. Γ. Θ. Βαφόπουλο γιὰ τὸ ποιητικὸ τοῦ ἔργο καὶ τὴν ὅλη πνευματικὴ προσφορά του.

— Δύο ἀξιόλογα Συμπόσια στὴν Ἀθήνα : τοῦ Κέντρου Νεοελληνικῶν Ἑρευνῶν τοῦ Ἑθνικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Σορβόνης γιὰ τὸν Ἀδαμάντιο Κοραῖ ἀπὸ τὶς 29 ὡς τὶς 30 Ἀπριλίου καὶ ἀπὸ τὶς 29 Ἀπριλίου ὡς τὴν 1η Μαΐου τῆς Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας.

— Τὸ διεθνὲς βραβεῖο «Χέρντερ» ἀπονειμήθηκε στὸν Καθηγητὴ τῆς Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς φιλολογίας καὶ Γεν. Γραμματέα τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν κ. Κ. Τρυπάνη.

ΤΑ ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

Κώστας Ν. Χατζηπατέρας - Μαρία Σ. Φαφαιλίου : «Μαρτυρίες 40-41». Ἐπιμέλεια-σελιδοποίηση : Σοφία Ζαχαμπούκα. Πηγές - Εὐρετήριο : Κυριάκος Ντελόπουλος. — «Κέδρος». 1982.

Κωστή Ζαχαριά : «Σίτσοβα-Ἀλαγονία». 1948-1949. Μαρτυρία ἀπὸ τὸ μαρτύριο ἐνὸς λαοῦ. — 1983.

Τάσος Φάλκος : «Τρεῖς μαρτυρίες — Ἡ Κολυμβήθρα». Ποιήματα. — Θεσσαλονίκη. 1982.

Ζωὴ Σαβίνα : «Ἀκροβάτες». Ποίηση. — 1983.

Γιάννης Λ. Παπαγιάννης : «Νοῦφαρα στὴν ἀκρολιμνιά». Ποιήματα. — Πύργος. 1983.

Ἰωάννου Γ. Παπαϊωάννου : «Ἁγιον Ὅρος». Προσκυνηματικὸ ὁδοπορικὸ. — Κόνιτσα. 1982.

Π. Μαζίμου : «Ἡ παρέα τῶν ἐπτὰ». Εἰκονογράφηση : Χρόνη Μπότσογλου. Ἐξώφυλλο : Εὐας Μπέη. Βραβεῖο τῆς Γυναικείας Λογοτεχνικῆς Συντροφιάς. — Ἐκδοτικὸς οἶκος «Ἀστήρ». Ἀλ. καὶ Ε. Παπαδημητρίου. 1983.

Κάρολος Κούν : «Εἰκοσι δύο ποιήματα». Καλοκαίρι 1938. — «Ἰκαρος». 1983.

«Παρουσία». Ἐπιστημονικὸ περιοδικὸ τοῦ Σολόγου Ε.Δ.Π. τῆς Φιλοσοφικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν. Συντακτικὴ Ἐπιτροπὴ : Γιώργης Γιατρομανωλάκης, Φώτιος Ἀρ. Δημητρακόπουλος, Στέφανος Διαλησιμᾶς, Νικόλαος Μπεζαντάκος, Ἐλένη Σκούρα, Στέριος Φασουλᾶκης. Ἐπιμελητὴς ἐκδόσεως : Φώτιος Ἀρ. Δημητρακόπουλος. Τόμος Α'. — 1982.

Χριστίνα Φίλη : «Χρόνος ἀγῆραος». Ποιήματα. — 1983.

Ρούλας Ἀλαβέρα : «Ἀκηδία». Ποιήματα. Μὲ 32 σχέδια τοῦ Γιάννη Τσεκλένη. — Ἐκδόσεις Νέας Πορείας». Θεσσαλονίκη. 1983.

ΠΕΡΙΟΔΙΚΑ Κ' ΕΦΗΜΕΡΙΔΕΣ

Στὸ «Β ἤ μ α» τῆς Κυριακῆς (8 Μαΐου) ὁ κ. Νίκος Κρίκης δίνει σειρά χαρακτηριστικῶν παραδειγμάτων, ποὺ πείθουν ὅτι συχνὰ μὲ προχειρότητα ἢ καὶ μὲ ἀγνοία τῆς πραγματικότητος, ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ τοὺς ἀρμόδιους καὶ ὑπεύθυνους τὸ γλωσσικὸ ζήτημα, — καὶ ὄχι μόνον στὴν Ἑλλάδα.

— Στὴν ἴδια ἐφημερίδα (8 Μαΐου) ὁ κ. Μάριος Πλωρίτης ἐλέγξει τὴν ἀπαράδεκτη ἐπέμβαση τοῦ κράτους στὰ πνευματικὰ καὶ καλλιτεχνικὰ ζητήματα ἀλλὰ καὶ τὶς εὐθύνες τῶν ἰδίων τῶν λογοτεχνῶν καὶ καλλιτεχνῶν.

— Στὴν «Κ α θ η μ ε ρ ι ν ῆ» (7 Μαΐου) ἡ κ. Μαρία Θέρμου παρουσιάζει διάλογο τῆς κ. Ἑλλης Ἀλεξίου καὶ τοῦ κ. Γ. Στεφανᾶκη γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Νίκου Καζαντζάκη, τὶς ἀναζητήσεις του, τὴ θέση του στὴν ἐποχὴ του καὶ σὲ σημερινὲς κοινωνίες καὶ τὴν ὅλη συγγραφικὴ προσφορά του.

— Στὴν ἴδια ἐφημερίδα (ἀπὸ 24 Ἀπριλ.) ὁ κ. Δημήτρης Μυράτ ἀναλύει τὶς σχέσεις Σκηνῆς καὶ Πλατείας θεάτρου καὶ ἡ συνέχεια τῆς ἔρευνας γιὰ τὴ γλώσσα.

— Στὴ «Μ ε σ η μ β ρ ι ν ῆ» (4 Μαΐου) «Τὸ σύγχρονο ἑλληνικὸ ἔργο» (συνοπτικὴ ἀναδρομὴ στὴ χειμωνιάτικη θεατρικὴ περίοδο τοῦ κ. Τάσου Λιγνάδη) καὶ ὁ Ἀδ. Κοραῖς : «Ὁ Δάσκαλος τοῦ Γένους στὸ φῶς τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης» τῆς κ. Ἑλένης Βαροπούλου.

— Στὴ «Β ρ α δ υ ν ῆ» (3 Μαΐου) ἡ ὁμιλία τοῦ κ. Κ. Δ. Τσάτσου στὴν σύνοδο τοῦ «Ἰνστιτούτου Συγχρόνου Ἱστορίας» μὲ θέμα «Κάθε Εὐρωπαῖος εἶναι καὶ Ἕλληνας» καὶ στὴ φιλολογικὴ τῆς σελίδα (19 Ἀπριλ.) ἄρθρα τῶν κ. κ. Δημήτρης Σιατόπουλου καὶ Μιχάλη Περάνθη γιὰ τὸ ἔργο τοῦ Καβάφη.

— Στὴν «Α ὕ γ ῆ» (31 Μαρτ. καὶ 2 Ἀπριλ.) : «Τὸ ρολοὶ τῆς γλωσσικῆς ἐπιστήμης δὲν ἐσταμάτησε στὰ 1941» καὶ «Μερικὰ πρακτικὰ γλωσσικὰ προβλήματα» τοῦ κ. Γιάννη Γαβρηλίδη.

— Στὴ «Σ ὕ γ χ ρ ο ν η Σ κ έ ψ η» (φύλλο Ἀπριλ.) ὁρθὲς σκέψεις γιὰ τὴν «πολιτικὴ λογοτεχνία», ποὺμποροῦν νὰ συνοψιστοῦν σὲ τοῦτο τὸ ἀπόσπασμα : «Ὅταν λέμε πολιτικὴ λογοτεχνία, ἐννοοῦμε ἐκεῖνο τὸ εἶδος τοῦ γραπτοῦ λόγου, ποὺ πορεύεται καὶ ἐξυπηρετεῖ ἀποκλειστικὰ πολιτικὰ συμφέροντα. Δηλαδή μιᾶς ἀποκλειστικὰ γιὰ μιὰ ὑποταγμένη λογοτεχνία σὲ κάποιο πολιτικὸ στόχο, σὲ μιὰ πολιτικὴ ἰδέα ἢ κόμμα ποὺ χρησιμοποιεῖται ἀποκλειστικὰ σὰν ὄργανο — σὰν ἓνα ἀπὸ τὰ ὄργανα — προπαγάνδας τῶν σκοπῶν του. Μιὰ τέτοια ὑποτακτικὴ λογοτεχνία εὐθυγραμμισμένη α priori σὲ πολιτικὲς σκοπιμότητες, δὲν ἔχει ἀπολύτως καμμιά σχέση μὲ τὴν πανελευθερία τῆς Τέχνης καὶ τὸ ἀδέσμευτο καὶ πανελεύθερο πνεῦμα τοῦ καλλιτέχνη. Εἶναι δυνατόν — ὅπως ἔχει τονισθεῖ καὶ ἄλλοτε — καὶ μέσα ἀπ' αὐτὴ τὴ στρατευμένη Τέχνη νὰ ἐπισημάνουμε καὶ διακρίνουμε τὸν προικισμένον καλλιτέχνη καὶ τὸ ἔργο του νὰ ἔχει ὅλα τὰ στοιχεῖα — παρὰ τὴν προγραμματισμένη ἀποστολὴν του — τοῦ ἀληθινοῦ ἔργου τέχνης, ὅπως ἀπαράλλαχτα συνέβαινε μὲ

τὴν προγραμματισμένη τέχνη τοῦ Βυζαντίου, ὅπου ὁ ζωγράφος ἐκαλεῖτο νὰ ζωγραφίσει στὸν τροῦλλο ἢ τὸν τοῖχο, τὴν αὐστηρὴ μορφή τοῦ Παντοκράτορα βασιλεύοντα τὸ εὐαγγέλιο ἀπὸ τὸ ἀριστερὸ χέρι καὶ εὐλογώντας μετὰ τὸ δεξιόν. Παρὰ ταῦτα καὶ μέσα σ' αὐτὲς τὶς στρατευμένες προδιαγραφὰς τῶν ἁγίων, ἱερῶν καὶ ὁσίων, ξεχώρισαν ἕνας Θεοφάνης ἢ ἕνας Πανσέληνος. Τὸ πρόβλημα ὅμως δὲν εἶναι αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ἡ διάγνωση τῶν προικισμένων καὶ ἡ καταξίωση τοῦ ἔστω καὶ στρατευμένου ὑψηλοῦ ἔργου τους. Τὸ πρόβλημα εἶναι ἐάν τέτοιες ἐποχές μποροῦν νὰ ἀποδώσουν πανανθρώπινα ἔργα καὶ ἂν εἶναι ἐπιτρεπτὸ ὁ καλλιτέχνης - δημιουργὸς νὰ ἐγκαταλείψει τὴν ὅποια ἐλευθερία του καὶ νὰ ταχθεῖ ἀδύναμος καὶ ὑπόχρεος ὑπὲρ τῆς θρησκευτικῆς ἢ πολιτικῆς σκοπιμότητος. Περὶ τὸ ἐδῶ δὲν ἐπικαλεσθούμε τὴν Ἱστορίαν τῆς Τέχνης σὰν ὁδηγόν, διότι τὸ πότε μεγαλοῦργησε ἡ Τέχνη καὶ ἡ Λογοτεχνία εἶναι δεδομένο σὰ σύνολα καὶ σὰν ἐποχές. Ἀλλὰ τὸ θέμα ἐντοπίζεται στὸν ἴδιον τὸν καλλιτέχνη, τὸ λογοτέχνη ἐδῶ. Κανένας δὲν τοῦ ἀρνεῖται τὶς πολιτικές του πεποιθήσεις καὶ ἰδέες ἢ, κι ἂν θέλετε, τὴν ἐρμηνείαν τῆς ἐλευθερίας κατὰ τὸν τρόπο τοῦ Κ. Βάρναλη (Τὸ σκλάβωμα σὲ κάποιο ἰδανικὸ σωστόν). Μὰ ἡ ἀπεμπόληση τῆς πανελευθερίας στὸ πεδίο τῆς Τέχνης εἶναι ἐπιτρεπτή καὶ ὑπερτερεῖ ὁ κομματικὸς σκοπός; Νομίζουμε ὅχι, ὅσο κι ἂν θέλουν μερικοὶ νὰ διαλαλήσουν, ὅτι ἡ κομματικὴ τους λογοτεχνία ἀπευθύνεται στὸ πανανθρώπινο. Γιατὶ πανανθρώπινο εἶναι καὶ ὁ πλοῦσιος καὶ ὁ φτωχός, καὶ ὁ θρησκευόμενος καὶ ὁ ἄθεος, καὶ ὁ ὁπαδὸς τῆς ἀντιθέτου παρατάξεως καὶ ὁ ἀρνητὴς καὶ ὁ ἀναρχικὸς καὶ ὁ λάτρης τῶν παραδόσεων κ.ο.κ. Πίσω, λοιπόν, ἀπὸ μιὰ τέτοια θεωρία δὲν κρύβεται τὸ πανανθρώπινο, ἀλλὰ μιὰ ἰδιότητα ἐπιβολῆς, ἀπαγορευμένη γιὰ τὸν τεχνίτη τοῦ Λόγου. Ὅλα αὐτὰ δὲν ἔχουν σχέση μετὰ τὸν καλλιτέχνη σὰν πολιτικὸ πρόσωπο, ἀλλὰ γιὰ τὸ ἔργο του, ποῦ εἶναι ἀπευθυντέο πρὸς ὅλους. Νέες ρίζες γεννιοῦνται ἀπ' αὐτὲς τὶς σκέψεις: Εἶναι δυνατὸν νὰ ἀπαγορευτεῖ στὸν καλλιτέχνη νὰ προσπαθῇ νὰ πείσει μετὰ τὸ ἔργο του ἢ νὰ διαμαρτυρηθεῖ ἢ νὰ ξεσηκώσει ἐκστρατεία καὶ πόλεμο; Ὁχι, βέβαια, ὑπὸ τρεῖς προϋποθέσεις ἀπαραίτητα: Αὐτοῦ τοῦ εἵδους ἡ ἐκφραση νὰ μὴ στερεῖται ἐλευθερίας, πανανθρώπινης ἀποστολῆς καὶ καλολογίας ποῦ κερδίζει ἀμέσως σ' αὐτὸν ποῦ ἀπευθύνεται, δηλαδὴ ἀληθινῆς Τέχνης. Σ' ἕνα ἔργο ποῦ τοῦ λείπουν τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτά, ἰδιαίτερα τοῦ γραφτοῦ λόγου, μπορεῖ νὰ εἶναι καλλιτέχνημα, στερεῖται ὅμως ἀπὸ τὰ δύο ἄλλα βασικὰ γνωρίσματα τῆς Τέχνης καὶ τῆς ἀποστολῆς της, ποῦ ἀπευθύνεται ἀπρόσωπα στὸν ἄνθρωπο τὸν τόσο ἀνθρώπινο, παραγνωρισμένο καὶ ὑποχείριον σὲς κάθε εἶδους πολιτικὴς σκοπιμότητες τοῦ καιροῦ μας».

— Στὴν ἐτήσια ἐκδοση «Greek Letters» (πρῶτο τεῦχος, 1982), — ἐκδότης καὶ διευθυντὴς ὁ Καθηγητὴς κ. Κ. Μητσάκης, — πολλὰ βασικὰ κείμενα τῆς λογοτεχνίας μας, μεταφρασμένα στὰ ἀγγλικά, στὰ ἰσπανικά καὶ στὰ γαλλικά.

— Στὴν «Εὐθύνη» (τεῦχ. Ἀπριλ.) μιὰ ἀξιολογὴ διερεύνηση: «Δεξιά - Ἀριστερά».

— Στὴ «Νέα Σκέψη» (τεῦχ. Ἀπριλ.) σκέψεις τοῦ κ. Χρήστου Ν. Κουλούρη γιὰ τὸν Καβάφη,

τὸν «αἰρετικὸν» τῆς ἐλληνικῆς ποίησης.

— Στὰ «Ἑλληνικά», στὴν «Πνευματικὴ Ροῦμελὴ», στὸν «Πόρφυρον», στὸν «Μαντατοφόρον» καὶ στὴν «Τριφυλικὴ Ἑστία» ἀξιόλογες λογοτεχνικὲς, φιλολογικὲς καὶ ἱστορικὲς ἐργασίες.

Ἐλάβαμε, ἀκόμη, «Ariele», λογοτεχνικὴ καὶ καλλιτεχνικὴ ἐκδοση τοῦ Ἰσραήλ, «Lettres Soviétiques», «Πανεπιστημικὰ Νέα», «Ἑθνικὴν Ἀνασυγκρότησιν», «Cyprus Bulletin», «Ἐπιθεώρηση Χωροφυλακῆς», «Προβλήματα», ὅργανο τῆς «Κίνησης γιὰ τὴ Νεότηταν», «Ἰδιοκτῆτη», «Ἡ Δράσις μας», «Τὸ νησάκι μας ἡ Κέα», «Ἀναγέννησιν», «Ἑλληνικὴ Γνώμη», «Καθολικὴ», «Κερκυραϊκὰ Νέα», «Νέα Ἐποχὴ» Κατερίνης, «Φῶς» Λειβαδιάς, «Αὐγὴ» Πύργου, «Βορειοηπειρωτικὸ Ἀγῶνα», μὲ πολλὰ καὶ δικαιολογούμενα ἐκκλήσεις γιὰ τὴ Βόρ. Ἠπειρο, «Ὀικονομικὸ Δελτίον» τῆς Ἐμπορικῆς Τράπεζας τῆς Ἑλλάδος, «Συμβολή», περιοδικὴ ἐκδοση τοῦ Ἐπιμορφωτικοῦ Συλλόγου Παιανίας, «Ἑκκλησιαστικὴ Ἀλήθεια», «Σμύρνα», «Σταυρὸ τοῦ Νότου» τοῦ Γιοχάνεσμπουργκ, μὲ ἑμμετρα καὶ πεζὰ γνωστῶν καὶ νέων λογοτεχνῶν, «Ὁ Κόσμος μας», μὲ κείμενα τῶν τροφίμων τοῦ Ἰδρύματος περιθάλψεως χρονίως πασχόντων Ἀγίας Ζώνης, «Yugoslav Life», «Ἑκδρομικὰ Χρονικά» (τεῦχ. Ἰαν. - Φεβρ. - Μαρτ.), μὲ ἀφιέρωμα στὸν Ν. Καζαντζάκη (σελίδες τοῦ Καζαντζάκη καὶ τῆς κυρίας Ἑλένης Καζαντζάκη), «Ἑλληνισμὸς τῆς Ἀμερικῆς», «Ἐιδήσεις ἀπὸ τῆς Βουλγαρίας», «Ὠχρὸ τῶν Παξῶν», «Σιφναϊκὴ Φωνὴ», «Πανευβοϊκὸ Βῆμα», «Δαυλόν», μὲ ποικίλες λογοτεχνικὲς καὶ κριτικὲς ἐργασίες καὶ μὲ ἐντονη διάθεση ἐλέγχου, «Ἐφημερίδα τῆς Κορίνθου», «Ἑκκλησία», «Διάλογον», «The Greek Gazette», τὸ πρῶτο φύλλο τῆς μηνιαίας πολιτικῆς, φιλολογικῆς καὶ σατιρικῆς εφημερίδας «Τὸ Ἀγκάθον» (ἐκδότης ὁ κ. Σταῦρος Γ. Β. Βλοντάκης), «Φωνὴ τῆς Ἀχαΐας» Ἀιγίου, «Σκιᾶθον» (τεῦχ. Ἰουλ. - Αὐγ. - Σεπτ.), μὲ ἀφιέρωμα στὸν Ι. Μ. Παναγιωτόπουλο, «Πειραϊκὴ Ἑκκλησία», «Βορειοελλαδικὰ», «Πρόδο» Ζακύνθου, «Ἑλλησποντον» καὶ «Ἀδούλωτη Κύπρος».

— Πολυσέλιδο καὶ ἀξιόλογο τὸ τεῦχος τῆς «Λέξης», τὸ ἀφιερωμένο στὸν Καβάφη.

Ω.

ΑΛΛΗΛΟΓΡΑΦΙΑ

10 Μαΐου

Ἀπὸ ἑλλειψῆς χρόρου, στὸ ἐρχόμενο τεῦχος.

Η «ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ»

Η ΕΚΘΕΣΗ ΤΟΥ ΔΙΟΙΚΗΤΗ ΤΗΣ ΤΡΑΠΕΖΑΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ κ. ΓΕΡΑΣΙΜΟΥ ΑΡΣΕΝΗ ΣΧΕΤΙΚΑ ΜΕ ΤΟΝ ΙΣΟΛΟΓΙΣΜΟ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ 1982

Στις 29 'Απριλίου έγινε η Τακτική Γενική Συνέλευση των μετόχων της Τράπεζας της Ελλάδος. Ο Διοικητής της κ. Γεράσιμος Δ. 'Αρσένης ανακοίνωσε την έκθεσή του για τον 'Ισολογισμό του 1982 κι από την έκθεση αυτή δίνουμε το μήμα που αναφέρεται στα «Προβλήματα και προοπτικές για το 1983».

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΟΠΤΙΚΕΣ ΓΙΑ ΤΟ 1983

Παρά την πρόοδο που έγινε στο 1982 για τη σταθεροποίηση της οικονομίας, τα προβλήματα που είχαν επισημανθεί και στην περυσινή έκθεση δεν βρήκαν την οριστική και μόνιμη λύση τους. 'Η επίτευξη όμως του στόχου αυτού δεν ήταν δυνατό να γίνει μέσα σε ένα χρόνο, γιατί τα προβλήματα αυτά είναι κυρίως δομικής φύσης με βαθειές ρίζες και σοβαρές προεκτάσεις, αλλά και γιατί η δυσμενής διεθνής οικονομική συγκυρία έθετε περιορισμούς στις δυνατότητες χειρισμών για την αντιμετώπισή τους.

Π ρ ό τ ο, παρά την επιβράδυνση του πληθωρισμού, εξακολουθούν να υπάρχουν σοβαρές πληθωριστικές πιέσεις που διατηρούν τις ανατιμητικές τάσεις σε επίπεδα συγκριτικά πολύ υψηλότερα από τα αντίστοιχα των εμπορικών μας εταίρων και υποσκάπτουν την ανταγωνιστικότητα των ελληνικών προϊόντων, αλλά και δυσχεραίνουν κάθε εξυγιαντική προσπάθεια στον τομέα της παραγωγής ή των επενδύσεων. Το γεγονός ότι οι πληθωριστικές πιέσεις συνυπάρχουν με χαλαρότητα της παραγωγικής δραστηριότητας σημαίνει ότι τα αίτια πρέπει να αναζητηθούν στην πλευρά της προσφοράς και του κόστους, που περιλαμβάνει συγχρόνως και τα υψηλά περιθώρια ολιγοπωλιακών κερδών κυρίως στους τομείς της διανομής των αγαθών και άλλων υπηρεσιών. 'Η πολιτική τιμών που ακολουθήθηκε το 1982 και η πολιτική τιμών και εισοδημάτων που σχεδιάστηκε και εφαρμόζεται το τρέχον έτος έχει βασικές επιδιώξεις τη μείωση του κόστους παραγωγής, τον περιορισμό αδικαιολόγητων κερδών και την ενίσχυση του ανταγωνισμού. 'Ετσι, παρά τις αναπόφευκτες ανατιμητικές επιδράσεις από την υποτίμηση της δραχμής και την αναγκασία αναπροσαρμογή των τιμών των δημοσίων επιχειρήσεων — οι οποίες έχουν ήδη εμφανιστεί στο πρώτο τρίμηνο του έτους — η άνοδος του δείκτη τιμών καταναλωτή αναμένεται να διαμορφωθεί κατά το τρέχον έτος σε επίπεδα κάτω από το 20 %.

Δ ε ύ τ ε ρ ο, ο χαμηλός ρυθμός των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου και η μη ορθολογική κατανομή

τους συνδέονται με τις πιο κρίσιμες αδυναμίες, που παρουσιάζει σήμερα η οικονομία και αναφέρονται ειδικότερα στο χαμηλό επίπεδο αποδοτικότητας και την ανεπάρκεια της προσαρμοστικότητας της παραγωγής στις μεταβολές της ζήτησης. 'Η Κυβέρνηση έθεσε σαν βασικό στόχο την προώθηση της επενδυτικής δραστηριότητας με άνωτερο σκοπό τη βελτίωση της παραγωγικότητας και μέσω αυτής την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας. 'Από τη φύση του το έργο αυτό είναι δύσκολο και απαιτεί χρόνο, κόπο, συντονισμό και έμμονη στοές μακροχρόνιους στόχους. Προϋποθέτει, επίσης, κλίμα συνεργασίας και συνεχή διάλογο με τις παραγωγικές τάξεις και τους κοινωνικούς εταίρους για τη δημιουργία μηχανισμών και θεσμών που, ενώ προωθούν την οικονομική άνοδο, εξασφαλίζουν συγχρόνως δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος.

"'Ηδη με την ψήφιση του Ν. 1262/82 και των άλλων ρυθμίσεων που ολοκληρώνονται σύντομα οριστικοποιείται το καθεστώς των κινήτρων και γίνονται απόλυτα σαφείς «οι όροι του παιγνιδιού» για την ιδιωτική πρωτοβουλία. Παράλληλα, προωθούνται τα έργα αιχμής που έχουν αναγγελθεί από το δημόσιο τομέα. 'Ετσι, ύστερα από αρκετά χρόνια, το 1983 αναμένεται να πραγματοποιηθεί θετικός ρυθμός άνοδου όχι μόνο στο σύνολο των επενδύσεων πάγιου κεφαλαίου, αλλά και στο άμεσα παραγωγικό μήγμα αυτών.

Τ ρ ί τ ο, οι διαρθρωτικές αδυναμίες της ελληνικής οικονομίας που προκαλούν το χρόνιο έλλειμμα του ισοζυγίου πληρωμών παραμένουν και θα απαιτήσουν αρκετό χρόνο και επίμονες προσπάθειες για να διορθωθούν. Πρέπει να επισημανθεί ότι η χαμηλή παραγωγικότητα της ελληνικής οικονομίας γίνεται περισσότερο αισθητή σε περιόδους παγκόσμιας ύφεσης, όταν ο αγώνας για την κατάκτηση των διεθνών αγορών είναι ιδιαίτερα όξυς και δύσκολος. Θά πρέπει επίσης να προστεθεί ότι η ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ επέτρεψε την ανεμπόδιστη είσοδο των κοινοτικών προϊόντων στην ελληνική αγορά και έκανε περισσότερο εμφανή τη διαφορά

στήν παραγωγικότητα μεταξύ τῆς Ἑλλάδας καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς ΕΟΚ, τὰ προϊόντα τῶν ὁποίων φαίνεται ὅτι ἀνταγωνίζονται μὲ ἐπιτυχία τὰ ἑλληνικά προϊόντα στὴν ἐγχώρια ἀγορὰ ἀκόμη καὶ σὲ εἶδη ἀπλῆς τεχνολογίας ὅπως εἶναι τὰ κλωστο-υφαντουργικά. Ἐξάλλου, ἡ μεγάλη ἐξάρτηση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν τῆς χώρας μας ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς πόρους ποὺ εἶναι περισσότερο εὐαίσθητοι, σὲ σύγκριση μὲ τὶς ἐμπορευματικὲς συναλλαγές, στὶς διακυμάνσεις τῆς διεθνούς οἰκονομίας ἢ καὶ σὲ ἐξοικονομικοὺς παράγοντες, ἀποτελεῖ πρόσθετο πρόβλημα ποὺ ἔγινε αἰσθητὸ τὸ 1982 μὲ τὴν κάμψη τῶν βασικῶν κονδυλίων τῶν ἀδελφῶν εἰσπράξεων.

Γιὰ τὴ μερικὴ τουλάχιστον θεραπεία τῶν παραπάνω προβλημάτων ἔγιναν προσπάθειες γιὰ αὐξηση τῶν ἐξαγωγῶν στὰ πλαίσια τοῦ συστήματος τῶν προγραμματικῶν συμφωνιῶν. Παράλληλα, ἐπιδιώχθηκε ἡ ἀνταγωνιστικὴ ὑποκατάσταση εἰσαγωγῶν ποὺ σὲ ὀρισμένους κλάδους ἔχουν φτάσει σὲ ἀπαράδεκτα ὑψηλὰ ἐπίπεδα σὲ βάρος τῆς ἐγχώριας παραγωγῆς ποὺ ἔδειξε τάσεις ὑποχώρησης.

Ἡ συναλλαγματικὴ πολιτικὴ ποὺ ἀσκήθηκε τὸ 1982 εἶχε σὰν στόχο τὴ διατήρηση τῆς ἀνταγωνιστικότητας τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὸν κατὰ τὸ δυνατό περιορισμὸ τῶν πληθωριστικῶν πιέσεων ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν. Ἡ πολιτικὴ αὕτη εἶχε σὰν ἀποτέλεσμα τὴν ὑποτίμηση στὸ 1982 τῆς σταθμισμένης συναλλαγματικῆς ἰσοτιμίας τῆς δραχμῆς κατὰ 9,5%, ἐναντι 11,2% τοῦ 1981. Τὸ μεγαλύτερο μέρος τῆς ὑποτίμησης (5 ἀπὸ τὶς 9,5 ποσοστιαῖες μονάδες) ὀφείλεται στὴν κατὰ 17,1% ἀνατίμηση τοῦ δολλαρίου, ἐνῶ ἡ συμβολὴ τῆς ὑποτίμησης τῆς δραχμῆς σὲ σχέση μὲ τὰ νομίσματα τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ Νομισματικοῦ Συστήματος ἦταν 3 περίπου ποσοστιαῖες μονάδες.

Στὶς πρώτες μέρες τοῦ 1983 ἡ δραχμὴ ὑποτιμήθηκε κατὰ 15,5% μὲ σκοπὸ τὴν ἐπανάκτηση τοῦ χαμένου, τὰ τελευταῖα χρόνια, ἐδάφους στὴν ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων στὴν ἐσωτερικὴ καὶ διεθνῇ ἀγορὰ. Παράλληλα πάρεθκαν

βασικά μέτρα, ὥστε οἱ προϋποθέσεις γιὰ τὴ βελτίωση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν νὰ εἶναι μονιμότερου χαρακτήρα.

Σχετικὰ μὲ τὶς εἰσαγωγές, διαπιστώθηκε ὅτι ὀρισμένοι τομεῖς τῆς ἐγχώριας οἰκονομικῆς δραστηριότητος ἀντιμετωπίζουν, μετὰ τὴν ἔνταξη τῆς Ἑλλάδας στὴν ΕΟΚ, σοβαρὲς δυσχέρειες ποὺ ὀφείλονται στὸν ἰσχυρότατο ἀνταγωνισμὸ τῶν ἀντίστοιχων κλάδων τῶν κρατῶν-μελῶν τῆς Κοινότητος. Γιὰ τὸ λόγο αὐτὸ ἀποφασίστηκε ἡ λήψη μέτρων, ποὺ προβλέπονται ἀπὸ τὴ συμφωνία προσχώρησης, γιὰ τὴν προστασία τῶν τομέων αὐτῶν καὶ τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν τὴν ἐπιβολὴ γιὰ τὸ 1983 περιορισμῶν στὶς εἰσαγωγές τῶν ἀντίστοιχων προϊόντων.

Ἡ εὐνοϊκὴ ἐπίδραση τῶν μέτρων αὐτῶν στὴν ἀνταγωνιστικότητα τῶν ἑλληνικῶν προϊόντων σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν προβλεπόμενη ἀνάκαμψη τῆς διεθνούς οἰκονομίας καὶ τὴν πτώση τῆς τιμῆς τοῦ πετρελαίου, ἀναμένεται ὅτι θὰ ἔχουν σὰν ἀποτέλεσμα τὴ βελτίωση τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν τῆς χώρας στὸ 1983. Ἐτσι, τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἰσοζυγίου τρεχουσῶν συναλλαγῶν προβλέπεται νὰ μειωθεῖ τουλάχιστον κατὰ 300 ἑκατ. δολλάρια.

Τέταρτο, ἀν καὶ τὸ ἐπίπεδο ἀνεργίας παραμένει σημαντικὰ χαμηλότερο ἀπὸ ἄλλες χώρες, ἡ Κυβέρνηση τὸ θεωρεῖ πρόβλημα πρώτης προτεραιότητος, γιὰτὶ ἐκτὸς τῶν ἄλλων πλῆττει τοὺς νέους ποὺ γιὰ πρώτη φορὰ ζητοῦν ἐργασία ἀλλὰ καὶ ἄλλες ὁμάδες ποὺ ἔχουν ἀνάγκη κοινωνικῆς προστασίας. Γιὰ τὴν ἄμεση ἀντιμετώπιση τοῦ προβλήματος αὐτοῦ ἡ Κυβέρνηση σχεδιάζει νὰ λάβει μέτρα στὰ πλαίσια ἐνὸς συντονισμένου προγράμματος δημόσιων ἔργων μὲ τὴ συμμετοχὴ τῶν δήμων καὶ κοινοτήτων, καθὼς καὶ τοῦ Ὁργανισμοῦ Ἀπασχόλησης Ἐργατικοῦ Δυναμικοῦ ποὺ θὰ ἔχουν ὡς βασικὸ σκοπὸ τὴν ἀπορρόφηση ἀνέργων, ἰδίως νέων καὶ ὧσων ἡ ἀπώλεια τῆς ἐργασίας συνδέεται μὲ τὶς διαρθρωτικὲς μεταβολές ποὺ συνεπάγεται ἡ προσπάθεια ἐξυγίανσης τῆς οἰκονομίας.

ΜΑΡΤΥΡΙΕΣ 40-41

Κώστα Ν. Χατζηπατέρα

καί

Μαρίας Σ. Φαφαλιού

ΚΕΔΡΟΣ: Οκτώβριος 1982, Αθήνα, σελίδες 408

Ἡ ἔκδοση αὐτή, ποὺ κυκλοφορεῖ μὲ τὴν εὐκαιρία τῆς 42ας ἐπετείου τῆς Μάχης τῆς Ἑλλάδος, ἀποτελεῖ μιὰ σύνθεση αὐθεντικῶν μαρτυριῶν ποὺ ἀποκαλύπτουν μιὰ νέα πτυχή τῆς μεγαλειώδους ἐκείνης ἐποχῆς τοῦ ἑλληνισμοῦ. Τὸ βιβλίο καλύπτει τὸ χρονικὸ διάστημα ἀπὸ τὸν τορπιλλισμό τῆς «Ἑλλης» μέχρι τὴν πτώση τῆς Ἀθήνας. Βασίζεται ὄχι στὰ γνωστὰ ἱστορικὰ καὶ στρατιωτικὰ γεγονότα, ἀλλὰ κυρίως σὲ ἀνέκδοτες μαρτυρίες γνωστῶν καὶ ἀγνώστων, γράμματα ἀπὸ τὸ μέτωπο καὶ τὰ μετόπισθεν, ἡμερολόγια πολέμου, ἐφημερίδες τῆς ἐποχῆς, σκίτσα, φωτογραφίες, προφορικὲς ἀναμνήσεις κι ἔρευνα σὲ ἰδιωτικὲς συλλογές, μουσεῖα καὶ βιβλιοθήκες τῆς Ἑλλάδος καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ἀντλώντας ὕλικὸ ἀπὸ τὶς παραπάνω πηγές, ἡ Μαρία Σ. Φαφαλιού καὶ ὁ Κώστας Ν. Χατζηπατέρας, σὲ συνεργασία, προσπάθησαν νὰ μεταδώσουν αὐτούσια τὴν ἐθνικὴ ἔξαρση καὶ ὁμοψυχία τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ χάρις τ' αὐθόρμητα κείμενα καὶ στὰ ντοκουμέντα ποὺ, ἔπειτα ἀπὸ μακρόχρονες προσπάθειες, κατόρθωσαν νὰ συλλέξουν.

Δίχως ἀξιώσεις, τὰ συγκινητικὰ αὐτὰ τεκμήρια μιᾶς ἐποχῆς μεταδίνουν πρὶ ἐὺγλωττα ἀπὸ ὁποιαδήποτε φιλολογία τὸ νόημα τῆς ἐποποιίας ποὺ ἄλλαξε ἀποφασιστικὰ τὴν ἔκβαση τοῦ Β' Παγκοσμίου Πολέμου καὶ ἀναζωπύρωσε στὴν ψυχὴ τῶν λαῶν τὴ φλόγα τῆς ἐλευθερίας.

Οἱ «Μαρτυρίες 40-41» πληροῦν ἓνα κενὸ δίνοντας τὴν εὐκαιρία στὸν ἄγνωστο στρατιώτη τοῦ Σαράντα νὰ ξαναζήσει μέσα ἀπὸ τὶς σελίδες αὐτὲς τὶς στιγμὲς τῆς δόξας καὶ τῆς ὑπέρτατης θυσίας. Σελίδες συγκλονιστικὲς ποὺ δίνουν στὸν «ὕπὲρ πάντων ἀγῶνα» μιὰ ἄλλη διάσταση, τὴν καθαρά ἀνθρώπινη, ποὺ εἶναι συχνὰ παραγνωρισμένη. Οἱ «Μαρτυρίες» γράφτηκαν μ' ἓνα καὶ μόνον σκοπὸ : νὰ διασώσουν τὴ μνήμη καὶ τὸ πνεῦμα τοῦ Σαράντα.

Χαρείτε τον τοπο μας

Υ Δ Ρ Α

Ταξιδεψτε φετος στην Ελλαδα

Ελληνικος Οργανισμος Τουρισμου

Αμερικης 2 Αθηνα τηλ.3223111

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ, Α.Ε.

ΣΟΛΩΝΟΣ 60

ΑΘΗΝΑΙ 135

Τηλ. 36.15.077

«HESTIA» BOOKSTORE

I. D. KOLLAROS & Co. Corp.

60 SOLONOS STR.

ATHENS 135 - GREECE

Tel. 36.15.077

*Ἑπιλογή καὶ παρουσίαση σὲ μιὰ θεματικὴ ταξινομήση τῶν βιβλίων τοῦ
δεκαπενθημέρου ποὺ εἰσέρχονται στὸ Βιβλιοπωλεῖο τῆς Ἑστίας*

Ἑλληνικὴ καὶ Ξένη Λογοτεχνία

- ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΑΡΗΣ. Ἐξω ἀπ' τὰ δόντια (Δοκίμια 1937-1975)
Β' ἔκδοσις. «Ψυλόν». 80, σ. 184. Δρχ. 250
- ΑΛΕΞΙΟΥ ΕΛΛΗΣ. Ἑλληνες Λογοτέχνες. (Δοκίμια). «Καστανιώ-
της». 80, σ. 231. » 350
- ΑΜΑΝΤΟ ΖΟΡΖΕ. Γκαμπριέλα. (Κανέλα καὶ γαρύφαλο). Μετ.
Γ. Δ. Ταμβίσκος. «Νέα Σύνορα». 80, σ. 267. » 450
- ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΑΡΓΕΝΤΙΝΩΝ ΠΕΖΟΓΡΑΦΩΝ. Εἰσαγωγή -
Ἀνθολόγησις - Μετάφρασις : Γ. Δ. Χουρμουζιάδης. «Ψυλόν»
80, σ. 315. » 380
- ΑΞΙΩΤΗ ΜΕΛΠΩΣ. Εἰκοστὸς αἰώνας. (Μυθιστόρημα) «Κέδρος».
80, σ. 170. » 250
- ΑΠΟΛΛΙΝΑΙΡ ΓΚΥΓΙΩΜ. Ἡ καθιστὴ γυναῖκα. Μετ. Λύντια
Στεφάνου. «Ἑρμείας». 80, σ. 126. » 270
- ΑΡΑΓΚΟΝ ΛΟΥΪ. Σκλαβιά καὶ Μεγαλεῖο. (Ἀντιστασιακὰ διη-
γήματα). «Δάφνη». 80, σ. 87. » 150
- ΒΑΛΕΤΑΣ Γ. Ἡ Γενιά τοῦ '80. (Ὁ νεοελληνικὸς Νατουραλισμὸς
καὶ οἱ ἀρχὲς τῆς Ἠθογραφίας). 80, σ. 208. » 400
- ΒΙΑΝ ΜΠΟΡΙΣ. Ἐχουν μαῦρα μεσάνυχτα. Μετ. Ρένα Χατχούτ.
«Γράμματα». 80, σ. 125. » 170
- ΒΙΑΝ ΜΠΟΡΙΣ. Ὅλοι οἱ νεκροὶ ἔχουν τὸ ἴδιο δέρμα. Μετ. Γιώρ-
γος Βαφειάδης. «Μπαρμπουνάκης». 80, σ. 127. » 180
- ΒΩ ΕΒΕΛΙΝ. Ἐπιστροφή στὸ Μπράϊντςχεντ. (Μυθιστόρημα).
Μετ. Μ. Τόλη. «Κάκτος». 80, σ. 333. » 300

ΓΙΑΚΟΣ ΔΗΜΗΤΡΗΣ. Μορφές της Ἑλληνικῆς Λογοτεχνίας. (Καλλιγᾶς - Παπαδιαμάντης - Παλαμᾶς - Ξενόπουλος - Παπαντωνίου - Ἑλλη Ἀλεξίου - Ι. Μ. Παναγιωτόπουλος). «Φιλολιπότης». 8ο, σ. 239.	» 350
ΓΚΑΙΤΕ. Βέρθερος. Μετ. Μέμος Παναγιωτόπουλος. «Θεωρία». 8ο, σ. 154.	» 200
ΓΚΕ·Γ·ΓΕΡΣΤΑΜ ΓΚ. Ἡ δύναμι τῆς Γυναίκας. Μετ. Νότης Παναγιώτου. «Γκοβόστης». 8ο, σ. 126.	» 150
ΓΚΟΓΚΟΛ ΝΙΚΟΛΑ·Γ· Ὁ κανγᾶς τῶν δύο Ἰβάν. Μετ. Ἑλλη Σκοπετέα. 8ο, σ. 81.	» 170
ΓΚΟΡΚΙ ΜΑΞΙΜ. Ἱστορίες ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Μετ. Σόφη Κεφάλα. «Σύγχρονη Ἑποχὴ». 8ο, σ. 214.	» 300
ΓΚΡΕ·Υ· ΚΑΙΤΗ. Αὐτὴ εἶναι ἡ ζωὴ μου. Ἐπιμέλεια : Γιώργος Χρονᾶς. 8ο, σ. 174.	» 350
ΔΑΣΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΔΗΜ. Βιβλιογραφικὰ Σικελιανοῦ (1980-1982). 8ο, σ. 109.	» 250
ΔΕΛΩΝΗΣ ΑΝΤΩΝΗΣ. Εἰσαγωγὴ στὴ Μεταπολεμικὴ Ἑλληνικὴ Παιδικὴ Λογοτεχνία. «Κέδρος». 8ο, σ. 199.	» 300
ΔΡΟΣΙΝΗΣ Γ. Σκόρπια φύλλα τῆς ζωῆς μου. Τόμος Β'. (Σύλλογος πρὸς Διάδοσιν Ὠφελίμων Βιβλίων). 8ο, σ. 262.	» 300

Ἱστορία - Γεωγραφία - Ταξίδια

ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΠΑΡΑΜΥΘΙΩΝ. (8ο Φεστιβάλ Κ.Ν.Ε. - Ὁδηγητὴ). 8ο, σ. 205.	» 300
ΑΣΔΡΑΧΑΣ ΣΠΥΡΟΣ Ι. Ζητήματα Ἱστορίας. «Θεμέλιο». 8ο, σ. 281.	» 400
ΒΑΚΑΛΟΠΟΥΛΟΣ ΑΠΟΣΤ. Ε. Ὁ χαρακτήρας τῶν Ἑλλήνων. (Ἀνιχνεύοντας τὴν ἐθνικὴ μας ταυτότητα). 8ο, σ. 399. Θεσσαλονίκη.	» 850
ΒΥΣΣΟΥΛΗΣ ΠΑΝΤΕΛΗΣ ΓΡ. Ἕνας Ἕλληνας στὴν Κίνα. 8ο, σ. 311.	» 500
ΓΑΛΛΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Ι. Καύσεις Νεκρῶν, ἀπὸ τὴ Νεολιθικὴ Ἑποχὴ στὴ Θεσσαλία. (Δημοσιεύματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Δελτίου. Ἀρ. 30). 8ο, σ. 256 + πίνακες 32 + σχέδια 2.	» 1.600
ΓΚΟΥΤΟΣ ΧΑΡΙΛΑΟΣ. Μολιστινά. (Ἱστορικὰ στοιχεῖα γιὰ τὰ χωριὰ τῆς Μολίστας Κονίτσης : Γεναδιὸ - Μεσαριά - Μοναστήρι. 8ο, σ. 208.	» 500
ΔΗΜΗΤΡΑΚΑΚΗΣ — ΔΗΜΗΤΡΑΚΟΠΟΥΛΟΣ Ν. Ἀπ' τὴν Ἑποποιῶν τῆς Πίνδου στὴν ἀναγκαστικὴ προσφυγιά. (1940-1982). 8ο, σ. 256.	» 400
ΔΙΑΜΑΝΤΟΠΟΥΛΟΣ ΒΑΣΙΛΗΣ Γ. Ἀπὸ τὴν πολιτικὴ καὶ πνευματικὴ ζωὴ τοῦ Ἀλεξάνδρου Παπαναστασίου. 8ο, σ. 112.	» 200

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

- ΔΟΥΑΤΖΗΣ ΓΙΑΝΝΗΣ Κ. Οί Ταγματасφалίτες. (Ντοκουμέντα
ἀπὸ τὰ ἀρχεῖα τους). «Τολίδης». 8ο, σ. 288. » 450
- ΖΗΣΗΣ ΚΩΣΤΑΣ. Ἀγραφιώτες καὶ Καρπενησιώτες Ἀγωνιστὲς
στὴν Ἐπανάσταση τοῦ 1821. «Βασιλόπουλος». 8ο, σ. 440. » 650
- Η ΕΞΟΔΟΣ. Μαρτυρίες ἀπὸ τὶς ἐπαρχίες τῆς Κεντρικῆς καὶ Νό-
τιας Μικρασίας. Τόμος Β'. Εἰσαγωγή - Ἐποπτεία : Πασχάλη
Μ. Κιτρομηλίδη. «Κέντρο Μικρασιατικῶν Σπουδῶν». 8ο,
σ. μ' + 541 + χάρτης. » 800
- ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ 1983. Ἐταιρεία Ἑπειρωτικῶν
Μελετῶν. 8ο, σ. 422. Ἰωάννινα. » 600

Λεξικά

- ΒΑΓΙΑΝΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ. Τρίγλωσσο Λεξικό. Γαλλικό - Ἀγγλικό -
Ἑλληνικό. (Γεωπονίας - Δασοπονίας - Κτηνιατρικῆς - Ἀ-
λιείας - Ε.Ο.Κ.). Τόμος Δ' Μ - Ρ. 8ο, σ. 1163-1680. » 900
- ΓΚΙΚΑΣ ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Φιλοσοφικό Λεξικό. 3η ἐκδοση ἀναθεω-
ρημένη. «Φελέκης». 8ο, σ. 374. » 500
- ΡΩΜΑΣ ΧΡΙΣΤΟΣ Γ. Λεξικό Ἀναπτυγμένων Ἐννοιῶν. «Ἐπι-
καιρότητα». 8ο, σ. 261. » 350
- ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΥ Χ. Νέο Λεξικό τῆς Δημοτικῆς. Ὁρθογραφικό -
Ἑρμηνευτικό - Ἑτυμολογικό. (Μογοτονικό). «Σιδέρης». 8ο,
σ. 1404. » 600

Ψυχολογία - Φιλοσοφία - Παιδαγωγική

- ΝΑΣΙΟΥΤΖΙΚ Α. Κ. Τὸ σήμερα καὶ τὸ αὔριο. «Κέδρος». 8ο,
σ. 189. » 250
- ΣΕΡΓΗ ΛΕΝΙΑΣ. Δημιουργικὴ Μουσικὴ Ἀγωγή γιὰ τὰ Παιδιά
μας. «Gutenberg». 8ο, σ. 147. » 400
- ΣΜΑΡΑΓΔΑΚΗΣ ΜΙΧ.—ΓΙΑΝΝΟΠΟΥΛΟΥ—ΣΜΑΡΑΓΔΑΚΗ
ΕΥΓ. Γιὰ νὰ γίνηι τὸ παιδί σας σωστός ἄνθρωπος. «Ὁρόσημο».
8ο, σ. 350. Δεμένο. » 500
- ΣΤΑΥΡΟΥ ΛΑΜΠΡΟΣ Σ. Εἰσαγωγή στὴν Ψυχοπαθολογία τοῦ
Νηπίου καὶ τοῦ Παιδιοῦ. 8ο, σ. 393. » 600
- ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ. Ἑλληνικὴ Φιλοσοφικὴ Ἐταιρεία.
«Καρδαμίτσα». 8ο, σ. 366. » 570
- ΧΟΥΡΔΑΚΗ ΜΑΡΙΑ. Οἰκογενειακὴ Ψυχολογία. «Γρηγόρης».
8ο, σ. 364. » 600